

REVUIA INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Pajshtuva a germ. id enim par est alteri, quod
Padstube. juxta illud poni potest ad
Pajzholan, Hung. Pa- commenſum. Habet & aliam
tiolat quaſi *Pajzhovna;* *Par* ſignificationem, ut *da*
 quia hæc tela ſimilitudinem *par naſega slezhen*: unde
 telæ aranæ præſert. germ. **22. 2016. 2**
Pala, germ. *Balg, Hü-*
ſe: infer. Sax. *Pable.* uſurpant.
Palâsh polniſcher, oder *Para,* gr. *παρά,* pecus.
ungariſcher Cäbel: Suec. *Param,* Hebr. *פָּרָה pa-*
Balyxa: Leibniz in collect. *ram* diſcidit, *פָּרָה parad &*
 Etymol. habet *Poleſch,* ein *פָּרָה barar,* ſeparavit: lat.
Streitart. *ſeparo, lacero:* gr. *σπαρασ-*
Palem, gr. *πάλι,* ite- *σω:* germ. *brechen.*
rum, valde ſcil. calefacere: *Alle. Bara:* ſuper. germ.
 Hebr. in Hithp. *פָּלַשׁ hith-* *Par,* Suec. *Bår:* Dan.
palleſh, conſperſit cinere, *Bar:* Angl. *Barrow:* Gall:
 a rad. inuſitat. *פָּלַשׁ palash.* *Bar:* Ital. *Bara:* conſonat
Palza, Hung. *paltza:* cum lat. *Ferre,* & gr. *φέρειν*
 lat. *Baculus:* germ. *Badet:* *ferre, vel βάρος, onus.*
 Suec. *Pak, & Bagal:* Hebr. *Pas,* hinc germ. *der*
פָּעֶלֶךְ pelech. *Baſt.*
Pana, a germ. *Bann.* *Paſam,* interioris Car-
Pankelz, Gall. *Bandage,* nioliæ terminus: Ital. &
Bande, *Bandeau, Bände-* lat. med. ævi *paſſare,* tran-
reau: Perf. *Bend:* germ. fire: germ. *paſſiten:* hebr.
 ein *Band.* *פָּאֶשׁ paſach:* gr. *πάχα Pa-*
Pant; unde germ. *die* *ſcha.* Item Carniolicum
Bänder an den Thüren &c. *paham.*
Panzar a *Pant;* quia *Paſem,* gr. *βόσκω:* lat.
 ita connectebatur lorica *paſco.* Significat & obſer-
 veterum, ut mobilis ceu *vare, na njega paſem;*
 in cardine verteretur. *sem tebe ſpaſl?* germ.
Papeſh, lat. *Papa:* *paſſen* abpaſſen: Hebr. *פָּאֶשׁ*
 germ. *Papſt,* ex gr. *πάππας,* *Paſka* a *Paſem* in ſe-
 cunda ſignificatione: germ.
 die *Paſſe.* *Pa-*

Jezikoslovni zapiski 22 ■ 2016 ■ 2

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele
Urednik	Peter Weiss
Tehnična urednica	Alenka Jelovšek
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Naslov uredništva	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 160 Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal zanj	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Marko Snoj
Založila zanj	Založba ZRC Oto Luthar
Prelom	Peter Weiss, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.



REVIJA INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Pajshtuva a germ. id enim par est alteri, quod
Padstube. juxta illud poni potest ad
Pajzholán, Hung. Pa-
tiolat quasi *Pajzhovna*;
 quia hæc tela similitudinem
 telæ aranæ præfert.
Pala, germ. **Balg,** **Hül-**
fe: infer. Sax. **Pable.**
Palâsh pohlnischer, oder
 ungarischer **Sâbel:** Suec.
Balyxa: Leibniz in collect.
 Etymol. habet **Polesch,** ein
Streitart.
Palem, gr. **πάλιον,** ite-
 rum, valde scil. calefacere:
 Hebr. in Hithp. **וְהִתְחַלְּשׁוּ** hith-
pallesh, consperfit cinere,
 a rad. inusitat. **וְהִתְחַלְּשׁוּ**
Palza, Hung. **paltza:**
 lat. **Baculus:** germ. **Bacel:**
 Suec. **Pak,** & **Bagal:** Hebr.
וְהִתְחַלְּשׁוּ **pelech.**
Pana, a germ. **Bann.**
Pankelz, Gall. **Bandage,**
Bande, **Bandean,** **Bande-**
veau: Perf. **Bend:** germ.
 ein **Band.**
Pant; unde germ. **die**
Bänder an den Thüren &c.
Panzar a **Pant;** quia
 ita connectebatur lorica
 veterum, ut mobilis ceu
 in cervice verteretur.
Papesh, lat. **Papa:**
 germ. **Papst,** ex gr. **πάππας,**
πάππας, id enim par est alteri, quod
 juxta illud poni potest ad
 commensum. Habet & aliam
 Par significationem, ut da
 par **najega slezhen:** unde
 germ. **parfuß**
usurpant.
Para, gr. **παρά,** **pecus.**
Param, Hebr. **פָּרָם** pa-
ram discidit, **פָּרָד** **parad** &
פָּרָר **barar,** separavit: lat.
separo, **lacro:** gr. **σπαρσ-**
σω: germ. **brechen.**
Paré, germ. **Wahre:**
 Allem. **Bara:** super. germ.
Par, Suec. **Bår:** Dan.
Baar: Angl. **Barrow:** Gall:
Bar: Ital. **Bara:** consonat
 cum lat. **Ferre,** & gr. **φέρεω**
ferre, vel **βαίρος,** onus.
Pas, hinc germ. **der**
Bast.
Pasam, interioris Car-
 nioliz terminus: Ital. &
 lat. med. ævi **passare,** tran-
 sire: germ. **passiren:** hebr.
פָּסַח **pasach:** gr. **πάχα** Pa-
jcha. Item Carniolicum
paham.
Pasem, gr. **βόσκω:** lat.
pasco. Significat & obser-
 vare, na **njega pasem;**
sem tebe spasi? germ.
passen abpassen: Hebr. **פָּסַח**
Paska a **Pasem** in se-
 cunda significatione: germ.
 die **Passe.** Pa-

Marko Pohlin, *Glossarium Slavicum* (1792)



ZALOŽBA
ZRC

22. 2016. 2

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Alenka Jelovšek**
Raba naglasnih in naslonskih oblik nepovratnih osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja
- 31 Andreja Žele**
O razlikah med priredno in podredno izraženim razmerjem
- 45 Mladen Uhlik**
Nekatere značilnosti izražanja nujnosti oz. obveznosti v slovenščini in ruščini
- 61 Ljudmila Bokal**
Razlikovalne značilnosti strok z jezikovnega stališča
- 79 Mojca Horvat**
Narečno besedotvorje v luči lingvistične geografije
- 93 Suzana Todorović**
Izrazi za medčloveške odnose, občutke in človekove lastnosti v narečnih idiomih slovenske Istre
- 109 Goran Filipi**
Izabrani istrorumunjski ampelonimi 4
- 131 Svetlana Kmecová**
Izrazi za strunska glasbila v komponentni sestavi slovaških in slovenskih frazemov
- 145 Radmila V. Žugić**
Imenički sufiksi u *Dijalektima istočne i južne Srbije* Aleksandra Belića u svetlu najnovijih istraživanja
- 161 Aleksander Wiatr**
Bedeutung und Funktion von Crowdsourcing im Projekt VerbaAlpina
- 177 Jadwiga Waniakowa**
Nazwy roślin w *Ogólnosłowiańskim atlasie językowym* (OLA) jako materiał do badań nad fitonimią słowiańską
- 185 Helena Grochola-Szczepanek**
Korpusowe badania języka mieszkańców Spisza w Polsce – cele i zadania

197 Tetyana V. Petryk

Verbal Means of Addresser Representation in Channeling Discourse

OCENE IN POROČILA

211 Metka Furlan

Prvi etimološki slovar slovaškega jezika

219 Janoš Ježovnik

Orodja in metode za ustvarjanje inovativnih e-slovarjev, Ljubljana,
17.–20. maj 2016

223 Domen Krvina – Matej Meterc – Andrej Perdih

Delavnica Akademski slovar sodobne češčine novembra 2016 v Pragi

Recenzentke in recenzenti

Gordana Dragin ▫ Janez Dular ▫ Metka Furlan ▫ Nataša Gliha Komac ▫ Mojca Horvat ▫ Nataša Jakob ▫ Tjaša Jakob ▫ Mateja Jemec Tomazin ▫ Janoš Ježovnik ▫ Karmen Kenda-Jež ▫ Domen Krvina ▫ Herta Maurer-Lausegger ▫ Tanja Mirtič ▫ Vlado Nartnik ▫ Irena Stramljič Breznik ▫ Klara Šumenjak ▫ Natalija Ulčnik ▫ Melita Zemljak Jontes



RAZPRAVE IN ČLANKI

ALENKA JELOVŠEK

RABA NAGLASNIH IN NASLONSKIH OBLIK NEPOVRATNIH OSEBNIH ZAIMKOV V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA

COBISS: 1.01

V prispevku je predstavljena raba naglasnih in naslonskih oblik nepovratnih osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Predstavljene so zveze, kjer je bila raba enih ali drugih ustaljena, v preostalih primerih pa so izpostavljene razlike med posameznimi avtorji in znotraj njihovih del tudi med posameznimi zaimki in skloni. Primerjalno je opisano tudi predhodno stanje v stari cerkveni slovanščini in v ohranjenih starejših slovenskih rokopisnih spomenikih. V zaključku so ovrednotene možne razlage za tovrstno rabo v 16. stoletju.

Ključne besede: osebni zaimki, naglasne oblike, naslonske oblike, slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Use of Independent and Clitic Forms of Non-Reflexive Personal Pronouns in Sixteenth-Century Standard Slovenian

This article presents the use of independent and clitic forms of non-reflexive personal pronouns in sixteenth-century standard Slovenian. It presents phrases in which the use of one or the other was fixed, and other examples highlighting the differences between individual authors and, within their works, also between individual pronouns and clitics. In addition, the situation in Old Church Slavic and in older preserved Slovenian manuscripts is comparatively described. The conclusion evaluates possible explanations for such use in the sixteenth century.

Keywords: personal pronouns, independent forms, clitic forms, sixteenth-century standard Slovenian

0 UVOD

Ena od opaznejših značilnosti slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja je za sodobnega bralca bistveno pogostejša raba naglasnih oblik osebnih zaimkov v primerjavi s sodobnim knjižnim jezikom. Analiza osebnih zaimkov na podlagi popolnega izpisa del slovenskih protestantov v listkovnih kartotekah Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU¹ pa je pokazala, da je obseg njihove rabe pri različnih avtorjih in v različnih besedilih različen, razlikuje pa se tudi pri posameznih osebah in sklonih. V prispevku

¹ Natančneje je izpis predstavljen npr. v PS 2001, Merše 2011. Od 53 upoštevanih del ni posebej navajana le druga izdaja Dalmatinovih molitev LEPE KARSZHANSKE MOLITVE iz leta 1595, ki jo je brez večjih posegov pripravil Felicijan Trubar in se pri zaimenskem gradivu ne razlikuje od prve izdaje iz leta 1584. Pesmarica, ki jo je izdal istega leta, je obravnavana v sklopu z drugimi pesmaricami.

bo najprej primerjalno predstavljeno izhodiščno stanje, o katerem se sklepa na podlagi rabe naglasnih in naslonskih oblik v st. sl. in kakor se za zgodnja obdobja slovenščine kaže v redkih ohranjenih spomenikih; v nadaljevanju bo predstavljena raba v 16. stoletju,² v zaključku pa bodo predstavljene in ovrednotene možne razlage za opisano stanje.

1 NAGLASNE IN NASLONSKE OBLIKE

Že v pie. se v posameznih sklonih predvidevajo nenaglašene dvojnice zaimkov, ki so značilne tudi za sodobne ie. jezike, pri čemer v nekaterih dvojničnost obstaja zgolj na izgovorni ravni (prim. za germanske jezike Howe 1996; za slovenščino to velja za naslonske oblike 1mn. in 2mn.³), pri drugih pa se naglašene in nenaglašene variante razlikujejo tudi na oblikovni ravni. Slednje je posebej značilno za južnoslovanske jezike, kjer so v nepredložnih odvisnih sklonih ob podedovanih naslonkah (v slovenščini dajalniške oblike 1ed. *mi*, 2ed. *ti* in povratnoosebnega zaimka⁴ *si*) razvile vzporedne nenaglašene dvojnice, ki so nastale bodisi s funkcijsko prerazporeditvijo oblik v zgodovinskem razvoju (v slovenščini pri 1ed. in 2ed. z uveljavitvijo kategorije živosti, tj. prevzemom rodilniške oblike v tožilnik in klitizacijo⁵ stare tožilniške oblike po vzoru dajalnika; pri tretjeosebne zaimku zlasti v množini s klitizacijo oblike brez vzglasnega *n-* ali z glasovnim krnjenjem osnov v stavčno nepoudarjenem položaju (pri tretjeosebne zaimku v nekaterih sklonih na le sklonskorazlikovalni element, torej končnico oz. njen del).

V jezikoslovni literaturi se za vzporedne paradigemske oblike uporabljajo različni termini: z oblikovnega vidika se delijo na *naglasne* in *naslonske*, s prozodijskega na *naglašene* in *nenaglašene*, s skladenjskega pa na *ortotonične* in

² Pri tem bodo upoštewane samo oblikovno različne naglasne in naslonske oblike – zaradi pomanjkanja podatkov o (ne)naglašenosti se ne upoštevajo morebitne naslonske oblike dvojninskih in množinskih zaimkov za 1. in 2. osebo.

³ Okrajšavne oznake za posamezne zaimke v tem prispevku odražajo razliko med tipoma množine, ki se pojavljata pri osebnih zaimkih: medtem ko gre pri tretjeosebne zaimku za običajno množino (3. os. mn. = 3. os. ed. + 3. os. ed. + 3. os. ed.), gre pri prvo- in drugoosebne zaimku za t. i. skupinsko bližino (Howe 1996: 9) ali približno bližino (Jespersen 1968: 192): npr. 1. os. mn. = 1. os. ed. + 2. os. ed. + 2. os. ed. ali 1. os. ed. + 2. os. ed. + 3. os. ed. ali 1. os. ed. + 3. os. ed. + 3. os. ed.; prvo- in drugoosebni zaimki so tako v ednini, dvojnini in množini obravnavani kot ločeni zaimki (oznake zanje so 1ed., 2ed., 1dv., 2dv., 1mn. in 2mn.), medtem ko je pri tretjeosebne zaimku v oznaki ob osebi naveden tudi spol (3m, 3ž, 3s ali pri enakih oblikah za vse tri spole 3mžs), medtem ko je število navedeno ob oznaki sklona.

⁴ Zaradi omejitve pri analizi gradiva (homonimnost zaimka s členkom in členico ter velika količina gradiva) in specifičnosti rabe naglasnih in naslonskih oblik je povratnoosebni zaimek izločen iz obravnave.

⁵ Klitizacija je jezikovni proces, v katerem prozodično neodvisni elementi, v tem primeru naglašene oblike zaimkov, postanejo breznaglasni elementi oz. prozodično odvisne enote, ki povsem izgubijo svojo glasoslovno avtonomijo in se v besedilu ne morejo več pojavljati same (prim. Bažec 2012: 467, op. 10).

enklitične.⁶ Poimenovanja v slovenščini niso povsem prekrivna, saj se pri 1mn. in 2mn. naglašene in nenaglašene dvojnice oblikovno ne razlikujejo, pri 1ed. in 2ed. pa so lahko oblikovno kratke dvojnice v tožilniku nenaglašene in naglašene. Naglašene so lahko rabljene le ob predlogih⁷ in jih uvrščamo v posebno kategorijo naveznih oblik.

2 RAZMERJE MED NAGLASNIMI IN NASLONSKIMI OBLIKAMI V STARI CERKVENI SLOVANŠČINI

Že za pie. pri osebnih zaimkih v nekaterih sklonih domnevajo obstoj dvojnih oblik, ki so se razlikovale po naglašenosti (Beekes 1995: 201); v psl. je poleg naglašene posebna nenaglašena oblika obstajala le v dajalniku. Razmerje med njima je v pregledanih opisih praslovanskega jezika, primerjalnih slovanskih slovnica in v slovnica stare cerkvene slovanščine kot praslovanščini najbližje izpričane naslednice običajno opisano kot nasprotje med stavčno poudarjeno in nepoudarjeno obliko.⁸ To razlago najdemo tudi pri Miklošiču, iz dveh zglede, ki sta navedena, pa vidimo, da gre za rabo ob členku in za priredno zvezo: »izvoli se i mьnѣ ѣдоѣ kъmоі. ostrom. čyto jestь mьnѣ i tebѣ, ženo? τί έμοі και σοі, γύναι; ibid.« (Miklošič 1868–74: 73). Poleg tega je opozoril, da so bile samo naglašene oblike rabljene na začetku stavka, v mlajših starocerkvenoslovanskih spomenikih, kjer so se v tožilniku že začele rabiti roditeljske oblike, pa je bila ob *sam* lahko rabljena tako naglasna kot naslonska oblika: »самъ себе ubi. prol.-mart. neben ubi se samъ« (Miklošič 1868–74: 73). Predstavil je tudi nekaj primerov rabe naslonskih oblik, kjer bi po njegovem pričakovali naglasne, in obratno:

abweichungen von der regel sind jedoch nicht selten: viděvyj me vidě otyca ó έωρακός έμѣ έωρακε τόν πατέρα. io. 14. 9. -nicol. iže priemletь me ó έμѣ δεχόμενος. matth. 10. 40. -nicol. iny jestь spasъ, da spasetь i se άλλους έσωσε, σοσάτω έαυτόν. luc. 23. 35 -nicol., wo man mene, sebe erwartet; dagegen auch: τь mьnѣ reče έκεινός μοι έλεπεν. ostrom., wo mi stehen könnte (Miklošič 1868–74: 73–74)

- 6 Poimenovanje *dolge* (včasih tudi *polne*) in *kratke* – v različnih variantah – je značilno za starejše slovenske slovnice, npr. *podaljšane/polne* in *skrajšane* pri Kopitarju (1808: 284), *dolge* in *kratke* pri Dajniku (1824: 159), *oblike s podaljšanjem* in *kratke* pri Metelku (1825: 199), *daljše* in *krajše* pri Murku (1843: 56), Muršču (1847: 27), Janežiču (1854: 101) in Miklošiču (npr. 1868–74: 72); slednji uporablja tudi izraza *polne* in *enklitične* (1868–74: 73). Redkeje se uporabljajo tudi izrazi *močne* in *šibke* (npr. Murko 1891: 8). Izraza *naglašene* in *nenaglašene* oblike sta rabljena redkeje, pogosto v kombinaciji s poimenovanjema s skladijskega vidika, npr. pri Škrabcu (II: 196) *nenaglašene (enklitične)*, pri Murku (1891: 16) *močno naglašene in enklitične*. V 20. stoletju prevladujejo poimenovanja s skladijskega vidika: pri Ramovšu (npr. 1952: 81) *ortotonične* in *enklitične*, pri Nahtigalu (1952: 62) *poudarjene* in *nepoudarjene (enklitične)*, pri Toporišiču (npr. 2000: 307) v podomačeni obliki *naglasne* in *naslonske*; prim. Peti Stantić 2007.
- 7 Npr.: »Veruiete ui Vbuga, taku tudi vme veruiete« (TT 1557: 305); »taku bode GOSPVD zhudnu itabo rounal, shtraiffingami zhes te, inu tuoie Seime« (DB 1578: 174a).
- 8 Npr. Vondrák 1912: 460; Tomšič 1943: 30; Hamm 1974: 107. Diels (1932: 214) poleg tega opozarja še na obvezno rabo dolgih dajalniških oblik ob predlogih.

V vseh zgledih, kjer bi morale biti po Miklošičevem mnenju rabljene naglasne oblike, je zaimek v protistavi.

Opozoril je tudi, da so v nekaterih stesl. spomenikih v enakih zvezah uporabljene različne oblike: »къде хоштеши уготоваемъ ти (neben tebe) ёшти расъха? cloz.1 245. 257« (Miklošič 1868–74: 73). To kaže, da načela rabe naglasnih in naslonskih oblik že v stari cerkveni slovanščini niso bila povsem trdna.

3 STANJE V STAREJŠIH SLOVENSKIH SPOMENIKIH

- 3.1 V Brižinskih spomenikih najdemo v tožilniku le izvorno enozložno tožilniško obliko 1ed. *me*, na podlagi katere ne moremo sklepati, ali je v tem času v alpski slovanščini že prišlo do rabe roditeljskih oblik v tožilniku in klitizacije starih naslonskih oblik osebnih zaimkov, ki ne izražajo społa, in s tem do nasprotja med rabo naglasne in naslonske oblike.

Najdemo pa več pojavitev naglasnih in naslonskih oblik v dajalniku. Pri 1ed. je vedno rabljena naslonska oblika, pri 2ed. pa dosledno naglasna.

tebe izpovuede vuez moi greh I zuetemu creztu [...] I **tebe**, bosí rabe (BS 2004: 36; podobno BS 2004: 44)

Bose, gozpodi miloztiví, **tebe** ze mil tuorívod zih postenih greh í od ineh mnozeh, í vúensih í minsih, ese íezem ztvoril. Teh ze **tebe** mil tuorív, í, zуетei marii, í vžzem zvetiú. I da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel, ácose ti mi zadenes í acose tuá milozt í **tebe** liubo [...] Miloztivui bose, **tebe** poronso me telo (BS 2004: 36–38)

Tebe, Bose miloztivui, poruso uza moia zlouuez[a] (BS 2004: 62)

vueruiú, da **mi** ie, na zem zuete beusi, iti se na oñ zuet, paki se uztaí na zodⁿⁱ den. Ímeti **mi** ie šivuof po zem, ímeti **mi** ie otpuztic moih grechou (BS 2004: 36)

ili ese **mi** ze tomu chotelo, emuse **mi** bi ne doztalo choteti [...] Ti edin, bose, vuez, caco **mi** iega potreba vúelica (BS 2004: 36)

ácofe ti **mi** zadenef (BS 2004: 38)

Iuzeh bosih moki. Da **mirasite** napomoki biti (BS 2004: 43)

Daimi bose gozpodi. tuouiu milozt (BS 2004: 44)

Breda Pogorelec (1968: 147) razliko v rabi naglasne in naslonske oblike pripisuje naravi besedila: kadar se zaimek nanaša na Boga, je vedno rabljena naglasna oblika, s čimer je posebej poudarjen odnos med Bogom in vernikom, ki govori molitev. V dveh primerih, ko se 2ed. nanaša na duhovnika, je zaimek rabljen v priredni zvezi.

- 3.2 Tudi v Stiškem rokopisu prevladujejo naslonske oblike. Najpogosteje je izpričana D 1ed. *mi*, najdemo pa še po en zgled za T 1ed. *me*, Red. 3ms *ga* in Dmn. 3mžs *jim*. V vseh primerih so oblike rabljene nepredložno in v stavku niso poudarjene.

proffo woga wfýga mogoziaga da **mý** on da edn odlog meýga fywota proffo diuizo maíð vfe bofye fsetike ýnu cweticze da **mý** raczýte proffitý nallyga gofpüdy da **mý** on ratý datý odpüftik vzeých meých greýchu ynw **me** ratý naprid predgreýchý owarowatý ynw **my** ratý po zým fywoty ta veýtfcný lebn datý (SR 1992: 14–15)

moŷo pokuro neŷŷlam taku czyftu doperneŷŷ kakur ŷamga dalfan (SR 1992: 12)
 moŷga otfce moŷa mat moŷo goŷpoŷzhino meŷga pridigar ŷa neŷŷim nŷkulŷ taku czaftill
 ynu **ŷm** pokoŷ will (SR 1992: 12)

Poleg njih pa je v obeh spovednih obrazcih rabljenih tudi nekaj naglasnih oblik, in sicer trikrat naglasna oblika D 1ed. *meni* in enkrat naglasna oblika D Zp *sebi*. Slednja je rabljena ob *sam* in v protistavi, kot tudi ena od pojavitev *meni*.

ŷa odpuŷcho wzeŷm teŷm kyr fo **menŷ** malu volŷ [...] da **menŷ** tŷdŷ naŷgoŷpud odpŷtŷtŷ
 moŷe greŷche (SR 1992: 15)

Naglasna oblika pa je rabljena tudi v prvem spovednem obrazcu, kjer bi lahko domnevali, da je osebni zaimek poudarjen.

tiga ŷe **menŷ** (SR 1992: 6)

3.3 V ostalih spomenikih ustrezne oblike niso izpričane, zato nadaljnjega razvoja do oblikovanja knjiŷnega jezika pri Trubarju ni mogoče spremljati.

4 16. STOLETJE

4.1 ŷe kratek odlomek z ene od prvih strani TC 1550 pokaŷe, da v slovenŷčini 16. stoletja, kot je zapisana v delih slovenskih protestantov, načela za rabo naglasnih in naslonskih oblik, kot so domnevana za starejŷa obdobja, v veliki meri niso več veljala, saj so naglasne oblike redno rabljene tudi v poloŷajih, kjer na podlagi so-besedila ne moremo domnevati posebnega poudarka.

gnemu ye rekall Goŷpud/ du ye **tebi** pouedall de fi nag/ tamuzh kir fi od tiga dreua iei-
 dell/ kateru fem **tebi** ŷapouedall de ne imafh iefi/ na tu ye Adam rekall/ ta ŷhena katero fi
meni hdrufheti dall ye **meni** dalla od dreua inu fem ieidell/ inu ye rekall Goŷpud Bug hti
 ŷheni/ fakai fi tu ŷturilla? ona ye odgouorilla/ ta kazha ye **mene** obnorilla/ de fem ieilla
 (TC 1550: A8a)

Iz primerjave besedil pa je razvidno, da tudi v 16. stoletju merila za izbiro med oblikami niso bila enotna. Različni avtorji so se tako v prevodih istega besedila pri izbiri med naglasnimi in naslonskimi oblikami občasno odločili različno.

Plazhai kar fi **meni** dolshan (TT 1557: 54)

Plazhaj mi kar fi **mi** dolshan (DB 1584: III, 12a)

is tebe **mi** pride Voiŷ kateri bo moiga Folka Israela Goŷpod (KPo 1567: LIII)

Sakai is tebe **meni** pride Voy, kateri bo Goŷpod moiga Folka Israelskiga (JPo 1578: I, 38a)

Prav tako najdemo različne oblike pri istih avtorjih v različnih izdajah besedila.

nim popriti, de oni **nega** ne reŷglaffio (TE 1555: E6b)

nim popriti, de oni **ga** ne reŷglaffio (TT 1557: 32)

Steine **me** sakriuao de me nihzhe neuidi (DJ 1575: 97)

Stejne **mene** sakrivajo, de me nihzhe nevidi (DB 1584: II, 162b)

Pojavljajo pa se tudi primeri, ko se je pisec znotraj istega besedila pri prevodu enake konstrukcije odločil za dve različni obliki.

To vfe **ti** ôzho dati, ako doli poklekneozh me molifh (KPo 1567: CVII)
Das alles will ich **dir** geben, fo du niderfelleft, vnnd mich anbeteft (SA 1559: I, LXXXVII)

vfe to ôzho **tebi** dati, ako pred me padeſh, inu me molifh (KPo 1567: CXIb)
Das alles will ich **dir** geben, fo du niderfelleft, vnnd mich anbeteft (SA 1559: I, LXXXIXb)

Na podlagi navedenih zgledov bi lahko sklepali, da naglasne in naslonske oblike zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja niso bile v dopolnilni razvrstitvi, ampak so delovale kot enakovredne dvojnice. Vendar to ne velja za vse položaje. Samo naglasne oblike so rabljene v primerih, ko izražajo svojino (Red./dv./mn. 3mžs ter R 1dv. in 2dv.), ob predlogih⁹ in:

- (a) v prirednih zvezah: *Inu bi prishal ta, kir ie **tebe** inu **nega** pouabil* (TT 1557: 214);
- (b) v protistavi: *ali ſim jeſt **nyh** nevredna bila, ali ony **mene*** (DB 1584: II, 149a);
- (c) v zvezah zaimka z desnim prilastkom, in sicer: (c1) ujemalnim samostalniškimi prilastki: *Iesus Criſtus [...] ie **mene** pogubleniga ferdamaniga zhloveka odreishil* (DC 1580: B5b); (c2) pridevniškimi obzaimenski prilastki: *Satu ga imamo zheſtiti, hualiti, **nega** ſamiga moliti, bati* (TC 1575: 266); *my le ſkuſi toifto noter gremo v'Nebeſſa h'tei vezhni Kroni, katera je **nym** vsém tamkai perloshena* (TtPre 1588: 105); (c3) stavčnimi prilastki: *Bode li **meni**, kir ſim vshe ſtu lejt ſtar, enu déte rojenu?* (DB 1584: I, 10b);
- (č) ob medmetih *jo, ve, in aj*:¹⁰ *Hej mihi, qualis erat, **Ai, meni**, kakou je bil? Ai, confritur cum Datiuo, **meni*** (BH 1584: S58); ***Io meni**, Ias ſãm poglublen[!]* (KPo 1567: LXXVI); ***Ve tebi** Corazin, **Ve tebi** Betſaida* (TE 1555: E5a);
- (d) ob dodajalnih, izvzemalnih, poudarnih členkih: *Tuya Vera more dobro same profiti, da **tudi meni** Bog laſtno Vero da* (JPo 1578: II, 141b).

V redkih zvezah pa so se v 16. stoletju uporabljale samo naslonske oblike, in sicer v R/Ted. 3s *ga/je*, ko gre za neosebno rabo, in pri T 2ed. v stalni zvezi *pfu te bodi*.

Ti **ie**¹¹ gouorifh, da ſam Boſhij Sin (KPo 1567: CLV)
Inu ty kir fo mumu fhli, fo ga ſhentouali inu ſtreſſouali nih glave, tar diali, **Pfu te bodi** (TT 1557: 150)

-
- 9 Ob predlogih, ki se vežejo s tožilnikom, se lahko poleg naglasnih rabijo tudi navezne oblike, ki so pri 1ed. in 2ed. oblikovno enake naslonskim, a so nosilke naglasa, zato niso podvržene enakim omejitvam kot naslonske oblike, rabijo se lahko tudi v prirednih zvezah, protistavi itd. Tudi v tem primeru se raba naglasnih in naveznih oblik razlikuje glede na avtorja in predlog, vendar predstavitev tega vprašanja presega obseg tega prispevka.
 - 10 Naglasno obliko najdemo tudi ob povedkovniku *gorje* s podobnim pomenom: »gorie ie **meni**, aku nebon Euangeli predigoual« (TtPre 1588: 56).
 - 11 Gre za prevzemanje rabe nemškega neosebnega *es*, ki je v podredno zloženih povedih v glavnem stavku rabljen kot kataforični soodnosni izraz predmetnega odvisnika (Helbig – Buscha 2005: 241): »Du fageſts, dass ich bin Gottes Son« (SA 1559: I, CXXb). Prim. Jelovšek 2011.

Navedene zveze lahko označimo kot *zveze s stalno rabo*, vse ostale pa kot *zveze s prosto rabo*. Analiza celotnega gradiva je pokazala, da v slednjih naglasne in naslonske oblike sicer večinoma res nastopajo kot proste različice, vendar so se pri izbiri med njimi posamezni avtorji med seboj močno razlikovali, razlike pa so se pokazale tudi pri istem avtorju pri rabi različnih zaimkov in celo pri različnih sklonih istega zaimka.

- 4.2 Pri rabi naglasnih in naslonskih oblik nepovratnih osebnih zaimkov v zvezah s prosto rabo lahko v 16. stoletju opazimo dva modela: Trubarjevega z močno prevlado naglasnih oblik in Kreljevega s splošno rabo naslonskih oblik, ki pa ni bila čisto dosledna. Ostali avtorji se uvrščajo nekje med obe skrajnosti, pri čemer jih je večina bližje Trubarju kot Krelju.

4.2.1 Trubar

Pri Trubarju se nepovratni osebni zaimki glede na rabo naglasnih in naslonskih oblik delijo v dve skupini: pri 1ed. in 2ed. močno prevladujejo naglasne oblike, pri 3mžs pa so naslonske pogostejše, čeprav se raba razlikuje glede na spol, število in sklon.

Pri prvo- in drugoosebnem zaimku najdemo v Trubarjevih delih le posamične pojavitve naslonskih oblik v rodilniku in dajalniku, medtem ko so tožilniške nekoliko pogostejše, a imajo še vedno le majhen delež v primerjavi z naglasnimi. V številnih primerih so naslonske oblike izrabljene za stilistično variiranje, saj se pojavljajo v povedih, kjer je pred njimi že uporabljena naglasna oblika istega zaimka.

Gospud ie **mene** dodru[!] tepel, oli tei Smerti **me** nei isdal (TT 1577: XXIII)¹²
Mi ne hozhmo **tebe** vezh pitati, dobi fi lam ieifti, mi **te** ne hozhmo vezh na nogah nofliti
(TC 1575: 367)

Vendar se je Trubar za to možnost odločil le redko, kar kažejo številni primeri, kjer sta v obeh delih povedi rabljeni naglasni obliki:

OGospud, ne shtraifai ti **mene** vtuim slobenu, Inu vtuim ferdu ne cashtigai ti **mene** (TPs 1566: 73b)

Najpogosteje je rabljena naslonska tožilniška oblika drugoosebnega zaimka *te*, ki je posebej pogosta ob glagolu *prositi*, večinoma pa je omejena na stavke brez izraženega osebka.

Jeft tebe fahualim ... In **te** proflim (TA 1550: (26), podobno B5b(25))
Nai konzha, profsim **te**, tu slu te Neuernike (TPs 1566: 23a)

Kadar je osebek izražen, je večinoma rabljena naglasna oblika.

Ieft **tebe** proflim, fagouori ti mene (TT 1557: 215)

¹² Gre za parafrazo 18. vrstice 118. psalma, v kateri je leta 1566 Trubar v obeh primerih uporabil dolgo obliko: »Gospud ia **mene** shtraiffa, Oli on **mene** vto Smert ne da« (TPs 1566: 213b).

Podobno velja tudi za rabo ob velelniku, ob katerem najdemo precejšen delež izpričanih pojavitev tožilniške naglasne oblike prvoosebnega zaimka *me*.

Ieft she pag prauim, de du ne meini ieft fem neuumen, Aku pak nekar, taku **me** goriofamite koker eniga neuumniga (TL 1561: 70a)

Ieft pag hodim nedolshnu, Reshi **me** inu bodi mi miloftiu (TPs 1566: 52b)

Brani ti **mene** pred muiem Supernikom (TT 1557: 226)

Obari ti **mene** koker tu ferklu tiga oka, Pod fenzo tuih perut skry ti **mene** (TPs 1566: 35b)

Pri 3mžs se Trubarjeva raba naglasnih in naslonskih oblik močno razlikuje glede na sklon, spol in število. V Red. 3ms¹³ in Ted. 3m¹⁴ v večini del bolj ali manj izrazito prevladujejo naslonske, v Ded. 3ms, v dvojinskih in množinskih sklonih vseh treh spolov in pri oblikah 3ž pa je stanje podobno kot pri 1ed. in 2ed. – izključno ali prevladujoče so rabljene naglasne oblike. Tako najdemo v vseh Trubarjevih delih le 14 primerov rabe oblike *mu*, od katerih jih je skoraj polovica v robnih opombah, kjer bi ga lahko k njihovi rabi spodbudil omejeni prostor, še eden pa v pesmi, kjer so na izbiro oblike vplivale zahteve zlogovnega verza.

Syllo terpi prauiza/ Ne uella rifniza/ zhlouk kar dei/ Dobru **mu** nei (TC 1550: 167(92a))

Pri izvornih dvojinskih oblikah ter v Rmn. in Dmn. 3mžs Trubar naslonskih oblik ni uporabljal, najdemo pa posamične primere rabe oblike *je* v Tmn. 3mžs (in v redkih primerih v enakem Tdv. 3mžs), katere raba je s časom pri Trubarju močno upadala: v prvih dveh delih leta 1550 je bila naglasna oblika *nje* redka, v naslednjih delih pa se njen delež strmo povečuje; naslonska oblika je rabljena samo še v posamičnih primerih.

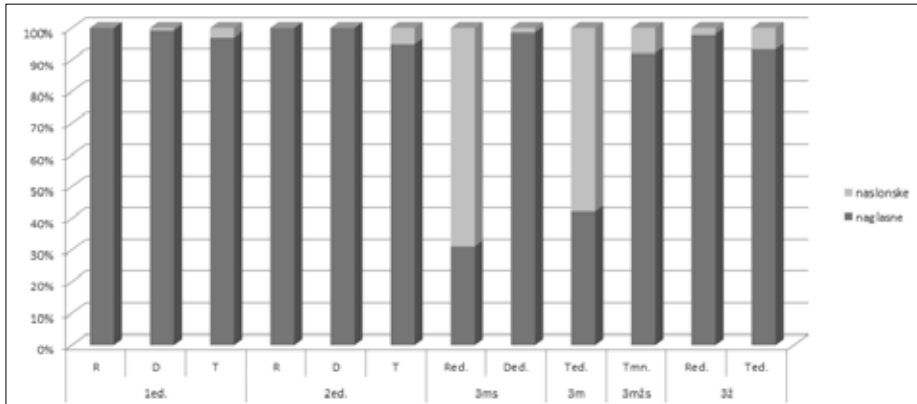
Pri 3ž je Trubar naslonske oblike uporabljal redko; roditeljsko *je*¹⁵ in tožilniško *jo* najdemo le v novozaveznih prevodih, dajalniške ni uporabljal.

Če primerjamo razmerja med rabo naglasnih in naslonskih oblik pri posameznih zaimkih in v posameznih sklonih v TT 1581–82 kot Trubarjevem najobsežnejšem samostojno izdanem delu, vidimo, da predstavljajo naslonske oblike pri vseh zaimkih razen v roditeljstvu ob zanikanem glagolu in tožilniku ednine 3m skoraj zanemarljivo majhen delež.

13 To velja zlasti za roditeljstvo ob zanikanem glagolu, medtem ko je ob povratnih glagolih prevladujoče rabljena naglasna oblika.

14 Pri Ted. 3s je osnovna oblika *je*, *nje* je v nepredložnih položajih rabljena redko (le štirikrat, vedno v Trubarjevih delih).

15 Ob zanikanih glagolih v Trubarjevih prevodih najdemo roditeljske oblike 3ž *nje* in *je* le v nekaj primerih, saj je večinoma tudi ob nikanju uporabljal tožilniške oblike *njo* in *jo*, npr. ta Luzh utih tēmah fueiti, inu te tēme **no ne fo** popale (TT 1557: 255). Najdemo lahko tudi primer, kjer je Trubar pri ponovni izdaji Matejevega evangelija kratko roditeljsko obliko spremenil v dolgo tožilniško: »De fi ti Peter, inu verhu le tiga kamina ieft hozho fafidati muio Gmaino, Inu ta Vrata tiga pekla ie ne bodo premogle« (TE 1555: G4a); »De fi ti Peter, inu uerhu le tiga kamina ieft hozho fafidati muio Gmaino, Inu ta Vrata tiga pekla **no** ne bodo premogle« (TT 1557: 48).



Slika 1: Primerjava rabe naglasnih in naslonskih oblik pri posameznih zaimkih v TT 1581–82
 Pri Red. 3ms so v grafikonu upoštevani samo primeri ob zanikanem glagolu, ne pa tudi ob povratnem glagolu, kjer so v TT 1581–82 rabljene samo naglasne oblike.

Na splošno lahko rečemo, da so naslonske oblike pri 2ed. rabljene pogosteje kot pri 1ed.¹⁶ in pri 3mžs pogosteje kot pri prvo- in drugoosebnem zaimku. Najredkeje jih pri vseh zaimkih najdemo v dajalniku; pri 1ed. in 2ed. ter pri 3ž so najpogosteje rabljene v tožilniku, pri 3ms pa je delež naslonske oblike v nekaterih knjigah večji v rodilniku ob zanikanem glagolu, medtem ko je stanje ob povratnem glagolu primerljivo z dajalnikom.

4.2.2 Krelj

Pri Krelju se razmerje med naglasnimi in naslonskimi oblikami večinoma bistveno razlikuje od Trubarjeve rabe, saj pri 1ed. in 2ed. kot tudi pri 3mžs močno prevladujejo naslonske oblike. V rodilniku so naslonske oblike tako ob zanikanih kot ob povratnih glagolih rabljene skoraj dosledno, najdemo samo posamične primere rabe naglasnih oblik 1ed. *mene* in množinske oblike 3mžs *njih*.¹⁷ Tudi v dajalniku pri vseh edninskih in množinskih zaimkih z izjemo Ded. 3ž in Ddv. 3mžs (kjer pa je že sama raba izvornih naslonskih dvojninskih oblik netipična za slovenski knjižni jezik 16. stoletja)¹⁸ bolj ali manj izrazito prevladujejo naslonske oblike, je pa njihov delež manjši v primerjavi z rodilnikom in tožilnikom.

¹⁶ Ta trditev velja na splošno, ne pa tudi za vsa posamezna dela: pri TL 1561 so npr. pri 1ed. pogostejše kot pri 2ed.

¹⁷ Večkrat se *njih* pojavlja ob številniku, npr. »tako, da ie **nijh** tri tavshent fe bilu prefrashilu« (KPo 1567: CLXXII); »Kadâr fo ta Méfta Sodoma inu Gomorraha sgorela, ie bilu le **nih** zheteru ohranjenu, Lot, niega Shena, inu dwei hzheri« (KPo 1567: XCVIII); tudi v tovrstnih zvezah pa lahko najdemo naslonsko obliko: »Inu **ijh** ie fedlu okuli pet tavshent« (KPo 1567: CXXVIIb).

¹⁸ Naslonska dajalniška oblika *jima* je v 16. stoletju izpričana le trikrat: dvakrat pri Krelju in enkrat pri Juričiču, a ne na istem mestu kot pri Krelju. V rodilniku in tožilniku izvorno dvojninske naslonske oblike v delih slovenskih protestantskih piscev v 16. stoletju ne najdemo, zlasti Krelj je v dvojninskih kontekstih uporabljal iz množine prevzeto naslonsko obliko *jih*. Prim. Jelovšek 2014: 155, 164.

Najredkeje so naglasne oblike rabljene v tožilniku, kjer je Krelj dosledno uporabljal naslonske oblike v Tdv. in Tmn. 3mžs, pri ostalih zaimkih pa lahko tudi pri njem najdemo nekaj primerov rabe naglasnih oblik v prostih zvezah tudi v položajih, kjer na podlagi sobesedila ne moremo domnevati, da so nosilke stavčnega poudarka.

Inu ako ti gdo bode filil, **tebe** ftrafnil (KPo 1567: XLVIIIb)

Čeprav se je Krelj po svoji rabi naglasnih in naslonskih oblik od Trubarja močno razlikoval, lahko tudi pri njem opazimo nekoliko pogostejšo rabo naglasnih oblik pri 1ed. in 2ed. ter tudi pri 3ž kot pri 3ms, od sklonov pa so kot pri Trubarju najpogosteje rabljene v dajalniku.

4.2.3 Dalmatin

Dalmatin je bil v svojem prvem izdanem delu DJ 1575 bliže Krelju, v naslednjih pa se je tudi pri besedilih, pri katerih ni imel Trubarjeve predloge, postopoma približeval svojemu mentorju.

V prvih delih lahko že pri rodilniku ob zanikanih glagolih opazimo bistveno razliko med Dalmatinovimi prvimi samostojnimi starozaveznimi prevodi in DPa 1576, kjer je imel zgled v Trubarjevih izdajah evangelijev. Medtem ko pri prvih pri vseh zaimkih močno prevladujejo naslonske oblike, v DPa 1576 pri 1ed. in 2ed. kot pri Trubarju prevladujeta naglasni obliki, čeprav zlasti pri 1ed. manj izrazito kot pri njegovem predhodniku. Tudi v DB 1584 se raba naglasnih in naslonskih oblik razlikuje glede na to, ali je imel Dalmatin pri prevajanju na voljo Trubarjev prevod istega besedila. Tako je skoraj pri vseh zaimkih v vseh treh sklonih delež naslonskih oblik v Novi zavezi in Psaltru manjši kot v ostalem besedilu.

Glede na predhodna dela pa lahko tudi pri delih Biblije, kjer Trubarjeve predloge ni bilo, opazimo bolj ali manj izrazito povečanje rabe naglasnih oblik, kar kaže tudi primerjava z Dalmatinovimi predhodnimi izdajami starozaveznih besedil – v posamičnih primerih je namreč naslonske oblike v DB 1584 spremenil v naglasne, medtem ko obratnih primerov ni.

Sakai GOSPVD (Bug) ie reis poterpesliu, ali on **te** pres ftrafinge nebo puftil (DJ 1575: 20)

Sakaj GOSPVD je rejs poterpesliu, ali on nebo **tebe** pres ftrafinge puftil (DB 1584: II, 155b)

Sakaj fi fkriulhi beishal, inu fi fe prozh vkral, inu **mi** neifi tiga pouedal, de bi te bil spremil suefleem, fpeitiem Sbobni inu Sarfami? (DB 1578: 29)

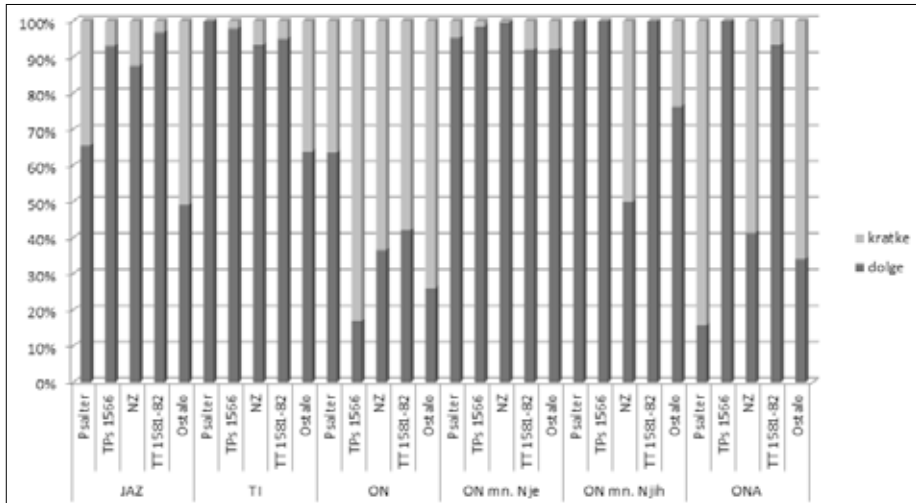
Sakaj fi fkriulhi beshal? inu fi fe prozh vkradèl, inu néfi **meni** tiga povédal, de bi te bil spremil s'vefleem, s'pejtjem, s'Bobni inu s'Arfami? (DB 1584: I, 21a)

Nee Synuvi viŕfoku prideio, inu io sa isvelizano zhaŕtee, nee Mosh **io** hvali (DPr 1580: 62b)

Nje Synuvi viŕfoku prideo, inu jo sa isvelizano zhaŕè, nje Mosh **njo** hvali (DB 1584: I, 328a)

Čeprav se je ob primerjavi posameznih delov Biblije pokazalo, da je v splošnem Trubarjeva predloga vplivala na izbiro naglasnih in naslonskih oblik pri Dalmatinu, pa razmerje med prevodi obeh avtorjev ni enoznačno. Kot so pokazale primerjave med njimi (npr. Orožen 1986; Merše 2001), se je Dalmatin v precej primerih

odločal za drugačne rešitve kot Trubar in to velja tudi za rabo zaimkov. Tako je v novozaveznih prevodih delež naslonskih oblik pri Dalmatinu v splošnem večji kot pri Trubarju.



Slika 2: Primerjava razmerja med rabo naglasnih in naslonskih tožilniških oblik v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih

Kei ie vmei vami en Ozha? Kadar en Syn **nega** probi fa kruh, de bi on **nemu** en kamen dal? Oli fa eno rybo, de bi on fa to rybo **nemu** eno kazho dal? (TT 1581–82: I, 282)
Kej je mej vami en Ozha, kadar **ga** Syn sa Kruh profsi, de bi **mu** en kamen dal? Inu kadar ga sa eno Ribo profsi, de bi **mu** eno Kazho sa Ribo dal? (DB 1584: III, 38a)

Navidezna izjema je izvorni Tmn. 3mžs, v katerem je delež naslonske oblike *je* pri Dalmatinu manjši kot pri Trubarju, vendar primerjava vzporednih odlomkov pokaže, da je razlog za to višje število pojavitev osebnih zaimkov pri Dalmatinu, medtem ko je Trubar na istih mestih pogosto uporabljal kazalne zaimke ali zaimka ni uporabil. Tovrstne spremembe lahko pripišemo tudi za Dalmatina značilnemu približevanju Luthrovemu prevodu (Ahačič 2007: 275) – v njem je namreč na teh mestih običajno rabljen osebni zaimek.

Inu kadar ie on **te** od febe odprauil, ie shal gori na eno gorro moliti (TT 1581–82: I, 161)
Inu kadar je on **nje** od febe bil odpravil, je gori fhàl na eno Gorro molit (DB 1584: III, 22b)
Vnd da er **sie** von sich geschaffet hatte/ gieng er hin auff einen Berg zu beten (LB 1545: Mr 6,46)

Inu on nei mogel tukai obeniga della fturiti, temuzh ie zhes malu bolnikou polushil te roke, inu odrauil (TT 1581–82: I, 156–157)
Inu on nej mogèl ondi obeniga della fturiti, temuzh je le nekuliku mallu Bolnikom roke gori polushil, inu **nje** osdravil (DB 1584: III, 22a)
Vnd er kund alda nicht ein einige That thun/ On wenig Siechen leget er die Hende auff/ vnd heilet **sie** (LB 1545: Mr 6,5)

Hkrati je Dalmatin le redko zamenjal Trubarjevo naglasno obliko *nje* z naslonsko, saj je pogosteje rabil preteklik (prim. Merše 2000), pri katerem bi pri povedku v 3. osebi ednine ob rabi naslonske oblike *je* v naslonskem nizu prišlo do sopostavitve dveh homonimnih oblik, ki se ji je Dalmatin skoraj dosledno izogibal.

Inu on **nee** vprasha, kuliku kruhou vi imate? (TT 1581–82: I, 168)

Inu on je **nje** vprafhal: Kuliku Kruhou imate? (DB 1584: III, 23b)

Najopaznejša razlika je pri Ted. 3ž, kjer je v DB 1584 naslonska oblika *jo* rabljena v okoli 60 % primerov, v TT 1581–82 pa le v okoli 10 %.

Nasprotno pa se je zlasti v Psaltru pri 2ed. in Ted. 3m Dalmatin za naglasni obliki *tebe* in *njega* odločal pogosteje kot Trubar.

MI hualimo **tebi**! Bug, mi **te** hualimo, inu tuie Ime kir ie taku blifi, Inu mi ofnanuiemo tuia zhudeſſa (TPs 1566: 135a)

MY **tebe** sahvalimo, ò Bug, my **tebe** sahvalimo, Inu osnanujemo tvoja zhudeſſa, de je tvoje Ime taku bliſi (DB 1584: I, 298a)

Alleluia. HValyte Boga vnega Suetufti, Hualyte **ga** vnega Terdnobi te nega mozhy. Hualyte **ga** vnega Gofposkih dianih, Hualyte **ga** vnega velikim Gofpoſtuu. Hualyte **ga** ſteim trobētarskim glaſſum, Hualyte **ga** ſteim Pfalteriem inu Arffo. Hualyte **ga** sbobni inu fray, Hualyte **ga** ſtrunami inu shpyshzhali. Hualyte **ga** ſglafnimi Cimbali, Hualyte **ga** ſteimi Cimbali tiga lepiga glaſſa. (TPs 1566: 264b)

Halleluſa. HValite GOSPVDA v̄njegovi Svetini: Hvalite **njega** v̄tèrdnoſti njegove mozhy. Hvalite **njega** v̄njegovih junazhkih dellih: Hvalite **njega** v̄njegovi veliki zhafti. Hvalite **njega** s̄Trobentami: Hvalite **njega** s̄Pfalterjom inu s̄Arfami. Hvalite **njega** s̄Bobni inu s̄Raji, Hvalite **njega** s̄strunami inu s̄Piſhalmi. Hvalite **njega** s̄glafnimi Cymbali, Hvalite **njega** s̄Cymbali tiga vukanja. (DB 1584: I, 316b)

Vendar tako v Novi zavezi kot v Psalmih najdemo tudi nasprotno zglede.

Moſter ie tukai, inu **tebe** klizhe (TT 1581–82: I, 418)

Mojſter je tukaj, inu **te** klizhe (DB 1584: III, 54a)

Ta Neuernik shpea po tim prauizhnim, Inu ishze **nega** vbyti (TPs 1566: 72b)

Neuernik ſhpea na Pravizhniga, Inu **ga** miſli vbyti (DB 1584: I, 289a)

Tudi v treh delih, izdanih po Bibliji, je bilo stanje podobno kot pri Trubarju; v splošnem pa je v primerjavi s Trubarjem ohranjal pogostejšo rabo naslonskih oblik pri 3ž in množinskih oblikah 3mžs. Od predhodnika ga loči tudi pogostejša raba naslonskih oblik v 1ed. in 2ed., vendar imajo manjši delež kot pri Krelju.

4.2.4 Juričič

Tudi Juričič se je v prevodu Spangenbergove postile oddaljil od Kreljevega zglede (zlasti pri množinskih oblikah 3mžs, kjer so bistveno pogosteje rabljene naglasne oblike). Kot v Bibliji se raba naglasnih in naslonskih oblik precej razlikuje v prvem delu, ki ga je pred njim prevedel že Krelj, in v drugih dveh delih postile; v splošnem so v prvem delu nekoliko pogosteje rabljene naslonske,

čeprav že najdemo nadomeščanje naslonskih oblik iz KPo 1567 z naglasnimi (Merše 1998: 227).

more biti da **ijm** ie tefhkò dialu inu zhudnò fe sdelu, kàr ie pufil to sheno tako sa fabo vpiti, inu **ij** nei precei pomagat (KPo 1567: CXV)

more biti da ie **nym** teshko dialo inu fe zhudno sdelo, kyr ie pufil to sheno tako sa fabo vpiti, inu **niei** nei precei pomagat (JPo 1578: I, 88b)

Nevodijo **ijh** v' Cerkou k' predigam, ne pohleio **ijh** v' fhulo, alli ako lih premoreio doma **ijm** Pedagoge ne dèrshe (KPo 1567: XLVIb)

Oni **nyh** V cerkou k' predigam neuodio, **Nyh** V shulo ne poshleio, inu ako lih premoreio, tako **nym** doma Shulmoifra ne dèrshe (JPo 1578: II, 32a)

Ias zho priti inu **ga** osdraviti (KPo 1567: LXXI)

Ieft hozho priti inu **niega** osdrauiti (JPo 1578: I, 52a)

Pri nekaterih oblikah (npr. R in Tmn. 3mžs in Ted. 3ž) pa je delež naglasnih oblik v prvem delu Juričičeve postile celo višji kot v drugih dveh, ki ju je najverjetneje¹⁹ Juričič prevajal samostojno.

4.2.5 Ostali avtorji

Od avtorjev krajših del sta Trubarju po rabi naglasnih in naslonskih oblik najbliže Tulščak in Trost, ki sta se kot Dalmatin pogosteje odločala za rabo naslonskih oblik v množini 3mžs in pri 3ž, medtem ko je Znojilšek zlasti v besedilih, ki niso bila prevzeta iz DB 1584, bliže Krelju. Pri Bohoriču in Megiserju je število zgledeov majhno; v izpričanih pri Megiserju prevladujejo naslonske oblike, Bohorič pa je zlasti v D 1ed. in 2ed. pogosteje uporabljal naglasne.

4.2.6 Pesmarice

Pri pesmaricah je razmerje med naglasnimi in naslonskimi oblikami večinoma določeno z načeli verzifikacije, pri enakozložnih oblikah pa se kot pri oblikovnih dvojnica vsaj deloma – zlasti pri Trubarju – odražajo urednikove preference: tako v Trubarjevih izdajah prevladujejo naglasne oblike, ki so sicer v Dalmatinovih večinoma ohranjene, v novih pesmih v zadnjih dveh izdajah pesmarice (DC 1584 in Tfc 1595) pa je opazen porast naslonskih oblik.

- 4.3 Neenotnost rabe naglasnih in naslonskih oblik pri posameznih avtorjih in pri prevajanju iste predloge (npr. v vzporednih evangeljskih odlomkih ali v biblijskem citatu in njegovi parafrazi v spremnem besedilu) v istem delu ter spreminjanje oblik v različnih izdajah istega besedila kaže, da v zvezah s prosto rabo v knjižnem jeziku 16. stoletja niso veljala jasna merila za izbiro med naglasnimi in naslonskimi oblikami. Te so tako v zvezah s prosto rabo delovale kot enakovredne dvojnice, med njimi so avtorji izbirali v skladu z individualnimi načeli in jih občasno izrabljali za stilistično variiranje. Pogostejšo rabo naslonskih oblik tudi pri avtorjih, kjer prevladujejo na-

¹⁹ Ni znano, ali je Krelj zapustil kakšno rokopisno predlogo.

glasne, lahko opazimo ob velelniku, kjer imajo v splošnem naslonske oblike večji delež kot v drugih zvezah (čeprav ne nujno prevladujejo nad naglasnimi).

5 MOŽNI VZROKI ZA POGOSTO RABO NAGLASNIH OBLIK V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA

5.1 Vpliv tujejezičnih predlog

5.1.1 Pogosti rabi naglasnih oblik zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja v strokovni literaturi doslej ni bilo posvečeno veliko pozornosti; Matija Murko (1892: 51–53) jo je na kratko predstavil v razpravi o enklitikah²⁰ v slovenščini, omenjena je tudi v primerjalnih analizah jezika posameznih piscev, npr. Trubarja in Krelja (Kopitar 1808: 426; Orožen 1996: 179), Krelja in Juričiča (Merše 1998: 224), Trubarja in Juričiča (Merše 1996: 98). O vzrokih zanjo se omenjeni avtorji večinoma niso izrecno opredeljevali, so pa zamenjavo naglasnih oblik z naslonskimi ali obratno večinoma obravnavali kot vprašanje večjega ali manjšega germaniziranja posameznih piscev.²¹ Vendar se zaradi razlik v rabi naglasnih in naslonskih oblik v predložnih in nepredložnih zvezah, pri nepredložnih pa tudi razlik glede na osebo, število in celo sklon s to razlago ni mogoče zadovoljiti; če bi se avtorji za naglasne oblike res odločali le pod vplivom nemščine, ki ne pozna dvojnih oblik zaimkov, ne bi prihajalo do sistematičnih razlik, ki so se pokazale v analizi celotnega gradiva.

5.1.2 Primerjava besednega reda Luthrovega ter Trubarjevega in Dalmatinovega prevođa Lk 15–17 (prim. Jelovšek 2014: 263–264) je pokazala, da slovenska protestanta večinoma nista ohranjala nemškega besednega reda, kadar je bil ta v nasprotju z načeli stave v slovenščini 16. stoletja, zato tudi besednoredno kalkiranje ne more biti vzrok za pogosto rabo naglasnih oblik. Še bolj je to razvidno, če na podlagi istega odlomka primerjamo rabo zaimkov v položaju, kjer bi lahko avtorja izbrala tako naglasno kot naslonsko obliko, ne da bi s tem kršila načela stave (večinoma gre za drugo mesto v stavku).

V primerih, kjer je besedni red enak nemškemu, je pri Trubarju v vzorčnem besedilu razmerje med rabo naglasnih in naslonskih oblik zelo podobno, kot se je pokazalo pri analizi vseh njegovih del. Čeprav bi lahko ob ohranitvi enakega besednega reda kot v nemščini izbiral naslonske oblike, to najdemo le v Ted. 3m, in sicer v polovici primerov (*njega 2 : ga 2*).

Tudi pri Dalmatinu je v splošnem slika podobna, le da se je enako kot v celotnem gradivu za naslonske oblike odločal nekoliko pogosteje kot Trubar: v

²⁰ Enklitika na tem mestu pomeni vse naslonke, ne le tistih, ki se naglasno opirajo na naglašeno besedo pred sabo; prim. prvi pomen v Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 38). Prim. tudi op. 6.

²¹ Murko (1892: 53–55) sicer nemščine ne omenja, govori pa o večji ali manjši skladnosti z »narodnim govorom« pri posameznih avtorjih.

odlomku jih najdemo v T 1ed. (po en zgled za *mene* in *me*) ter Ted. 3m (*njega* 3 : *ga* 4) in 3ž (kjer je izpričana samo naslonska oblika *jo*).

Aku tui brat greshi fubper tebe, fuari **ga**, inu aku nega greua, taku ti nemu odpufi (TT 1557: 223)

Aku tvoj Brat grélni supár tebe, pofvari **ga**: inu aku fe popravi, taku mu odpufi (DB 1584: III, 41b)

So dein Bruder an dir sündiget / so straffe **jn** / Vnd so er sich bessert / vergib jm (LB 1545: Lk 17,3)

Ieft ueim kai hozho diati, de kadar bom odftaulen od te shaffarye, de **mene** ufameio unih hishe (TT 1557: 220)

Ieft vejm, kaj hozhem fturiti, kadar bom vshe od Shaffarie poftaulen, de **me** v'fvoje hifhe vsameo (DB 1584: III, 41a)

Jch weis wol was ich thun wil / wenn ich nu von dem Ampt gesetzt werde / das sie **mich** in jre Heuser nemen (LB 1545: Lk 16,4)

Inu kadar on **no** naide, taku **no** na fuio ramo ueffelu gori poloshi (TT 1557: 217)

Inu kadar **jo** najde, taku **jo** vefselu na fvoje rame poloshy (DB 1584: III, 40b)

Vnd wenn ers funden hat / so leget ers auff seine Achseln mit freuden (LB 1545: Lk 15,5)

Tudi v primerih, ko ni ohranil besednega reda nemške predloge, se je Trubar pri vseh izpričanih osebah in sklonih z izjemo Ted. 3m odločil za naglasne oblike. Je pa pri Ted. 3m delež naslonske oblike *ga* s sedmimi pojavitvami v primerjavi z dvema pojavitvama naglasne oblike *njega* večji kot v primerih, ko je besedni red enak nemškemu.

Pri Dalmatinu je delež naslonskih oblik prav tako večinoma nekoliko večji kot v primerih, ko je bil nemški besedni red ohranjen, vendar gre pri odstopajočih primerih večinoma za zglede ob velelniku, kjer so v splošnem pogosteje rabljene naslonske oblike.

Natu nega ozha gre vunkai, inu **ga** profsi (TT 1557: 219)

Tedaj je njegovu Ozha vunkaj fhàl, inu **ga** je profsil (DB 1584: III, 41a)

Da gieng sein Vater her aus / vnd bat **jn** (LB 1545: Lk 15,28)

opashi fe, inu ftrefi **meni** dotle ieft ieim inu pyem (TT 1557: 223)

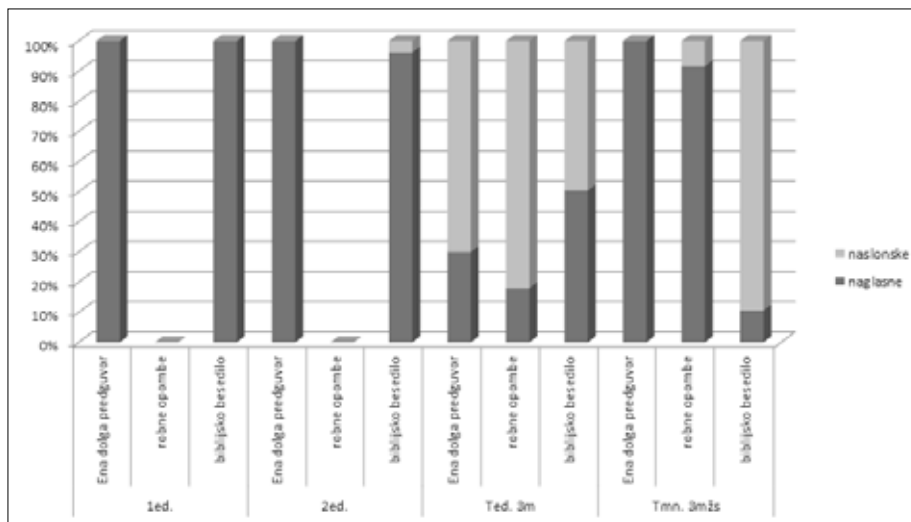
fpođréshi fe, inu **mi** flushi, dokler jeft jém inu pyem (DB 1584: III, 41b)

schützte dich / vnd diene **mir** / bis ich esse vnd trincke (LB 1545: Lk 17,8)

Na podlagi povedanega torej ne moremo trditi, da je upoštevanje besednega reda nemške predloge vplivalo na izbor naglasne ali naslonske oblike, saj sta se avtorja v položajih, kjer sta glede na načela stave lahko uporabila eno ali drugo, pri posameznih zaimkih odločala podobno kot na splošno v svojih besedilih, in sicer ne glede na to, ali sta ohranila enak besedni red kot v nemščini ali sta ga spremenila.

5.1.3 Proti enoznačnemu vplivu predloge govori tudi raba naglasnih in naslonskih oblik v prevodnih in neprevodnih besedilih. Ker so se zlasti pri Trubarju odstopanja od prevladujoče rabe naglasnih in naslonskih oblik v prostih zvezah večkrat pojavljala v predgovorih in robnih opombah, bi lahko domnevali, da je bila izbira odvisna tudi od tega, ali je šlo za prevod ali za samostojneje tvorjeno besedilo. Vendar primerjava

med rabo tožilniških²² naglasnih in naslonskih oblik v TT 1557, ki poleg prevodov novozaveznih besedil vsebuje tudi v veliki meri samostojno oblikovano Eno dolgo predgovor in številne robne opombe, pokaže, da v večini primerov v omenjenih treh tipih besedil ne prihaja do večjih razlik.



Slika 3: Razmerje med rabo naglasnih in naslonskih oblik v predgovoru, robnih opombah in biblijskih besedilih v TT 1557

Pri T 1ed. v Eni dolgi predgovori razmerje med rabo naglasne oblike *mene* in naslonske *me* ni bistveno drugačno kot v evangeljskih prevodih, pri 2ed. pa je delež redkeje rabljene naslonske oblike *te* v slednjih celo nekoliko večji kot v predgovoru (v robnih opombah T 1ed. in 2ed. ni izpričan). Enako velja za Tmn. 3mžs, kjer je ob prevladujoči naglasni obliki *nje* naslonska oblika *je* najpogosteje rabljena v evangeljskih prevodih, najredkeje pa v predgovoru. Le v Ted. 3m, kjer sicer prevladuje naslonska oblika *ga*, je delež naglasne oblike *njega* bistveno večji v prevodnih besedilih, vendar gre za specifikko zgodnejših Trubarjevih prevodov, medtem ko je v poznejših prevodih raba naglasne oblike redkejša, njen delež je večinoma primerljiv z deležem v robnih opombah v TT 1557 in bistveno manjši kot v Eni dolgi predgovori.

5.1.4 S tujejezičnimi predlogami je povezana tudi domneva, da je prevlada naglasnih oblik pri Trubarju in njegovih naslednikih posledica želje po zavestnem oddalje-

²² Tožilniške oblike so bile izbrane, ker so v zvezah s prosto rabo izpričane pri največ zaimkih in so v tem sklonu pri vseh osebah in številih najpogosteje rabljene oboje oblike. Izpuščena sta Ted. 3ž, ki ga najdemo samo v evangeljskih odlomkih, zato za to primerjavo ni relevanten, in Ted. 3s zaradi le izjemne rabe dolge oblike. V Tmn. 3mžs sta upoštevani samo izvorni tožilniški obliki *nje/je*.

vanju od vsakdanjega govornega jezika²³ in s tem večji »knjižnosti« besedila. Kopitar (1808: 294) je domneval, da so na podlagi latinščine in nemščine, ki nista poznali dvojnih oblik osebnih zaimkov, protestantski (in tudi poznejši) pisci naslonske oblike razumeli kot glasovno krnitev naglasne oblike v govornem jeziku, torej kot nefunkcionalno dvojnico. To bi lahko pojasnilo nadomeščanje naslonskih oblik Tmn. 3mžs in Ted. 3ž v zgodnejših delih z naglasnimi v poznejših izdajah, domnevi pa nasprotuje občasno nadomeščanje naglasnih oblik R/Ted. *njega* in Ded. *njemu z ga* in *mu*; kot že omenjena razlika v rabi naglasnih in naslonskih oblik pri posameznih zaimkih tudi razlika v smeri sprememb kaže, da so bila merila za različne zaimke različna. Zaradi pomanjkanja virov pa je nedokazljiva že sama domneva o pogostejši rabi naslonskih oblik v govornem jeziku tistega časa, čeprav bi nanjo kazala Bohoričeva pripomba v slovnici o naslonski obliki Ded. 3ms *mu*: »frequentatissimum est apud Slavos« (BH 1584: 55).

Na omenjenem mestu v slovnici je Kopitar še izrazil obžalovanje, da avtorji niso prevajali iz grščine, italijanščine in francoščine, ki bi jih s svojim zgledom funkcionalne dvojnosti različnih zaimenskih oblik napeljevale k pravilnejši rabi. Njegovo domnevo vsaj deloma potrjuje pogosta raba naslonskih oblik pri Krelju, ki je v svojem prevodu sicer nemške Spangenbergove postile evangeljske odlomke prevajal predvsem po grškem izvorniku (Ahačič 2007: 281) Kot je bilo nakazano v pregledu rabe naglasnih in naslonskih oblik, pa tudi Krelj pri tem ni dosleden; tudi v prevodih evangelijev najdemo naglasne oblike na mestih, kjer so bile v grščini rabljene zaimenske klitike.²⁴

Moi Ozha ie ta kijr **mene** zhafti (KPo 1567: CXXVIIIb)
 ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων **με** (GB: Jn 8,54)

Tvoij Lüdie inu velikifarij[!] fo **tebe meni** v'roke dali (KPo 1567: CLIX)
 τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν **σε ἐμοί** (GB: Jn 18,35)

5.1.5 Po drugi strani bi lahko na Kreljevo rabo naslonskih oblik vplivala tudi hrvaška predloga, ki naj bi jo uporabljal pri prevodu evangeljskih odlomkov (prim. Oblak 1894: 213; Breznik 1917: 171; Logar 1932). Ahačič (2007: 281–282) na podlagi formule *kunimu zhasu*, ki pogosto uvaja evangeljski odlomek, domneva, da je treba to predlogo iskati med tedanjimi lekcionarji ali postilami, kot so lekcionar Bernardina Spličanina ter glagolska (1563) in cirilska (1562) postila Antona Dalmate in Stepana Konzula;²⁵ navaja tudi prvi del Nove zaveze teh dveh avtorjev iz leta

²³ Tako lahko razumemo pripombo Martine Orožen (1996: 126), da je pogosta raba naslonskih oblik zaimkov v Trubarjevem prevodu Psaltra znak pogovornosti.

²⁴ V grščini se pri nekaterih zaimkih, kjer slovenščina pozna dvojničnost med naglasnimi in naslonskimi oblikami (npr. T 2ed.), nenaglašene oblike od naglašanih oblikovno ne razlikujejo; zato se zanje uporablja izraz klitične oblike.

²⁵ Z Dalmatovima tekstoma Kreljev prevod na posameznih mestih primerja tudi Oblak (1894: 213). V pregledu je zaradi lažje dostopnosti navedena latinična izdaja iz leta 1568.

1563.²⁶ Vendar primerjava posameznih odlomkov pokaže, da so tudi v omenjenih besedilih na mestih, kjer je Krelj uporabljal naslonske oblike zaimkov, pogosto rabljene naglasne oblike.

Preglednica 1: Primerjava odlomkov iz Kreljeve Postile, lekcionarja Bernardina Spličanina ter cirilske postile in prevoda Nove zaveze Antona Dalmate in Stepana Konzula

Krelj	Bernardinov lekcionar	Dalmata in Konzul: Postilla 1568	Dalmata in Konzul: Novi testament 1563
ravno šprafhuie od njih, ob katerim zhafu bi se svesda bila prikasala. Inu poſhle iſh v' Beleem inu rezhe: Poidite tie, inu dobro ſprafhaite to Ditece, inu kada <u>ie</u> naidete, ſpovéte mi naſai, da iefť tudi pride inu <u>iſe</u> molim (KPo 1567: LIII)	podmudro yſpijta odgnih vrime od zuizde. chaſeye ukazala <u>gnijm</u> : Ypoſlauſſi gnih vbetlem recce: Poyte yupitayte pod mudro od ditichya: ichada naydete <u>nega</u> : odgourite menij.da i.ya priſſadci . poclonijmſe <u>gnemu</u> (LBS: 15)	naſſtoino iſpita od <u>ñih</u> vrime od Zvizde, koya ſe jeſť ukazala <u>ñim</u> : I poſlavſi <u>ñih</u> ù Betleem, rětſe: Idite, i upitaie nadſtoino od Diticha, i kadga naidete, naviſite meni, da i ya priſadſi poklonimſe <u>ñemu</u> (DP 1568: LXXIb)	подь мудро испіта вдь <u>ñih</u> врime вдь Звизде, коѣсе више указала <u>ñim</u> , и поſлавши <u>ñih</u> ваБетлеемь, рече. Поите пітаіте наſтоино вдь дитета и кагда найдете, навистите мени, да и ѣ приſадши поклонимсе <u>ñему</u> (NT 1563: 2A–2B)
Mati niegova rezhe k'niemu: Sin pokai fi nama tako ſturil? Pole tvoi Ozha inu ias fva te slò ſhaloftna iſkala (KPo 1567: LIX)	yrecce mati <u>gnemu</u> : Sijnu zacſi nam vcinił tacho? Euo otac tuoy yia brinuchiffē iſchahomo tebee (LBS: 16)	I rětſe mati ñegova kñemu: Szinu, zaſſto nam utsini tako? Evò Otacz tvoi i ya ſkarbecha, iſkahova tebe (DP 1568: LXXb)	И рече Мати ñегова кñему: Сину, зашто намь учини тако? Ёво Оѣтацъ твои, и ѣ [...] иſкахова тебѣ (NT 1563: 84B)
Spet prenefega Hudizh na eno previfoko Goro, inu mu pokashe vfa Kraveſtva na ſvétu, inu njih zhaft: Inu rezhe k'niemu: To vſe ti ózho dati, ako doli poklekneozh <u>me</u> molifh (KPo 1567: CVb–CVI)	Iuaſpet vzuede gnegā dyauał nagoru velle viſſochu yvkaſa gnemu fſa craglyeſſtua ſuijta .ygnyh ſlauu. yrecce <u>gnemu</u> : Ouo fſe daam tebi acho padſſi poclonijſe <u>meni</u> (LBS: 29)	Vaſſpet poyaga dyavał na goru vele viſoku, i ukazamu fſa krallévtva ſvita i ñih ſlavu, i retſe <u>mu</u> . Fſa ova dati hochu tebe, ako padſſi ſe pokloniſſ mene (DP 1568: CXXXIb)	Васпет поѣга Дьѣбаль на горѣ веле високу, и указаму вſа Краļевства света и <u>ñih</u> славу и рече <u>ñѣмоу</u> . Вſа вѣа датишу теви, ако падшиſе поклониſшь мени (NT 1563: 4b)

Na podlagi primerjanih odlomkov lahko sklepamo, da je na prevladujočo rabo naslonskih oblik pri Krelju v evangeljskih odlomkih verjetneje vplivala grščina, ki je ločevala nenaglašene in naglašene oblike zaimkov, ki so se deloma tudi oblikovno razlikovale. Hrvaški zgledi pa hkrati kažejo, da pogosta raba naglasnih zaimenskih oblik v 15. in 16. stoletju ni značilnost le slovenščine.

²⁶ Čeprav sam v analizi odlomka Mt 21 ne najde podobnosti z navedenimi teksti.

5.2 Znotrajjezikovni vplivi

- 5.2.1 Izrazito razliko v rabi naglasnih in naslonskih oblik med Trubarjem in Kreljem bi lahko pripisali tudi različnim narečnim osnovam, vendar je domneva nedokazljiva, saj brez ustreznih virov ne moremo določiti načel njihove distribucije v 16. stoletju.
- 5.2.2 Zaradi Trubarjevega katoliškega šolanja in dolgoletje pridigarske dejavnosti pred uradnim prestopom v protestantizem bi lahko na njegovo pogosto rabo naglasnih oblik vplival tudi t. i. nadnarečni kulturni jezik (prim. Pogorelec 2011: 55–59), kot se je oblikoval za versko rabo;²⁷ vendar se pri tem srečujemo z le nekoliko manjšo težavo kot pri domnevi o različnih narečnih podlagah, saj so zapisi redki, kratki in besedilno specifični (ohranjeni so predvsem molitveni obrazci), zato je na njihovi podlagi težko določati načela rabe posameznih oblik.

6 SKLEP

Pregled gradiva je poleg neenotnosti rabe naglasnih in naslonskih oblik med avtorji v zvezah s prosto rabo pokazal tudi razlike glede na slovnično osebo, število in sklon. V splošnem so naglasne oblike pri 1ed. in 2ed. rabljene pogosteje kot pri 3mžs in v dajalniku pogosteje kot v drugih dveh sklonih. Razlike pa se kažejo tudi pri tretjeosebne zaimku: tako je raba naslonskih oblik načeloma pogostejša pri 3ms kot pri 3ž in v ednini pogostejša kot v množini, v dvojini pa se izvirne dvojninske naslonske oblike pojavijo le v posamičnih dajalniških primerih pri Krelju in Juričiču. Če obravnavamo naslonske oblike kot vzporedno zaimensko paradigmo v R, D in T pri posameznih osebah, lahko vidimo, da ta ni v celoti izpolnjena: pri vseh avtorjih manjkajo izvirne oblike R in Tdv. 3mžs, razen pri Krelju in Juričiču tudi Ddv. 3mžs (njihovo vlogo opravljajo iz množine posplošene oblike); pri posameznih avtorjih poleg tega manjkajo posamezne oblike – npr. pri Trubarju R in Dmn. 3mžs in Ded. 3ž.

Na podlagi povedanega in primerjav s tujejezičnimi predlogami lahko tudi domnevamo, da pogoste rabe naglasnih oblik pri Trubarju ali naslonskih pri Krelju v položajih s prosto rabo ne moremo v celoti pripisati tujejezičnemu vplivu, vzroka zanjo pa se zaradi pomanjkanja pred- in neknjižnih zapisov ne da z gotovostjo določiti.

²⁷ Pri tovrstnih besedilih, ki so bila v prvi vrsti predloge za govorno podajanje, bi lahko bila pogostejša raba naglasnih oblik posledica želje po večjem poudarjanju osebnih zaimkov ali po zagotavljanju večje jasnosti govorenega besedila z rabo bolj prepoznavne dvozložne oblike. Za opozorilo na to možnost se zahvaljujem dr. Ireni Orel.

KRATICE IN OKRAJŠAVE

1dv.	zaimek za prvo osebo dvojine
1ed.	zaimek za prvo osebo ednine
1mn.	zaimek za prvo osebo množine
2dv.	zaimek za drugo osebo dvojine
2ed.	zaimek za drugo osebo ednine
2mn.	zaimek za drugo osebo množine
3m	zaimek za tretjo osebo moškega spola
3mžs	zaimek za tretjo osebo (v sklonih, kjer so oblike za vse spole enake)
3s	zaimek za tretjo osebo srednjega spola
3ž	zaimek za tretjo osebo ženskega spola
D	dajalnik
dv.	dvojina
ed.	ednina
ie.	indoevropsko
mn.	množina
pie.	praindoevropsko
R	rodilnik
stcsl.	starocerkvenoslovansko
T	tožilnik

VIRI

- BH 1584** = Adam Bohorič, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg, 1584.
- BS 2004** = *Brižinski spomeniki = Monumenta Frisingensia: znanstvenokritična izdaja*, ur. France Bernik idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.
- DB 1578** = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578.
- DB 1584** = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
- DC 1580** = Jurij Dalmatin, *CATEHISMVS*, Ljubljana, 1580.
- DJ 1575** = Jurij Dalmatin, *JESVS SIRAH*, Ljubljana, 1575.
- DP 1568** = Antun Dalmatin – Stipan Konzul, *POSTILLA 1568*, Pazin, 1993 (Biblioteka pretisaka 6). – Faksimile.
- DPr 1580** = Jurij Dalmatin, *SALOMONOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana, 1580.
- GB** = *Grško besedilo Nove zaveze* (www.greekbible.com).
- KPo 1567** = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
- LB 1545** = *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrifft/ Deusch/ Auffz new zugericht. D. Mart. Luth.*, Wittenberg, 1545 (www.biblija.net).
- LBS** = *Lekcionar Bernardina Spličanina 1495*, ur. Josip Bratulić, Split: Književni krug – Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1991. – Faksimile.
- NT 1563** = Stjepan Konzul Istranin – Antun Dalmatin, *Novi testament 1563*, Zagreb: Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik« – Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2008. – Faksimile.
- SA 1559** = Johannes Spangenberg, *Auflegung der Episteln vnd Euangelien*, Nürnberg: Gedruckt durch Iohann vom Berg vnnnd Vlrich Newber, 1559.
- SR 1992** = *Stiški rokopis: študije*, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1992.
- TA 1550** = Primož Trubar, *Abecearium vnd der klein Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TC 1550** = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TC 1575** = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
- TE 1555** = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
- TL 1561** = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*, Tübingen, 1561.
- TPs 1566** = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Davidou*, Tübingen, 1566.
- TT 1557** = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.

- TT 1577** = Primož Trubar, *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577.
TT 1581–82 = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
TtPre 1588 = Matija Trošt, *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*, Tübingen, 1588.

LITERATURA

- Ahačič 2007** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Bažec 2012** = Helena Bažec, Gramatikalizacija nedoločnega člena v slovenščini, *Annales: seria historia et sociologia* 22 (2012), št. 2, 461–470.
- Beekes 1995** = Robert S. P. Beekes, *Comparative Indo-European linguistics: an introduction*, Amsterdam – Philadelphia: J. Benjamins Publishing Company, 1995.
- Breznik 1917** = Anton Breznik, Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«, *Dom in svet* 30 (1917), št. 5–6, 170–174.
- Dajnko 1824** = Peter Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Grätz: gedruckt und verlegt bey Johann Andreas Kienreich, 1824.
- Diels 1932** = Paul Diels, *Altkirchenslavische Grammatik: mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter-Universitätsbuchhandlung, 1932.
- Hamm 1974** = Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- Helbig – Buscha 1984** = Gerhard Helbig – Joachim Buscha, *Deutsche Grammatik*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1984.
- Howe 1996** = Stephen Howe, *The Personal Pronouns in the Germanic Languages*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1996 (*Studia Linguistica Germanica* 43).
- Jelovšek 2011** = Alenka Jelovšek, Neosebna raba oblike ono v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, *Slavistična revija* 59 (2011), št. 4, 415–435.
- Jelovšek 2014** = Alenka Jelovšek, *Osební zaimki v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana: [A. Jelovšek], 2014. – Razmnoženo.
- Jespersen 1968** = Otto Jespersen, *The philosophy of grammar*, London: Allen & Unwin, 1968.
- Kopitar 1808** = Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana: bey Wilhelm Heinrich Korn, 1808.
- Logar 1932** = Janez Logar, Krelj, Sebastijan, v: *Slovenski biografski leksikon 1925–1991* [elektronska izdaja], ur. Petra Vide Ogrin, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2009 (<http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>) (21. 11. 2013).
- Merše 1996** = Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in Postilla 1578, v: *Kopitarjev zbornik*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1996 (Obdobja 15), 93–104.
- Merše 1998** = Majda Merše, Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile, v: *Vatroslav Oblak*, ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998 (Obdobja 17), 217–231.
- Merše 2000** = Majda Merše, Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 36, ur. Irena Oreš, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2000, 21–34.
- Merše 2001** = Majda Merše, Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 113–128.
- Merše 2011** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Metelko 1825** = Fran Serafin Metelko, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, Laibach: gedruckt bey Leopold Eger, 1825.
- Miklošič 1868–74** = Franz Miklosich [= Franc Miklošič], *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* 4: *Syntax*, Wien, 1868–1874.

- Murko 1850** = Anton Murko, *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*, Grätz: Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung, 1843.
- Murko 1891** = Matija Murko, Enklitike v slovenščini, *Letopis Matice slovenske* 22 (1891), 1–65.
- Murko 1892** = Matija Murko, Enklitike v slovenščini, *Letopis Matice slovenske* 23 (1892), 51–86.
- Muršec 1847** = Jožef Muršec, *Kratka slovenska slovnica za pervence*, V' Gradci: Lajkamovi nasledniki, 1847.
- Nahtigal 1952** = Rajko Nahtigal, *Slovanski jeziki*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 21952.
- Oblak 1994** = Vatroslav Oblak, Protestantske postile v slovenskem prevodu, *Letopis Matice slovenske* 25 (1894), 202–215.
- Orožen 1986** = Martina Orožen, Stilni problemi Trubarjevega jezika, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 22, ur. Ada Vidovič-Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 1986, 27–47.
- Orožen 1996** = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 1996.
- Peti Stantič 2007** = Anita Peti Stantič, Naslonke – terminologija med skladnjo in prozodijo, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2007 (Obdobja 24), 425–434.
- Pogorelec 1968** = Breda Pogorelec, Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku: vloga dativa v stavku, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), št. 6, 145–150.
- Pogorelec 2011** = Breda Pogorelec, *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I*, ur. Kozma Ahačič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- PS 2001** = Majda Merše – France Novak s sodelovanjem Francke Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Škrabec I–II** = Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela I–II*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994.
- Tomšič 1943** = France Tomšič, *Starocerkvenoslovenska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol*, Ljubljana: Pokrajinska šolska založba, 1943.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (11976).
- Vondrák 1912** = Václav Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 21912.

SUMMARY

Use of Independent and Clitic Forms of Non-Reflexive Personal Pronouns in Sixteenth-Century Standard Slovenian

In sixteenth-century standard Slovenian, the independent forms of personal pronouns were used significantly more frequently than in the modern standard language. An analysis of the selected material shows that, except in certain phrases (only independent forms are used in coordinate phrases, contrast, pronominal phrases with right attributes, and pronominal phrases with the interjections *jo*, *ve*, and *aj*, and only clitic forms are used in the set phrase *pfu te bodi* 'fie upon thee'), independent forms were not used in complementary distribution with the clitic forms, but that they functioned as variants with equal value. Various authors differed greatly in their choice between them; for Trubar, independent forms strongly prevailed, whereas Krelj used more clitics. In his early works, Dalmatin was closer to Krelj's usage, but in works based on those of Trubar and in his later works he approximated Trubar's usage. In his translation of Spangenberg's postil, Juričič also moved away from Krelj's usage. Among the authors of shorter works, Tulščak, Trost,

and Bohorič are closer to Trubar's pattern, and Znojilšek and Megiser to Krelj's pattern. Differences can also be observed in individual authors with regard to person, number, and case: for the first- and second-person pronouns the independent forms are used more often than for the third person, and in the dative more frequently than in the genitive and accusative. For the third-person pronouns, the use of clitic forms is generally more frequent for the masculine and neuter gender than for the feminine, and more frequent in the singular than in the plural, whereas in the dual the original dual clitic forms appear only in individual dative examples in Krelj and Juričič. Because of such differences and based on comparisons with original texts in other languages, the frequent use of independent forms in Trubar or clitic forms in Krelj in places that allow the free use of either probably cannot be completely ascribed to foreign-language influence. Among the possible reasons are the different dialect bases of the writers or the influence of the supra-dialectal cultural language, but a lack of pre- and non-literary sources does not allow the reasons to be determined with certainty.

ANDREJA ŽELE

O RAZLIKAH MED PRIREDNO IN PODREDNO IZRAŽENIM RAZMERJEM

COBISS: 1.01

Namen članka je raziskati zmožnosti prirednosti in podrednosti znotraj vsebinskih razmerij, kot so npr. vzročnost, protivnost, izključevalnost ipd. Predstavljena in pokomentirana so merila, po katerih bi se dalo določati priredna in podredna razmerja v zloženih povedih in možnost prehodov med temi razmerji. Prevladujoča hierarhična odvisnost v jeziku dopušča tudi zgolj različne stopnje odvisnosti, kar bi ustrezneje vključevalo tudi nepravo podrednost in nepravo prirednost.

Ključne besede: prirednost, podrednost, medpropozicijska razmerja, vezniška beseda, pretvorbe

Differences between a Coordinately and Subordinately Expressed Relationship

This article explores the possibilities of coordination and subordination in content relationships; for example, causality, antinomy, exclusion, and so on. It presents and discusses the criteria for determining coordinate and subordinate relationships in compound sentences and the possibility of transitioning between these relationships. The prevalent hierarchical dependence in language merely allows certain degrees of dependence, but would more suitably also include pseudo-subordination and pseudo-coordination.

Keywords: coordination, subordination, inter-propositional relationships, conjunction, transformations

0 UVOD

Nastanek prispevka je spodbudilo vprašanje *Kaj odloča o različno izraženih razmerjih?*

In v zvezi z njim in z ozirom na stanje v sodobni slovenščini se opiram na dve izjavi, ki sta aktualni še danes: Jožeta Toporišiča (1967a: 256), da je razmerje med prirednimi in podrednimi enakovrstnimi odnosi še precej neizdelano, in Ade Vidovič Muha (1984: 146), da če hočemo povezave med prirednim in podrednim razmerjem imenovati pretvorbene, bi bili nujni še opisi (slovnično)pomenskih sprememb oz. vezniških pomenov, ki bi omogočili predvidljivost takšnih postopkov.

Namen prispevka je vsaj deloma raziskati zmožnosti prirednosti in podrednosti znotraj istega odnosa oz. razmerja.¹ Namreč tako kot je z vidika prirednosti

¹ Tu upoštevana medpropozicijska razmerja so: (1) vsebinska vzporednost (vezalno, protivno, primerjalno, ločno, stopnjevalno, posledično in pojasnjevalno priredje), (2) vsebinska soodvisnost (okoliščinska razmerja v smislu prostorsko-časovnih, vzročnih in načinovnih odvisnikov) in (3) vključitev propozicije med udeleženske vloge druge propozicije. Pri določanju medpropozicijskih razmerij v slovenščini mi je bila v osnovno oporo skladnja v češki akademski slovnici (Petr idr. 1987).

in podrednosti več prirednih in več podrednih razmerij, tudi znotraj posameznega razmerja obstaja možnost priredne ali podredne izrazitve istega razmerja. Možnost podredno-priredne pretvorbe pa tudi vsaj posredno zavrača stališče o samostojnosti nadrejenega stavka v zloženih povedi – različna pomenska razmerja v podredni ali priredni zloženih povedi namreč potrjujejo, da znotraj nje ni pomensko osamosvojenih stavkov, ker vsi na tak ali drugačen način tvorijo samostojno zloženo poved. Z vidika celovitosti sporočila torej ne moremo govoriti o pomenski samostojnosti posameznih stavkov niti pri podredju niti pri priredju; tako v primeru podrednosti kot prirednosti zloženih povedi gre za skladenjsko in pomensko soodvisnost celovite in hkrati nove osamosvojene kompleksnejše enote. Z vidika različnih jezikov pa velja, da čeprav so razmerja univerzalna, je način njihovega izražanja specifična vsakega posameznega jezika; miselna razmerja do vsebin je torej s pomočjo danih jezikovnih zgradb v določenem jeziku navadno možno izraziti na več načinov. Izhodišče ubeseditve pa je, da ima prirednost linearno zgradbo in podrednost stopenjsko zgradbo.

V ospredju obravnave je pretvorbena-tvorbena vidik, ki na področju povedne skladnje dopolnjuje strukturalnoskladenjski vidik; osnova vsega pa je priznavanje hierarhičnega razumevanja sestavin in zgradbe v skladnji.² Hierarhično razumevanje kot izhodiščno postavlja odvisnost oz. podrednost z determiniranim skladenjskim razmerjem, ki po dialektičnem načelu sproži še upravičen obstoj prirednosti s koordiniranim skladenjskim razmerjem. Pretvorbena načelo pa sproži še možnost dvosmernosti, ki je v posameznem jeziku uresničevana po merilih logične in slovnične dopustnosti.

0.1 Merila, po katerih se določajo priredna in podredna razmerja v zloženih povedih, in možnost prehodov med temi razmerji

Primarna je aktualnost vezljivosti in družljivosti propozicij (tj. medpropozicijske vezljivosti in medpropozicijske družljivosti) in njihovih povedkov.³ Primarna je

² Za hierarhično razumevanje je izhodiščna podrednost, ki je lastnost sintagmatske (podredne) zgradbe, slednja pa je osnova jezikovne zgradbe sploh.

³ **Vezljivost z medpropozicijskega vidika** je najenostavneje predstavljena z vezljivimi stavčno-členskimi propozicijami, ki so vsebinski odvisniki eno-, dvo- ali večvezljivega povedka: enovezljivost: *Je dobro, če si aktiven, Dovolj je, da se opozori, Je škoda, če se ostane kar doma*; dvovezljivost: *Kaj dela, mi je neznanka, Posrečilo se mu je, da se je uspešno vrnil in trovezljivost: Poslali so mu, kar si je zaželel.* – Prav znotraj prostorskih določil, ki so v okviru prislovnih določil najboljše skupina, pa lahko poudarimo razmerja med vezljivostno obveznimi prislovnimi določili in nevezljivimi oz. družljivimi prislovnimi dopolnili, npr. vezljivo *Živi doma / Gre domov* nasproti samo družljivo, npr. *Kmetuje doma / Staršem so pripeljali otroke nazaj domov*. **Družljivost z medpropozicijskega vidika** je glagolska družljivost oz. povedkova sopojava/kookurenčnost znotraj povedi, skratka ni ravno smiselno trditi **Janez se je odločil zboleti /, da bo zbolel/ ali *Janez je oprostil ženi, da je inteligentna*, povsem navadno pa je *Janez se je sprijaznil z boleznijo ali Janez je oprostil ženi, da je odšla od njega ali Janez se je sprijaznil, da je žena odšla od njega* ipd. Najširše možnosti uporabe tako vezljivih določil kot obvezno družljivih dopolnil imajo splošnopomensko in oslabilnopomensko rabljeni glagoli.

tudi vrstna določnost veznikov, kar pomeni, da je vrstnost vezniških pomenov glede na prvotne vloge veznikov in vezniških razmerij dovolj jasno določena (vsebina razmerja = pomen veznika), vse drugo so neprve/drugotne rabe veznikov, pogosto tudi stilno zaznamovane. Pomembni sta še vlogi skladijskonaklonskih določitev in členitve po aktualnosti.

0.2 Je podrednost primarna skladijska lastnost v jezikovnem (hierarhičnem) sistemu in prirednost primarna lastnost govora?

Glede na razširjenost v celotnem jezikovnem sistemu bi lahko trdili, da je sporočilno izhodiščna in bolj naravna medpropozicijska odvisnost (tj. propozicija v propoziciji in soodvisnost zaporednih propozicij), ki omogoča hierarhično koherentno celoto, v nadaljevanju pa omogoča oz. dopušča tudi prehod v propozicijsko vzporednost: znotraj sporočilno koherentne celote so torej najobičajnejši prehodi od propozicije v propoziciji v propozicijsko odvisnost in potem v propozicijsko vzporednost. Z vidika prvotne in prevladujoče hierarhične odvisnosti v jeziku kot sistemu bi verjetno namesto o zgolj podredno-priredni binarnosti lahko govorili o različnih stopnjah odvisnosti med (ne)propozicijskimi enotami, kar bi ustreznejše vključevalo tudi nepravo podrednost in nepravo prirednost (Vinogradov 1947: 708). Na drugi strani pa še do danes niso dovolj potrjene samo načelne trditve o prevladi prirednosti nad podrednostjo v govorjenem jeziku in tudi v narečnih govorih nasploh (Chloupek 1961).

1 POMENSKO-SKLADENJSKO-IZRAZNO RAZMERJE

Pri razlagi razmerij znotraj posameznega jezika je potrebna obravnava od logično-pomenske prek skladijske do izrazne ravnine, torej od zaznavanja in razumevanja razmerij do načina njihove izrazitve.

Osnova oz. izhodišče vsega je razmerje 'vsebina' (»včetně obsah«) nasproti 'razmerje/odnos do te vsebine' (»myšlenka o předmětu«) (Svoboda 1961: 241). Na ravnini logičnega zaznavanja in spoznavanja je treba najprej ločevati še med 'vsebino razmerja' (»obsahový vztah«) in 'razumevanjem razmerja' (»pojetí vztahu«) (Petr idr. 1987: 472).

Pomenski vidik medpropozicijske vzporednosti ali medpropozicijske odvisnosti se na ravnini skladijskih razmerij uresničuje kot koordinacija ali kot subordinacija oz. determinacija in na izrazni ravnini kot prirednost ali podrednost.⁴

4 Na zelo bistvene stvari, kot je npr. vloga pomensko družljivih vsebin pri vzpostavljanju skladijskih razmerij v jeziku, je v slovenskem jezikoslovju opozorjeno mogoče preveč mimogrede. Na to je npr. opozoril J. Toporišič v učbeniku Slovenski knjižni jezik 4 (Toporišič 1970: 83): »[...] razmerje med deloma vezniške zveze je lahko podano že z vsebino njenih sestavin. Tako je v primeru *Ne hodi po progi, / je nevarno* (= *ker je nevarno ali kajti/zakaj nevarno je*). Da je to res, se vidi iz brezvezniške zveze istih sestavin (*Ne hodi po progi, / je nevarno*). V mnogih primerih pa dva dela sporočila šele veznik spravlja v določeno razmerje. Tako je v stavku *Storil sem, / kot so mi rekli*. Če zamenjam *kot s ker*, dobim drugo razmerje: *Storil sem, / ker so mi rekli*.«

Določena vsebinska vzporednost ali vsebinska odvisnost dveh propozicij (tudi glede na logično kookurencio povedkov) lahko na skladenjski ravni vzpostavlja različna slovničnopomenska razmerja, ki se lahko izražajo priredno ali podredno glede na različne sistemske zmožnosti v posameznem jeziku in glede na različne stilno-zvrstne zmožnosti znotraj posameznega jezika.

2 ZMOŽNOST IN NEZMOŽNOST PRETVORB

Na pomembnost razmerij med propozicijami v zloženi povedi opozarja tudi zmožnost ali nezmožnost pretvorb določenih razmerij. Na eni strani strukturalni sistemski paralelizem v smislu pretvorbenega razmerja **stavčni člen : stavčni člen v obliki stavka** potrjuje hierarhično odvisnost jezikovnega sistema, ki pa ga na drugi strani dopolnjuje še nepretvorljivost določenih odvisnikov.

Podrednost je izraz medpropozicijske vezljivosti stavčnočlenskih odvisnikov; pri podrednih odvisnikih ima vezniška beseda (veznik, zaimek, členek) enostransko odvisniško vlogo – uvaja odvisnik in ima pomembno pomensko-slovnično vlogo pri določanju vrste odvisnika. **Prirednost** pa je izraz medpropozicijske družljivosti vzporednih vsebin s poudarjenim vezniškim razmerjem;⁵ v medpropozicijski družljivost vlogo medstavčnega razmerja prevzame vezniška beseda oz. veznik, ki je v soodvisnostnem razmerju s povedkovo družljivostjo, kar pomeni, da med povedkoma dveh vzporednih soodvisnih propozicij obojestransko vlogo uskladitve in ubeseditve možnega logičnega razmerja prevzame veznik. Z upoštevanjem vezljivosti in družljivosti so vezljivi odvisniki nujno dopolnilo matičnemu stavku⁶, družljivi odvisniki pa ne. Tako npr. zgolj družljiva oz. dodana časovna, vzročnostna in načinovna razmerja lahko le dodatno sporočilno neobvezno dopolnijo osnovno matično propozicijo oz. izhodiščno stavčno poved. Ni torej naključje, da podredno-priredne pretvorbe in obratno omogoča zlasti medpropozicijska družljivost in tako po večji možnosti pretvorb izstopajo ravno t. i. nepravi odvisniki oz. nestavčnočlenski odvisniki (glede na matični stavek) časa, vzroka in načina; ti so še znotraj t. i. vsebinske odvisnosti in hkrati skladenjske koordinacije s poudarjeno slovnično-pomensko vlogo vezniških besed. Nepravi odvisniki v bistvu izražajo neko vzajemno odvisnost oz. soodvisno povezanost s preostalim delom zložene povedi. Neprava podrednost (primeri časovnih, vzročnostnih in načinovnih podredij) je prek-

5 Za priredje je J. Toporišič (1968: 186) napisal opredelitev, ki je v nadaljevanju žal ostala neopazna, in sicer, da sta za priredje nujni smiselna »razmerska zveza« in »pomenska vzporejenost« (nasproti zgolj »zaporednostni gradnji«).

6 Matični stavek je tu mišljen kot celotni nadrejeni del zložene povedi brez določenega obravnavanega odvisnika. V zloženi povedi z več odvisniki torej matični stavek lahko obsega glavni stavek z vsaj enim odvisnikom, in v teh primerih matični stavek ni enak glavnemu stavku, ampak je enakovreden nadrednemu stavku. Matični stavek se v smislu izhodiščnega stavka, ki vključuje vse sestavine potencialnih stavčnih členov tudi v obliki stavka, uporablja tudi v češkem jezikoslovju, pri nas pa je njegovo rabo utemeljeval R. Cazinkić (2004: 46).

rivna z nepravo prirednostjo (sem spadajo primeri dopustnega, posledičnega in pojasnjevalnega priredja).

Več razlogov je, zakaj ne moremo govoriti o popolni pretvorbno-tvorbeni prekrivnosti oz. vzporednosti med besednimi stavčnimi členi in stavčnimi členi v obliki stavka.

(a) Enakovredna pretvorba odvisnika v besedni stavčni člen ni možna v primerih kot *Rekel je, da pride, Umakni se, da vidim*, pri pregovorih kot *Kakor ti meni, tako jaz tebi, Bral je, dokler ni zaspal* (nasproti možni pretvorbi *Kričal je, dokler ni ohripel > Kričal je do ohripelosti*); včasih ni navadna ali pa ni pomensko enakovredna oz. je dvoumna, npr. *Če se z njim srečam, spregovoriva – Na srečanju z njim spregovoriva*. Dvoumnost lahko vnašajo neenakovredna skladenjska razmerja, npr. *Ostala je doma, kajti bil je sneg – Ostala je doma zaradi snega*. Pretvorba med stavčnim členom in stavčnim členom z zgradbo stavka ni vedno ustrezna tudi zato, ker ima stavek določno glagolsko obliko s kategorijami osebe, časa, naklona, ki niso pretvorljive v enakovreden besedni ali besednozvezni člen stavčni člen. Poleg naštetega je treba upoštevati tudi razmerje, ki ga izraža vezniška beseda.⁷

(b) Razmerje stavčni člen nasproti odvisnik v vlogi stavčnega člena lahko podre navadna stavčnočlenska razmerja, npr. prisojevalno razmerje ni (zgolj) določna odvisnost; v čeških slovnicaх se v teh primerih ponavlja trditev »predikace není determinace«, kar potrjuje tudi pretvorba: *Kdor se preveč boji, ne sme sam v gozd – Prevelik bojazljivec ne sme sam v gozd*. Med osebkovim odvisnikom in povedkom nadrejenega stavka ni pričakovanega in tipičnega prisojevalno vzajemnega razmerja. Osebkovi odvisniki imajo le poimenovalno vrednost, ta pa omogoča le podrejen odnos s povedkom nadrejenega stavka. Osebkov odvisnik torej ne more biti izhodišče vseh stavčnih (tudi skladenjskonaklonskih) razmerij, kar je sicer osebek.

(c) Primeri kot *To, da nisi iskren, mi pri tebi ni všeč* pa ovržejo tudi tezo, da je nadredni stavek navadno nosilec glavnine vsebine ali pomembnejše vsebine.⁸

Dva netipična odvisnika, in sicer vsebinski odvisnik znotraj predmetnih odvisnikov in nepravi oz. neudeleženski prislovnodoločilni odvisnik znotraj prislovnodoločilnih odvisnikov, sta potrditelj, da so med odločilnimi merili za določanje tipa zložene povedi ravno medpropozicijska razmerja. Ti dve skupini odvisnikov sta si glede na medstavčna oz. medpropozicijska razmerja v zloženi povedi v čistem nasprotju, kar velja tudi za njune pretvorbene možnosti.

2.1 Predmetni vsebinski odvisniki, brez pretvorbene možnosti v prirednost

Vsebinski odvisniki so obvezni propozicijski udeleženci oz. obvezno vezljiva določila povedkov v matičnem stavku, ki svojo desno vezljivost prvenstveno ali celo izključno uvajajo s stavčnim vsebinskim udeležencem. Sicer pa se je potrdilo, da

7 Da pa odvisniki niso nadomestilo ali zamenjava stavčnim členom, je bilo v slovenskem jezikoslovju eksplicitno opozorjeno že v šestdesetih letih 20. stoletja (Toporišič 1965: 68; 1967b: 181).

8 Aktualna raba zgledov v tem prispevku je potrjena z besedilnim korpusom Gigafida, besedilno zbirko, ki pa je bila žal nazadnje ažurirana leta 2011.

se lahko vsak širokopomenski glagol glede na določen skladenjski pomen v povedi pojavlja (a) kot povedek prvega/nížjega razreda, ki lahko veže le predmetnega nepropozicijskega udeleženca, ali (b) kot povedek drugega/višjega razreda, ki lahko veže tudi predmetnega propozicijskega udeleženca, npr. (a) *Kar naprej dodaja hrano* nasproti (b) *Kar naprej dodaja, da jim v tej situaciji ni pomoči*. Bistvena identifikacijska lastnost pomensko specializiranejših povedkov je, da označujejo mentalno dejavnost in vzpostavljajo kookurenčno/sopojavljalno/sodogajalno razmerje med povedkoma v matičnem in odvisnem stavku: *Peter se je odločil, da odpotuje, Peter je obljubil, da se bo poboljšal, Peter se je obvezal Ani, da bo varoval skrivnost, Ana je prepričevala Petra, naj se oženi z njo* ipd. Glagole oz. povedke, ki označujejo mentalno dejavnost in prednostno vežejo propozicijske udeleženca oz. stavčna določila, se lahko deli v tri široke skupine: (1) glagoli predajanja, prejemanja, obravnavanja informacij, (2) glagoli stališč, vrednotenj, (3) glagoli psihičnih in psihosomatskih stanj in sprememb. Naštete tri skupine vključujejo najbolj tipične glagole rekanja, mišljenja, védenja, spoznanja, zaznavanja, vrednotenja, občutenja, želje, potrebe ipd.⁹ Posebno prva skupina povedkov povezuje vsebinske odvisnike z odvisnim govorom kot pretvorbo premege govora, npr. *Prepričuje jih, da naj ga pošljejo na zdravljenje*.

2.1.1 Z vidika matične propozicije so vsebinski odvisniki v vlogi nujnih vsebinskih propozicijskih udeležencev vsaj delno posebni enkrat (a) s strukturno- in pomensko-skladenjskega vidika in drugič (b) z vidika pretvorbenih zmožnosti.

(a) Strukturno- in pomenskoskladenjski vidik omogočata ločevanje vezniških vsebinskih odvisnikov (s tipičnimi vezniki oz. vezniškimi besedami kot *da, če, naj*), npr. *Povedal je, da pride*, in oziralnih vsebinskih odvisnikov z oziralnimi zaimki oz. oziralniki, npr. *Ni povedal, kdo pride / kam gre / kako gre / zakaj gre* ipd.; pri slednjih izbira zaimenskega oziralnika ni odvisna od povedka v matičnem stavku.

(b) Pretvorbene zmožnosti se omejujejo na različne možne stopnje zgoščanja vsebinskega odvisnika kot propozicijskega udeleženca. Pretvorbe so odvisne tako od povedka v matičnem stavku kot od povedkov v odvisniku. Slednji pa se ločijo po možnem upovedenju vsebine v odvisniku, nedoločniku ali izglagolskem samostalniku.

Pretvorbene možnosti vsebinskega odvisnika v nedoločnik ali izglagolski samostalnik omogočajo (1) matični povedki, ki so splošnopomensko usmerjeni v konkretno početje: *odločiti se, pripravljati se, nameniti se, nameravati, domisliti*

⁹ Pod vplivom pomenskih delitev A. Wierzbicke (1972) S. Karolak (2001: 24–25) loči proste pomene (*pojęcia proste*) in sestavljene pomene (*pojęcia złożone*); sama proste glagolske pomene opredeljujem kot temeljne pomene, sestavljene glagolske pomene pa kot specializirane pomene. S. Karolak še dodaja logično ugotovitev, da na splošno v jezikih prevladujejo sestavljeni pomeni. T. i. sestavljene glagolske pomene deli v pomenske skupine glagolov (1) predvidevanja, pričakovanja, slutnje, (2) nadejanja, upanja, želje, (3) strahu, slutnje, (4) nanašanja, (5) obljube, veljave, (6) govorjenja, (7) zmote, (8) pomoči, (9) laži, (10) namere, (11) zanimanja, (12) maščevanja, (13) oštevanja, zmerjanja, (14) raziskovanja, preiskovanja.

se/si, zamisliti si, npr. *Janez se je odločil, da bo pobegnil* – *Janez se je odločil pobegniti* – *Janez se je odločil za pobeg*, in (2) matični povedki, ki nasprotujejo konkretnemu početju: *bati se, braniti se, sramovati se, upirati se*, npr. *Janez se je bal, da bi moral pobegniti* – *Janez se je bal pobegniti* – *Janez se je bal pobega*. Glagolom tipa *dovoliti si, upati si, uspeti, zmoči, znati* zameji rabo potencialna naklonskost, in sicer samo na rabo z nedoločnikom, npr. *Dovolil si je pobegniti, Upal si je pobegniti* ipd. (Grepl 2011: 181–182).

- 2.1.2 Zaradi povedkov, ki lahko vežejo tako predmetnega propozicijskega kot nepropozicijskega udeleženca, imamo možnosti kot npr. *Navadil se je na avtobus* (še: *Navadil se je, da se vozi z avtobusom, Navadil se je na vožnjo z avtobusom*)¹⁰ – v tem primeru sporočilnost ni izgubljena, nasprotno pa si lahko marsikaj domišljamo pri primeru *Navadil se je na sorodnike* ‘Navadil se je, da ga obiskujejo sorodniki, Navadil se je, da živi pri sorodnikih, Navadil se je, da sorodniki živijo pri njem’ ipd. Precej bolj predvidljiva je npr. vezljivost glagola *bati se* v *Boji se očeta*.

2.2 Nepravi odvisniki z največjo možnostjo pretvorb med podrednim in prirednim razmerjem

Nepravi neudeleženski odvisniki v razmerju do nadrejenega matičnega stavka lahko vzpostavljajo časovno, vzročnostno ali načinovno razmerje in tako vzpostavljajo okoliščinsko soodvisnost dveh sicer samostojnih propozicij, izraženih podredno ali priredno.¹¹ Slednje jih ne samo po pomenskem, ampak tudi po izraznem razmerju uvršča med neprave odvisnike, ki so z vidika stavčne zgradbe izhodiščnega matičnega stavka in njegove propozicije tudi nestavčni, bolje rečeno, neistostavčni in neistopropozicijski. Nepravi odvisniki ne določajo nadrejenega stavka, temveč kvečjemu vsebino nadrejenega stavka ali katero iz sestavin nadrejenega stavka vključijo v svojo vsebino, npr. *Prišel je pozno, kar ni nikoli bilo njegova navada, Temnilo se je že, ko se je končno vrnil* ipd.¹² Sestavinska vpetost nadrejenega stavka v nepravi odvisnik pokaže na specifično kompleksnost tovrstnih zloženih povedi, ki ni ne podredna in ne priredna; to razmerje bi lahko opisali kot soodvisnost propozicij in kot medpropozicijsko modifikacijskost, ki je ubesedena z

10 H. Běličová (1982: 58) v tovrstnih primerih govori o možni »kondenzirani propoziciji« v primeru orodnika, torej o zgoščenem propozicijskem orodniku, govori, npr. *Vlak je ustavil z roko* < *Vlak je ustavil s tem/tako, da je dvignil roko, Okno je razbil s kamnom* < *Okno je razbil s tem/tako, da je vanj vrgel kamen* ipd., nasproti neposrednemu nestavčnemu orodniku, npr. *Meč je vihnel z roko, Udaril ga je s kamnom*.

11 Časovna (dodatna), vzročnostna in načinovna razmerja niso del matične propozicije stavčne povedi, temveč se ji lahko neobvezno naknadno dodajajo z uvajanjem družljivih ali modifikacijskih medpropozicijskih razmerij. To so nevezljiva stavčna prislovna določila časa, vzroka, načina, ki skupaj z matičnim stavkom sooblikujejo zloženo poved.

12 Sodobna hrvaška slovnica (Barič idr. 2003: 533–539) neprave odvisnike označuje kot »dometnute zavisne rečenice« ‘vstavljene/podtaknjene odvisne stavke’ in jih razlaga kot vsebinsko neobvezne, zgradbeno pa neodvisne ali odvisne stavke, ki se lahko umeščajo ali vstavljajo v matični stavek.

nestavčnočlenskimi odvisniki.¹³ To modifikacijsko razmerje je lahko izraženo z vezniškimi oziralnimi zaimki, ki se nanašajo na celotno vsebino matičnega stavka (npr. *Tleskal je s prsti, kar je bilo dobro znamenje*) ali na samo en člen (*Za tri dni so se ustavili v Rimu, kjer so obiskali največje znamenitosti*); vezniki uvajajo različna vzročnostna razmerja: *Pri peti knjigi je zavestno prekinil delo, da bi ga čim prej odslovili, Namesto da bi poskrbeli za revne, so si umislili nove davke, Prišel je prepozno, tako da ni vsega slišal, Če je bilo prej premalo trgovin, jih je danes občutno preveč* ipd.

Tovrstni odvisniki lahko odražajo bolj raznoliko in tudi bolj pretanjeno oz. sofisticirano tvorčevo razumevanje vsebinskega razmerja med samostojnimi propozicijami – medpropozicijska vsebinska razmerja sooblikujejo razmerja med povedki in izbor vezniških besed in oboje izraža tvorčeva stališča, kar dokazujejo možne podredno-priredne pretvorbe: *Ko se je najedel, je šel na sprehod – Najedel se je in (potem) šel na sprehod, Ker je zunaj močno deževalo, je raje ostal doma – Zunaj je možno deževalo, zato je raje ostal doma, Če to urediš, lahko greš na izlet – To uredi in lahko greš na izlet, Čeprav ima sam veliko dela, nam vedno pomaga – Sam ima veliko dela in nam kljub temu pomaga, Tako na glas je kričal, da je ohripel – Na glas je kričal in od takega kričanja ohripel* ipd. Večkrat je bilo tudi že poudarjano, da se je podredno izražanje časovnih, vzročnostnih in načinovnih razmerij uveljavilo s pisnim jezikom, sicer pa so ista razmerja v govorih navadno oz. praviloma priredno izražena (Grepč 2011: 170). Verjetnost prehodov oz. pretvorb med podredjem in priredjem je pri nepravilnih odvisnikih zaradi sporočilno enakovrednih delov torej največja.

Na pomensko neodvisnost oz. enakopravnost soobstojenjih propozicij kaže tudi enakovredna možnost uporabe vezniške besede v obeh propozicijah, npr. *Ko je odbilo deset, je nekdo trkal na zunanja vrata – Ko je nekdo trkal na zunanja vrata, je odbilo deset, Ko mu je bilo deset let, mu je umrla mama – Ko mu je umrla mama, mu je bilo deset let.*

3 PODREDJE V RAZMERJU S PRIREDJEM – POVEZAVE IN CELO PRETVORBE MED PODREDJEM IN PRIREDJEM

Ravno t. i. sistemski paralelizem tudi znotraj zložene povedi opravičuje strukturalno delitev na podredje (izraženo vezalno, primično ali ujemalno) in na priredje, ki se vzajemno pomensko- in funkcijskoskladenjsko osmišljata. Skladenjskopomenska vloga odvisnikov v podredjih in vloga vezniških besed v priredjih dokazuje nujnost povezave pomena in skladnje, nujnost povezave z izrazno ravnino pa zlasti zmožnosti pretvorb med podredjem in priredjem oz. priredjem in podredjem.

Razmerja med podredji in priredji in med različnimi podredji oz. med različnimi priredji omogočajo pretvorbene povezave, ki zahtevajo opise slovnično-

¹³ Nestavčni odvisniki so mišljeni z vidika nadrejenega matičnega stavka v zloženi povedi.

-pomenskih sprememb, npr. vloge vezniških pomenov ipd., in določitev predvidljivosti takšnih postopkov.

Odvisniki brez vezniške besede (tj. podrednega veznika, vprašalnega zaimka ali vprašalnega členska) so blizu priredja, npr. *Ne nagibajte se skozi okno, je nevarno* (Toporišič 2000: 637). Pri odvisnikih so vezniške besede sestavni del vsebine odvisnika in so ji zato podrejene, medtem ko je pri priredju vloga vezniške besede bolj skladijenskopomensko osamosvojena in s tem prepoznavno odločilna. Pri priredjih je razločevalni poudarek na veznikih (na vrstnosti prirednih veznikov) in tudi na izbranem povedju oz. družljivosti povedij v obeh stavkih, pri podredjih pa je poudarek na celotni vsebini odvisnika. Razmerje podredje : priredje je enako razmerju enostranska odvisnost vsebin : obojestranska (vzajemna) odvisnost vsebin in je naprej enako razmerju med enostransko vlogo vezniške besede (veznik, zaimek, členek), ki je skupaj s povedjem v odvisniku vezana samo na odvisnik, in obojestransko vlogo vezniške besede, ki vzpostavlja tudi soodvisno (vzajemno) razmerje med obema povedjema v priredju. Zaradi tega se tudi lažje razume, zakaj členitev po aktualnosti praviloma ni možna v prirednem razmerju, in nasprotno, zakaj praviloma nima omejitev pri odvisnikih. Način pa je lasten vsakemu jeziku posebej.

Ni torej naključje, da ravno podredja z vzročnimi, dopustnimi, namernimi, posledičnimi, časovnimi, pogojnimi in nekaterimi oziralnimi odvisniki najlažje prehajajo v priredna razmerja;¹⁴ najpogosteje gre za t. i. neprave odvisnike, ki niso obvezna pomenska sestavina nadrejenega matičnega stavka, zato od njega niso odvisni niti pomensko niti skladijensko. Pri vseh podredno-prirednih pretvorbah pa je brez izjeme treba paziti na pomensko enakovrednost; z zamenjavo vezniške besede se praviloma vsaj malo spremeni pomensko razmerje, drugo pa je, če lahko zamenjava oz. pretvorba prinese zgolj stilsko izboljšavo. Vsaj malenkostno pomensko in opazno stilno spremembo predstavljajo podredno-priredne pretvorbe znotraj prostorskih, časovnih, protivnih, vzročnih in sklepalnih razmerij: *Brez pomišljanja so ga nataknili na ograjo, kjer je potem visel teden dni* > *Brez pomišljanja so ga nataknili na ograjo in tam je potem visel teden dni*; *Prišla bo komisija, ki se bo morala prepričati o resnici* > *Prišla bo komisija in se bo morala prepričati o resnici*; *Ko je opazil moja prizadevanja, se mi je prizanesljivo nasmehnil* > *Opazil je moja prizadevanja in se mi je prizanesljivo nasmehnil*; *Tam bo lahko nekaj zaslužil, medtem ko lahko oni tu sami vse opravijo* > *Tam bo lahko nekaj zaslužil, tu pa lahko oni sami vse opravijo*; *Prihajali bodo počasi in vsak posebej, ker je steza zelo ozka* > *Prihajali bodo počasi in vsak posebej, kajti/zakaj steza je zelo ozka*; *Brez skrbi ležijo v brlogih, da se bomo lahko priplazili prav do jame* > *Brez skrbi ležijo v brlogih, zato se bomo lahko priplazili prav do jame* ipd.

14 O podredno izraženem prirednem razmerju piše J. Gelb (1969) v razpravi Podredje v vlogi priredja, kjer avtorica med drugim ugotavlja, da v tovrstnih razmerjih oziralni stavek oz. »relativnik« izraža novo samostojno misel, zato »je ponarejen nepravi in posledično napačen«. V istem odstavku navajani zgledi so izbrani iz njenega prispevka.

3.1 Najpogosteje izkazane pretvorbene različice znotraj določenih vsebinskih razmerij:¹⁵ časovna razmerja: časovno podredje > vezalno priredje: *Med tem, ko smo sedeli pod lipo, smo se prijetno pomenkovali* > *Sedeli smo pod lipo in se prijetno pomenkovali*; *Ko je prišla iz službe domov, je začela pripravljati kosilo* > *Prišla je iz službe domov in začela pripravljati kosilo*; oziralno podredje > vezalno priredje: *Za njima je prihitel policaj, ki ju je vprašal, kaj nosita* > *Za njima je prihitel policaj in ju vprašal, kaj nosita*; časovno podredje > protivno priredje: *Medtem ko boš ti mlinar, ti bom jaz nosila hrano* > *Ti boš mlinar, jaz pa ti bom nosila hrano, Gremo ven, tudi ko/če dežuje ali sneži* > *Gremo ven, pa naj dežuje ali sneži*; načinovno podredje > vezalno priredje: *Naredil je, kot so naročili* > *Naročili so in tako je naredil*; časovno podredje > pogojno podredje: *Ko mačke ni doma, miši plešejo* > *Če mačke ni doma, miši plešejo*; vzročna razmerja: vzročna podredje > vzročna priredje: *Ker je bilo zelo mraz, sem šel na pot toplo oblečen* > *Šel sem na pot toplo oblečen, kajti/zakaj bil je velik mraz, Psa smo prodali, ker bi nam sicer požrl vse kokoši* > *Psa smo prodali, sicer bi nam požrl vse kokoši, Kaj bi vam govoril, ko pa sami že vse veste* > *Kaj bi vam govoril, saj sami že vse veste, Hitro se je odpravil na pot, da ne bi zamudil takega dogodka (namen)* > *Hitro se je odpravil na pot, kajti/zakaj takega dogodka ni hotel zamuditi*; vzročna podredje > posledična priredje: *Ker je bilo zelo mraz, sem šel na pot toplo oblečen* > *Bilo je zelo mraz, zato sem šel na pot toplo oblečen*; pogojno podredje > posledična priredje: *Če so odšli vsi, grem še jaz* > *Vsi so odšli, zato grem še jaz*; posledična podredje > posledična priredje: *Prevoza ni bilo, tako da so se odpravili peš* > *Prevoza ni bilo, zato so se odpravili peš*; pogojno podredje > ločna priredje: *Če ne boš ubogal, odidi* > *Ali ubogaj ali pa odidi*; namerno podredje > vezalno priredje: *Da bi se mu maščeval, ga je okradel* > *Okradel ga je in tako se mu je maščeval*; dopustno podredje > pogojno podredje: *Kakor jih imam rad, jim vendar vsega ne dovolim* > *Če bi jih imel še bolj rad, jim vsega ne bi dovolil*; protivna razmerja: dopustno podredje > protivno priredje: *Čeprav so bila okna zmeraj odprta, se iz sobe ni dal pregnati neki čuden duh* > *Okna so bila zmeraj odprta, vendar se iz sobe ni dal pregnati neki čuden duh*; dopustno podredje > protivno priredje: *Čeprav vem, ne povem* > *Vem, pa ne povem*; načinovno podredje > protivno priredje: *Namesto da bi šel tja jaz, je šel moj brat* > *Tja nisem šel jaz, ampak moj brat*; izvzemalno podredje > protivno priredje: *Vsi bodo dosegli cilj, le jaz ga ne bom* > *Vso bodo dosegli cilj, toda jaz ga ne bom, Prišli so vsi, le da ne prostovoljno* > *Prišli so vsi, vendar ne prostovoljno*; stopnjevalno podredje > stopnjevalno priredje: *Izrekam vam zahvalo tako v svojem imenu kot v imenu celotne skupine* > *Izrekam vam zahvalo ne samo v svojem imenu, ampak v imenu celotne skupine*.

Zgornje pretvorbe niso vedno prave pretvorbe v smislu popolne istovetnosti sporočila, saj se s pretvorbo pogosto spremeni sporočilna perspektiva, in glavni ubesedeni usmerniki sporočilne perspektive so ravno vezniki.

¹⁵ Te pretvorbe so sicer v kontekstu različnih slovničnih vprašanj navajane v aktualni Slovenski slovnici J. Toporišiča (2000: 441, 643–651) in potrjene v aktualni rabi.

3.2 Vrstnost oz. nevrstnost vezniške besede

Vežniki v zloženi povedi ubesedijo različne družljivosti med glagoloma v povedku in s tem so ubesedeni izražalniki medpropozicijskih razmerij, tudi podrednosti in prirednosti. Tudi ne povsem enoumne pomensko-slovnične razmejitev med podrednostjo in prirednostjo so povezane z vežniki, in to seveda ne velja samo za slovenščino – eksplicitno je to obravnavano in izraženo npr. tudi v češkem in ruskem jezikoslovju (Testelec 2001: 257–258). Slednje potrjuje obstoj t. i. hibridnih vežnikov oz. vežniških besed – hibridnih tako po sestavi kot po vlogi, tj. da se lahko uporabljajo priredno in podredno. V slovenščini so tovrstni vežniki oz. vežniške besede hkrati tudi konverzni vežniki, npr. *zakaj, zato, saj, sicer*, npr. *Vprašal ga je, zakaj dela te neumnosti, Smejal se je, kajti/zakaj vedel je za njegove neumnosti, Vprašaj, saj zato so tukaj, Ne razumeš, zato delaš takšne neumnosti*. Po drugi strani pa večja pomensko-slovnična samostojnost prirednih vežnikov omogoča večjo razvrstitveno stalnost stavkov znotraj priredno zložene povedi, medtem ko so podredni vežniki le del odvisnega stavka in je razvrstitev znotraj podredno zložene povedi odvisna od pomensko-slovnične vloge celotnega odvisnika.

4 VLOGA SKLADENJSKONAKLONSKIH DOLOČITEV ZNOTRAJ ZLOŽENE POVEDI

Z vidika **(a) razmerja do resničnosti** se ločijo pripovedni, vprašalni, želelni in velelni naklon, ki so tudi izhodiščni oz. osnovni skladenjski nakloni, z vidika **(b) gotovosti uresničitve** pa pritrilni, nikalni, možnostni, nujnostni in pogojni naklon.¹⁶ Sicer pa sta tako naklon kot čas bistveni skladenjski kategoriji povedja oz. povedka.

Potrjeno je, da se naklonskost v podredni povedi načelno ravna po naklonskosti nezloženega matičnega stavka, sicer pa o pripovednem, vprašalnem idr. skladenjskih naklonih lahko odloča tako nadrejeni kot odvisni stavek,¹⁷ medtem ko o gotovosti uresničitve oz. o stopnji gotovosti, nujnosti idr. izrečenega odloča samo nadrejeni stavek, npr. *Pomagaj mu, ker je v stiski, Mu ne pomagaš, ker te je že osleparil?, So se utaborili, ko je že začelo deževati?, Zanimal se je, kaj in če tam zares kaj dela, On zagotovo ve ali bi vedel, kdaj se vrnejo*; primer breznaklonskosti z zgolj poimenovalno vlogo pa je lahko npr. osebkov odvisnik tipa *Kdor je len, naj se ne javi na razpis – Lenuh naj se ne javi na razpis, Kdor se udeleži s prednajavo, lahko ostane na delavnici do konca – Udeleženec s prednajavo lahko ostane na delavnici do konca* ipd. V priredno zloženi povedi pa se lahko linearno združujejo tudi različni nakloni,¹⁸ npr. *Povejte prosim naravnost in zakaj ste tako nemirni?*,

16 Ta delitev, ki se zdi dovolj popolna, je za slovenščino prirejeno povzeta po K. Svobodi (1961; 1966).

17 To je za slovenščino potrjeno npr. v Novi slovenski skladnji (Toporišič 1982: 260).

18 J. Toporišič (1982: 261) pravi: »Priredje je v skladenjskem naklonu lahko tudi mešano, tj. npr. pripovedno-vprašalno: *Včeraj, ko sem stala na pragu, je prišel mimo – kaj misliš kdo?*»

Videli ste, da bo dež trajal dalj časa, in zakaj potem niste postavili šotora? Poenoteno naklonskost imajo torej samo podredno zložene povedi, medtem ko ima v priredno zloženih povedih lahko vsak stavek svoj skladenjski naklon.

5 ČLENITEV PO AKTUALNOSTI KOT ENO OD MERIL LOČEVANJA MED PODREDJEM IN PRIREDJEM

Vloga členitve po aktualnosti v zloženih povedi se odraža z nezaznamovanim zaporedjem stavkov v priredju in podredju. Za podredje po načelu opredelitve, da je samo neke vrste razširjeni prosti stavek, velja členitev po aktualnosti, razen v primerih, kjer je v prostem stavku stalna stava (primer prilastkovih odvisnikov, npr. *To so stvari, ki jih težko verjamem*), mesto za nadrejenim stavkom imajo tudi posledični odvisniki, načinovni odvisniki in odvisniki sredstva dejanja, npr. *Vse se je tako zapeljalo, da se ni dalo več nič storiti, Užalil ga je že s tem, da ga pri govorjenju ni hotel pogledati*.¹⁹ Oziralni odvisniki, razen prilastkovih, pa so pred nadrednim stavkom.

Podrednost s pomensko hierarhijo in stopenjsko zgradbo zložene povedi torej omogoča sorazmerno prosto razvrstitev nadrejenega in odvisnega stavka, medtem ko t. i. linearna zgradba priredno zloženih povedi določa tudi stalno razvrstitev stavkov.²⁰ Dela priredja je sicer mogoče zamenjati v vezalnem in ločnem priredju, vendar lahko s tem porušimo logično razmerje delov, npr. glede na pomembnost ali prednost pri izbiri, časovno zaporedje. V vezalnem priredju si sestavine sledijo po logiki prostorske razvrščenosti ali časovnega zaporedja, v ločnem priredju je izhodiščni stavek oz. zastavek za govorečega večinoma ugodnejša možnost, in če bi npr. zamenjali dele stopnjevalnega priredja, bi se spremenilo v vezalno. Ravno za slednje v zgledih kot *Ne samo da nerga, ampak tudi absolutno preveč spi – Absolutno preveč spi in nerga* lahko ugotavljamo, da na možnosti razvrstitve propozicij, poleg ključnih propozicijskih vsebin, vplivajo zlasti pomensko-slovnico samostojnejši priredni vezniki.

6 ZA SKLEP

Poleg medpropozicijskih razmerij (vzporednosti, odvisnosti, medpropozicijske vezljivosti in družljivosti) in vezniških razmerijskih pomenov na odločitve o prirednosti ali podrednosti izraženega vplivata tudi naklonskost in členitev po

¹⁹ V Slovenski slovnici (Toporišič 42000: 636, 647, 672) se z vidika stalne stave upošteva stalno mesto prilastkovih stavkov, npr. *To so stvari, ki jih težko verjamem*, pa še prislovnih določil učinka, npr. *Bilo je tako mraz, da je vse pokalo*, namenilnikovega stavka, npr. *Naročil je, naj ti povem*, pri primerjalnih odvisnikih, npr. *Bilo mi je, kot da se vse maje*, pri odvisniku nižje stopnje, npr. *Zdi se, da ga obravnava kot otroka, ki ne zna samostojno delovati, ker ga nihče o tem še ni podučil*. Na to opozarja tudi češko jezikoslovje, npr. prispevek K. Svobode (1961: 245).

²⁰ Za dvodelna priredja velja (Toporišič 2000: 647), da njihovih delov ni mogoče zamenjati: **zastavek** (kot jedrni del priredja) je vedno na prvem mestu, spremljevalec oz. spremni del vezniške zveze je na drugem (predlagala bi **dostavek**).

aktualnosti. Ubeseditev logično-skladenjskih razmerij je namreč vedno usmerjana z določeno sporočilno perspektivo.

LITERATURA

- Barić idr. 2003** = Eugenija Barić idr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, ³2003.
- Běličová 1982** = Helena Běličová, *Sémantická struktura věty a kategorie pádu: příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*, Praha: Academia, 1982.
- Cazinkić 2004** = Robert Cazinkić, Pojmovanje odvisnika in razmerja med nadrednim in odvisnim stavkom, *Jezikoslovni zapiski* 10 (2004), št. 1, 43–58.
- Gelb 1969** = Jožica Gelb, Podredje v vlogi priredja, *Jezik in slovnstvo* 14 (1969), št. 5, 136–139.
- Gigafida** = Korpus Gigafida (<http://www.gigafida.net>, dostop 23. 8. 2016).
- Grepl 2011** = Miroslav Grepl, *Jak dál v syntaxi*, Brno: Host, 2011 (Studie osobností brněnské lingvistiky 4).
- Chloupek 1961** = Jan Chloupek, K parataktickému spojování vět v nářečí, *Slovo a slovesnost* 22 (1961), št. 4, 254–262.
- Karolak 2001** = Stanisław Karolak, *Od semantyki do gramatyki: wybór rozpraw*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2001.
- Petr idr. 1987** = Jan Petr idr., *Mluvnice češtiny 3: skladba*, Praha: Academia, 1987.
- Svoboda 1961** = Karel Svoboda, Parataxe a hypotaxe z hlediska modální výstavby souvětí, *Slovo a slovesnost* 22 (1961), št. 4, 241–254.
- Svoboda 1966** = Karel Svoboda, K podstatě věty zejména z hlediska modálnosti, *Slovo a slovesnost* 27 (1966), št. 2, 97–103.
- Testelec 2001** = Яков Георгиевич Тестелец, *Введение в общий синтаксис*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001.
- Toporišič 1965** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 1, Maribor: Obzorja, 1965.
- Toporišič 1967a** = Jože Toporišič, Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 15 (1967), št. 1–2, 251–274.
- Toporišič 1967b** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 3, Maribor: Obzorja, 1967.
- Toporišič 1968** = Jože Toporišič, Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezik in slovnstvo* 13 (1968), št. 6, 184–192.
- Toporišič 1970** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 4, Maribor: Obzorja, 1970.
- Toporišič 1976** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1980** = Jože Toporišič, Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa, *Jezik in slovnstvo* 25 (1980), št. 7–8, 201–205.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Vidovič Muha 1984** = Ada Vidovič Muha, Nova slovenska skladnja J. Toporišiča, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 2, 142–155.
- Vinogradov 1947** = Виктор В. Виноградов, *Русский язык: грамматическое учение о слове*, Москва – Ленинград, 1947.
- Wierzbicka 1972** = Anna Wierzbicka, *Semantic Primitives*, Frankfurt am Main: Athenäum, 1972.

SUMMARY

Differences between a Coordinately and Subordinately Expressed Relationship

This article focuses on finding criteria by which coordinate and subordinate relationships may be determined in complex sentences and exploring the possibilities of transitioning between these relationships. The actuality of semantic collocability and the valency of propositions and their predicates are considered primary, along with the classifying definiteness of conjunctions; that is, the aspect of conjunctive meanings in relation to the primary role of conjunctions. Other types of use (also stylistically marked) are secondary. The roles of thematic structure and syntactic/modal modifications also have considerable importance. On the one hand, the hierarchical dependency of the language system is confirmed by structural and systemic parallelism and transformations of the type “sentence element to sentence element in the form of a sentence” and vice versa—which, on the other hand, is supplemented by certain subordinate clauses incapable of transforming. The relationship subordination:coordination is equal to the relationship one-sided dependence of content : two-sided (mutual) dependence of content, which furthermore corresponds to the relationship of a one-sided role of the conjunctive word (conjunction, pronoun, particle), which forms a constituent part of the subordinate clause with the predicate, in contrast to the two-sided role of the conjunctive word in a coordinate clause, which establishes a co-dependent (collocable co-occurrent) relationship between both predicates. It is the more significant coordinative role of conjunctions in coordination that renders the redistribution of constituent parts of the coordination impossible. It is therefore easy to understand why classification according to actuality is not possible in a coordinate relationship and, in contrast, why there are generally no restrictions in the case of subordinate clauses. The varying degree of dependence (or, rather, subordination) is expressed by so-called non-participant pseudo-subordinate clauses, which can only establish collocable relationships of time, cause, or manner with the superordinate clause and thus create a circumstantial correlation between two otherwise independent propositions, expressed with subordination or coordination. It is therefore no coincidence that subordinates with causal, temporal, and other subordinate clauses most effortlessly transition to coordinate relationships. Apart from this, subordinate-coordinate and coordinate-subordinate transformations are most common in relationships of cause and time.

MLADEN UHLIK

NEKATERE ZNAČILNOSTI IZRAŽANJA NUJNOSTI
OZ. OBVEZNOSTI V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava nekatere značilnosti izražanja naklonskosti v slovenskem in ruskem jeziku. V prvem delu analiziramo osnovna leksikalna sredstva, s katerimi se v slovenščini in ruščini izražata dva naklonska pomena – *nujnost* in (*z*)*možnost*. Drugi del posvečamo opisu skladenjskih in pomenskih lastnosti slovenske povedkovne zgradbe *treba je*, ki med slovenskimi sredstvi, ki izražajo nujnost, zavzema posebno mesto. Značilnosti omenjene zgradbe primerjamo z lastnostmi ustreznih zgradb v ruskem jeziku.

Ključne besede: naklonskost, izražanje nujnosti, brezosebne zgradbe, naklonski glagoli, slovenščina, ruščina

Some Aspects of Expressing Necessity or Obligation in Slovenian and Russian

This article addresses some aspects of modality in Slovenian and Russian. The first part analyses the basic lexical means through which Slovenian and Russian express two modal meanings: necessity and possibility (or ability). The second part describes the syntactic and semantic characteristics of the Slovenian predicative construction *treba je*, which stands out among other Slovenian means of expressing necessity. Its features are compared to those of the corresponding Russian construction.

Keywords: modality, necessity, impersonal constructions, modal verbs, Slovenian, Russian

- 0 Pričujoči prispevek obravnava nekatere značilnosti naklonskega izražanja nujnosti, obveznosti v slovenščini in ruščini.¹ V prvem delu poskušamo umestiti izražanje pomena ‘nujnost’ v širšo mrežo naklonskih pomenov, ob tem pa se opiramo na nekatere interpretacije naklonskosti v sodobnem ruskem jezikoslovju (Plungjan 2016; Padučeva 2016). V osrednjem delu se osredotočamo na analizo naklonske brezosebne zgradbe *treba je*. Obenem primerjamo njene skladenjske in pomenske lastnosti z ustreznimi zgradbami v ruskem jeziku.

Pri analizi izpostavljamo dve vprašanji, ki kažeta na posebnosti zgradbe *treba je*: pozorni smo na izražanje smiselnega osebka v trdilnih, nikalnih in pogojnih povedih ter opozarjamo na odnos, ki ga brezosebna zgradba *treba je* vzpostavlja z naklonskim glagolom *morati*.

¹ Posebej bi se rad zahvalil P. Weissu, A. Cimmerlingu, J. Konicki, J. Orešniku, V. Plungjanu, P. Stankovski, M. Vaniču in A. Žele za dragocene nasvete in podporo pri nastajanju članka. Vsa odgovornost za morebitne napake pri analizi in interpretaciji je moja.

1 OPREDELITEV NAKLONSKOSTI IN RAZLIKOVANJE NAKLONSKIH POMENOV

Najprej si bomo ogledali, kako nekateri sodobni ruski jezikoslovci (Plungjan 2016; Padučeva 2016) opredeljujejo naklonskost, saj bodo njihova stališča uporabna pri opredelitvi nujnosti kot enega izmed osnovnih tipov naklonskih pomenov.

Naklonskost (rus. »модальность«) je pomensko-pragmatična jezikovna kategorija, zlasti kategorija glagola,² izraža pa se tudi z drugimi jezikovnimi sredstvi (naklonskim besediščem, intonacijo, besednim redom idr.). Naklon (rus. »наклонение«) je po mnenju ruskih jezikoslovcev razumljen ožje kot obvezna glagolska slovniciška kategorija, ki izraža naklonskost (Plungjan 2016: 309).

Čeprav je naklonskost zelo široko področje, ruski jezikoslovci pogosto izpostavljajo dve stalnici oz. po Plungjanu »dve središči«:³

- (a) govorčev odnos do izražene vsebine ali »vrednotenje« (»оценка«);⁴
- (b) opredelitev izražene vsebine glede na zunajjezikovno resničnost, pri čemer se različni tipi naklonskosti najpogosteje povezujejo z »neresničnim« (»ирреальность«).⁵

Izražanje nujnosti se po Plungjanovem mnenju povezuje z nečim »neresničnim«, zato si poglejmo, kako Plungjan opisuje to področje. Tako imenovana neresnična naklonskost se nanaša na situacije, ki se v zunajjezikovni predmetnosti še niso zgodile ali se sploh ne bodo. Govorec torej z različnimi jezikovnimi sredstvi opisuje neresnični svet, ki obstaja v njegovi zavesti. Plungjan opozarja na dva osnovna naklonska pomena, ki izhajata iz irealne situacije. To sta 'nujnost, obveznost', ki ju ponazarja izrek »X mora narediti P«, in '(z)možnost', ki jo lahko predstavimo z izrekom »X lahko naredi P«. Pri obeh izrekih je

2 V. Plungjan jo izpostavlja kot »pomensko področje glagolskih pomenov« (семантическая зона глагольных значений) (Plungjan 2016: 291).

3 E. V. Padučeva dodaja še tretjo stalnico: govorčev sporočanjski cilj ali »ilokucijsko moč«, ki se nanaša na pomene, ki se kažejo v trdilnih, nikalnih in vprašalnih stavkih (Padučeva 2016).

4 Ruska akademska slovnica pri tem tipu govori o »subjektivni modalnosti«, ki se lahko izraža z različnimi jezikovnimi sredstvi: intonacijo, posebnimi skladenjskimi zgradbami, besednim redom, združevanjem polnopomenskih besed s členki, z medmeti in različnimi naklonskimi besednimi zvezami ter možnimi kombinacijami vseh omenjenih sredstev (Švedova idr. 1980: 215).

5 V ruski akademski slovnici je ta tip naklonskosti opredeljen kot »objektivna modalnost«, pri čemer se ločuje med pomeni stvarnosti / realnosti, izraženimi s povednim naklonom (изъявительное наклонение), in pomeni nestvarnosti / irealnosti, izraženimi z veznim naklonom (сослагательное наклонение), pogojnim naklonom (условное наклонение), želelnim naklonom (желательное наклонение) in debitivom (долженствовательное наклонение). Tovrstna opredelitev priča o tem, da akademska slovnica omejuje izražanje »objektivne naklonskosti« s kategorijo naklona, kar se kaže tudi v stališču, da je »objektivno naklonski pomen oz. odnos med tistimi, kar se sporoča, in dejanskostjo, navzoč v vsakem stavku« (Švedova idr. 1980: 215). V zvezi s tem opozorimo, da ruska akademska slovnica v nasprotju s Plungjanovo teorijo rabe leksikalnih naklonskih sredstev (naklonskih glagolov, kratkih pridevnikov in predikativnih prislovov) ne uvršča v subjektivno ali objektivno naklonskost, temveč jih obravnava ločeno.

tisto, kar je označeno s P, zgolj potencialno ali obvezujoče in v trenutku govora ne obstaja (Plungjan 2016: 312).⁶

Središčna naklonska pomena 'nujnost' in '(z)možnost' je po Plungjanovem mnenju najlažje opisati, če vsak pomen razdelimo na notranji in zunanji del. Pomena 'notranje zmožnosti' in 'notranje nujnosti' se nanašata na izražanje notranjih lastnosti osebkov,⁷ medtem ko sta 'zunanja možnost' in 'zunanja nujnost' vezani na zunanje okoliščine, ki niso odvisne od samega osebkov. Na Plungjanovo delitev naklonskih pomenov se bomo naslonili pri kratkem opisu osrednjih leksikalnih sredstev, s katerimi se v slovenščini in ruščini izražajo omenjeni pomeni.

- 1.1 'Notranja (z)možnost' se nanaša na opisovanje sposobnosti, spretnosti, fizičnih in psihičnih zmožnosti, ki opredeljujejo osebkove lastnosti. V slovenščini se ta pomen izraža predvsem z naklonsko nepregibno besedo *lahko* ter z glagoli *moči*⁸ / *zmoči* in *znati*. Omenjeni glagoli se uporabljajo ob nedoločniškem dopolnilu, medtem ko se *lahko* rabi z osebnimi glagolskimi oblikami.⁹ Ruska pomenska ustreznica sln. *lahko* je naklonski glagol *мочь / смочь, znati* pa najpogosteje prevajamo z glagolom *уметь*. Ruski naklonski glagoli se uporabljajo ob nedoločniku.

- (1) sln. Andrej **zna** igrati saksofon in **lahko** z eno roko dvigne petdeset kilogramov.¹⁰
rus. Андрей **умеет** играть на саксофоне и одной рукой **может** поднять пятьдесят килограммов.

- 1.2 Pomen 'notranje nujnosti' označuje tisto, kar osebek potrebuje, in se v slovenščini najpogosteje izraža z naklonskim glagolom *morati* in z glagoloma *potrebovati*, (pog.) *rabiti*, ki se uporabljata ob samostalniškem dopolnilu. Kot bo pokazano, se isti pomen lahko izraža s pomočjo povedkovne zgradbe *treba je* s predmetom v rodilniku in osebkom v dajalniku, vendar je ta raba nekoliko zastarela.

Ruski ustreznici slovenskih glagolov *morati* in *potrebovati* sta v tem kontekstu naklonska povedkovnika¹¹ *нужно* in *необходимо*, ob katerih se lahko

6 Na tem mestu Plungjan opozarja na razliko med logiko in naravnim jezikom: pri logiki je tisto, kar je nujno, že obstoječe, kar pa ne velja v naravnem jeziku. Če rečemo: »Ti moraš narediti X«, X v trenutku govorjenja še ne obstaja.

7 Osebek se nanaša tako na govoreči osebek (govorca) kot na upovedeni osebek (osebek v besedilu).

8 V pomenu 'notranje zmožnosti' se *lahko* in *moči* uporabljata komplementarno: v trdilih stavkih naklonska nepregibna beseda *lahko*, v nikalnih pa zanikane oblike glagola *moči* (*ne morem*). O zgodovini odnosa med *lahko* in *moči* in sedanj rabi gl. Lenček 1968; Marušič – Žaucer 2016.

9 J. Toporišič v Novi slovenski skladnji opredeljuje *lahko* kot »naklonski povedkovnik« (Toporišič 1982: 117). To stališče se nam ne zdi ustrezno, saj naklonska beseda *lahko* dopolnjuje osebne oblike polnopomenskih glagolov (*lahko berem, lahko spim*) in se ne uporablja povedkovno (ob glagolu *biti*).

10 Navedeni zgledi so zgolj ilustrativne narave, izbrani so za jasno ponazoritev razlik med dvema jezikoma. V primeru, da so prevzeti iz korpusa, bo to jasno nakazano.

11 Ruska akademska slovnica opredeljuje lekseme *должно, можно, надо, нельзя, нужно* kot povedkovnike / predikative oz. besede z naklonskim pomenom dolžnosti, nujnosti in možnosti, ki se uporabljajo **izključno** ob izraženem ali neizraženem glagolu *быть* (prim. Švedova idr. 1980: 705; Cimmerling 2016).

uporablja pomenski osebek v dajalniku, in pridevniška oblika *должен*, *-жна*, *-жно*, *-жны* in *нужен*, *-жна*, *-жно*, *-жны* v povedkovni rabi.¹² Za oba jezika je značilna raba omenjenih jezikovnih sredstev z dopolnilom.

- (2) sln. **Moram** vzeti zdravila.
rus. Мне **нужно** принять лекарства.
- (3) sln. **Potrebujem/Rabim** vašo pomoč.
rus. Мне **нужна** ваша помощь.¹³

1.3 Pomen ‘zunanje (z)možnosti’ se po Plungjanu nanaša na izpostavljanje odsotnosti kakršnih koli ovir pri uresničenju nekega dejanja. Poseben podtip tega pomena je situacija, pri kateri govorec dovoljuje upovedenemu osebkku, da opravi dejanje. V tem primeru se v slovenščini uporablja naklonska beseda *lahko* (ob osebnih glagolskih oblikah) ali glagol *smeti*.¹⁴

V ruščini se pri tem pomenu uporabljata naklonski glagol *мочь* in naklonski povedkovnik *можно*, oba z nedoločnikom.

- (4) sln. **Lahko** sedete.
rus. Вы **можете** сесть.
- (5) sln. Ali se **lahko** usedem?
rus. **Можно** сесть?

Pri zanikanju naklonske besede *lahko* in glagola *smeti* se za oba uporablja izključno nikalna oblika glagola *smeti* (beseda *lahko*, tako kot pri izražanju ‘notranje zmožnosti’, ne pozna nikalne rabe). V ruščini pa prihaja do zamenjave leksema in se namesto *неможно ali *не можете uporablja povedkovnik *нельзя*, samostojno ali z osebkkom v dajalniku.

- (6) sln. Ali **lahko** izstopim? – **Ne smete**.
rus. **Можно** выйти? – **Нельзя**.

1.4 Plungjan opisuje pomen ‘zunanje nujnosti’ kot tip naklonskega pomena, ki zajema vedenjske vzorce, norme, pravila, ki se jih osebek (govorec ali upovedeni osebek) mora držati. V slovenščini se ta tip najpogosteje izraža z naklonskim glagolom *morati*, ki je, kot bo pokazano, v posebnem odnosu z zgradbo *treba je*. Poleg tega se ta naklonski pomen izraža tudi s povedkovno rabljenimi prislovi *nujno*, *obvezno*, *potrebno*.^{14a}

Pomen ‘zunanje nujnosti’ se v ruščini izraža s pridevnikoma *должен*, *-жна*, *-жно*, *-жны* in *обязан*, *-а*, *-о*, *-ы*, ki se uporabljata v povedkovni rabi, ali z naklonskim povedkovnikom *надо*.

12 Kratka pridevniška oblika *должен* se uporablja ob pomožniku *быть*, ki se v nezaznamovani rabi v sedanjiku opušča.

13 Tudi v slovenščini je naklonska raba pridevnika »potreben« potencialno možna, a redkejša kot v ruščini: prim. sln. Potrebna mi je vaša pomoč. / Potrebujem vašo pomoč.

14 Glagol *smeti* se najpogosteje uporablja v nikalnih oblikah. V trdilnih in vprašalnih stavkih ga v nezaznamovani rabi zamenjuje naklonska beseda *lahko*: *Ali lahko sedem?* (bolj knjižno in zaznamovano *Ali smem sestiti?*) – *Lahko*. – *Ne smeš*.

- (7) sln. **Moram** iti ob 8. uri, da bi ujel vlak.
rus. Я **должен** выйти в восемь часов, чтобы успеть на поезд.
- (8) sln. **Morate** se zglasiti na sodišču.
rus. Вы **обязаны** явиться в суд.

Osnovna leksikalna sredstva, ki izražajo nujnost in (z)možnost v ruščini in slovenščini, so predstavljena v preglednici 1.

Preglednica 1

	notranja	zunanja
(z)možnost	sln. lahko / moči (lahko / ne morem)	sln. lahko; smeti (lahko / ne smem)
	znati rus. мочь; уметь	rus. мочь; МОЖНО (Pred) (МОЖНО(Pred) / НЕЛЬЗЯ(Pred))
nujnost	sln. morati; potrebovati, rabiti (morati / ni komu treba)	sln. morati; treba je (Pred) Nujno / Potrebno je (povedkovna raba) (morati / ni komu treba)
	rus. нужен (povedkovna raba) нужно (Pred) / необходимо (Pred ^{14b})	rus. надо (Pred) должен / обязан (povedkovna raba) нужно (Pred) необходимо (Pred)

Sopostavitev leksikalnih sredstev kaže na naslednje posebnosti: v ruščini se pri izražanju tako ‘notranje’ kot ‘zunanje (z)možnosti’ uporablja naklonski glagol *мочь*. V slovenščini pa prihaja do komplementarne rabe nepregibne naklonske besede *lahko* in naklonskih glagolov – *moči* (‘notranja (z)možnost’) in *smeti* (‘zunanja (z)možnost’). Zanikanje stavkov povzroča leksemsko zamenjavo (*lahko / ne moči, lahko / ne smeti*) in spremembo skladenjske strukture (MOD_{lahko} + V_{fin} → V_{mod} + V_{inf}).

Sopostavitev izražanja pomena ‘nujnost’ v obeh jezikih kaže, da v ruščini prevladuje raba povedkovnih zgradb, sestavljenih iz pridevnikov (*нужен, должен, обязан*) ali naklonskih povedkovnikov (*нужно, надо, необходимо*) ob pomožniku *быть*. Naklonski povedkovniki se uporabljajo v brezosebni zgradbah, s smiselnim osebkom v dajalniku ali samostojno.

V slovenščini se ‘notranja’ in ‘zunanja nujnost’ izražata z glagolom *morati*, ki se, kakor bo pokazano v nadaljevanju, uporablja komplementarno z zgradbo

14a V nasprotju z ruskimi naklonskimi povedkovniki (*надо, нужно, можно*) se slovenska leksema *obvezno* in *nujno* lahko uporabljata ob določenih glagolskih oblikah oz. ne samo v povedkovni rabi: ob velelniku *Nujno / obvezno mi napiši* ali ob naklonskih glagolih *Nujno moram domov*. Zato v primerih, kot je »nujno je«, govorimo o naklonskih prislovih v povedkovni rabi, in ne o naklonskih povedkovnikih.

14b Krajšava *Pred* označuje, da se leksem uporablja izključno v povedkovni rabi.

komu ni treba. 'Notranja nujnost' se izraža tudi s glagoloma *potrebovati* in *rabiti* s samostalniškimi dopolnilom, medtem ko se pri 'zunanji nujnosti' z nedoločniškimi dopolnilom uporabljajo povedkovno rabljeni prislovi (*nujno je, obvezno je*) in zgradba *treba je*, ki ji posvečamo osrednji del naše študije.

2 POSEBNOSTI SLOVENSKE ZGRADBE TREBA JE

Zgradba je sestavljena iz naklonske besede *treba*, ki se uporablja ob nepolnopolnenskem glagolu *biti* v 3. os. ed. Besedo *treba* lahko opredelimo kot naklonski povedkovnik,¹⁵ saj se v sodobni slovenščini uporablja izključno¹⁶ ob glagolu *biti*.¹⁷

Povedkovna zgradba tako kot naklonski glagoli naklonsko dopolnjuje nedoločniško vsebino (sln. *Treba je vprašati*). Po tej lastnosti je obravnavana zgradba podobna zgradbam s prislovi v povedkovni rabi, ki označujejo nujnost: *Nujno je vprašati. Potrebno je vprašati. Obvezno je vprašati*. V nadaljevanju bomo opozorili na skladenjske in pomenske značilnosti zgradbe *treba je* v primerjavi z ustreznimi naklonskimi sredstvi v ruščini.

V eni izmed najobširnejših sodobnih študij o naklonskosti v slovenščini B. Hansen in C. F. Roeder trdita, da »slovenska beseda *treba* kaže smiselne in skladenjske podobnosti z rusko naklonsko besedo *надо*« (Roeder – Hansen 2006: 163).

Poskusili bomo preveriti, v kolikšni meri trditev B. Hansna in C. F. Roeder drži, in dopolniti njuno študijo.

2.1 Pri slovenski zgradbi *treba je* lahko razlikujemo dva pomena, ki poznata različni skladenjski uresničitvi:

- 15 J. Toporišič besedo *treba* opredeljuje kot *naklonski povedkovnik* (Toporišič 1982: 116). V Slovenski slovnici je beseda na seznamu »tretjeosebno rabljenih povedkovnikov« (Toporišič 2004: 412). V Breznikovi slovnici je navedena kot samostalnik z osebo, ki stoji v dajalniku (Breznik 1916: 247), ali kot samostalnik s predmetom v roditelju (Breznik 1916: 249). Z diahronega stališča je slovenska beseda *treba* zakrneli samostalnik, ki je izgubil samostalniške kategorialne lastnosti (Snoj 2016: 801; Bezljaj 2005: 216).
- 16 Prav v tem se kaže razlika med povedkovnikom *treba* in prislovoma *nujno* in *obvezno*. *Nujno* in *obvezno* se poleg povedkovne rabe lahko uporabljata kot prislova ob osebnih glagolskih oblikah. Glede razlike med povedkovnikom *treba* in prislovom *potrebno* omenimo primer, ki ga navaja P. Weiss: *zveze »zdi se potrebno poudariti, da« ne moremo zamenjati z »*zdi se treba poudariti, da«* (Weiss 2003: 203). Glagol *zdeti se* lahko dopolnimo z naklonskimi prislovi (*nujno, potrebno*), medtem ko *zveza s treba* zahteva nov odvisni stavek.
- 17 V slovanskih jezikih se istokorenska beseda uporablja povedkovno v ukrajiniščini: ukr. *Що треба робити?* = sln. Kaj je treba delati? V češčini se *třeba* poleg povedkovne rabe (češ. *Je třeba pracovat.* = sln. Treba je delati.) lahko uporablja tudi samostojno v pomenu verjetnostne / epistemske naklonskosti (sln. *morda; na primer, recimo*): češ. *Třeba se to podaří.* = sln. *Morda bo to uspelo.*; češ. *Přijdu třeba zítra.* = sln. *Pridem recimo jutri.* Štokavski jezikovni sistem pozna izsamostalniški glagol *trebati*, ki ravno tako kakor slovenska povedkovna zgradba lahko označuje tako 'zunanjo nujnost' (hrv. *Treba raditi.* / srb. *Treba da se radi.* = sln. Treba je delati.; hrv. *Trebam doći.* / srb. *Treba da dođem.* = sln. Moram priti.) kakor tudi 'notranjo potrebo' ob samostalniškem dopolnilu (srb./hrv. *Zašto nam trebaju prijatelji?* / hrv. *Zašto trebamo prijatelje?* = sln. Zakaj potrebujemo prijatelje?).

(a) pomen ‘zunanje nujnosti, obveznosti’ z osnovno zgradbo:

$$[(S_{\text{dat}} (\text{človeško})) + \text{Mod}_{\text{treba}} + V_{\text{cop}} + V_{\text{infl}}]$$

- (9) sln. **Treba se je odločiti.**
rus. **Надо** принять решение.

Kot podtip, ki bo predstavljen v nadaljevanju, omenimo nikalne stavke:

- (10) sln. Tebi je lahko. **Tebi jutri ni treba zgodaj vstati.**
rus. Тебе хорошо. Тебе **завтра не надо** рано вставать.

(b) pomen ‘notranje nujnosti, potrebe’, pri katerem se zgradba uporablja s predmetom v rodilniku:

$$[\text{Mod}_{\text{treba}} + S_{\text{dat}} (\text{človeško}) + V_{\text{cop}} + N_{\text{gen}} (\text{predmet}/\text{človeško})]$$

- (11) sln. **Treba nam** je miru (Toporišič 1982: 116).
rus. **Нам нужен** покой.
(12) sln. **Treba mi** je mnogo denarja (Pavlica 1960: 560).
rus. **Мне нужно** много денег.

Z nikalnim stavkom lahko izrazimo pomen odsotnosti notranje nujnosti ali potrebe:

- (13) sln. **Ni nam treba** veliko besed, da bi razumeli.
rus. **Нам не нужно** много слов, чтобы понять.

V sodobni slovenščini je mogoče opaziti krčenje rabe zgradbe *treba je*, saj ta zgradba izraža predvsem ‘zunanjo nujnost’, medtem ko se ‘notranja nujnost’ izraža pogosteje s polnopomenskima glagoloma *potrebovati* in *rabiti*, ki poznata vezljivost s tožilnikom.

- (14) sln. **Potrebuje**mo mir / **Rabimo** mir (manj zaznamovano in pogosteje kot *Treba nam je miru*).
rus. Нам **нужен** покой.

2.2 V analizi se bomo osredotočili na zglede, pri katerih ima obravnavana zgradba pomen ‘zunanje nujnosti’, pri čemer si bomo na začetku najprej ogledali rabo v trdilnih stavkih.

- (15) sln. **Treba je** jesti veliko sadja in zelenjave.
rus. **Надо** есть много фруктов и овощей.
(16) sln. **Treba se je** odločiti, ali se bomo šli pri nas demokratično ali kaj drugega.
rus. **Надо** решить, будем ли мы играть в демократию или во что-то другое.
(17) sln. Mudi se nam, moramo kupiti še to in ono, **treba je** peljati otroke v gledališče.
rus. Мы торопимся, нам еще **надо** кое-что купить и отвезти детей в театр.

Navedeni zglede kažejo, da zgradba označuje tako *neaktualno nujnost*, ki ima generični pomen (15), kot tudi *aktualno nujnost*, ki se nanaša na trenutek

govora, časovni izsek ali konkretno situacijo (16) in (17). Razlika med generičnim in konkretnim pomenom ni povezana s samo zgradbo *treba je*, temveč predvsem s pomenom leksikalnega okolja (posebej glagola v nedoločniku) in s kontekstom, ki ga narekuje zunajjezikovna situacija.

Naj opozorimo na naslednjo značilnost slovenske zgradbe v pomenu zunanje nujnosti: v nezaznamovani rabi se v trdilnih stavkih povednega naklona smiselni osebek (tisti, ki mora kaj storiti) izraža implicitno. V nasprotju s slovensko zgradbo se ruski naklonski povedkovnik *надо* lahko uporablja z osebnimi zaimki ali samostalniškimi poimenovanji, ki v dajalniku izražajo smiselni osebek:¹⁸

- (18) sln. Treba je delati.
*Treba ti je delati.
rus. Тебе надо работать. / Надо работать.
- (19) sln. Treba je pospraviti.
*Treba nam je pospraviti.
rus. Нам надо прибратся / убраться.

Ker ima lahko zgradba tako generični kot aktualni pomen, isto velja za neizražena referenta: nujnost se lahko nanaša tako na generični osebek (\emptyset^{vsi} + *treba je jesti*) kot na konkretnega implicitnega referenta (\emptyset konkretni referent + *treba je delati*).¹⁹

Če pa v slovenščini želimo eksplicitno označiti osebek (govorca ali upovedeni osebek), se namesto *treba je* uporablja *morati* – naklonski glagol s pomenom izražanja neposredne ali posredne pobude. Oseba se v navedenih zgledih v slovenščini izraža z glagolskimi končnicami:

- (20) sln. Moraš delati.
rus. Тебе надо работать.
- (21) sln. Moramo pospraviti.
rus. Нам надо прибратся / убраться.

Druga pomembna značilnost slovenske zgradbe je v tem, da je referent neizražena pomenskega osebk izključno človeška oseba. Na to posebnost sta opozorila tudi C. F. Roeder in B. Hansen: »slovenski *treba je* in ruski *надо* ... se uporabljata zgolj v brezosebni stavkih in samo ob glagolih s človeškim prvim argumentom« (Roeder – Hansen 2006: 163, prevod M. U.).

18 Zgledi iz slovenskega leposlovja kažejo, da je implicitno izražanje pomenskega osebk (nosilca dejanja ali stanja) v trdilnih stavkih, ki izražajo 'zunanjo nujnost', dokaj nov pojav. Dajalniški osebek je izpričan v besedilih iz 16. stoletja: *Danas ie zlouik lep nu mlad, Iutri fi bo na fmert bolan, vjai mu ye treibe le vmreiti* (Pesmarica 1563: 174). *Vzhenim nepomaga kunšht, ni timu Svejtu njega lufht, faj je tribe vjem vmreti* (Trubar 1595: 374). Dajalniški osebek prav tako zasledimo v leposlovju s konca 19. stoletja in z začetka 20. stoletja: *Za domovino ... treba nam je delovati ... delovati neumorno* (Cankar 1899: 40). *No, le pojdite sedaj, saj vidite, da gospodična ne utegne. Obleči se ji je treba.* (Grum 1930: 22) Danes je podobna raba močno zaznamovana in redka, o čemer priča odsotnost zgledov dajalniškega osebk v trdilnih povednih stavkih v sodobni publicistiki (Gogafida) in korpusu govornjene slovenščine (Gos).

19 Po možnosti dvojnega razumevanja – generičnega in konkretnega – je zgradba *Treba je* podobna slovenskim konstrukcijam z implicitno izraženim doživljavcem *Dolgčas je, Mraz je* (Uhlak – Žele 2016).

Avtorja pravilno opisujeta pomensko posebnost slovenske zgradbe *treba je*, vendar jima ne moremo dati prav, ko enako značilnost pripišeta ruski zgradbi *надо*. Ob tem se namreč izraženi ali neizraženi osebek lahko nanaša tako na živo človeško osebo kot tudi na neživi denotat, ki je izražen s samostalniškim poime-novanjem v dajalniku.²⁰

Razliko med rusko in slovensko zgradbo ponazarjata naslednja zgleda, pri katerih je v ruščini osebek (neživo, nečloveško) izražen v dajalniku:

- (22) rus. *Готовому хлебу* (osebek nečloveško) **надо** постоять.
sln. *Pečen kruh mora* počivati.
- (23) rus. *Коже* (osebek nečloveško) **надо** дышать, ее нужно защищать от плохой экологии.
sln. *Koža mora* dihati, treba jo je zaščititi pred onesnaženostjo.

Očitno je, da navedene ruske zglede s povedkovnim prislovom *надо* in nečloveškim osebkom ne moremo prevajati z zgradbo *treba je*, uporabiti moramo naklonski glagol *morati*.

- 2.3 Na poseben komplementaren odnos zgradbe *treba je* z naklonskim glagolom *morati* kažejo tudi primeri nikalnih stavkov. Če lekseme, ki izražajo nujnost, v večini slovanskih jezikov (ruščini, češčini, hrvaščini, srbščini) zanikamo z dodano nikal-nico *ne* (prim. srb./hrv. *moram / ne moram*, češ. *musím / nemusím*, rus. *надо / не надо*), pa v slovenščini zanikanje zahteva rabo druge naklonske zgradbe. Osebne oblike naklonskega glagola *morati* zanikamo s pomočjo brezosebne zgradbe:

[NI + (S_{dat}) + MOD_{treba}]

- (24) sln. Danes **morajo** otroci znati na pamet vsa glavna mesta držav sveta.
rus. Сегодня дети **должны** знать наизусть все столицы мира.
- (25) *Otroci ne morajo znati na pamet vseh glavnih mest držav sveta.
- (26) sln. Danes *otrokom ni treba* znati na pamet vseh glavnih mest držav sveta.
rus. Сегодня дети **не обязаны** знать наизусть все столицы мира.

Zgled (26) nazorno kaže razliko med skladenjsko zgradbo *ni treba* in *treba je*, saj nikalna konstrukcija odpira možnost eksplicitnega izražanja dajalniškega osebk (otrokom), ki je pri trdilnih stavkih navzoč le implicitno.

Na tem mestu omenimo, da se v neknjižnem pogovornem jeziku namesto brezosebne zgradbe [NI + MOD_{treba} + S_{dat} + V_{infl}] uporabljajo zanikane oblike osebnega glagola *rabiti*. Na tovrstno rabo glagola *rabiti* v pogovornem jeziku opo-zarja Andreja Žele:

20 A. Cimmerling opozarja, da gre pri tem v ruščini za zelo redek pojav. Ob dajalniških osebk-kih, ki se nanašajo na nežive nečloveške referente, se lahko uporabljajo izključno naslednji naklonski leksemi, ki nastopajo izključno v povedkovni rabi: *надо* (treba je), *не надо* (ni treba), *положено* (se spodobi, treba je), *не положено* (se ne spodobi, se ne sme). Pri ostalih naklonskih prislovih, kot sta *нужно* ali *необходимо*, je raba dajalniškega osebk omejena na zglede z živim in človeškim referentom (Cimmerling 2016).

Če odmislimo možne vplive drugih jezikov, je verjetno vedno pogostejša naklonska raba glagola *rabiti* ob nedoločniku, npr. *Rabim to delati / Ne rabim tega delati* (pog.) namesto *Moram to delati / Ni mi treba tega delati* [...]. V jeziku pa se to odraža tako, da sicer pomensko samostojni glagol *rabiti*, ki izraža predvsem potrebo, postopoma prevzema tudi vlogo naklonskega oz. odnosnega glagola tipa *morati* ob katerem koli drugem vsebinskem glagolu, npr. *Za šolo mora imeti novo obleko* → *Za šolo potrebuje novo obleko* → *Za šolo rabi novo obleko* → *Za šolo rabi imeti novo obleko* (pog.); [...]. Da raba zaenkrat ostaja predvsem v mejah pogovarjalnosti, nam razkrivajo primeri s pogovarjalnim nedoločnikom (brez končnega *-i*) v t. i. spletni slovenščini, ki prosto komentira vsakdanje razmere, npr. *To rabim imet' za to delo* (pog. namesto: *To moram imeti za to delo*), *Za ta poklic ne rabiš znat' vozit' avta* (pog. namesto: *Za ta poklic ni treba voziti avta*). (Žele 2014: 9)

Pojav, pri katerem zanikani glagol *rabiti*, ki se polnopomensko uporablja v pomenu 'notranje nujnosti', dobiva pomen 'zunanje nujnosti', je mogoče razložiti kot posledico vpliva nemškega jezika, kar bi pomenilo, da je *ne rabim* kalkirana zveza iz nemškega *brauchen nicht* (z ustnega posveta z M. Snojem).

Če se vrnemo na zgradbo *treba je*, smo že omenili, da zanikanje odpira možnost izražanja osebka, ki je zgradba v trdilni obliki ne pozna. Domnevamo, da je nikalna zgradba (*komu ni treba*) bolj zaznamovana kot trdilna (*treba je*) in bolj izraža subjektivni odnos govorca do izražene vsebine in situacije. Prav ta lastnost (zaznamovanost in subjektivnost) združuje nikalno zgradbo z ekspresivno zaznamovanimi vprašanji, pri katerih se ravno tako pojavlja možnost eksplicitnega izražanja dajalniškega osebka:

- (27) sln. Zakaj ti je **treba** lagati?
rus. Зачем тебе врать?
- (28) sln. Ali ti je res **bilo treba** iti v hribe?
rus. И нужно тебе было ходить в горы?

Zaznamovani obliki – nikalna (*ni komu treba*) in ekspresivno vprašalna (*Ali je komu bilo treba?*) – dopuščata možnost izražanja osebka v večji meri kot trdilna zgradba (*treba je*), ki se lahko v nasprotju z omenjenima zgradbama pogosteje uporablja tudi za izražanje splošnega generičnega osebka.

2.4 Zadnja razlika med ruskim *надо* in slovensko zgradbo *treba je* se nanaša na združljivost naklonskih zgradb z odvisnimi stavki.

Izpostavili bomo dve ruski konstrukciji z *надо* in ju primerjali s slovenskimi ustreznici. Odvisni stavek po ruskem *надо* lahko vpeljemo z veznikom *чтобы*:

- (29) rus. **Надо, чтобы** ребёнок становился самостоятельным.

Drugi tip se nanaša na zložene povedi, pri katerih je zgradba glavnega stavka [**Pred**_{надо} + **V**_{inf}], odvisni stavek uvaja veznik **чтобы**, ki mu sledi nedoločnik:

- (30) rus. **Надо быть** очень богатым, **чтобы** позволить себе такой дом.
(31) rus. **Надо побывать** в России, **чтобы** почувствовать, что такое русская зима.

Ruski zvezi *надо, чтобы* formalno ustreza slovenska zgradba *treba je* z veznikom *da*, vendar pa slovenska zgradba *treba je* v današnji rabi dokaj redko uvaja predmetni odvisni stavek z veznikom *da*. Roederjeva in Hansen (2006: 164) sta zapisala, da se tovrstna zveza pojavlja zgolj v »moralno-religioznih predpisih«. Gradivo iz korpusa Gigafida kaže, da je danes, deset let po študiji Roederjeve in Hansna, raba zgradbe z veznikom *da* vezana predvsem na redke primere iz kano-ničnih (religioznih in pravnih besedil):²¹

- (32) sln. **Treba je, da** ljubimo vse tiste, ki jih ljubi Kristus.
rus. Нужно любить всех тех, кого любит Христос.

Pomen 'nujnosti', ki se v ruščini izraža v zloženi povedi, sestavljeni iz povedkovnikov *надо, нужно, необходимо* in odvisnega stavka s *чтобы*, bi lahko prevedli s pomočjo povedkovne zveze prislova *potrebno*²² in odvisnika:

- (33) sln. **Potrebno je, da** država dá za film več denarja.
rus. **Нужно, чтобы** государство выделило для фильма больше средств.
(34) sln. **Potrebno je, da** je vsak človek odgovoren zase in skrben do drugih.
rus. **Надо, чтобы** каждый отвечал за свои поступки и заботился о других.

Toda tudi zveza prislova *potrebno* v povedkovni rabi z odvisnikom je stili-stično zaznamovana in značilna predvsem za uradovalna in publicistična besedila. V nezaznamovani rabi in posebej v govorjenem jeziku se isti pomen izraža predvsem z osebnimi oblikami glagola *morati*:²³

- (35) rus. **Надо, чтобы** ребёнок становился самостоятельным (nezaznamovano).
sln. Otrok **mora** (sčasoma) postati samostojen. / **Potrebno je, da** otrok sčasoma postane samostojen (redko, zaznamovano).

Na koncu naj omenimo enega izmed redkih primerov, ko se brezosebna zgradba *treba je* in naklonski glagol *morati* lahko pojavita v istem položaju oz. nista v odnosu komplementarne distribucije.

- 21 Raba *treba je* z odvisnim stavkom je dokaj redka tudi v listkovni kartoteki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Pojavlja pa se predvsem v primerih iz del Ivana Cankarja: *In tako je naposled res treba, da je človek okruten, ko mu je po tej žal; ali česar zlepa ne doseže, to je pač treba, da doseže zgrda* (Cankar 1902: 27); *Treba je samo, da jo kdo malo pogleda, Nino* (Cankar 1902: 33); *Treba je, da v zunanjih znamenjih, z besedo in dejanjem človek ne daje pohujšanja, v srce pa gleda Bog sam.* (Cankar 1910: 23)
- 22 A. Žele ugotavlja pomensko razliko med zgradbama *treba je* in *potrebno je*: prvo konstrukcijo povezuje z »opozorili za dejanja v nadaljevanju, prihodnosti«, drugo pa z izražanjem »posledične nujnosti« (Žele 2014: 9).
- 23 J. Moder je odsvetoval rabo obeh povedkovnih zgradb (*treba je* in *potrebno je*) z odvisnikom ter priporočal rabo naklonskega glagola *morati*. »Potrebno je, da veš« je zavračal kot nepravilno. Namesto »Treba je, da veš. / Treba je, da pridemo. / Treba je, da smo pazljivi.« pa je predlagal »Moraš vedeti. / Moramo priti. / Moramo biti pazljivi.« Moder je rabo *treba je* z odvisniki povezoval z vplivom srbohrvaških zgradb z glagolom *trebati* in *da*-stavki (prim. Moder 1982: 17).

Gre za primere, pri katerih ima glavni stavek pomen pogoja, potrebnega za uresničevanje cilja, ki se v ruščini izraža z brezosebno konstrukcijo [**Pred**_{НАДО} + **V_{inf}**, **Conj**_{чтобы} + **V_{inf}**]. Take stavke lahko prevedemo v slovenščino na dva načina: z brezosebno konstrukcijo ali z naklonskim glagolom *morati*.

V glavnem stavku se v slovenščini najpogosteje uporablja osebni glagol *morati* v 2. os. ed., ki se nanaša na konkretno nagovorjeno osebo ali na splošni osebek:

- (36) rus. **Надо быть** очень богатым, **чтобы** позволить себе такой дом.
sln. Zelo bogat **moraš biti**, **da** si privoščiš tako hišo.
- (37) rus. **Надо побывать** в России, **чтобы** почувствовать, что такое русская зима.
sln. Nekaj časa **moraš preživeti** v Rusiji, **da** začutiš, kaj je ruska zima.

V podobnih primerih je raba brezosebne zgradbe *treba je* z nedoločnikom možna, vendar precej redka:²⁴

- (38) rus. **Надо быть** очень богатым, **чтобы** позволить себе такой дом.
sln. **Treba je** biti zelo bogat, da si privoščiš tako hišo.
- (39) rus. **Надо побывать** в России, **чтобы** почувствовать, что такое русская зима.
sln. Nekaj časa **je treba** preživeti v Rusiji, da začutiš, kaj je ruska zima.

3 SKLEP

V začetnem delu naše študije so predstavljena osrednja leksikalna sredstva, s katerimi se v ruskem in slovenskem jeziku izražata dva naklonska pomena – ‘nujnost’ in ‘(z)možnost’. Primerjava je pokazala, da se v ruščini ‘nujnost’ najpogosteje izraža s pridevniki v povedkovni rabi (*должен, обязан, нужен*) in povedkovniki (*нужно, необходимо*), v slovenščini pa z naklonskimi glagoli (nepolnopomenskim *morati* ter polnopomenskima *potrebovati* in *rabiti*) in zgradbami s prislovi v povedkovni rabi (*nujno je, potrebno je, obvezno je*).

Posebno mesto v slovenskem naklonskem sistemu zavzema povedkovna zgradba *treba je*, ki kaže veliko skupnih značilnosti z ruskimi zgradbami z naklonskim povedkovnikom *надо*. V obeh primerih gre za brezosebni povedkovni konstrukciji, ki imata modalni pomen izražanja nujnosti. Toda pokazali smo, da ni mogoče sprejeti trditve Roederjeve in Hansna, da so si *treba je* in ruske zgradbe z *надо* popolnoma podobne.

V prispevku smo primerjali različne zglede rabe slovenske zgradbe *treba je* v primerjavi z ruskim *надо* ter obravnavali različne možnosti prevoda slovenskih in ruskih stavkov z omenjenima zgradbama. Rezultati so predstavljeni v preglednici 2.

²⁴ Anketirali smo petnajst vprašancev, kako bi prevedli stavka (36) in (37) v slovenščino. Pri prevodu so vsi uporabili stavek z naklonskim glagolom *morati* v 2. os. ed., vendar niso izključili možnosti prevoda z brezosebno zgradbo *treba je* z nedoločnikom.

Preglednica 2

Pred _{надо} + (V _{cop}) + V _{inf} Надо есть много фруктов и овощей.	Pred _{treba} + V _{cop} + V _{inf} Treba je jesti veliko sadja in zelenjave.
Pred _{надо} + S _{dat} (človeško) + V _{inf} Нам надо прибратся / убраться.	(S _{nom}) + V _{fin} (morati) + V _{inf} Moramo pospraviti stanovanje.
Pred _{надо} + S _{dat} (nečloveško) + V _{inf} Готовому хлебу надо постоять.	S _{nom} + V _{fin} (morati) + V _{inf} Pečen kruh mora počivati.
Pred _{надо} + Conj _{чтобы} Надо , чтобы ребёнок становился самостоятельным.	S _{nom} + V _{fin} (morati) + V _{inf} (a) Otrok mora sčasoma postati samostojen. Adv _{Potrebno} + V _{cop} + Conj _{da} (b) Potrebno je , da otrok sčasoma postane samostojen (redko in stilistično zaznamovano).
Pred _{надо} + V _{inf} + Conj _{чтобы} + V _{inf} Надо побывать в России, чтобы почувствовать, что такое русская зима.	V _{fin} (morati) + V _{inf} + Conj _{da} Nekaj časa moraš preživeti v Rusiji, da začutiš, kaj je ruska zima. Pred _{treba} + V _{cop} + V _{inf} + Conj _{da} Nekaj časa je treba živeti v Rusiji, da začutiš, kaj je ruska zima (redkeje).

Kot je razvidno iz preglednice, je raba *treba je* povezana z različnimi skladenskimi in pomenskimi omejitvami. Ruskim zgradbam z naklonskim povedkovnikom *надо* velikokrat ustrezajo slovenski stavki z osebnim naklonskim glagolom *morati*. Omejitve pri rabi obravnavane povedkovne zgradbe so pomembne, ker nazorno kažejo na razliko med slovensko *treba je* na eni strani in rusko zgradbo *надо* ter številnimi brezosebni konstrukcijami z dajalnikom na drugi. Brezosebne konstrukcije z dajalniškim pomenskim osebkom so bolj razširjene v ruščini kot v slovenščini. Tu se odpirajo nove možnosti za raziskovanje, ki presegajo meje danega prispevka.

LITERATURA

- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- Breznik 1916** = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1916.
- Cankar 1899** = Ivan Cankar, *Vinjete* (1899) (<https://sl.wikisource.org/wiki/Vinjete>, dostop 1. 10. 2016).
- Cankar 1902** = Ivan Cankar, *Kralj na Betajnovi* (1902), listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Cankar 1910** = Ivan Cankar, *Hlapci* (1910), listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Cimmerling 2016** = Anton V. Cimmerling, Predikativy parametričeskogo priznaka v ruskom jazyke, *Trudy Instituta ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova*, ur. G. I. Kustova (v tisku).
- Grum 1930** = Slavko Grum, *Dogodek v mestu Gogi* (1930), listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Hansen 1998** = Björn Hansen, Modalauxiliare in den slavischen Sprachen, *Zeitschrift für Slawistik* 43 (1988), št. 3, 249–272.
- Hansen 2006** = Björn Hansen, Na polputi ot slovarja k grammatike: modal'nye vspomogatel'nye slova v slavjanskijh jazykah, *Voprosy jazykoznanija* 2006, št. 2, 68–84.

- Isačenko 1955** = Aleksandr Isačenko, O vzniku i razvitiu »kategorii sostojanija« v slavjanskix jazykah, *Voprosy jazykoznanija* 1955, št. 6, 48–65.
- Lenček 1968** = Rado Lenček, Modalna raba adverba *lahko* v slovenščini, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 11 (1968), 127–135. – Ponatis: Rado L. Lenček, *Izbrane razprave in eseji*, ur. Marta Pirnat-Greenberg, Ljubljana: Slovenska matica, 1996, 225–233
- Marušič – Žaucer 2016** = Franc Marušič – Rok Žaucer, The Modal Cycle vs. Negation in Slovenian, v: *Formal Studies in Slovenian Syntax: in honor of Janez Orešnik*, ur. Franc Marušič – Rok Žaucer, John Benjamins Publishing Company (v tisku) (<http://sabotin.ung.si/~rzaucer/papers/MarusicZaucer-2016-Modal-cycle-vs-negation.pdf>, dostop 14. 10. 2016).
- Moder 1982** = Janko Moder, Jezikovni kotichek: Treba je, *Nedeljski dnevnik* 25. 4. 1982, listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Padučeva 2016** = Elena V. Padučeva, Modal'nost': materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russkoj grammatiki (<http://rusgram.ru/Modal'nost'>, dostop 1. 10. 2016).
- Pavlica 1960** = Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih* (1960), listkovna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Pesmarica 1563** = *Ene duhovne peisni* (1563), listkovna kartoteka Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Plungjan 2016** = Vladimir A. Plungjan, *Obščaja morfologija: vvedenie v problematiku: učebnoe posobie*, Moskva: URSS, 2016.
- Roeder – Hansen 2006** = Caroline F. Roeder – Björn Hansen, Modals in contemporary Slovene, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 52 (2006), 153–170.
- Snoj 2016** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU, 1970–1991
- Švedova idr. 1980** = Natalija Ju. Švedova idr., *Russkaja grammatika* I–II, Moskva: Nauka, 1980.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Toporišič 2004** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2004.
- Trubar 1595** = Felician Trubar, *Ta celi catehismus* (1595), listkovna kartoteka Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Uhlík – Žele 2016** = Mladen Uhlík – Andreja Žele, Primerjalna analiza dveh tipov stavčnih zgradb s povedkovim določilom v slovenščini in ruščini, *Slavistična revija* 64 (2016), št. 3. 387–402.
- van der Auwera – Plungjan 1988** = Johan van der Auwera – Vladimir A. Plungjan, Modality's semantic map, *Linguistic Typology* 2 (1988), 79–124.
- Weiss 2003** = Peter Weiss, Slovenski pravopis 2003 – priročnik na stranpoteh slovenskega jezika, v: *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2003 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 14), 201–206.
- Žele 2014** = Andreja Žele, Primeri glagolske rabe z vidika posebnosti v slovnično-pomenskih razmerah, *Slavistična revija* 62 (2014), št. 1, 1–16.

SPLETNI VIRI

- Gigafida**: korpus slovenskega jezika (<http://www.gigafida.net>, dostop 20. 9. 2016).
- Gos**: korpus govorjene slovenščine (<http://www.korpus-gos.net>, dostop 15. 9. 2016).
- Nacional'nyj korpus ruskogo jazyka** (<http://www.ruscorpura.ru>, dostop 15. 9. 2016).
- Russkaja korpusnaja grammatika** (<http://rusgram.ru/main>, dostop 10. 9. 2016).

SUMMARY

Some Aspects of Expressing Necessity or Obligation in Slovenian and Russian

The article analyzes some aspects of modality in Slovenian and Russian. First, major lexical means through which Slovenian and Russian express two specific modal meanings—possibility (or ability) and necessity—are analyzed, basing the approach primarily on terminology from Plungjan (2016) and van der Auwera and Plungjan (1998). The comparison shows that the main means of expressing possibility in Russian are the modal verb *мочь* and the modal predicative *можно*, whereas in Slovenian the same modal meaning is rendered by the complementary use of the indeclinable *lahko* and the modal verbs *moči* (possibility internal to a participant engaged in the stated action) and *smeti* (possibility external to the participant). In Slovenian, negation of the lexemes with the meaning of possibility/ability triggers the change of lexemes (*lahko / ne morem; lahko / ne smem*) and surfaces in the change of syntactic structure: *lahko*, which normally takes finite verbal forms, is replaced by the negated modal verb used with the infinitive ($MOD_{lahko} + V_{fin} \rightarrow V_{mod} + V_{inf}$). In Russian, a similar phenomenon is tied to the expression of the participant-external possibility: the negated form of *можно* is the equally predicative *нельзя*; the syntactical structure, however, is left intact. For the necessitative meaning, predicative constructions predominate in Russian: namely, modally used adjectives (*нужен, должен, обязан*) and modal predicatives (*нужно, надо, необходимо*) in combination with an auxiliary verb. Slovenian, on the other hand, expresses the same modal meaning with the use of the modal verbs *morati* and *potrebovati*, a few predicatively used adverbs (*potrebno je, nujno je, obvezno je*), and an impersonal predicative construction (*treba je*). The central part of the study analyzes the syntactic and semantic features of the construction *treba je*, which in contemporary Slovenian clearly carries the meaning of deontic necessity (participant-external necessity). The Slovenian predicative construction *treba je* is juxtaposed to the comparable Russian construction with obligatory use of the modal predicative *надо*. The following conclusions are reached: the use of *treba je* in Slovenian is connected with various syntactic and semantic restrictions, whereas Russian constructions with the modal predicative *надо* often correspond to Slovenian sentences with the personal modal verb *morati*. In a broader perspective, this testifies to the fact that the use of predicative constructions is more widespread in Russian than in Slovenian.

LJUDMILA BOKAL

RAZLIKOVALNE ZNAČILNOSTI STROK Z JEZIKOVNEGA STALIŠČA

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava razlikovalne značilnosti strok glede na jezikovna merila. Ugotavlja, da se stroke poleg terminološke leksike, ki je relevantno znamenje določenega predmetnega področja, razlikujejo tudi po jezikovnih merilih.

Ključne besede: razlikovalna značilnost, stroka, terminografija, frazeološki termin, neverbalno terminološko znamenje

Differential Characteristics of Professions from a Linguistic Perspective

This article examines the differential characteristics of professions based on linguistic criteria. It determines that, in addition to the terminological lexemes that are a relevant marker of a particular subject area, these also differ by linguistic criteria.

Keywords: differential characteristics, profession, terminography, phraseological term, nonverbal terminological marker

1 SPLOŠNO

Znano je, da so nekateri sociolingvistični pojavi v strokah skupni,¹ drugi pa razkrivajo njihove posebnosti. Za terminologijo in še posebej za njeno praktično aplikativno vejo – terminografijo pa je vabljivo ugotavljati, katere so značilnosti strok, ki niso vezane na družbeno pogojeno podlago, ampak zadevajo njihova notranjejezikovna dejstva. Po njih se stroke razlikujejo, z njimi se izražajo inherentne posebnosti strok, izkazujejo pa se ob njihovi medsebojni sopostavitvi in ob konkretnih primerih. Izhodišče razprave se osredotoča na jezik kot hierarhično obstoječ fenomen, ki se izkazuje s posameznimi ravninami. Odgovor na vprašanje, ali je mogoče v strokah ugotavljati razlikovalne značilnosti² na vseh jezikovnih ravninah, na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski, besedotvorni in besedoslovni (leksikalno-semantični), je nikalen. Na glasoslovni, oblikoslovni in skladenjski se stroke navezujejo na splošni jezik, tu se množica splošnega jezika

1 Mojca Žagar Karer omenja »omejeno število uporabnikov, ki imajo posebno (strokovno) znanje, formalno naravo govornega položaja, poudarjeno informativnost« (Žagar Karer 2011: 134).

2 V prispevku bo uporabljen izraz *razlikovalne značilnosti*, ki se sicer kot termin v terminografiji veže na pomensko strukturo terminov, v jezikoslovju pa je aktualen tudi v dialektologiji: »Relativne razlike so tudi navznoter, tako v okviru istega narečja lahko obstajajo posamezni govori (mikrodialekti), ki jih povezujejo iste razlikovalne značilnosti.« (http://www.jezikinslovstvo.com/ff_arhiv/lat1/043/78c01.htm, dostop 21. 5. 2015.) Sicer se termin *razlikovalna značilnost* pojavlja tudi v jezikoslovju nesorodnih strokah, na primer v medicini in sociologiji.

preseka z množico strokovnih jezikov, ki so opredeljujoči za posamezno stroko. O tem je v strokovni literaturi že tekla beseda. Špela Vintar (Vintar 2008: 38) se ob razčlenjevanju povezav splošnega in strokovnega jezika osredotoča na tri vrste terminološke leksike, na »strokovno specifično izrazje«, na »splošno strokovno izrazje« in na »splošno izrazje«, pri čemer kot merilo strokovnosti besedila postavi »strokovno specifično izrazje« na prvo mesto. Terminološki leksiki v strokah daje prednost tudi starejša jezikoslovna literatura. Jože Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika navaja: »Vsem strokovnim jezikom je lastno zlasti posebno izrazje [...]« (Toporišič 1992: 315).

Strokovna literatura torej obravnava besedoslovno ravnino kot najbolj reprezentativno, na kateri se izkazuje določena stroka. Članek pa razčlenja stroke glede na druge razlikovalne značilnosti, kot je slovnično merilo besednih vrst, in glede na druge jezikovne ravnine, kot je besedotvorna in skladska. Seže tudi v neverbalno konvencionalno terminološko sporazumevanje. Nekatere stroke so po teh merilih bolj prepoznavne. Namen pričujočega sestavka je torej poglobiti splošno znano dejstvo o terminološki leksiki kot najbolj relevantnem znamenju določene stroke in pritegniti še druge njihove razlikovalne značilnosti. Konkretno izhodišče bodo terminološki slovarji; večino³ tu obravnavanih je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Terminološki slovarji naj bi zajeli pojmovni sistem stroke. Kodifikacija se namreč najbolj merodajno uresniči z registracijo terminološke leksike v terminoloških slovarjih, ki zajamejo termine določene stroke, ti pa slonijo na njenem pojmovnem sistemu. Termini so namreč le izrazna lupina za pojem, njegova zunanja izrazna oblika, neodvisna od sobesedila. Kot celota se združujejo v terminološki leksiki določene stroke. Ob tem na dan sili vprašanje, ali obstaja stroka, ki nima strokovnega jezika, ki potemtakem nima svoje specifične leksike, in ali obstaja strokovni jezik, ki ni vezan na stroke. Odgovor je načeloma pozitiven v drugem delu, njegova konkretizacija pa prinaša tudi v tem članku dopolnilne poglede.⁴

Prispevek ponekod sega od pojmovnega sistema posameznih strok, ki se izkazujejo v slovarjih, tudi v besedila tu obravnavanih strok. Krovno izhodišče je namreč jezik kot najširši fenomen, ki obstaja v treh prepletajočih se aplikativnih danostih: kot sistem govornih in pisnih besedil (prvi vidik), ki jih v pravila

3 Od tu obravnavanih Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ni izdala edinele Pojmovnika s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev – izdali so ga Elektroinštitut Milan Vidmar in elektrodistribucijska podjetja Slovenije (Bokal 1994).

4 Trditev o strokovnem jeziku navezujemo na slovnično kategorijo števila. Slovenske slovnice in jezikovni priročniki imajo sicer iztočnico strokovni jezik v ednini, a pri njegovi opredelitvi hitro preidejo v množinsko obliko in tipizacijo vežejo na aplikativne oblike strokovnega jezika. Tako Slovenska slovnica Jožeta Toporišiča ločuje znanstveni jezik, poljudnoznanstveni jezik in praktičnostrokovni jezik (Toporišič 2000: 28–30). Jože Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika pri iztočnici strokovni jezik že v drugem stavku govori o »strokovnih jezikih« in ne o »strokovnem jeziku« (Toporišič 1992: 315).

spravljajo in urejajo slovnice (drugi vidik), in iz njiju izhajajoče in na njuni podlagi predstavljene »drobne« enote prve ravni (leksemi), ki so registrirane v slovarjih.

2 STROKE GLEDE NA SOCIALNE ZVRSTI

Začetek obravnavanja strok izhaja iz najširših izhodišč, iz socialnih zvrsti. Glede na to merilo se razpravljanje razdeli na tri v navpični razslojenosti jezika najbolj razpoznavne predstavnike: knjižni jezik, pogovorni jezik in narečje.

- 2.1 Če začnemo na socialni plasti, ki je geografsko zamejena, obstanemo na narečju. Obstoj narečnih terminov v strokah je bil v slovenski jezikoslovni literaturi že opažen. Zvonka Leder Mancini omenja narečne termine v strokah geografija, krasoslovje, živinoreja, kmetijstvo (Leder-Mancini 1984: 87). Geografsko področje ponazorimo s termini iz Geografskega terminološkega slovarja (2005). Narečni termini so pogosto vezani na agrarno geografijo in na geomorfološke oblike; njihov narečni izvor zaznamuje oznaka ljud.(sko): **čřča**⁵ -e ž *agr. geogr., ljud., na Tolminskem* → senožet (1); **rónek** -nka m nav. mn. *agr. geogr., ljud., na Goriškem* → terásni vinógrad; **brájda** -e ž **2. agr. geogr., ljud., v Goriških brdih** vinograd; **dána** -e ž *geomorf., ljud., na Primorskem* → dánja ravnína. Dokaz za narečni status nekaterih od naštetih terminov najdemo že v Pleteršnikovem slovarju (Pleteršnik 2006): **čřča**, *f.* »senožet na črtu (Rodung)«, *Erj. (Torb.), Tolm.*; **rônak**, -nka, m. = viseč svet, po nekaterih krajih tudi vinograd v istem pomenu, kakor ipavski »breg«, *Goriška ok.-Erj. (Torb.)*; – menda iz furl. ronc; prim. *Štek. (Arch. XII. 467.)*. Izraz *ronek* je tudi termin v planinski terminološki leksiki. Planinski terminološki slovar (2002) ga neoznačenega prikazuje z dvema sinonimoma: **rónek** ~nka m strmina, breg.

Izraz *rovť* ima sicer v Geografskem terminološkem slovarju oznako ljudsko le v drugem pomenu, a območna zamejitev v prvem pomenu že nakazuje narečni termin: **rôvt** -a m **1. agr. geogr., v severozahodni Sloveniji** njiva na nekdanj s trebljenjem izkrčenem zemljišču na hribovitih, goratih območjih S: rúť PRIM.: fráta (1), ledína (2), láz, novína (2), čřt (2) **2. agr. geogr., ljud., v Julijskih Alpah** → prědplanína. Po pojasnilu o jezikovni vrednosti oznake PRIM.⁶ bi kot narečne termine lahko obravnavali tudi nekatere izraze, navedene za to oznako: **fráta** -e ž **1. agr. geogr., na Pohorju** s trebljenjem pridobljena njiva [...] **2. agr. geogr.** na golo izsekano zemljišče sredi sklenjenih gozdov, ki se postopoma, nenačrtno zarašča. Izraz *rovť* si je kot poimenovanje za določeno prepoznavno zemljišče z individualizacijo pridobil tudi status lastnega imena; prešel je v toponomastiko in postal pogosto

5 Izraz *čřča* je naveden tudi v ²SSKJ in to s citatom Ivana Preglja. S citatnostjo so bili v SSKJ prikazani izrazi z izrazito rabo v določenem okolju in pri na to okolje vezanem avtorju: **čřča** [...] nar. s travo porasel izkrčen svet: Bilo je lice, kamor se je bila vtelesila beda, jeza, bridkost devetih rodov, žalostna prošlost tolminskih sotesk, grap, čřč in lazov (I. Pregelj).

6 V razdelku *Krajšave* in oznake v Geografskem terminološkem slovarju je oznaka PRIM. utemeljena tako: PRIM.: primerjaj pomensko ožje ali pomensko širše strokovne izraze.

ime slovenskih krajev v severozahodni Sloveniji (Javorniški Rovt, Plavški Rovt, Nemški Rovt, Laški Rovt).

Geografski terminološki slovar vključuje tudi termine, ki so glede na svojo pomensko strukturo zgornjim podobni; prav tako so vezani na določeno območje: **roca** -e [róka] ž *agr. geogr.* požigalništvo v Braziliji; **chitimene** -ja [čitiméne] m *agr. geogr.* požigalništvo v ekvatorialni Afriki; **kaingin** -a [kajngín] m *agr. geogr.* požigalništvo na Filipinskem otočju; **ládang** -a m *agr. geogr.* požigalništvo v Indoneziji; **mílpa** -e ž *agr. geogr.* požigalništvo v Mehiki; **tavy** -ja [távi] m *agr. geogr.* požigalništvo na Madagaskarju.

Prvotno je bil le lokalno razširjen tudi smučarski termin *slalom* (v pomenu 'poševna sled navzdol' je bil v rabi v vzhodni in jugozahodni Norveški), ki je postal internacionalizem. (Prim. Bokal 2009: 110.) Ali iz drugih jezikov in narečij izhajajo izrazi, ki so v različnih strokah vezani na določeno geografsko območje, na primer v kulinariki (pica), v koreografiji (vrste plesov), naj ostane tema za prihodnje razprave.

Nad narečno socialno zvrstjo je v navpični razslojenosti jezika pogovorni jezik. Glede na njegov prevladujoči jezikovni položaj, ki ni vezan na pisni kod in na terminološke besedilne tipe, bi predpostavljali, da pogovornih izrazov kot terminov v strokah ni. Pa vendar se najdejo, in to v strokovni varianti pogovornega jezika, v žargonu. Stroka, v kateri se taki izrazi pojavljajo, pa je po pričakovanju gledališče. Le-to se namreč v svoji »praktični« obliki uporablja predvsem v govoru. Primeri so iz Gledališkega terminološkega slovarja (2007): **foršpilati** -am dov., žarg., v zvezi z režiserjem nazorno pokazati igralcu, kako naj odigra prizor; **fingirati** -am nedov., žarg., v zvezi z igralcem z mimiko, gesto nakazovati uporabo rekvizita, dejavnost, prostor; **dáti iztóčnico** dám -- dov., v zvezi z igralcem ali šepetalcem izgovoriti, nakazati iztočnico S: žarg. vréči iztóčnico. Soavtorica Gledališkega terminološkega slovarja Barbara Sušec Michieli opaža, da so v gledališču žargonski izrazi, »značilni za področja, na katerih prevladuje ustna komunikacija, npr. ustvarjalni proces in tehnične priprave«. Žargonizme ločuje po izvoru; ob pogostih primerih iz nemščine (*óksnštánt* za *galerijo*, *štímungo* za *atmosfêro*, *kulísnšibar* za *ódrskega délavca*) navaja na podlagi metonimije nastale slovenske izraze (*pès* – neznatna, nepomembna vloga, pri kateri igralec nastopi v prvem in zadnjem ali samo v zadnjem dejanju; *lêv* – večja, pomembnejša vloga). Ugotavlja tudi gospodarnost žargonskih izrazov, ki imajo v primerjavi s knjižnimi manj členov (Sušec Michieli 2009: 265).

Gledališka leksika je kot termine privzela tudi domača in tuja osebna imena, ki označujejo značajsko tipične like zlasti s skrajnih mej človeškega vedénja. Ada Vidovič Muha tako odgovarja na poobčnoimenjenje lastnih imen: »Kdaj lastna imena prehajajo med občna in s tem postanejo nosilci slovarskega pomena? Pomembno vlogo pri tem igra dejstvo, da je za nosilca lastnega imena [...] značilna presežnost določene lastnosti ali njena morebitna nepričakovanost, ki jo [...] realno okolje začenja prepoznavati že prek lastnega imena

nosilca. Skratka, lastno ime ne zaznamuje več posameznega, ampak lastnost, značilnost, ki je motivirana na posameznem kakorkoli presežno, npr. *júdež* 'izdajalec, ovaduh', *amérika* 'bogastvo, izobilje' [...].« (Vidovič Muha 2000: 78) Primeri iz Gledališkega terminološkega slovarja: **Pavliha** -/-e m, od 40. let 20. stol. naprej, v slovenskem lutkovnem gledališču glavni junak gledališča ročnih lutk z visokim, razklanim glasom, za katerega so značilni pogum, premetenost, hudo-mušnost ang.: Pavliha nem.: Pavliha m, ita.: Pavliha m.; fr.: Pavliha m; **harlekín** -a m **1.** po osrednjem liku iz commedie dell'arte nastopajoči, ki z gibalno spretnostjo, improvizacijo, akrobacijami zabava občinstvo ang.: Harlequin nem.: Harlekin m ita.: arlecchino m. fr.: arlequin m [...] Taki izrazi so še Brigéla, Hánswurst, Judy, Júrček, Kásperl, Kolombína, Pedrolíno, Petruška, Pierrot, Pulčinéla, Punch, Skaramúš, zanni.⁷ Pojav, ki bi ga lahko imenovali terminologizacija lastnih imen, je potemtakem tipičen za stroko, ki se ukvarja s poglobljenim psihološkim razkrinkavanjem človeških značajev. Morebitne grafemske variante pri navajanju tujih ustreznikov so sicer mogoče,⁸ a ne zanikujejo dejstva, da gre z nekaterimi zadržki⁹ pri teh gledaliških terminih za poseben tip internacionalizmov. Pridržki gredo tudi v smer razumevanja prevzetosti, ker gre pri navajanju tujih ustreznikov le za izrazno podobo, medtem ko pojmovna podlaga osta-

7 Razlage v Gledališkem terminološkem slovarju: **Brigéla** -e [brigéla] tudi **Brighella** -e m (ita.) commedia dell'arte tip zvitega, spletkarskega služabnika, navadno z brki in polmasko s kljukastim nosom [...]; **Hánswurst** -a m od začetka 16. stol. naprej, v nemškem okolju komedijski tip prostaškega, prebrisanega ljudskega junaka, navadno v kostumu salzburškega kmeta [...]; **Judy** -- [džúdi] ž v 19. stol., v Angliji lutka, Puncheva žena, tip jezne in nasilne zakonske žene [...]; **Júrček** -čka m med obema vojnama, na slovenskih sokolskih lutkovnih odrih marioneta, junak otroškega občinstva, možic nedoločljive starosti v predstavah, ki vzgajajo in krepijo narodno zavest ang.: Jurček, nem.: Jurček m, ita.: Jurček m., fr.: Jurček m; **Kásperl** -a m **1.** od konca 18. stol. naprej, v nemškem okolju komedijski tip duhovitega, prostaškega hlapca v dunajskem ljudskem gledališču [...] **2.** od 19. stol. naprej, v nemškem okolju ročna lutka ali marioneta, zlasti v predstavah za otroke [...]; **Kolombína** -e tudi **Colombina** -e [Kolombína] ž commedia dell'arte tip mlade, spletkarske služabnice, Harlekinove ljubice [...]; **Pedrolíno** -a m (ita.) commedia dell'arte tip prijaznega, naivnega služabnika z ohlapnim belim kostumom in majhnim pokrivalom, navadno brez maske in z belo pobarvanim obrazom [...]; **Petruška** -e m od 17. stol. naprej, v Rusiji, zlasti v lutkovnem gledališču tip nasilnega, prostaškega, smešnega ljudskega junaka z dolgim nosom, piskajočim glasom, ki ga lutka ustvarja s pisčikom [...]; **Pierrot** -a [pjeró -ja] m (fra.) commedia dell'arte, kasneje francoski pantomimni lik tip ogoljufanega ljubimca, neumnega služabnika ali žalostnega klovna z belim ali črno-belim kostumom in masko ali belo pobarvanim obrazom, nastal iz lika Pedrolina [...]; **Pulčinéla** -e tudi Pulcinella -e [pulčinéla] m **1.** commedia dell'arte tip premetenega, uživaškega služabnika ali trgovca z dolgo kapo, grbo, velikim trebuhom in kljukastim nosom, navadno v belem kostumu [...]; **Punch** -a [pánč] m od 17. stol. naprej, v Angliji ročna lutka, nastala iz lika Pulčinele, tip nasilnega zakonskega moža [...]; **Skaramúš** -a tudi Scaramouche -a [skaramúš] m (fra.) commedia dell'arte, francoska komedija v 17. stol. tip strahopetnega, bahavega vojaka s črnim kostumom in širokim pokrivalom, z masko z dolgim nosom, s škornji in visečim usnjenim penisom [...]; **zanni** -ja [dzáni] m (ita.) commedia dell'arte tip smešnega služabnika [...]. Vprašanje velike začetnice pri izrazih puščamo ob strani.

8 Zlasti to velja za iztočnico *Jurček*, ki je v vseh jezikih (angleščina, nemščina, italijanščina, francoščina) naveden za zlitnikom: *Jurček*. Prim. op. 8, iztočnico *Jurček*.

9 Težko bi namreč trdili, da gre pri tipu *Jurček*, ki ima časovno in lokalizacijsko omejitvev, za internacionalizem.

ja neprevzeta. Pravzaprav gre v nekaterih zgornjih primerih za prevzemanje v obratno smer, ko tuji jeziki prevzemajo iz slovenskega, iz našega okolja.

Razlikovalne značilnosti strok s stališča knjižnega jezika, ki je na vrhu socialnozvrstne razplatenosti jezika, zadenejo na globalizacijo in z njo povezano stopnjo prevzetih besed v posameznih strokah. Vrednotenje jezika in vnos interferenc vanj, kar je pogosta tema jezikovnih razprav, naj bo v pričujočem prispevku omenjen le s skrajnih položajev. V Čebelarskem terminološkem slovarju (2008) je en sam prevzeti izraz (*inbrídna mática*; angl. *inbreed* > *pariti sorodne vrste*),¹⁰ v novejši terminološki leksiki zlasti ožjih strok pa se angleško izrazje kopiči v veliko pojmovnih skupinah. Ena takih je deskanje na snegu, ki ima angleške izraze za dejanje sámo (*loop, hold*), za gibalne prvine (*duck stance*) in za priprave (*kink rail, straight rail, curved rail*). Slovenski smučarski slovar si je tu izjemoma¹¹ privoščil podjetno potezo v prid slovenščini in v slovar sprejel v rabi »delno potrjene besede« (2011: 11), ki jih je grafično zaznamoval s piko na koncu zapisa iztočnice. Neupoštevanje načela ustaljenosti terminološke leksike je bilo tako formalno označeno. To je strokovno sprejemljiv način potrditve sociolingvističnega posega v stroko, če se ta za to poteguje. Navedeni stroki kažeta skrajno stanje prevzetosti.

3 STROKE GLEDE NA BESEDNE VRSTE

Glede na zajetost terminov po besednih vrstah strokovna literatura omenja samostalnike in njihovo večjo pogostost v primerjavi z drugimi besednimi vrstami: »[Strokovni termini] so [...] v veliki večini res samostalniški, v slovenščini večinoma s pridevniškim prilastkom [...]« (Vidovič Muha 2000: 26). Tovrstno vlogo samostalnikov priznava tudi Špela Vintar: »Večina terminov je samostalniških, se pravi, so sestavljeni bodisi iz enega samostalnika bodisi iz besedne zveze, v kateri je jedro samostalnik« (Vintar 2008: 40). Ob strani so poleg samostalnikov omenjene tudi druge besedne vrste: »V literaturi pogosto beremo, da so termini besednovrstno večinoma samostalniki in samostalniške besedne zveze. [...] Vendar je treba opozoriti, da so termini lahko tudi glagoli, pridevniki in prislovi itd. [...] Pojavljanje nesamostalniških terminov je odvisno zlasti od obravnavanega strokovnega področja, glagoli se v večji ali manjši meri pojavljajo skoraj na vseh področjih (bolj pogosti so npr. v vojaški in športni terminologiji, najdemo jih tudi v elektrotehniki, npr. *krmiliti, izolirati*), medtem ko npr. v glasbeni terminologiji

10 Seveda gre tudi tu za prevzetost samo s stališča izrazne oblike, ne pa za prevzetost pojma samega.

11 Izraz »izjemoma« je uporabljen zato, ker so se sestavljavci slovarja zavedali, da je to terminografsko neregularno dejstvo. Upravičujejo ga tako: »Take v rabi delno potrjene besede sicer niso običajni del slovarskega besedja, a jih je strokovna skupina, ki je sestavljala slovar, s strinjanjem stroke oziroma njenega področnega strokovnega predstavnika želela ponuditi uporabnikom. S tem smo želeli zadostiti poimenovalnim možnostim slovenščine in konec koncev tudi upravičiti naslov slovarja, obenem pa z neprikrivanjem tujega prikazati stanje slovenske smučarske terminologije.« (Slovenski smučarski slovar 2011: 11)

najdemo tudi prislove (npr. *allegro, forte*), v gledališki terminologiji pa celo medmete (npr. *Bis!, Bravo!*).« (Žagar Karer 2011: 32–33)

Druge besedne vrste so zaradi dojemanja samostalnikov kot »statične predmetnosti« (Vintar 2008: 41) v podrejenem položaju: »Pričakovana samostalniškost terminov pa je pogosto razlog, da neupravičeno spregledamo termine drugih besednih vrst, še posebej glagole« (Vintar 2008: 41).

Delitev glagolov glede na njihove pomenske sestavine na primitivne, temeljne, specializirane in višje specializirane (Žele 2004: 78) predpostavlja, da je med terminološko leksiko večina glagolov z ozko specializiranim pomenom.

Ko poudarjamo glagole kot termine, dodajamo številski podatek. Štetje terminov v Malem klekljarskem slovarju iz žirovskih del Tončke Stanonik (Bokal 2013) je to dejstvo potrdilo. Klekljanje je namreč predvsem gibalno dejanje in tako je od skupno 407 terminov v tem slovarju 82 glagolov. Če pa glede na koncept slovarja k tej številki pritegnemo še glagolnike, ki nimajo izhodiščnega glagola in jih je 9, se številka povzpne na 91 glagolskih iztočnic, kar je torej skoraj četrtina.

Pri razčlenjevanju terminov po besednih vrstah se odpira vprašanje povezanosti le-teh s kolokacijo, ki se izraža v obsegu pomenskih možnosti leksema, da vstopa v tipične besedne zveze. »Kolokacija je zadeva statistične verjetnosti, da se dve besedi lahko sopostavljata. Ena v paru ima večjo privlačnost kot druga, na primer beseda *vino* ima večjo možnost sopostavljati se z besedo *rdeč* kot beseda *rdeč* z besedo *vino*, ker se beseda *rdeč* lahko navezuje na številne samostalnike, medtem ko beseda *vino* nastopa le z majhnim številom pridevnikov« (Jackson 2002: 18). Ali je možnost tvorbe terminov z določeno besedno vrsto premo ali obratno sorazmerna z njihovo kolokacijsko razpršenostjo? Ob zgornjem primeru: ali ima pridevnik *rdeč* zaradi svoje navezanosti na več samostalnikov zato večjo možnost, da se pojavlja kot del terminološke besedne zveze kot *vino* in izraz *vino* zaradi manjše vezave manj? Na prvi pogled je odgovor pritrdilen. Če pa pomislimo na zaprtost denotativnih pomenov, se pritrdilni odgovor omaje. Vsekakor tema za digitalno obdelavo besedil in rudarjenje terminov.

Ob zgornji definiciji kolokacije, ki predpostavlja kvantitativno merilo, in ob iskanju odgovorov na zastavljeno vprašanje je smiselno kvantitativni vidik razčleniti na posamezne postavke. Mateja Jemec Tomazin opozarja, da »[k]olokatna paradigma ali obseg kolokacije, ki ga določa število kolokatorjev (besed, ki se pojavljajo ob preučevani besedi), temelji na upoštevanju pomenskih lastnosti na paradigmatski in različnih vidikih besednega povezovanja na sintagmatski ravni« (Jemec Tomazin 2010: 158). Gre torej za navpično (paradigmatika) in vodoravno os (sintagmatika) pri razumevanju kolokacij, rezultat pa je po vsej verjetnosti eksponentno, ne linearno razvita krivulja, ki izraža število kolokacij. Trditev jemljimo kot hipotezo, ki še čaka na obdelavo.

Terminološko razpravljanje ne prezre terminoloških kolokacij. Špela Vintar navaja, »da Evroterm kot terminološka baza [...] vsebuje precej besednih zvez, za katere bi težko trdili, da so poimenovanja določenih jasno opredeljenih pojmov, so

pa nedvomno terminološke kolokacije« (Vintar 2008: 41). Postavlja se vprašanje ločevanja terminoloških kolokacij od kolokacij splošnega jezika. Da merilo ustaljenosti jezikovnih sredstev za praktično razmejevanje ni relevantno, sta avtorici že opozorili (Logar – Vintar 2008: 13). In če je značilnost kolokacij, »da se sestavine kolokacij ne pojavljajo vedno skupaj, temveč so med dvema deloma lahko tudi do štiri besede« (Jemec Tomazin 2010: 158), se v obravnavo kot eno od meril ponuja število kolokatorjev med išočima besedama.

Pridevnik je s terminografskega besednovrstnega stališča manj funkcionalen. Ada Vidovič Muha ga uvršča med eksogene lekseme, pri katerih »je jedro sintagme, identifikacijski člen, zunaj njih samih« (Vidovič Muha 2000: 63). V strokovni literaturi ga kot potencialno iztočnico v terminoloških slovarjih omenja Mojca Žagar Karer (2011: 32). Pridevniške iztočnice bi lahko vseboval terminološki slovar barv (*rdèč, bël, črn*), vendar tudi tu obstaja dilema, ali bi nastavili pridevniško iztočnico (*rdeč, bel, črn*) ali njegovo konverzno obliko (*rdéča, béla, črna*), ki je z besednovrstnega merila samostalni.

V terminološki literaturi je glasba omenjena kot tipična predstavnica stroke, v kateri so termini prislovi (*andánte, fórte, mézzofórte*). (Prim. Vintar 2008: 41; Žagar Karer 2011: 33.) Prislove pa najdemo tudi v leksiki likovne umetnosti (*buon fresco, al fresco, a secco*); prav tako kot v glasbi tudi tu izvirajo iz italijanščine. V geografski terminološki leksiki so prislovni termini neprevzeti (*dôlvôdno, gôrvôdno*).¹² Prislovne iztočnice najdemo tudi v gledališki terminološki leksiki. Gledališki terminološki slovar navaja številne režijske oznake v dramskih besedilih, namenjene nastopajočim, ki označujejo intenziteto govorjenja (*potíhem, tího, naglás*) ali položaj govorečega glede na soigralce (*záse, na strán, vstrán*), izražajo tudi neodrsko spremljanje dramske igre: *off*. V geografiji odra določajo mesto dramske igre: *désno sprédaj, désno zádadaj, lévo sprédaj, lévo zádadaj, v sredíni sprédaj, v sredíni zádadaj, sprédaj, zádadaj*. Prislovi so v gledališki leksiki na ravni rangiranja predstav: *ízven, délno ízven, ízven in kónto*, izražajo pa tudi njihovo časovno pojavljanje: *zádnjikrat, zádnjič*.

V gledališki terminološki leksiki so termini celo zaimki. Prav tako imajo namen pojasnjevati izvedbo gledališke vloge: **sám** -- zaim. **1.** v didaskalijah oznaka za monolog PRIM.: záse **2.** v didaskalijah oznaka, da je igralec sam na odru; **Vsí vsè!**¹³ žarg., v zvezi z režiserjem ukaz za vajo na postavljeni sceni, na kateri sodelujejo vsi nastopajoči v kostumih, z rekviziti.

¹² Primera sta iz Geografskega terminološkega slovarja.

¹³ Besednovrstne oznake iztočnica nima ne v knjižni izdaji Gledališkega terminološkega slovarja ne v elektronski obliki na spletnem portalu Fran. Ker pa ima spletna izdaja z dvema »črticama« nakazano paradigmo (osnovo in obrazilo, ki je v tem primeru ničta končnica), bi potemtakem oznaka z dvema črticama pomenila nesklonljivost. Ker je sklonljivost inherentna lastnost samostalnikov, pridevnikov in zaimkov, umanjkanje tovrstne oznake v slovarju rešimo z dodano oznako zaim. Prim. SSKJ: **vès** vsà vsè [vəs] zaim., SP 2001: **vès** vsà vsè [vəs] cel. mer. zaim. (celostni merni zaimek). Razvezavo cel. mer. zaim. izpisujemo po analogiji in kombinaciji s cel. prisl. zaim. (celostni prislovni zaimek) in mer. prisl. (merni prislov). V razdelku Krajšave in slovarske oznake v SP 2001 je namreč umanjkala.

Termini so tudi medmeti.¹⁴ *Bis* in *Brávo* v gledališki leksiki imata vlogo pozitivnega sprejemanja predstave.¹⁵

4 STROKE GLEDE NA BESEDOTVORJE

Slovníchnemu razčlenjevanju strok po besednih vrstah sledi obravnava na besedotvorni jezikovni ravni. Če besedotvorje razumemo kot »[d]el besedoslovja, ki kaže, kako se delajo nove besede (tvorjenje) in kako tvorjenke razumemo« (Toporišič 1992: 8), in če se opremo na besedotvorni pomen tvorjenk (Vidovič Muha 2000: 115) ter izhajanje iz dejstva, da obrazilni morfemi lahko oblikujejo večjo pojmovno skupino, opazimo razlikovalne značilnosti v posameznih strokah. V okviru besedotvornih vrst je zelo produktivna izpeljava, ki ne samo s posameznimi priponami iz samostalniških podstav, ampak tudi z besednimi zvezami pridevnika in samostalnika ponuja oblikovanje terminov. Konkreten primer so v likovni umetnosti poimenovanja za barve, ki so izpeljanke iz zemljepisnih lastnih imen. V jezikoslovni literaturi jih imenujemo eponimi:¹⁶ *berlínsko módra*, *délfsko módra*, *egipčánsko módra*, *paríško módra*,¹⁷ *angléško rdéča*, *pompejánsko rdéča*; *grško zeléna*, *sèvrsko zeléna*. Tvorjenost s pridevniškimi obrazili *-ski* iz zemljepisnih lastnih imen Ada Vidovič Muha uvršča med besedotvorne pomene, ki so pomensko predvidljivi, gre pa za pomen povezanosti (Vidovič Muha 2000: 44–45). Take vrstne pridevnike v terminološki besedni zvezi imenuje »izvornostno krajevne« (Vidovič Muha 2000: 28). Ta poimenovalni motiv se razkriva tudi v terminih *čéška zeléna zêmlja*, *neápeljska zêmlja*,¹⁸ *siénska zêmlja*, *verónska zêmlja*. Prvotno so se namreč barvila pridobivala neposredno iz zemlje, prsti, od tod je izviral tudi ime, ki se je pozneje leksikaliziralo še v manj nazornih pomenih.

Pojmovni skupini iz likovne umetnosti so izrazno podobni termini iz uporabne umetnosti, in sicer s področja orožja: *átiška čeláda*, *frígijjska čeláda*, *halkídaska*

14 Medmete najdemo tudi v narečni terminologiji, zlasti za usmerjanje vprežnih živali. SSKJ: **hěj** in **hěj** medm. [...] **3.** nar., klic volu *naprej!*: hej, lisec; **bístahor** medm. [...] klic konju *na levo!*: hjo, bistahor. Jože Toporišič v Slovenski slovnici navaja različne velelnice za živali, za konja na primer: *i, hi, dije, g(i)e* (Toporišič 2000: 462). Na terminologiziranost velelnic za živino je opozorila Alenka Šivic-Dular: »Medmeti, ki so se *terminologizirali* (poudarila L. B.) v velelnice, imajo [...]« (Šivic-Dular 1985: 147).

15 Gledališki terminološki slovar: **Bís!** medm. (lat. *dvakrat*) klic iz občinstva nastopajočim izraža zahtevo po ponovitvi dela uprizoritve; **Brávo!** medm., klic iz občinstva izraža navdušenje nad igralcem, prizorom, uprizoritvijo.

16 O eponimih je pisala Maja Košmrlj Levačič (1998).

17 Opazno je, da zlasti modra pri tem izkazuje večjo sintagmatsko pestrost. Vprašanje o vzrokih presega namen tega sestavka. Predvideva se odgovor, da je to mogoče v povezavi z barvo neba v posameznih mestih.

18 Iz gradiva za umetnostnozgodovinski slovar, ki se hrani v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: **čéška zeléna zêmlja** [...] anorganski pigment, ki vsebuje veliko železa, prvotno najdena v Kadaňu na Češkem; **neápeljska zêmlja** [...] rumen pigment, ki so ga pridobivali v žvepljenih rudnikih v Neaplju.

*čeláda, koríntska čeláda, benéška skléda, burgúndski šlém.*¹⁹ V navedenih primerih je poimenovalni motiv mogoče navezati na geografsko območje, na katerem sta se določen del bojevniške opreme ali orožje uporabljala, glede na kronološko merilo po predvidevanju prvotno. Tudi tu gre za inheretno povezavo pojma in termina. Obe navedeni stroki, barve in orožje, sta dokaz, kako predmet stroke sega v izrazno obliko terminov.

Nekatere stroke so prepoznavne tudi po značilnih priponskih obrazilih. V klekljarstvu kot eni od antropoloških strok je pri izpeljavi povezujoče znamenje pojmovne skupine, ki jo oblikujejo poimenovanja čipk, podaljšava korena z *-ov/-ev: métr-ovke, srčk-ovke, močerád-ovke, krížč-evke.*²⁰

Kemija je veda, pri kateri je produktivna besedotvorna vrsta zlaganje: *metílal-kohól, klórbenzén, etílklór.* Kot pri klekljarski terminologiji se tudi v kemiji pojavljajo njej lastne pripone: *-ik (vodík, kisík, ogljik), -ij (rádij, kálcij, stróncij, silícij).* Relevantno znamenje kemijske terminološke leksike je tudi njej inherentna slovnicična lastnost – neštevnost, termini se kot snovni samostalniki rabijo le v ednini.

5 STROKE GLEDE NA SINTAGMATIKO

Glede na to, »da [so] [k]ategorialne pomenske sestavine izhodišče sintagmatike – družljivosti, povezovanja leksemov z izhodiščno omejitvijo njegovih paradigmatskih – izbirnih možnosti« (Vidovič 2000: 111), se je smiselno vprašati, ali obstajajo razlike v strokah glede na terminografsko merilo, še posebej, če predvidevamo neomejeno možnost kolokacijskih zvez in različne skladenjske možnosti. Delni odgovor na zastavljeno vprašanje najdemo v elektrotehniški terminološki leksiki, in to na njenema ožjem področju, na področju distribucije električne energije. V Pojmovniku s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev (Bokal 1994) najdemo veliko terminov, ki so s sintagmatskega vidika desni prilastek. Številski podatek je tak: od skupno 361 izrazov imajo 103 izrazi tako obliko. Pod iztočnico *čas* je zbrano 28 podiztočnic, od katerih jih je 15 v vlogi desnega prilastka. Nekaj primerov: *čas diagnosticíranja okváre, čas do okváre, čas do prve okváre, čas hládne rezérve, čas kontróle, čas lokalizácije okváre.* Vzrok iščemo v meta-jezikovnih posebnostih te stroke. Take besedne zveze se zapirajo same vase, poglobljajo se v lastne odnosne pojme, njihov pomen se ne veže navzven, kar bi bilo v primeru z levim prilastkom, s katerim bi se izražala vrstnost, ki bi bila podlaga za sistemizacijo. Če vzamemo na primer besedno zvezo *čas diagnosticíranja okváre*, je diagnosticíranje okvare opredeljeno s stališča časa, potencialna možnost pa je še *mésto, srédstvo diagnosticíranja okváre.* Kdaj je

¹⁹ Primeri so iz spletnega Terminološkega slovarja uporabne umetnosti – pohištvu, ure, orožje (<http://isjfr.zrc-sazu.si/terminologisce#v>, dostop 15. 5. 2016).

²⁰ O posebnostih klekljarske terminološke leksike prim. Bokal 2015. Poleg besedotvornih posebnosti je opisana tudi slovnicična posebnost – kategorija števila. (Bokal 2015: 47–48).

pretvorba tovrstnih zvez v besedne zveze z levim prilastkom mogoča in kdaj ne in kdaj je pomensko prekrivanje med obema zvezama identično (*čas kontróle* > *kontrólni čas*), je še neodgovorjeno vprašanje, ki pa se zastavlja samo hipotetično, ker ga sicer terminološko načelo ustaljenosti zavrača. Tako ugotovitev Ade Vidovič Muha, da je »[s]trokovnih besednih zvez z desnim samostalniškim prilastkom [...] v jeziku neprimerno manj kot z levim« (Vidovič Muha 2000: 28), drži, obenem pa ugotavljamo, da nekatere stroke precej opredeljujejo tudi termini z desnim prilastkom.

6 STROKE GLEDE NA SKLADNJO

Dosedanje razpravljanje je v širšem pomenu zadevalo leksiko, od tu dalje pa seže čeznjo. Obdelavi nestavčnih besednih zvez namreč sledi pogled na višjo jezikovno ravnino, ki jo oblikuje skladnja z vezanjem besednih zvez v stavke. Povezanost strokovnih jezikov in splošnega jezika na skladijski jezikovni ravnini je bila v strokovni literaturi že poudarjena: »Strokovni jezik je podmnožica splošnega, saj temelji na slovničnih in *skladijskih pravilih*, ki so značilna za splošni jezik [...] Strokovni jezik brez splošnega ne more obstajati, z njim si deli pisavo, oblikoslovni sistem ter *skladijska pravila* [...].« (Žagar Karer 2011: 130; ležeče L. B.) Splošno veljavna trditev bo dopolnjena s posebno. V strokovnih besedilnih tipih je namreč mogoče poleg s splošnim jezikom povezujoče najti tudi skladijske posebnosti, ki jih v splošnem jeziku ni.

Ena od njih se pojavlja v pravnem jeziku, povezana pa je s slovnično kategorijo osebe. Ada Vidovič Muha o tem pravi: »Oseba kot kategorialna lastnost samostalniške besede je neposredno vezana le na 1. in 2. osebo – tvorni prvini govornega dejanja, vedno človek kot udeleženec govornega dejanja z osebnim lastnim imenom; 3. oseba je vse, kar ni 1. in 2. oseba, skratka vse, kar sodi med občna in lastna imena – pri slednjih seveda le, če ne gre za 1. in 2. osebo. V tem smislu je 3. oseba pomensko najsplošnejša (ekstenzivna) [...].« (Vidovič Muha 2000: 33)

V pravnem jeziku pa najdemo hkratno rabo, neke vrste kolizijo prve in tretje osebe. Primera: »Notar istovetnost darovalca preverim z vpogledom v osebno izkaznico št. ...«; »Pred sestavo te listine notar v smislu določbe [...] pogodbenikoma na razumljiv način opišem vsebino nameravanega pravnega posla, ju opozorim na pravne posledice [...] Zlasti raztolmačim²¹ v smislu določb Obligacijskega zakonika [...].«²² Zgled je naveden v sedanjiku, a je hipotetično enako mogoč tudi v pretekliku: Notar sem preveril (skonstruirani zgled). Enaka pogostost obeh kategorij časa pa je vprašljiva. Pravna besedila se namreč nanašajo na trenutno opravljeno dejanje, zato je raba dovršnega sedanjika smiselna. Preteklik

21 Taka rekcija je vezana tudi na jezikovni položaj bralca besedil v radijskih oddajah: »Bral sem 'ta in ta'«

22 Citat je iz vira iz leta 2016, ki je dosegljiv pri avtorici.

bi v besedilo vnesel subjektivizacijo in s tem relativizacijo pravnega dejanja, kar prihaja v nasprotje s temeljnim načelom prava – ugotavljanje objektivnih dejstev, resnice. Prav tako je vrinjanje izraza, ki ima v stroki statusno vlogo in je neposredno vezan na ustvarjajoče besedilo (notar, zunaj omenjenega sobesedila hipotetično sodnik), v pravnih besedilih nujno, ker predpostavlja prisotnost uradne osebe,²³ ki ima funkcionalno nepogrešljivo vlogo pri nastajanju besedila. V pravno utemeljenem besedilu eksplicitna imenovanost osebe, slovnično izražena z osebkom, pogojuje verodostojnost. Opustitev tega bi besedilu vzela to karakteristiko.²⁴

Razlikovalne skladenjske značilnosti se razkrivajo še v posebnem tipu znanstvenih besedil, in sicer v doktorskih disertacijah (Žagar Karer 2011: 153). Izrazito samosvojost pri tem kaže matematika. V njej najdemo skladenjske klišeje, ki jih je mogoče razdeliti na več tipov.

(1) Raba izrazov, ki določajo logično povezanost, ekvivalentnost matematičnih dejstev, eden takih je besedna zveza *natanko tedaj, ko*. Primeri: »Pokazali so, da je povezan graf razdaljno uravnotežen natanko tedaj, ko je $M(V(G)) = V(G)$ « (Jerebic 2008: 37). »Premici sta pravokotni natanko tedaj, ko sta kompleksna nagiba nasprotna« (Željko 1992/93: 116). »Dve vozlišči hiperkocke sta sosednji natanko tedaj, ko se pripadajoči zaporedji razlikujeta na natanko enem mestu« (Jerebic 2008: 3).

V strokovni terminološki literaturi ni najti izraza za navedeno besedno zvezo. Obravnavati jo je mogoče s stališče terminologije ali s stališča frazeologije. Po prvem bi jo pogojno imenovali terminološki frazem, po frazeološkem merilu pa frazeološki termin. Prvo ponujeno možnost utemeljujemo s široko pojmovano definicijo frazeologije. Če je ta po Enciklopediji slovenskega jezika Jožeta Toporišiča »nauk o stalnih besednih zvezah«²⁵ (Toporišič 1992: 45) in če je stalna besedna zveza »zveza dveh ali več besed, ki jo, kakor navadno besedo pri besedovanju, jemljemo iz pomnilnika,²⁶ npr. črna kronika [...]«, je omenjena zveza pač ustaljeno registrirana v zavesti besedja zadevnega strokovnjaka. Druga ponujena možnost pa odpira vprašanje definiranosti termina. Ali so termini lahko nepolnopomenske besede, vezniki, medmeti? Ali je termin lahko fraza? Razpravljanje o tem v prvem delu tega članka se ustavi pri prislovih, zaimkih in medmetih, ki pa v »podtalu« svojih pomenskih možnosti še hranijo sled pomenskosti, to je, širše rečeno, sled navezave na stvarnost. Odgovor na vprašanje, ali je termin lahko fraza, pa je pozitiven. Mateja Jemec Tomazin se ob razčlenjevanju frazemov v znanstvenih besedilih osredotoča na medicino in obravnava frazeološke termine v medicin-

23 Morebitna odstopanja od splošne trditve bi bilo mogoče ugotavljati na večjem številu pravnih besedilnih vzorcev.

24 Trditev je sooblikovala Vesna Kranjc, univ. dipl. prav. Avtorica članka se ji najlepše zahvaljuje.

25 Gre za prvi pomen omenjenega izraza, ki zadošča za navedeno sobesedilo.

26 Izraz *pomnilnik* v tem pomenu v SSKJ ni definiran. Prim. SSKJ: del (elektronskega) računalnika, ki hrani informacije. Metaforično poimenovanje je razumeti kot jezikovni fond besedja v človeški zavesti.

skih besedilih, ki so »[p]osebna kategorija, ki presega mejo dopustnosti in stilne zaznamovanosti« (Jemec Tomazin 2013: 88). Pri obravnavani dilemi nam trditev pomaga z izrazno obliko, ker širi vrstnost takih terminov, ne pa z merilom stilne zaznamovanosti, ker je zveza *natanko tedaj, ko* v matematiki nevtralna.

(2) Navedena zveza se v matematiki pogosto veže z glagolom *veljati*:

»Ker je množica $N_k(a) \cap N_k(b)$ vsebovana tako v množici $N_k(a) \cap N_{k-1}(b)$ kot v množici $N_k(b) \setminus N_{k-1}(a)$, enakost $|W_{ab}| = |W_{ba}|$ velja natanko tedaj, ko je [...]« (Jerebic 2008: 35). »Graf G je medianski graf, če za vsako trojico vozlišč a, b, c v grafu G velja, da obstaja natanko eno vozlišče [...]« (Brešar 2011: 49, prikaz).

(3) Glagolu *veljati* je v tem pomenu blizu glagol *obstajati*. Primer: »Ker je G 2-povezan, obstaja taka povezava $uv \in E(G)$, da je $uv \neq ab$ [...]« (Jerebic 2008: 39).

(4) Povedi, ki se začnejo s členkom *naj*. V drugi povedi jim na začetku (lahko) sledi veznik *potem*; v paru izražata predpostavke in iz njih izpeljane sklepe; izražajo nova dejstva, pridobljena na osnovi znanih podatkov z logičnim povezovanjem. Primera: »Naj bo G dvodelni razdaljno uravnotežen graf [...]« (Jerebic 2008: 39). »Naj bosta u in v vozlišči grafa G . Potem množici vseh vozlišč, ki ležijo na kakšni od najkrajših poti med u in v , rečemo interval [...].« (Jerebic 2008: 1) Členek *naj* sicer po svoji osnovni funkciji izraža velevanje, željo, a v zgornjih primerih se rabi kot oznaka za izhodišče predpostavljene trditve, ki je osnova za v nadaljevanju dokazan sklep.

(5) Možne so kombinacije iz več prej navedenih terminoloških posebnosti: »Naj bo G regularen graf premera d . Potem je G razdaljno uravnotežen natanko tedaj, ko za vsako povezavo $ab \in E(G)$ velja: [sledí matematični izraz] Rezultat podaja družino razdaljno uravnoteženih grafov, katere predstavnik je tudi Petersenov graf.« (Jerebic 2008: 36)

V navedenih primerih gre za glagole obstajanja,²⁷ za njihov ožje strokovni pomen. Besedne zveze, glagoli in členki so terminologizirani. Gre namreč za napoved v nadaljevanju dokazane predpostavljene trditve, kar pomeni odstopanje od standardnega pomena. Glede na koncept je seveda sprejemljivo, da ¹SSKJ in ²SSKJ kot popisovalca splošnega knjižnega jezika iz različnega časovnega obdobja pri zgoraj omenjenih iztočnicah nimata tega matematičnega pomena.²⁸

Ti skladijski klišeji odpirajo vrata razpravljanju o stilu matematike kot podzvrsti znanstvenega stila in o posameznih stilemih v njem. Katere stroke

27 Jure Zupan v Pomenski mreži slovenskih glagolov sicer uvršča pomen glagola *veljati* v prvo skupino glagolov, ki jim je podlaga primitiv *biti* (*obstajati/bití*) in pomenski opis – *obstajati na način x*, oziroma v podskupino glagolov eksistence, ki jih definira kot glagole obstajanja v času, prostoru, stanje, rast in podobno (Zupan 2013: 55).

28 Ob robu *naj* bo omenjena še posebna motivacijska podlaga novih, zelo konkretnih terminov iz teorije grafov, ki je ena od matematičnih disciplin in tudi ožje področje vira (prim. Jerebic 2008): *pót, cikel, drevó, zvézda, gosénica, koló*.

oblikujejo samosvoj stil? Obstaja razlika v znanstvenem stilu naravoslovnih in humanističnih strok? Termin znanstveni stil še ni bil obravnavan. Toporišič v svoji slovnici sicer govori o znanstvenem jeziku (ne pa o znanstvenem stilu) kot najvišji »vrsti strokovnega jezika« (Toporišič 2000: 29), a ga ne veže na posamezne stroke. Med njegovimi utemeljitvami so navedene leksemске postavke (»strokovno izrazje«), deduktivno podajanje zapisanega (»[...] /znanstveni jezik/ uporablja odmišljanja (abstrakcije), tj. v množici posameznosti nahaja splošnosti in to splošno primerno poimenuje«), odsotnost metafor in metonimij ter psiholoških kategorij (»Gotovo je za znanstveni jezik značilna velika treznost in brezčustvenost [...]«). Poleg teh pa nakazuje tudi skladenjske posebnosti, katere bi lahko vzporejali s predhodnim razpravljanjem: »[...] ni nenavadnega besednega in stavčnega reda, ampak t. i. nevtralni besedi red, stavčni vzorci so najtipičnejši²⁹ [...] Stavčne in povedne zgradbe so rade zapletene.« (Toporišič 2000: 29)

Ob zgornjih primerih se tudi vprašamo, ali je specializiranost jezika neke stroke premo sorazmerna njeni abstrakciji. Matematika se namreč obravnava kot abstraktna mati naravoslovnih znanosti.

7 STROKE GLEDE NA NEVERBALNA TERMINOLOŠKA ZNAMENJA

Na koncu pregleda jezikovnih razlikovalnih različnosti strok naj bodo omenjena še neverbalna terminološka znamenja. Da se termini »od drugih leksemov včasih ločijo že po obliki in zgradbi, saj lahko vsebujejo tudi numerične znake, simbole ipd. [...]« (Žagar Karer 2011: 33), in da jezikovni priročniki tovrstne prvine strokovnih besedil obidejo (Žagar Karer 2011: 131), je bilo v strokovni literaturi že opaženo. Po Enciklopediji slovenskega jezika je znamenje »[n]ekaj, kar kaj samo predstavlja, ni pa tisto samo. Taka znamenja so npr. črke, glasovi, ločila, naglas in znamenja za ločevanje glasov, morfemi, besede in besedila, t. i. simboli in znaki.« (Toporišič 1992: 378) V prvem delu poudarjeno merilo umišljenosti je v drugem delu ponazorjeno s široko zajetimi konkretnimi primeri, od katerih v nadaljevanju obravnavamo samo nelekseme in jih ne navezujemo na terminologijo. Neverbalna terminološka znamenja so posebnost strokovnih jezikov in kot taka nadomeščajo lekseme in s tem prevzemajo njihovo pomensko funkcijo. Vezana so na pisni kod in kot taka imajo potencialno možnost, da vstopajo v slovarsko kategorijo, a jim to več ali manj branijo njihove metajezikovne lastnosti, ki temeljijo na grafološki pojavnosti.

Neverbalna terminološka znamenja so:

(1) lahko del termina. Primer: »Dali mi bodo ovojnico formata A4 in mi rekli, naj študiram dokumente« (vir: Gigafida). Kot neverbalno terminološko znamenje

²⁹ »Nenavadnost« in »tipičnost« v tej zvezi gre razumeti v smislu najširše pojmovanih skladenjskih vzorcev znanstvenih besedil in ne aplicirano na posamezne stroke. V primerjavi z njimi gre pri njih prav za »nenavadnost« in »netipičnost«.

ga tako kot neverbalna terminološka znamenja v naslednjih točkah prvenstveno določa razumevanje iz sobesedila.

(2) lahko grafični pripomočki, ki vidno prepoznavno posredujejo s konvencijo določen pomen. To so neverbalna znamenja v jezikoslovju (/ poševnica; § paragraf). V matematiki je skupno ime za taka znamenja, na primer +, −, <, >, predikati. V govornem izražanju ne gre drugače, kot da jih opišemo: znak za seštevanje, odštevanje, in dogovorno poimenujemo, pri čemer dogovorjeno poimenovanje ni termin, ampak z jezikovnim položajem razumljen izraz (*plus, minus, manjše, večje*).

(3) Poseben tip neverbalnih terminoloških znamenj so v jezikoslovju ločila. Ta nimajo pomenske podlage, ampak opravljajo fiziološko nalogo premora v procesu govornega toka oziroma pisnega formuliranja (pika, vejica), obenem pa v skladenskih enotah vzpostavljajo posebno razmerje (vprašaj, klicaj, dvopičje, pomišljaj, narekovaj).

(4) Kot neverbalna terminološka znamenja lahko obravnavamo tudi številke in kemijske formule, npr.: 1, 2, 3, H₂O. Jezikovni položaj oziroma kontekst je spet tisti, ki poleg dogovornosti terminološkega znamenja pri govornem izražanju pripomore k razumevanju.

K zgoraj zastavljenemu vprašanju o povezavi specializiranosti strok in njihovi abstraktnosti dodajamo še drugo. Ali drži trditev, da je stroka bolj abstrahirana, čim več ima neverbalnih terminoloških znamenj?

8 SKLEP

Članek razčlenjuje specializiranost posameznih strok glede na vsebovanost narečnih terminov, pogovornih izrazov, zlasti žargonizmov, glede na besedne vrste, besedotvorje, sintagmatiko, skladnjo in vsebovanost neverbalnih terminoloških znamenj. Poudariti želi, da se stroke ne razlikujejo samo po terminološki leksiki, kar je poudarjeno v strokovni literaturi in je relevantno znamenje določenega predmetnega področja, ampak tudi po zgoraj omenjenih merilih. Termini kot leksikalne enote tako predstavljajo le del strokovnega jezika posamezne stroke. Članek obravnava neizrazne razlikovalne značilnosti kot metajezikovno nadgradnjo, ki so skupaj z izraznimi za terminologijo tako opredeljujoče, da lahko govorimo o njej kot delnem jezikovnem sistemu.

Širše gledano članek navaja merila, po katerih je mogoče ugotavljati razlikovalne značilnosti posameznih strok. Nedvomno je, da se specializiranost posameznih strok z njihovim razvojem veča. Vprašanje pa je, ali jezikoslovna obravnava sledi temu razvoju in ali je tako temeljita, da bi jo sprejele slovnice in dopolnilno slovarji. Glede na vsa navedena jezikovna dejstva je temo mogoče gledati tudi v kontekstu aktualnih razprav o slovenščini kot učnem jeziku v visokošolskih zavodih. Vse to so nova vprašanja za jezikoslovno prihodnost.

LITERATURA

- Bokal 2009** = Ljudmila Bokal, Izrazi za sneg in smuči v slovenski smučarski terminologiji, v: *6. kongres SIDG, 14.–18. 9. 2009, Maribor, Slovenija*, ur. Mihaela Koletnik idr., Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2009, 109–124.
- Bokal 2015** = Ljudmila Bokal, Stroka kot terminografsko izhodišče (ob primeru klekljarske terminologije), *Jezikoslovni zapiski* 21 (2015), št. 1, 37–50.
- Jackson 2002** = Howard Jackson, *Lexicography: an introduction*, London: Routledge, 2002.
- Jemec Tomazin 2010** = Mateja Jemec Tomazin, *Slovenska pravna terminologija: od začetkov v 19. stoletju do danes*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010 (Lingua Slovenica 5).
- Jemec Tomazin 2013** = Mateja Jemec Tomazin, Frazemi v znanstvenih besedilih – območje dopustnega, v: *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*, ur. Nataša Jakop – Mateja Jemec Tomazin, Ljubljana: Založba ZRC, 2013, 81–90.
- Jerebic 2008** = Janja Jerebic, *Nekateri metrični in kromatični koncepti nad grafovskimi produkti*, doktorska disertacija, Fakulteta za naravoslovje in matematiko v Mariboru, Maribor: [J. Jerebic], 2008. – Razmnoženo.
- Košmrlj Levačič 1998** = Maja Košmrlj Levačič, Izimensko strokovno izrazje, v: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*, Ljubljana, 22.–23. maja 1997, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998, 139–146.
- Leder-Mancini 1884** = Zvonka Leder-Mancini, O nekaterih lingvističnih pogledih na terminološko problematiko, v: *Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji*, ur. Franc Pediček, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 1984, 81–89.
- Logar – Vintar 2008** = Nataša Logar – Špela Vintar, Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besednih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazja, *Jezik in slovstvo* 53 (2008), št. 5, 3–17.
- Sušec Michieli 2009** = Barbara Sušec Michieli, Tipologija slovenskega gledališkega izrazja, v: *Terminologija in sodobna terminografija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar Karer – Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 259–266.
- Šivic-Dular 1985** = Alenka Šivic-Dular, Slovenske delovne velelnice za živino, *Jezik in slovstvo* 30 (1985), št. 5, 147–152.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
- Vidovič Muha 2000** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave Filozofske fakultete).
- Vintar 2008** = Špela Vintar, *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008 (Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje).
- Zupan 2013** = Jure Zupan, *Pomenska mreža slovenskih glagolov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Žagar Karer 2011** = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 26).
- Žele 2004** = Andreja Žele, Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov), v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 77–91.
- Željko 1992/93** = Matjaž Željko, Uporaba kompleksnih števil v ravninski geometriji 2, *Presek: list za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje* 20 (1992/93), št. 2, 116–119.
- Gigafida** = <http://www.gigafida.net/Concordance/Search?q=a4>, dostop 17. 11. 2016).

SLOVARJI

- Bokal 1994** = Drago Bokal idr., *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*, Ljubljana: Elektroinštitut Milan Vidmar idr., ¹1994 (²1995).
- Bokal 2013** = Ljudmila Bokal, *Mali klekljarski slovar iz žirovskih del Tončke Stanonik*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (²2015).
- Brešar 2011** = (<http://www.famnit.upr.si/files/files/seminarji/BostjanBresarMetricnaTeorijaGrafov.pdf>, dostop 4. 6. 2016).
- Čebelarski terminološki slovar 2008** = *Čebelarski terminološki slovar*, ur. Ljudmila Bokal idr., Lukovica: Čebelarska zveza Slovenije – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).
- Geografski terminološki slovar 2005** = Milan Bufon idr., *Geografski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005 (Slovarji).
- Gledališki terminološki slovar 2007** = Barbara Sušec Michieli idr., *Gledališki terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, 2007 (Slovarji).
- Planinski terminološki slovar 2002** = Albin Mlač idr., *Planinski terminološki slovar: slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski slovar planinskega, alpinističnega, plezalskega izrazja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002 (Slovarji).
- Pleteršnik 2006** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2* (CR-ROM), ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, ²2006 (¹1894–1895).
- Slovenski smučarski slovar** = Aleš Guček idr., *Slovenski smučarski slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- 1SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, CD-ROM, Ljubljana: DZS, 1998.
- 2SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja 1–2*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Cankarjeva založba, 2014.
- Terminološki slovar uporabne umetnosti 2015** = Tomaž Lazar idr., *Terminološki slovar uporabne umetnosti: pohišstvo, ure, orožje* (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji#v>, dostop 12. 4. 2016).

SUMMARY

Differential Characteristics of Professions from a Linguistic Perspective

This article analyzes the specialization of individual professions with regard to the inclusion of dialect terminology and colloquial expressions, especially jargon expressions, and with regard to parts of speech, word formation, syntagmatics, and syntax. From the point of view of differential characteristics of professions, this also includes nonverbal terminological markers. The article highlights the fact that professions differ not only in expressions, which is emphasized in scholarly literature and is a relevant marker of a particular subject area, but also by the criteria listed above. Certain professions are more distinctive in this regard. The source for these findings are terminological dictionaries published by the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language and certain representative texts from these professions. Terms as lexical units thus represent only part of the professional language of a particular profession. The article treats expressive differential characteristics as a metalinguistic addition that, together with non-expressive ones, are so defining for terminology that one may refer to them as a partial linguistic system.

MOJCA HORVAT

NAREČNO BESEDOTVORJE V LUČI LINGVISTIČNE GEOGRAFIJE

COBISS: 1.02

Prispevek predstavlja dosedanje besedotvorne raziskave slovenskih narečij, pri katerih so bile uporabljene geolingvistične metode in tehnike, in sicer tako v dveh jezikovnih atlasih – Slovenskem in Slovanskem lingvističnem atlasu – kakor tudi v drugih samostojnih narečjeslovnih raziskavah. V zadnjem sklopu je predstavljeno povzemanlo kartiranje slovenskih narečnih besedotvornih pojavov, in sicer na primeru tematsko zamejenega gradiva.

Ključne besede: slovenska narečja, besedotvorje, lingvistična geografija, Slovenski lingvistični atlas, Slovanski lingvistični atlas

Dialect Word Formation in Light of Linguistic Geography

This article presents word-formation studies of Slovenian dialects that use a geolinguistic method and technique; specifically, *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas) and the *Slavic Linguistic Atlas*, as well as other independent dialect studies. The last part of the article presents a summary mapping of Slovenian dialect word-formation features based on thematically delimited material.

Keywords: Slovenian dialects, word formation, linguistic geography, *Slovenian Linguistic Atlas*, *Slavic Linguistic Atlas*

1 GEOLINGVISTIČNE BESEDOTVORNE RAZISKAVE SLOVENSkih NAREČIJ

Dosedanje besedotvorne raziskave slovenskih narečij so bile strnjeno predstavljene v Horvat 2013: 34–35; tako želimo v pričujočem prispevku pozornost nameniti zgolj tistim raziskavam, ki temeljijo na metodah in tehnikah lingvistične geografije.

Geolingvistično so bile besedotvorne lastnosti slovenskih narečij doslej prikazane predvsem v povezavi z besedno jezikovno ravnino¹ (npr. v Slovenskem in Slovanskem lingvističnem atlasu), medtem ko so ciljne samostojne besedotvorne raziskave redkejšje. Omeniti velja monografijo Narečna diferenciacija južnoslovan-

Del prispevka (razdelki 2, 2.1 in 2.2) je nastal v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta ARRS in SAZU L6-9529-0618-07 Besedje iz pomenskega polja »človek« v slovenskih narečjih: geolingvistična predstavitev, ki ga je vodila dr. Jožica Škofic. – Prispevek je bil predstavljen na simpoziju *Slavistika v prostoru Alpe-Jadran: metode raziskovanja slovenskih narečij / Slavistik im Alpe-Adria-Raum: Methoden der slowenischen Dialektforschung* 29. oktobra 2015 na Univerzi Alpe-Adria v Celovcu v okviru praznovanja štiridesetletnice slavistike na tej univerzi.

1 Specializiranih besedotvornih atlasov slovenskih narečij, kot obstajajo npr. za češki, slovaški in poljski jezik, še nimamo.

skih jezikov v luči besedotvornih dejstev (Zróznicowanie gwar południowosłowiańskich w świetle faktów słowotwórczych, 1970) poljske dialektologinje Wande Pomianowske, ki slovensko gradivo, zbrano v letih 1960–1966 (iz pomenskega polja živali, v manjši meri tudi iz pomenskega polja kmečko orodje) obravnava znotraj drugih južnoslovanskih jezikov, in sicer na 73 jezikovnih kartah s komentarji (Pomianowska 1970). V mrežo krajev je vključenih 11 enakomerno razporejenih slovenskih krajev (T01 Jezerca (obsoško narečje), T02 Žabnica (škofjeloško narečje), T03 Primskovo (gorenjsko narečje), T04 Koprivna oz. Črna (mežiško narečje),² T05 Rakitna (dolenjsko narečje), T06 Hrušica (notranjsko narečje), T07 Ribnica (dolenjsko narečje), T08 Vuzenica (severnopohorsko-remšniško narečje), T09 Turje (posavsko narečje), T10 Rogatec (srednještajersko narečje) in T11 Radenci (slovenskogoriško³ narečje)), ki pa zaradi maloštevilnosti vendarle ne zajamejo vseh slovenskih narečij. Slovensko gradivo je na večini jezikovnih kart besedotvorno zanimivo zgolj ob primerjavi z gradivom iz celotnega obravnavanega prostora, samostojno gledano pa besedotvorno diferenciacijo izkazuje v veliko manjši meri.

Manjša besedotvorna diferenciacija se za slovensko gradivo kaže na naslednjih kartah: karta št. 7 ‘podlasica’ – v večini govorov je zapisana tvorjenka *podlasica*, v Hrušici pa *podlaska*; karta št. 17 ‘lastovica’ – v treh obrobni govori (Jezerca, Žabnica in Radenci) je zapisana tvorjenka *lastovica*, medtem ko je v vseh ostalih zapisana tvorjenka *lastovka*; karta št. 18 ‘vrabec’ – v dveh severovzhodnejših govori (Vuzenica in Radenci) je zapisana tvorjenka *vrabel*, medtem ko imajo v vseh ostalih točkah tvorjenko *vrabec*; karta št. 22 ‘pijavka’ s tvorjenko *pijavica* v Radencih in tvorjenko *pijavka* v vseh ostalih govori; karta št. 23 ‘kuščar’ s tvorjenko *kuščarica* v Hrušici in tvorjenko *kuščar* v vseh ostalih; karta št. 35 ‘kravica’ prikazuje manjšalnico, ki je le v Rogatcu tvorjena z zloženo pripono *-ič-ka*, tj. *kravička*, v vseh ostalih pa *kravica*; karta št. 40A ‘pes (deminutiv)’ le v dveh točkah prikazuje tvorjenko *psiček* (Primskovo in Turje), v večini ostalih pa govorijo tvorjenko *pesek* (Rakitna, Hrušica, Ribnica, Rogatec in Radenci), sicer pa še drugokorensko poimenovanje *ščene* in besedno zvezo *mlad pes* (Jezerca in Žabnica).

Bolj očitna diferenciacija, ki se navezuje predvsem na prisotnost večjih arealov posameznih tvorjenk, se kaže na naslednjih kartah: karta št. 15A ‘škrjanček’, kjer je v jugozahodnejših točkah (Žabnica, Rakitna, Hrušica in Ribnica) zapisana tvorjenka *škrjanec*, v severovzhodnejših (Koprivna/Črna, Vuzenica, Turje, Rogatec in Radenci) pa *škrjanček*; na karti št. 20 ‘slavec’ izoglosa deli zahodno območje s tvorjenko *slavec* od vzhodnega dela s tvorjenko *slavček*; karta št. 24 ‘mravlja’, kjer izoglosa deli območji s tvorjenko *mravlja* severno od Ljubljane in *mravljinec* južno od Ljubljane; karta št. 25 ‘mravljišče’, kjer je v Rogatcu in Radencih zapisana tvorjenka *mravinjak*, v Hrušici *mravljinišče*, v vseh ostalih govori pa *mravljišče*; karta št. 33

2 Kraja Koprivna in Črna sta v tukajšnji mreži krajev obravnavana kot ena točka (T04).

3 Točka T011 Radenci je v monografiji Wande Pomianowske (Pomianowska 1970) napačno uvrščena v prekmursko narečje.

‘luska ribe’, kjer je v dveh govorih (Primskovo in Koprivna/Črna) zapisana tvorjenka *luskina*, v Hrušici *luščina*, v vseh ostalih pa *luska*; karta št. 42 ‘mačka’ prikazuje močno diferencirano pokrajino brez strnjenih arealov, kjer so zapisana poimenovanja *maček* (Žabnica in Primskovo), *mačkica* (Hrušica in Radenci), *mače* (Rogatec in Radenci), *mačka* (Ribnica in Vuzenica); karta št. 48 ‘jagnje’ pa je na podlagi obravnavanega leksema razdeljena na dve območji, in sicer z leksemoma *jagenjček*, ki se govori v vseh govorih južno od Ljubljane in v Jezercih in Žabnici, ter *jagnje*, ki se govori v štajerskih, koroških in panonskih govorih.

2 BESEDOTVORJE IN SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS (SLA)

Slovenski lingvistični atlas temelji na narečnem gradivu, pridobljenem s pomočjo Vprašalnice za SLA, ki predvideva zbiranje glasoslovno, oblikoslovno, leksično ter semantično, ne pa tudi besedotvorno diferenciranega gradiva, saj naj bi ta služila predvsem za »prvo zapisovanje narečij na celotnem slovenskem ozemlju«⁴ (Benedik 1999: 17), iz česar lahko sklepamo, da v atlasu ni pričakovati samostojnih besedotvornih kart.

Besedotvorne značilnosti slovenskih narečij lahko tako iz gradiva, zbranega po tej vprašalnici, ugotavljamo na podlagi obstoječih leksično-besedotvornih kart ali iz sekundarnih kart povzemanega tipa (Horvat 2013). Besedotvorne raziskave znotraj Slovenskega lingvističnega atlasa so tako možne (a) po izrisu leksičnih kart ter na podlagi morfemizacije leksemov z izločitvijo njihovih besedotvornih sredstev, kar pride v poštev pri raziskavah ugotavljanja nabora, funkcije in razvrstitvenih značilnosti besedotvornih sredstev v posameznih jezikovnih sistemih, oz. (b) po sistematični in načrtni izgradnji korpusa tvorjenk z določenimi besedotvornimi sredstvi (za raziskave s ciljem ugotavljanja produktivnosti, funkcije in zemljepisne razširjenosti posameznih besedotvornih sredstev), kot je to prikazano v prispevku Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* iz pomenskega polja človek (po gradivu za SLA 1) (Horvat 2013).

2.1 Primarne raziskave – obravnava jezikovnih kart iz SLA 1

V pričujočem prispevku želimo izpostaviti jezikovne karte iz SLA 1, ki poleg leksične prikazujejo tudi očitnejšo⁵ besedotvorno diferenciacijo gradiva, in ugotoviti morebitne prekrivne areale posameznih besedotvornih sredstev.

4 Ramovš je namreč načrtoval na podlagi pridobljenega gradiva natančneje začrtati meje med posameznimi narečji in tako precizirati podatke, ki jih je pridobil s predhodnim priložnostnim raziskovanjem, hkrati pa potrditi dotedanje ugotovitve o razvoju slovenskih narečij (Benedik 1999: 17).

5 V prispevku ne bodo izpostavljene karte, kjer so tvorjena poimenovanja zapisana razpršeno ali sporadično, npr. *grlo* (SLA 1.1: 85, 1/27, V020, avtorica Jožica Škofic), *mozolj* (SLA 1.1: 185, 1/78, V478, avtorica Mojca Horvat), ali kjer prevladuje tvorjenka z enim priponskim obrazilom, npr. *prstanec* (SLA 1.1: 109, 1/39, avtorica Jožica Škofic), *sredinec* (SLA 1.1: 107, 1/38, V032, avtorica Mojca Horvat), *mezinec* (SLA 1.1: 111, 1/40, V034, avtorica Januška Gostenčnik), *mrzlica* (SLA 1.1: 203, 1/87, V486, avtorica Mojca Horvat).

Za pomen 'del telesa, ki povezuje glavo s trupom', knjižno *vrat* (SLA 1.1: 82–83, 1/26, V019, avtorica Karmen Kenda-Jež), so v gradivu zapisana tvorjena in netvorjena poimenovanja, izmed katerih so za besedotvorje zanimive predvsem tvorjenke s korenomo *šij-*, ki se pojavljajo na zemljepisno sklenjenih območjih obrobni narečij – netvorjeno poimenovanje *šija* je kot prvo poimenovanje zapisano le v rezijanskem, terskem in nadiškem narečju, tvorjenka *šijnik* v podjunskem, mežiškem, severnopohorsko-remšniškem, kozjaškem podnarečju južnopohorskega narečja ter v enem govoru južnopohorskega narečja, medtem ko je tvorjenka *šijnjak* kot edino poimenovanje zapisana v govorih panonske narečne skupine ter v dveh govorih štajerske narečne skupine, ki sta s panonsko v neposrednem stiku (Šentilj v Slovenskih goricah in Miklavž na Dravskem polju).

Za pomen 'zadnji del vratu', knjižno *tilnik*⁶ (SLA 1.1: 86–87, 1/28, V021, avtorica Karmen Kenda-Jež), je poleg netvorjenk zapisana množica tvorjenk, večinoma tvorjenih iz korenov *til-* (*tilnik, zatilnik, tilek, zatilek, tilec, potilec, zatilec, zatilnjak, zatilnec, zatilen, tilka, tilček, tilen, zatilka* in *tilnjak*) in *šij-* (*šija, šijnik, šijnjak* in *zašijek*), pri obeh korenih so najpogostejše izpeljanke s priponskima obraziloma *-n-ik* in *-n-jak*. Prostorska razporeditev obeh priponskih obrazil je z manjšimi odstopanji vezana na določena sklenjena območja – priponsko obrazilo *-n-jak* (v tvorjenkah *zatilnjak, šijnjak* in *šišenjak*) se najbolj zgoščeno pojavlja v prleškem, srednještajerskem, kozjansko-bizeljskem narečju, severnih govorih prekmurskega narečja in v južnih govorih dolenskega narečja, sporadično pa v južnopohorskem narečju s kozjaškim podnarečjem, zgornje- in srednjesavinjskem ter posavskem narečju; priponsko obrazilo *-n-ik* (v tvorjenkah *tilnik, zatilnik, šijnik* in *šivnik*) pa obsega veliko večji areal, ki se razprostira po celotnem jezikovnem prostoru, izvzemajoč le rožansko, ziljsko in celoten prostor severnih primorskih narečij.

Edina karta v SLA 1, ki jo lahko pogojno⁷ obravnavamo kot čisto besedotvorno karto, je tista za pomen 'okrogla brazgotina sredi trebuha, kjer je bila odrezana popkavnica,' knjižno *poppek* (SLA 1.2: 131, 1/50, V046, avtorici Januška Gostenčnik in Vera Smole), ki prikazuje besedotvorne različice, ki so vse tvorjenke s korenomo *pop-*. Prevladujoča pripona *-ek* je tako kot v knjižnem jeziku prisotna tudi v največjem številu govorov, medtem ko se ostale pripone pojavljajo na manjših, a sklenjenih zemljepisnih območjih – pripona *-ič* v mežiškem, ziljskem in terskem narečju, pripona *-ec* samo v briškem narečju, pripona *-ej* sklenjeno v podjunskem, posamično pa v rožanskem in obirskem narečju. Izpostaviti velja še areal netvorjenega poimenovanja *pop*; ta se pojavlja v

6 V komentarju h karti je opozorjeno na morebitno prisotnost pomensko ne povsem ujemaajočih se leksemov, kar potrjujejo tudi dejstva, kot so zabrisanost arealov, razpršenost nekaterih poimenovanj in njihova besedotvorna raznolikost (SLA 1.2: 97, avtorica Karmen Kenda-Jež)

7 Poimenovanja, predstavljena na tej karti, so kot tvorjenke obravnavana le na strukturalni ravni, saj pripone *-ek, -ič, -či, -ec* in *-ej* tvorjenk besedotvornopomensko ne opredeljujejo, ampak so le nosilke strukturalne funkcije in torej t. i. tavitološke izpeljanke.

kozjaškem podnarečju, severnopohorsko-remšniškem, podjunskem, rožanskem, obirskem, obsoškem, rezijanskem in nadiškem narečju.

Besedotvorno zanimiva karta s pomenovanji za 'mrtvega človeka' (SLA 1.1: 171, 1/71, V073, avtor Vlado Nartnik) prikazuje izglagolske in izpridevniške tvorjenke iz glagola *mreti* – v največ narečjih je zapisano poimenovanje *mrlič*, arealno se pojavljajo še priponska obrazila *-ec* (v izpridevniški tvorjenki *mrtvec* v narečjih panonske narečne skupine ter v južnobelokranjskem narečju, v izglagolski tvorjenki *mrlec* pa prav tako v južnobelokranjskem narečju), v tvorjenki *mrlik* pa v briškem narečju in v banjškem podnarečju.

Karta s poimenovanji za 'bolezensko nabiranje tekočine v tkivih ali telesnih votlinah', knjižno *vodenica* (SLA 1.1: 207, 1/89, V481, avtorica Mojca Horvat), prikazuje za besedotvorje povedno ločnico med območji pojavljanja pripon *-ica* in *-ika* – v gradivu sta obe pripeti na besedotvorno podstavo *voden-*). Priponsko obrazilo *-ika* je vezano na narečja štajerske in panonske narečne skupine, medtem ko je priponsko obrazilo *-ica* vezano na narečja dolenske, gorenjske, rovtarske, primorske in koroške narečne skupine.

Arealna razporeditev besedotvornih različic se kaže na karti za pomen 'materin brat', knjižno *ujec* (SLA 1.1: 255, 1/113, V616, avtorja Matej Šekli in Urška Petek), kjer se izmed tvorjenk s korenem *uj-* najpogosteje pojavlja *ujec*, in sicer v primorski, dolenski, panonski in koroški narečni skupini (severnopohorsko-remšniško, del podjunskega narečja). Tvorjenke s pripono *-ej* so zapisane v govorih na stičišču podjunskega, rožanskega in obirskega narečja, tvorjenka s pripono *-ek* pa v južnih prekmurskih govorih.

Karta s poimenovanji za pomen 'sestra očeta ali matere', knjižno *teta* (SLA 1.1: 257, 1/114, V617, avtorice Danila Zuljan Kumar, Urška Petek in Vera Smole), ob prevladujočem poimenovanju *teta* prikazuje tri istokorenske besedotvorne različice, zapisane v arealih – tvorjenka *tetica* je zapisana v celotni panonski narečni skupini, tvorjenka *tetka* v dveh sosednjih govorih podjunskega narečja, tvorjenka *tetika* pa v kozjansko-bizeljskem narečju.

Poimenovanja za pomen 'sin strica ali tete', knjižno *bratranec* (SLA 1.1: 261, 1/116, V626, avtorica Tjaša Jakop), so v narečjih večinoma tvorjenke s koreni *brat(r)-*, *sestr-* in *str-*. Za besedotvorje so zanimiva zlasti področja s tvorjenkami s pripono *-ič*, zapisana v arealih – tvorjenka *strnič* je zapisana v kraškem, istrskem in notranjskem narečju primorske narečne skupine ter v kozjansko-bizeljskem in posavskem narečju štajerske narečne skupine, tvorjenka *bratič* v srednještajerskem in kozjansko-bizeljskem narečju, tvorjenka *sestrič* pa v srednjesavinjskem in južnopohorskem narečju.

Poimenovanja za pomen 'žena, katere mož je umrl in se ne poroči ponovno', knjižno *vdova*, so v narečjih večinoma enotna, tj. *vdova*; izpostaviti velja posamezna območja s tvorjenko *vdovica*, kjer je ta zapisana kot prva – prekmursko in prleško narečje, kozjansko-bizeljsko narečje ter severno- in južnobelokranjsko in kostelsko narečje.

Izmed kart, ki obravnavajo pridevniška poimenovanja, velja izpostaviti karti *šepav* (SLA 1.1: 217, 1/94, V490, avtorici Mojca Horvat in Petra Kostelec) in *grbast* (SLA 1.1: 219, 1/95, V492, avtorica Mojca Horvat), obe sta pomenljivi z vidika priponskih obrazil *-av* in *-ast*. Areal tvorjenk s priponskim obrazilom *-av* je na obeh kartah delno prekriven, in sicer je prekrivnost vezana na panonsko narečno skupino, srednještajersko, kozjansko-bizeljsko, južnopohorsko narečje ter na tri oddaljene posamezne krajevne govore kostelskega (Čabar), podjunskega (Ruda) in rožanskega narečja (Timenica), medtem ko je na karti *šepav* areal z obrazilom *-av* razširjen še na rovtarsko in gorenjsko narečno skupino.

Na podlagi prikazov prostorskih razporeditev besedotvornih sredstev⁸ zaradi primerljivosti različnih kategorij ter zaradi številčno zelo zamejenega korpusa ni mogoče izvajati sistemskih sklepov, kljub vsemu pa se da na podlagi obravnavanega gradiva ugotavljati pripone, značilnejše za posamezne narečne skupine, kar je razvidno iz preglednice 1.⁹

Preglednica 1

-n-ik	dolenjsko, gorenjsko, prekmursko, južnopohorsko, kraško, notranjsko, mežiško, podjunsko, severnopohorsko-remšniško, srednjesavinjsko, zgornjesavinjsko	<i>šijnik</i> 'vrat, tilnik', <i>šivnik</i> 'vrat, tilnik', <i>tilnik</i> 'tilnik', <i>zatilnik</i> 'tilnik'
-n-jak	kozjansko-bizeljsko, prleško, prekmursko, slovenskogoriško, srednještajersko	<i>šijnjak</i> 'vrat, tilnik', <i>šišenjak</i> 'tilnik', <i>zatilnjak</i> 'tilnik'
-ek	cerkljansko, črnovrško, dolenjsko, gorenjsko, haloško, horjulsko, istrsko, južnopohorsko, kozjansko-bizeljsko, kraško, notranjsko, poljansko, posavsko, prekmursko, prleško, rožansko, srednjesavinjsko, srednještajersko, tolminsko, zgornjesavinjsko	<i>popек</i> 'popек', <i>ujček</i> 'ujec'
-ič	cerkljansko, dolenjsko, gorenjsko, haloško, horjulsko, istrsko, južnopohorsko, kozjansko-bizeljsko, kraško, mežiško, notranjsko, obsoško, posavsko, podjunsko, poljansko, prleško, severnopohorsko-remšniško, slovenskogoriško, srednjesavinjsko, srednještajersko, škofjeloško, rožansko, tersko, tolminsko, zgornjesavinjsko, ziljsko	<i>bratič</i> 'bratranec', <i>popič</i> 'popек', <i>mrlič</i> 'mrlič', <i>sestrič</i> 'bratranec', <i>strnič</i> 'bratranec'
-ec	briško, prekmursko, prleško	<i>popec</i> 'popек', <i>mrtvec</i> , <i>ujec</i>
-ej	obirsko, podjunsko, rožansko	<i>popеj</i> 'popек', <i>uječej</i> 'ujec'

8 Obrazila v nekaterih primerih nimajo besedotvorne, ampak le strukturalno funkcijo, a so v pričujoči razpravi prav tako upoštevana.

9 Predstavljene karte primarno ne prikazujejo samo besedotvorne, ampak predvsem leksično diferenciacijo besedja; tako so navedeni primeri drobci, s katerimi je vendarle mogoče podati vsaj nekaj podatkov z besedotvorne ravnine obravnavanih narečij.

-ica	cerkljansko, črnovrško, dolensko, gorenjsko, horljulsko, istrsko, južnobelokranjsko, kostelsko, kozjansko-bizeljsko, kraško, mežiško, nadiško, notranjsko, obsoško, podjansko, poljansko, prekmursko, prleško, selško, severnobelokranjsko, škofjeloško, tolminsko	<i>tetica</i> 'teta', <i>vdovica</i> 'vdova', <i>vodenica</i> 'vodenica'
-ika	haloško, južnopohorsko, kozjansko-bizeljsko, posavsko, prleško, slovenskogoriško, zgornjesavinjsko	<i>vodenika</i> 'vodenica', <i>tetika</i> 'ujna'

2.2 Sekundarne raziskave – primer obravnave tvorjenk s priponskim obrazilom *-ica*

Nadaljnje obdelave gradiva, analiziranega v SLA, so se zaradi le delne izkoriščenosti s prvokratnim kartiranjem in komentiranjem izkazale za smiselne, kar je že bilo ponazorjeno z analizo tvorjenk s priponskim obrazilom *-ica* (v Horvat 2013). Namen omenjene raziskave je bil ugotoviti oblikovne, pomenske ter sistemsko- in zemljepisnorazvrstivene značilnosti narečnega besedja, tvorjenega s priponskim obrazilom *-ica*, s tem pa prikazati eno izmed možnosti nadaljnje obdelave gradiva, analiziranega v SLA 1, ter hkrati prispevati k doslej maloštevilnim besedotvornim raziskavam slovenskih narečij. Prispevek je tako primer možnosti besedotvornih obravnav narečnega gradiva, zbranega s pomočjo vprašalnice za SLA, in sicer prikazuje metodo obravnave gradiva v t. i. sekundarnih raziskavah.

Priponsko obrazilo *-ica* je v SLA 1 s 140 različnimi poimenovanji najpogostejše priponsko obrazilo, tako da je bila izbira obrazila povezana tudi z zadostno količino gradiva. Največ poimenovanj s tem obrazilom je iz pomenskega polja *telo*, sledijo poimenovanja za bolezni, nato pa poimenovanja za družinske člane. Za raziskavo je bil ta podatek pridobljen s pomočjo odzadnjega seznama iztočnic v besednem kazalu¹⁰ (SLA 1.2: 367–380), iz katerega so bile izpisane vse iztočnice, ki izkazujejo strukturo besedotvorna podstava + besedotvorno obrazilo, pri čemer iztočnice izhodiščno niso bile ločene na tiste besedotvornega oz. tiste pomenotvornega nastanka. Iztočnicam so bile iz knjige Komentarji (SLA 1.2) pripisane morfološke analize,¹¹ na podlagi katerih so potekale nadaljnje besedotvorne analize in sinteze.

Za obravnavana poimenovanja je bilo ugotovljeno, da jih je največ nastalo z besedotvornimi postopki, in sicer z izpeljavo, s pomenotvornimi postopki pa bistveno manj. Obravnavana poimenovanja so bila glede na pomenotvorni oz. besedotvorni nastanek ter glede na sinhrono razvidno oz. nerazvidno besedotvorno podstavo in besedotvorno obrazilo razvrščena v več skupin:

- 1 poimenovanja, nastala z besedotvornimi postopki:
 - 1.1 tvorjenke z razvidno besedotvorno podstavo in obrazilom (od nižje- k višjestopenjskim si glede na priponski niz sledijo takole: *-ica*, *-č-ica*, *-ič*

¹⁰ Odzadnji seznam iztočnic v besednem kazalu SLA 1.2: 367–380 je zasnoval in glavnino dela zanj opravil Peter Weiss.

¹¹ Avtorji morfoloških analiz so Januška Gostenčnik, Mojca Horvat, Tjaša Jakop, Karmen Kenda-Jež, Vlado Nartnik, Urška Petek, Vera Smole, Matej Šekli, Jožica Škofic in Danila Zuljan Kumar.

-ica, -ež-č-ica, -n-ica, -an-ica, -en-ica, -in-ica, -n-in-ica, -v/l-ica, -lj-ica, -ar-ica, -av-ica),

- 1.2 poimenovanja z razvidnim priponskim obrazilom *-ica* in nejasno etimologijo korenkega morfema,
- 1.3 iz ozemeljsko stičnih jezikov prevzeta poimenovanja s strukturo besedotvorna podstava + priponsko obrazilo *-ica* (npr. *punica* ‘tašča, ženinova mati’);
- 2 poimenovanja, nastala s pomenotvornimi postopki.

Pri poimenovanjih, nastalih s pomenotvornimi postopki, jih je največ nastalo z metonimijo (npr. *mravica* ‘ščepec’, *kitčica* ‘gleženj’, *bedrica* ‘kolk’), nekoliko manj pa z metaforo (npr. *betica* ‘pest’, *gobica* ‘ustnica’, *kroglica* ‘bezgavka’, *oslice* ‘ledvice’).

Obnavana poimenovanja so bila obenem s pomočjo jezikovne karte predstavljena diatopično, s čimer je bila ugotovljena njihova zemljepisna distribucija in pogostnost v posameznih narečnih skupinah (Horvat 2013: 31). Ugotovljeno je bilo, da so poimenovanja s priponskim obrazilom *-ica* najštevilčnejša v panonski in štajerski narečni skupini, medtem ko jih je najmanj zapisanih v ziljskem narečju koroške narečne skupine ter v večini narečij primorske narečne skupine.

3 BESEDOTVORJE IN SLOVANSKI LINGVISTIČNI ATLAS (OLA)

V zvezkih Slovanskega lingvističnega atlasa je zbrano in analizirano slovensko gradivo iz 25 krajevnih govorov, ki je kartirano v dveh serijah zvezkov, tj. v fonetičnih in v leksično-besedotvornih, pri čemer sta za pričujočo razpravo pregledana nazadnje izšla zvezka leksično-besedotvorne serije. Prvega (OLA 4) je pripravil Jezikoslovni inštitut Ľudevíta Štúra Slovaške akademije znanosti, drugega (OLA 10) pa Inštitut za ruski jezik V. V. Vinogradova Ruske akademije znanosti – oba analizirata besedje, in sicer iz pomenskih polj kmetijstvo in narodni običaji.

Slovaški zvezek vsebuje 38 analitičnih¹² kart z besedotvorno tematiko, od tega 34 samostalniških in 4 pridevniške (SI 479 ‘jablana’, SI 480 ‘hruška – sadež’, SI 481 ‘hruška – drevo’, SI 485 ‘sliva – sadež’, SI 486 ‘sliva – drevo’, SI 521 ‘sončnica’, SI 544 ‘novina’, SI 558 ‘orač’, SI 576 ‘setev’, SI 577 ‘sejalec’, SI 585 ‘strnišče’, SI 586 ‘ržišče’, SI 588 ‘ržena slama’, SI 592 ‘pšenično strnišče’, SI 594 ‘pšenična slama’, SI 598 ‘ječmenišče’, SI 600 ‘ječmenova slama’, SI 604 ‘ovsišče’, SI 606 ‘ovsena slama’, SI 608 ‘koruzišče’, SI 611 ‘jaro žito’, SI 612 ‘ozimno žito’, SI 632 ‘kosišče’, SI 650 ‘žanjica’, SI 651 ‘kosec’, SI 664 ‘mlatič’,

12 Posebna izpostavitve dejstva, da gre za analitične karte, tj. tiste, ki obravnavajo posamezno jezikoslovno vprašanje na gradivu, pridobljenem le s pomočjo ene iztočnice, je povezana s tem, da atlas vsebuje tudi sintetične, tj. zbirne karte, ki povzema spoznanja več analitičnih kart.

Sl 666 'slama', Sl 669 'zrno', Sl 681 'trava', Sl 683 'košnja', Sl 687 'grabljišče', Sl 703 'kopač', Sl 704 'kopačica', Sl 705 'krompirišče'; Sl 587 'ržena', Sl 593 'pšenična', Sl 599 'ječmenova', Sl 605 'ovsena'), in 5 kart, ki ob besedotvorni prikazujejo še leksično ravnino (LSl 499 'strašilo', LSl 625 'žetev', LSl 649 'žanjec', LSl 662'ročnik – del cepca', LSl 663 'betica – del cepca'), ena karta pa ob besedotvorni prikazuje še fonetično tematiko (FSl 476 'jabolko'). V primerjavi z ruskim zvezkom so njegova posebnost t. i. posplošujoče besedotvorne karte¹³ – karta št. 91 obravnava zemljepisno razporeditev priponskih obrazil *-išče* in *-isko* ter njihove razširjene variante v poimenovanjih za polja, s katerih je bilo požeto žito oz. pobran krompir; karta 92 obravnava strukturo poimenovanj ržene, pšenične, ječmenove in ovsene slame, pri čemer se obravnavano vprašanje navezuje na to, ali gre za eno- ali večpomenska poimenovanja; karta 93 prav tako obravnava strukturo poimenovanj, in sicer ozimnega in jarega žita; karta 95 obravnava sufikse *-išče*, *-isko* in *-je* ter njihove razširjene variante v poimenovanjih za 'držaj pri kosi, cepcu in grabljah'; karta 96 obravnava prisotnost/odsotnost morfema *-dl-* v poimenovanjih za 'držaj pri kosi, cepcu in grabljah'. Na treh kartah so obravnavane pripone tvorjenk z besedotvornim pomenom vršilca dejanja: *-ač*, *-ak*, *-aka* (karta 97), *-ec*, *-ek*, *-ca*, *-ko* (karta 98) in *-ar*, *-telj* (karta 100). Poseben tip besedotvorne karte je karta št. 99, ki obravnava pogostnost in prostorsko razširjenost morfemov *-n-* in *-šč-* v besedotvornih sredstvih.

Ruski zvezek vsebuje 8 kart z besedotvorno tematiko, od tega sedem samostalniških in eno glagolsko, pri čemer so na samostalniških kartirana poimenovanja z besedotvornim pomenom vršilca dejanja – Sl 2204 'mlada ženska, ki se je poročila', Sl 2252 'človek, ki kadi cigareto', Sl 2255 'človek, ki igra na instrument', Sl 2279 'človek, ki dobro pleše', Sl 2280 'ženska, ki dobro pleše', Sl 2281 'človek, ki lepo poje', Sl 2282 'ženska, ki dobro poje' –, glagolska karta Sl 2285 pa predstavlja 3. os. ed. sed. *zapeti*. Za ponazoritev besedotvorne razčlenjenosti slovenskega gradiva izpostavljamo tri jezikovne karte iz ruskega zvezka.

Na karti Sl 2279 'človek, ki dobro pleše', tj. plesalec, je v slovenskem gradivu zapisanih 5 različnih leksemov – *plesavec/plesalec*, *dober plesalec*, *plesec*, *balerin* in *rajovec*. Najbolj razširjena tvorjenka – *plesalec* – je zapisana v vseh govorih, razen na obrobju, medtem ko je istokorenska tvorjenka *plesec* znana le dvema sosednjima prekmurskima govoroma. Ne iz besedotvornega, pač pa iz leksičnega stališča je zanimiv areal leksema *rajovec* v koroških narečjih na avstrijski strani ter v istrskem narečju zabeleženi leksem *balerin*, ki se povezuje z arealom v hrvaškem jezikovnem prostoru.

Na karti Sl 2282 'ženska, ki dobro poje', tj. pevka, je v slovenskem gradivu zapisanih 5 leksemov – *pevka*, *dobra pevka*, *pevkinja*, *dobra pevkinja* in *pesmarica* –, pri čemer je večina tvorjenih neposredno iz glagola *peti*, tvorjenka *pesmarica* pa je izsamostalniška. Z vidika prostorske razporeditve priponskih obrazil tvorita

¹³ Tovrstne karte so v Horvat 2012 imenovane zbirne oz. sintetične jezikovne karte.

manjši areal priponi *-ica* (v prekmurskem narečju) in *-inja* (v rožanskem narečju), medtem ko so tvorjenke v ostalih točkah tvorjene z obrazilom *-ka*.

Na karti SI 2255 'človek, ki dobro igra', glasbenik, je v slovenskem gradivu zapisanih 8 različnih leksemov, in sicer *godec*, *goslar*, *muzikant*, *muzikantar*, *muzikaš*, *igralec*, *fudaš* in *citiravec*, pri čemer sta besedotvorno na diahroni ravni povezljiva leksema *godec* in *goslar*, prvi zapisan v zahodnih, osrednjih in vzhodnih narečjih, zadnji pa kot enkratnica v prekmurskem narečju, ki se hkrati arealno povezuje s hrvaškim kajkavskim prostorom. Na sinhroni ravni se besedotvorno povezujejo leksemi *muzikant*, *muzikantar* in *muzikaš*, ki so, razen zadnjega, v arealu prisotni v zahodni polovici slovenskega jezikovnega prostora, tvorjenko *muzikaš*, zapisano v prekmurskem narečju, pa pripona *-aš* povezuje z madžarskim prostorom.

Kot je razvidno iz opisov slovenskega gradiva na kartah OLA, je to znotraj okvirov slovenskega jezikovnega prostora diferencirano zgolj na leksični ravni, medtem ko je jezikovna situacija besedotvorno relevantna le v luči celotnega slovenskega gradiva in jo je tako treba preučevati v širšem in ne le slovenskem kontekstu.

4 BESEDOTVORJE IN DRUGE GEOLINGVISTIČNE ANALIZE SLOVENSКИH NAREČIJ

Besedotvorne geolingvistične raziskave slovenskih narečij ne potekajo le v sklopu projektov Slovenski lingvistični atlas in Slovanski lingvistični atlas, pač pa tudi sicer. Leta 2012 je bila izvedena raziskava v sklopu doktorske disertacije (Horvat 2012), in sicer na primeru pomensko zamejenega besedja (iz pomenskega polja kulturne rastline). Gradivo je bilo pridobljeno v 85 izbranih krajevnih govorih vseh narečnih skupin.¹⁴ Cilj raziskave je bila predstavitev modela geolingvistične analize leksično-besedotvorno diferenciranega gradiva s poudarkom na zbirnih jezikovnih kartah. Za ta namen je bil izbran korpus narečnega gradiva, ki ga je bilo mogoče na podlagi sorodnih oz. podobnih denotatov združiti v tri tematske sklope: (1) necepljena (divja) sadna drevesa (divja jablana, divja hruška, divja češnja in divje sadno drevo (splošno poimenovanje)), (2) nadzemni deli krmnih rastlin (repni listi, pesni listi, korenjevi listi in krompirjevi listi) in (3) vrste slame (fižolova slama, koruzna slama, pšenična slama, ječmenova slama, ržena slama, prosena slama, ovsena slama in ajdova slama).

V delu je predstavljenih več tipov t. i. zbirnih oz. sintetičnih besedotvornih jezikovnih kart, in sicer:

(A) Karte s prikazom posameznih strukturnih tipov leksemov

Namen kart je prikaz arealov strukturnih tipov leksemov, tako da so za vsak tematski sklop na kartah zbirno prikazane tvorjenke, tvorjenke (oz. njihova be-

¹⁴ Nekatera narečja so zastopana z več krajevnimi govori (npr. dolenjsko, gorenjsko, srednje-savinjsko), medtem ko nekaj obrobni narečij v mreži krajev (še) nima svojih predstavnikov (taka narečja so ziljsko, rožansko, obirsko, rezijansko, tersko, nadiško in južnobelokranjsko narečje).

sredotvorna sredstva, tj. priponska obrazila) in večbesedna poimenovanja. Glede na tehnike kartiranja so karte tega tipa znakovne, pri čemer je sistem znakov izbran v skladu s strukturo poimenovanja.

(1) Karte posameznih priponskih obrazil

Na kartah tega tipa so prikazani pogostnost in prostorska razporeditev posameznih priponskih obrazil za določene leksikalne pomene znotraj posameznih tematskih sklopov. Karte so izrisane le za tista priponska obrazila, ki izkazujejo večje ali manjše areale. Za tematski sklop necepljena (divja) sadna drevesa so izrisane 4 tovrstne karte, in sicer za obrazila *-jak*, *-ica*, *-jača* in *-ika*, za tematski sklop nadzemni deli krmnih rastlin 5 kart (*-ec*, *-ik*, *-ica*, *-ka* in *-je*), za tematski sklop vrste slame pa 4 karte (*-ica*, *-ka*, *-ina* in *-išče*).

(2) Karte netvorjenih poimenovanj

Delo vsebuje eno karto tega tipa, in sicer za tematski sklop nadzemni deli krmnih rastlin, pri katerem je zapisano večje število netvorjenih poimenovanj – največkrat gre za splošna poimenovanja tipa *listi*, *ščavje*, *perje* in *nat*.

(3) Karte večbesednih poimenovanj

Na teh kartah sta prikazani pogostnost in prostorska distribucija besednozveznih poimenovanj za posamezne tematske sklope.

(B) Karte s prikazom vseh strukturnih tipov leksemov

Karte s prikazom vseh strukturnih tipov leksemov so izrisane za vsak tematski sklop posebej. Delo tako vsebuje tri karte tega tipa. Karte hkrati prikazujejo netvorjenke, tvorjenke in besednozvezna poimenovanja za posamezni tematski sklop, in sicer s pomočjo natančno izoblikovanega sistema kartografskih sredstev (oblik likov, notranjih zapolnitev likov ter barv). Leksikalni pomeni leksemov so prikazani z različnimi barvami, pri čemer je pomen vsake barve razložen v pripadajoči legendi; s posebno barvo so označene tudi več- oz. nadpomenke. Razmerje med netvorjenkami in tvorjenkami je razvidno iz oblike lika, in sicer so za tvorjenke izbrani osnovni liki (npr. krog, trikotnik, kvadrat), netvorjenke pa so na vseh kartah kartirane s karom. Priponska obrazila so razvidna iz oblike lika (npr. krog za *-ec*, elipsa za *-ica*, trikotnik za *-ik*, pravokotnik za *-ka*), celotni priponski nizi pa iz njihovih notranjih modifikacij (npr. pika za *-ov-*, pokončnica za *-n-*), pri čemer so na kartah tega tipa za vse tematske sklope izbrani isti liki za iste pripone.

(C) Abstrahirane zbirne karte s prikazom skupnih strukturnih tipov leksemov v posamezni raziskovalni točki

Karte predstavljajo abstrakcijo jezikovne situacije, prikazane na kartah posameznih strukturnih tipov, in sicer prikazujejo stopnje strukturnega ujemanja leksemov za posamezne tematske sklope v vsaki raziskovalni točki posebej. Za skupni strukturni tip se pojmujejo tvorjenke, nastale z istim besedotvornim postopkom, npr. z izpeljavo in s priponjenjem istega priponskega niza na besednovrstno enako ali različno besedotvorno podstavo (npr. *fižolovica*, *ajdovica*, *ječmenovica*).

Omenjena raziskava tako predstavlja model obravnave besedotvorno diferenciranega gradiva, ki je pomensko in tematsko še ožje zamejeno. Odločitev za

pripravo zbirnih oz. sintetičnih kart se je izkazala za smiselno, saj so se pri tovrstnem kartiranju besedotvorne značilnosti obravnavanih leksemov prikazale zelo nazorno.

5 SKLEP

Ciljne besedotvorne raziskave slovenskih narečij, ki bi uporabljale geolingvistične metode, še niso bile izvedene. S tem člankom smo želeli povezati obstoječe (četudi maloštevilne) narečne besedotvorne raziskave, ki temeljijo na tej metodi. Večina geolingvističnih raziskav obravnava besedotvorje slovenskih narečij znotraj širšega slovanskega gradiva – Wanda Pomianowska v poljsko pisani monografiji *Narečna diferenciacija južnoslovanskih jezikov v luči besedotvornih dejstev* obravnava slovenska narečja v okviru južnoslovanskih jezikov, *Slovanski lingvistični atlas* pa v okviru vseh slovanskih jezikov – tako funkcionira slovensko gradivo kot besedotvorno diferencirano zgoj, kadar ga opazujemo v tem kontekstu, sicer je diferencirano zgoj na leksični ravni. Tudi *Slovanski lingvistični atlas* v svoji primarni fazi ne predvideva izrisa besedotvornih kart, vendar pa je mogoče na podlagi dosedanjih analitičnih kart izrisati tudi sintetične karte in tako narečne besedotvorne značilnosti prikazovati s povzermalno tehniko (prim. karto za priponsko obrazilo *-ica*, objavljeno v Horvat 2013). Zbirne oz. sintetične besedotvorne karte predstavljajo jedrni del tudi v geolingvistični interpretaciji pomensko zamejenega gradiva v doslej edini samostojni raziskavi (Horvat 2012), kjer so te izrisane za posamezna priponska obrazila, ki v slovenskih narečjih tvorijo večja (ponekod tudi manjša) zemljepisno zamejena območja. V raziskavi je bilo tako ugotovljeno, katera priponska obrazila so značilna za posamezna narečja.

VIRI IN LITERATURA

- Benedik 1999** = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovanski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999.
- Gala – Ostromęcka-Frączak 2010** = Sławomir Gala – Bożena Ostromęcka-Frączak, Mesto besedotvorja v raziskavah poljskih govorov in narečij, *Slavia Centralis* (Maribor) 3, (2010), št. 2, 5–16.
- Gradivo** za *Slovanski lingvistični atlas* (SLA) in *Slovanski lingvistični atlas* (OLA), ki ga hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Horvat 2012** = Mojca Horvat, *Morfološka struktura in geolingvistična interpretacija rastlinskih poimenovanj v slovenskih narečjih: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana: [M. Horvat], 2012. – Razmnoženo.
- Horvat 2013** = Mojca Horvat, Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* iz pomenskega polja »človek« (po gradivu za SLA 1), *Jezikoslovni zapiski* 19 (2013), št. 2 = *Dialektološki razgledi*, ur. Peter Weiss, 33–57.
- Horvat 2014** = Mojca Horvat, Geolingvistična interpretacija slovenskih narečnih besedotvornih pojavov, v: *Fiatal szlavisták Budapesti nemzetközi konferenciája III = 3rd conference for young slavists in Budapest*, ur. Aleksander Urkom, Budapest, 2014, 84–92. (<http://szlavintezet.elte.hu/conf/youngslav/anyagok/3rd%20Conference%20for%20Young%20Slavists%20in%20Budapest.pdf>)

- Jakop 2011** = Tjaša Jakop, The variety and richness of words for relatives in Slovene, v: *Language variation, European perspectives III: selected papers from the 5th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 5), Copenhagen, June 2009*, ur. Frans Gregersen – Jeffrey K. Parrott – Pia Quist, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011 (Studies in Language Variation 7), 227–238.
- Kowalska 2011** = Anna Kowalska, *Gwary dziś: apelatywne nazwy miejsc w dialektach polskich: de-rywacja sufiksalna*, Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2011.
- OLA 4** = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas = Slovanský jazykový atlas: serija leksiko-slovoobrazovatel'naja = lexikálno-slovotvorná séria 4: sel'skoe hozjajstvo = poľnohospodárstvo*, Bratislava: Medzinárodný komitét slavistov, Komisia pre Slovanský jazykový atlas – Slovenská akadémia vied, Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra, 2012.
- OLA 10** = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas (OLA): serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 10: narodnye obyčaji*, Moskva – Sankt Peterburg: Meždunarodnyj komitet slavistov, Komissija Obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa – Rossijskaja akademija nauk, Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, Institut slavianovedenija RAN, 2015.
- Pomianowska 1970** = Wanda Pomianowska, *Zróźnicowanie gwar południowosłowiańskich w świetle faktów słowotwórczych*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowa imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1970.
- Reichan 1998** = Jerzy Reichan, Polskie słowotwórstwo gwarowe w aspekcie geograficznojęzykowym, v: *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, ur. Sławomir Gala, Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe, 1998, 259–264.
- Sierociuk 2001** = Jerzy Sierociuk, Założenia metodologiczne badań słowotwórstwa gwarowego, v: *Gwary dziś 1: metodologia badań*, ur. Jerzy Sierociuk, Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2001, 153–160.
- SLA 1.1** = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2** = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).

ZUSAMMENFASSUNG

Dialektale Wortbildung im Lichte der Sprachgeographie

Der Beitrag verfolgt das Interesse, wie die Sprachebene der Wortbildung in der bisherigen Forschung der slowenischen Dialekte behandelt wurde, wobei den, anhand sprachgeographischer Methoden durchgeführten Forschungen ein besonderes Augenmerk geschenkt wird. Während Sprachatlanten anderer slawischer Sprachen (z. B. Polnischen, Tschechischen, Slowakischen) neben phonetischen, morphologischen und lexikalischen Karten auch Wortbildungskarten umfassen, kann dies für den Sprachatlas der slowenischen Sprache *Slovenski lingvistični atlas* nicht behauptet werden. Aufgrund des, für den Sprachatlas bestimmten Materials, können demnach keinerlei Wortbildungskarten erwartet werden, wohl aber ist die Kartenanfertigung einzelner Wortbildungsphänomene möglich. Im Beitrag sind also für die Wortbildung relevante Beispiele aus dem linguistischen Atlas der slowenischen Sprache *Slovenski lingvistični atlas 1* auf Grundlage der sogenannten primären Sprachkarten (wie z. B. der Karten für *popek*, *vodenica* ...) und aufgrund der sekundären bzw. synthetischen Sprachkarten (z. B. die Darstellung der Wortableitungen mit dem Suffix *-ica*) aufzeigt. Im zweiten Teil sind Möglichkeiten der synthetischen Kartierung dialektaler Wortbildungserscheinungen, wie sie sich im semantisch-kohärenten Material im Wortfeld der Kulturpflanzen repräsentieren, dargestellt.

SUZANA TODORVIĆ

IZRAZI ZA MEDČLOVEŠKE ODNOSE, OBČUTKE IN ČLOVEKOVE LASTNOSTI V NAREČNIH IDIOMIH SLOVENSKE ISTRE

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava izbrane narečne izraze, s katerimi Istrani opisujejo medčloveške odnose, občutke in človekove lastnosti. Narečno izrazje je avtorica zapisala v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru, Tinjanu, Sečovljah, Strunjanu, Kopru, Izoli in Piranu. Analiza besedišča šavrinsko ali rižansko govorečih Istranov je pokazala, da je večina zbranih izrazov – ki spadajo v pomensko polje čustva in občutki – romanskega izvora, maloštevilni pa so domači, tj. slovanskega/slovenskega izvora.

Ključne besede: slovensko istrsko narečje, istrskobeneško narečje, prevzemanje in izvor besed, slovenska Istra

Terms for Interpersonal Relations, Sensations, and Personal Characteristics in Dialects of Slovenian Istria

This article explores selected dialect terms used by Istrians to describe interpersonal relations, sensations, and personal characteristics. The dialect terms presented were compiled by the author in Boršt, Dragonja, Krkavče, Nova Vas nad Dragonjo, Padna, Sveti Peter, Tinjan, Sečovlje, Strunjan, Koper, Izola, and Piran. Lexical analysis revealed that most of the terms compiled, all of which belong to the semantic field of feelings and sensations, are of Romance origin. Moreover, a few terms were found for which the population of the Koper and Piran countryside know only the local Slovenian dialect word.

Keywords: Slovenian Istrian dialect, Istro-Venetian dialect, lexical borrowing, origin of words, Slovenian Istria

1 UVOD

Narečno izrazje, prikazano v pričujočem prispevku, smo zbrali med raziskavami, ki so bile opravljene v slovenski Istri. Pri delu smo se oprli na dvojezično slovensko-italijansko vprašalnico, ki zajema okoli 1500 vprašanj oziroma pojmov in med drugimi vključuje tudi razdelek oz. pomensko polje čustva in občutki. Omenjeno pomensko polje obsega 74 vprašanj, ki se nanašajo na medčloveške odnose, občutke, človekove lastnosti ipd. Iz pridobljenega narečnega gradiva je avtorica izbrala 22 izrazov,¹ ki jih poznajo istrskoslovenski in istrskobeneški govorniki. Njihov obstoj smo potrdili tudi v sosednjih, čakavskih govorih in pokazali prvi in zadnji vir izposoje. Obstoj leksemov in njihov izvor smo poiskali v ustreznih narečnih in etimoloških slovarjih.

Besedje romanskega izvora, ki je bilo zbrano v istrskobeneških raziskovalnih točkah, je v prispevku obravnavano kot avtohtono, tisto, zapisano v istrskosloven-

¹ Narečne izraze smo zapisali s slovensko fonetično pisavo (Kenda-Jež 2011).

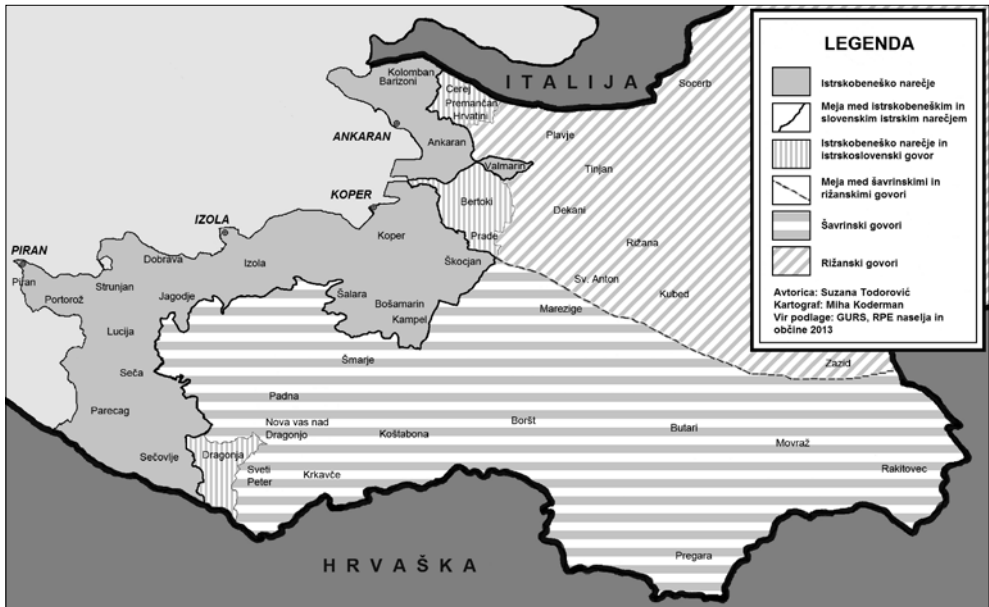
skih raziskovalnih točkah, pa z izjemo maloštevilnih besed slovanskega izvora kot prevzeto iz romanskih idiomov. Navajamo tudi odgovore, za katere informanti v vseh istrskoslovenskih raziskovalnih točkah poznajo le besede domačega (slovanškega/slovenskega) izvora.

Istrskoslovenske narečne izraze (šavrinske in rižanske) smo zbrali na koprskem in piranskem podeželju, in sicer v krajih Boršt, Dragonja, Krkavče, Nova vas nad Dragonjo, Padna, Sveti Peter in Tinjan, medtem ko smo istrskobeneške izraze zapisali v treh obalnih mestih slovenske Istre, v Kopru, Izoli in Piranu, ter v Sečovljah in Strunjanu. V istrskoslovenskih raziskovalnih točkah smo se z informanti pogovarjali v pogovorni slovenščini, v istrskobeneških pa v pogovorni italijanščini, saj nekateri informanti zelo slabo obvladajo slovenski jezik.

2 ISTRSKI NAREČJI

Narečne besede romanskega izvora v slovenskem istrskem narečju v prispevku prepoznavamo kot prevzete iz istrskobeneških govorov. Maloštevilni so izrazi, ki so bili prevzeti iz knjižne italijanščine. Istrskobeneško narečje je v slovenski Istri materni jezik avtohtono poseljenih Istranov romanskega izvora, ki živijo vzdolž obale in v neposrednem zaledju Kopra, Izole in Pirana. Do petdesetih let 20. stoletja, ko je prišlo do množičnega izseljevanja pripadnikov italijanske narodne skupnosti, je bila istrobeneščina splošni pogovarjalni jezik romanskih Istranov. Govor mesta Benetke je začel vplivati na vse istrske govore od 10. stoletja dalje, ko so začele Benetke navezovati gospodarske in prijateljske stike z istrskimi mesteci. V 13. stoletju, ko so si Benetke podredile tri obalna mesta slovenske Istre (Koper leta 1279, Izolo leta 1281 in Piran leta 1283), je postajal beneški jezikovni vpliv čedalje večji. Po letu 1420, ko je Serenissima (Beneška republika) prevzela oblast nad Istro, je istrobeneščina postala glavni jezik v Istri, v naslednjih stoletjih pa je nadomestila avtohtone istriotske govore in začela še odločneje prodirati na istrsko podeželje, med prebivalce slovanskega rodu. Če so slovensko govoreči domačini želeli kar koli postoriti v Kopru, Izoli, Piranu, Miljah ali Trstu, so se morali sporazumeti v romanskem narečju, ki so ga govorili v teh mestih. Šavrinke, ki so pogosto zahajale v mesta, da bi v domačih vaseh preživljale svoje družine, so v mestih prodajale mleko, jajca in zelenjavo ter za premožnejše meščanske družine prale in likale perilo. Domov so pogosto prinašale nove predmete in njihova romanska poimenovanja.

V slovenski Istri domačini ne govorijo enega istrskega narečja, temveč dve, in sicer slovensko istrsko narečje in istrskobeneško narečje. Prvo je materni jezik Istranov slovanskega rodu, ki živijo v zaledju štirih istrskih občin, drugo je materni jezik Istranov romanskega izvora, ki avtohtono bivajo vzdolž obalnega pasu slovenske Istre. Istrobeneščina je bila jezik prestiža in administracije, zato je besedišče tega narečja nenehno prodiralo v narečje slovenskega, pretežno podeželskega prebivalstva. V mestnem narečju – istrobeneščini – je, sodeč po raziskavah,



Karta 1: Zahodna meja slovenskega istrskega narečja (Todorović 2015a: 54)

ki smo jih opravili, le nekaj slovenizmov, na primer *k'luka* 'kljuka', *'pešterna* 'varuška', *'baba* 'opravljivka', *pa'tok* 'potok', *γ'raja* 'živa meja', *mata'vilš* 'motovilec' (prim. Todorović 2016: 13–14).

Danes je istrskobeneško narečje v slovenski Istri pogovarjalni jezik še redkih avtohtonih Istranov romanskega izvora, ki živijo v krajih Piran, Portorož, Lucija, Strunjan, Seča, Sečovlje, Parecag, Dragonja, Izola (Dobrava pri Izoli, Jagodje), Bošamarin, Kampel, Šalara, Koper, Škocjan, Bertoki (Prade), Valmarin (del naselja Spodnje Škofije), Ankaran, Barizoni, Kolomban, Cerej, Premančan in Hrvatini (Todorović 2015a: 52–53). Posamezni istrskobeneški narečni govori imajo svoje glasoslovne in morfološke značilnosti, ki pa se zaradi stapljanja narečnih različkov postopoma izgubljajo.

Istrobeneščino je smotrno proučevati tudi v istrskoslovenskem jezikovnem okolju, saj v besedišču Slovencev, ki so romansko izrazje sprejemali, obstajajo izrazi romanskega izvora, ki so jih avtohtoni mestni prebivalci že opustili. Za zgled vzemimo narečni izraz *'zenso* 'soimenjak', ki ga poznajo povsod v slovenski Istri, na primer na Tinjanu in v Borštu *'zenso*, v Krkavčah *'zenso*, v Novi vasi nad Dragonjo, v Dragonji in Svetem Petru *'zenso*, v Padni *'zenso* (Todorović – Koštišál 2014: 61; Todorović 2015a: 95; 2015b: 67). Besedo poznajo tudi hrvaški čakavski govorci, na primer v Roveriji *žênso* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 341). Izraz je bil nedvomno sprejet iz nekega istrskobeneškega idioma. Najdemo ga v Rosamanijevem (istrsko)beneškem (VG 1002) in Boerijejevem benečanskem

slovarju (Boerio 810). Zanimivo pa je, da ga istrskobeneški govorci, s katerimi smo se pogovarjali v Kopru, Izoli, Piranu, Sečovljah in Strunjanu, ne poznajo. Le en informant iz Pirana pomni, da je besedo *ženšo* uporabljala njegova babica (prim. Todorović 2016: 92). Iz navedenega lahko sklepamo, da se je v istrskobeneškem jezikovnem okolju izraz v zadnjih desetletjih izgubil, kot izposojenka pa je še znana med slovenskimi in hrvaškimi istrskimi govorci.

Slovensko istrsko narečje je obogateno z istrskobeneškim besedjem in številnimi kalki. V letu 2014, ko smo proučevali strunjanski (istrskobeneški) narečni govor ter prepletanje istrskoslovenskega in šavrinskega besedja na Piranskem (prim. Todorović 2015a), nam je starejša domačinka povedala:

'Una 'volta 'duta l'Istrija par'lava ita'lan ... mi me ri'kordo ke mi 'nona še ya'veva de par'lar kua'l'koša kon kua'lke'duna e ke mi no do'vevo šen'tir, le par'lava un žlo'vem, ma le par'lava ku'el žlo'vem i'štri'jan, ke že tre pa'role in ita'lan e do in žlo'vem ... E mi šaj 'volte mi mi'tevo a 'ridi ... E a'loro le di'ževa: »'Vara, ke la ka'piši!«

V prevodu:

Nekoč se je povsod v Istri govorilo italijansko. Če je moja babica s kakšno sovaščanko želela govoriti in ni hotela, da bi jo razumela, sta govorili neke vrste slovenščino, istrsko slovenščino, v kateri so tri besede italijanske in dve slovenski. Velikokrat sem se začela smejati in sta mi rekli: »Poglej, saj naju je razumela!« (Todorović 2015a: 41).

3 ISTRSKI IZRAZI ZA MEDČLOVEŠKE ODNOSE, OBČUTKE IN ČLOVEKOVE LASTNOSTI TER NJIHOV IZVOR

3.1 sitnost, nadloga/fastidio

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *faš'tidijo*, Dragonja: *faš'tido*, Krkavče: *faš'tido*, Nova vas nad Dragonjo: *faš'tido*, Padna: *fäš'tido*, Sveti Peter: *faš'tido*, Tinjan: *fəš'tido*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *faš'tidjo*, Izola: *faš'tidjo*, Piran: *faš'tidjo*, Sečovlje: *faš'tidjo*, Strunjan: *faš'tidjo*

Izraz *faš'tido*, ki ga poznajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 120; Todorović 2015a: 149; 2015b: 123), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *faštídij* 'nadloga, sitnost' (Francetić 2015: 51). Sprejet je bil iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *faš'tidjo* (Todorović 2016: 170; 2015a: 149), prim. še istr. ben., beneč. in trž. it. *fastidio* (VG 361; Boerio 263; GDDT 226). Bošteranski izraz *faš'tidijo* lahko primerjamo s čak. (Funtana) *faštídjo* (Selman 2006: 29), kar ustreza knj. it. *fastidio* (ZING – CD-ROM). Zadnji vir besede je lat. *fastīdiu(m)* 'gnus' (REW 3217) iz *fāstus* 'ošabnost' in *taediū(m)* 'gnus, odpor' (REW 8522).

3.2 ljubosumje/gelosia

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *đelo'žija*, Dragonja: *đelo'žija*, Krkavče: *đilo'žijã*, Nova vas nad Dragonjo: *đilo'žija*, Padna: *đilo'žija*, Sveti Peter: *đilo'žija*, Tinjan: *đelo'žija*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *želo'žija*, Izola: *želo'žija*, Piran: *ğelo'žija*, Sečovlje: *želu'žija*, Strunjan: *želu'žija*

Leksem *đelo'žija*, zapisan v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 152; 2015b: 126), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *jeložija* 'ljubosumje' (Francetić 2015: 78), čak. (Roverija) *deložija* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 71). Prevzet je iz istr. ben. *gelosia* 'ljubosumje' (VG 428), prim. beneč. *gelosia* in *zelozia* (Boerio 302, 809), istr. ben. (Koper, Izola) *želo'žija*, (Piran) *ğelo'žija*, (Sečovlje, Strunjan) *želu'žija* 'ljubosumje' (Todorović 2016: 174; 2015a: 152) in knj. it. *gelosia* (ZING – CD-ROM), kar izhaja iz pridevnika *geloso* 'ljubosumen'. Beseda izhaja iz cerkvenega lat. izraza *zelōsu(m)* 'gorečnost, vnema', ki je pozna prilagoditev učenega izraza *zelōtes* in *zelōtypys* 'poln goreče ljubezni' (DELI – CD-ROM), ki izhaja iz istopomenskega gr. *zelus* 'vnema' (REW 9614).

3.3 razvada/vizio

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *'vicjo*, Dragonja: *'vicjo*, Krkavče: *'vicjo*, Nova vas nad Dragonjo: *'vicjo*, Padna: *'vicjo*, Sveti Peter: *'vicjo*, Tinjan: *'vicjo*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *'višjo*, Izola: *'višjo*, Piran: *'višjo*, Sečovlje: *'višjo*, Strunjan: *'višjo*

Narečni izraz *'vicjo*, ki ga uporabljajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru, Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 152; 2015b: 126) in ga lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *vícij* 'razvada' (Francetić 2015: 304), čak. *vícija* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 313), je najverjetneje izposojen iz istr. ben. *vizio* 'razvada' (VG 1232), prim. trž. it. in beneč. *vizio* (GDDT 789; Boerio 798) in knj. it. *vizio* 'razvada' (ZING – CD-ROM). V istrskobeneških točkah smo zabeležili (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *'višjo* (Todorović 2016: 174; 2015a: 152). Zadnji vir besede je lat. *vītiu(m)* 'telesna hiba', kasneje je beseda označevala napako na splošno (DELI – CD-ROM).

3.4 sramota/vergogna

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *vər'γoña*, Dragonja: *vər'γoña*, Krkavče: *ver'γoñã*, Nova vas nad Dragonjo: *vər'γoña*, Padna: *ver'γoña*, Sveti Peter: *s'ran*, *vər'γoña*, Tinjan: *sra'mota*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *ver'γoña*, Izola: *ver'γoña*, Piran: *ver'γoña*, Sečovlje: *ver'γoña*, Strunjan: *ver'γoña*

Besedo *ver'γoña*, ki jo poznajo v Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 124), lahko povežemo s hrv. čak. *vergonja* 'sram, sramota' (Selman 2006: 74). Beseda ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *ver'γoña* 'sramota' (Todorović 2016: 171; 2015a: 150), prim. istr. ben., trž. it., beneč. in knj. it. *vergogna* 'sram, sramota' (VG 1213; Boerio 788; ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *vĕrĕcūndia(m)* 'skromnost, spoštovanje, sram'.

3.5 trma/caparbietà, ostinatezza

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *fišac'jon*, Dragonja: *fišac'jon*, Krkavče: *fišac'jon*, Nova vas nad Dragonjo: *fišac'jon*, Padna: *fišac'jon*, Sveti Peter: *fišac'jon*, Tinjan: *tərma*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *fa de 'tešta 'šuwa* (3. os. ed.) 'dela po svoje', Izola: *fa de 'tešta 'šuwa* (3. os. ed.) ('dela po svoje', dobesedno 'dela iz svoje glave'), Piran: *fišas'jon*, *du'reša de ka'ratere* 'težek značaj', Sečovlje: *žę teš'tardo* (3. os. ed.) 'je trmast', Strunjan: *'ela žę teš'tarda* (3. os. ed.) 'ona je trmasta', *fa de 'tešta 'šuwa* 'dela po svoje'

Leksem *fišac'jon*, ki ga uporabljajo v Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 120; Todorović 2015a: 149; 2015b: 123), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *fišacjuon* (Francetić 2015: 54). Gre za izposojenko iz beneč. *fissazion* 'fiksna ideja' (Boerio 275), prim. trž. it. *fisazion* 'fiksacija, fiksna ideja' (GDDT 237), prim. istr. ben. *fi-ssassion* (VG 383), istr. ben. (Piran) *fišas'jon* 'trma' (Todorović 2016: 179) in knj. it. *fisazione* 'fiksna ideja' (ZING – CD-ROM). V istrskobeneških točkah slovenske Istre smo (razen v Piranu) zapisali predvsem opisne odgovore za vprašani pojem, na primer *fa de 'tešta 'šuwa* (3. os. ed.) 'dela po svoje' in *'ela žę teš'tarda* (3. os. ed.) 'ona je trmasta'. Izposojenka *fišac'jon* izhaja iz lat. *fixus* 'čvrst, nepremičen' (REW 3337), part. perf. od *figere* 'utrditi' (DELI – CD-ROM).

3.6 pogum/coraggio

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *ko'raja*, Dragonja: *ku'rajo*, Krkavče: *ko'rājo*, Nova vas nad Dragonjo: *ko'rajo*, Padna: *ko'rajo*, Sveti Peter: *ko'rajo*, Tinjan: *ko'rajo*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *ko'rajo*, Izola: *ko'rajo*, Piran: *ko'rajo*, Sečovlje: *ko'rajo*, Strunjan: *ko'rajo*

Besedo *ko'rajo*, ki smo jo zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 124; Todorović 2015a: 153; 2015b: 126), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *kuràjo* 'pogum' (Francetić 2015: 112), čak. (Roverija) *kuräj* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 135) in čak. (Funtana) *kuräj* (Selman 2006: 43). Prezveta je iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *ko'rajo* 'pogum' (Todorović 2016: 175; 2015a: 149), prim. istr. ben. *coraio* (Manzini – Rocchi 54), istr. ben., beneč. *coraggio* (VG 249; Boerio 196) in knj. it. *coraggio* (ZING – CD-ROM). Po REW (2217) je beseda tvorjenka iz lat. *cōr* 'srce', po DELI-ju pa izhaja prov. *coratge* 'srce' iz vulg. lat. besede *corāticu(m)*, izpeljane iz *cōr* (DELI – CD-ROM).

3.7 izgovor/scusa

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *š'kyžña*, Dragonja: *š'kyžña*, Krkavče: *š'kyžňã*, Nova vas nad Dragonjo: *š'kyžña*, Padna: *š'kyžña*, Sveti Peter: *š'kyžña*, Tinjan: *š'kuža*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *š'kuža*, Izola: *š'kuža*, Piran: *š'kuža*, Sečovlje: *š'kuža*, Strunjan: *š'kuža*

Leksem *š'kyžña* smo zabeležili v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru, na Tinjanu pa *š'kuža* (Todorović – Koštiál 2014: 122; Todorović 2015a: 151; 2015b: 125). Izraz *š'kuža*, ki ga lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun, Roverija) *škūža* 'izgovor' (Francetić 2015: 270; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 272), je prevzet iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *š'kuža* 'izgovor' (Todorović 2016: 172; 2015a: 151), prim. istr. ben. *scufa* 'opravičilo, izgovor' (VG 991), beneč. *scusa* (Boerio 638) in trž. it. *scuša* 'opravičevanje, izgovor' (GDDT 606). Beseda izvira iz lat. glagola *excusāre* 'opravičiti' (DELI – CD-ROM).

3.8 jeza/rabbia

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *'rabja*, Dragonja: *'rabja*, Krkavče: *sã rab'jãn* (sed., 1. os. ed.) 'jezim se', Nova vas nad Dragonjo: *'rabja*, Padna: *'rabja*, Sveti Peter: *'rabja*, Tinjan: *'jeza*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *'rabja*, Izola: *'rabja*, *'bile*, Piran: *inane'meo*, *rabjo'zešo*, Sečovlje: *'rabja*, *'fota de 'rabja*, Strunjan: *'fota*

Izraz *'rabja*, ki ga poznajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 122; Todorović 2015a: 152; 2015b: 125), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *rãbija* (Francetić 2015: 223). Prevzet je iz istr. ben. (Koper, Izola, Sečovlje) *'rabja* (Todorović 2016: 173; Todorović 2015a: 152), prim. istr. ben., trž. it. in beneč. *rabia* 'jeza, veliko razočaranje' (VG 851; GDDT 505; Boerio 548), knj. it. *rabbia* 'sila, pobesnelost, besnenje' (ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *rãbia(m)* 'jeza, bes' (REW 6980) iz klas. lat. *rãbie(m)* (DELI – CD-ROM).

3.9 hudobija/cattiveria

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *kati'verja*, Dragonja: *kati'verja*, Krkavče: *katę'verjã*, Nova vas nad Dragonjo: *kati'verja*, Padna: *kãti'verja*, Sveti Peter: *kãti'verja*, Tinjan: *katę'verja*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *kati'verja*, Izola: *kati'verja*, Piran: *kati'verja*, Sečovlje: *kati'verja*, Strunjan: *kati'verja*

Besedo *kati'verja*, ki smo jo zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 152; 2015b: 125), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *kativierija* 'hudobija, zloba' (Francetić 2015: 89), čak. (Roverija) *kativêrija* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 113), čak. (Funtana) *kativîerja* (Selman 2006: 39). Beseda ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *kati'verja* (Todorović 2016: 174; 2015a: 152), istr. ben., beneč. *cattiveria* 'hudobija, zloba' (VG 191; Boerio 149) in knj. it. *cattiveria* 'hudobija, hudobnost, zloba' (ZING – CD-ROM). Izpeljana je iz istr. ben. pridevnika *cativo* 'hudoben, zloben' (VG 190), ki izvira iz lat. *captivu(m)* 'ujet' (REW 1663; DELI – CD-ROM) iz *cãpere* 'vzeti' po vzoru lat. krščanske besedne zveze *captïvu(m) diãboli* 'hudičev zapornik' (DELI – CD-ROM).

3.10 spoštovanje/rispetto

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *riš'peto*, Dragonja: *riš'peto*, Krkavče: *riš'peto*, Nova vas nad Dragonjo: *riš'peto*, Padna: *riš'peto*, Sveti Peter: *riš'peto*, Tinjan: *reš'peto*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *s'tima*, *riš'peto*, Izola: *s'tima*, *riš'peto*, Piran: *reš'peto*, *riš'peto*, Sečovlje: *riš'peto*, Strunjan: *riš'peto*, *s'tima*

Izraz *riš'peto*, ki smo ga zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 122; Todorović 2015a: 151; 2015b: 124), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun, Roverija) *rišpêt* 'spoštovanje' (Francetić 2015: 234; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 235). Beseda ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *riš'peto* (Todorović 2016: 172; 2015a: 151), istr. ben., trž. it., beneč. *rispetto* 'spoštovanje' (VG 886; GDDT 528; Boerio 577) in knj. it. *rispetto* (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. *rêspêctus* 'obzirnost, obzir' (REW 7245) (DELI – CD-ROM), ki je part. perf. gl. *respectãre* 'ozirati se, gledati nazaj' (DELI – CD-ROM).

3.11 nagajanje/dispetto

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *diš'pete* (mn.), Dragonja: *diš'peto*, Krkavče: *diš'peto*, Nova vas nad Dragonjo: *diš'peto*, Padna: *diš'peto*, Sveti Peter: *diš'peto*, Tinjan: *deš'pet*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *diš'peto*, Izola: *diš'peto*, Piran: *diš'peto*, *des'peto*, Sečovlje: *diš'peto*, Strunjan: *diš'peto*

Besedo *diš'peto*, ki smo jo slišali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 124), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *dešpět* 'nagajanje' (Francetić 2015: 36), čak. (Roverija) *dišpět* (Francetić 2015: 234; Kalčić – Filipi – Milovan 2014 2014: 63), čak. (Funtana) *dišpět* (Selman 2006: 26). Izraz ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *diš'peto* (Todorović 2016: 171; 2015a: 150), beneč. *despeto* (Boerio 232), istr. ben., trž. it. *dispeto* (VG 319; GDDT 207–208) in knj. it. *dispetto* 'nagajanje' (ZING – CD-ROM). Zadnji vir besede je lat. *dēspēctus* 'prezir, zaničevanje' (REW 2598; DELI – CD-ROM), ki je part. perf. od gl. *despicere* 'gledati zviška' (DELI – CD-ROM).

3.12 prepír, zdraha/baruffa

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *ba'rufa*, Dragonja: *ba'rufa*, Krkavče: *ba'rufã*, Nova vas nad Dragonjo: *ba'rufa*, Padna: *ba'rufa*, Sveti Peter: *ba'rufa*, Tinjan: *ba'rufa*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *ba'rufa*, Izola: *ba'rufa*, Piran: *'radeyo*, *rade'yeo*, *ba'rufa*, *baru'fada*, Sečovlje: *ba'rufa*, Strunjan: *ba'rufa*

Izraz *ba'rufa*, ki smo ga zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 123), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun, Roverija) *barüfa* 'prepir' (Francetić 2015: 8; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 29), čak. (Funtana) *barüfa* (Selman 2006: 17). Beseda ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *ba'rufa* (Todorović 2016: 171; 2015a: 150), istr. ben., trž. it. in beneč. *barufa* (VG 71; GDDT 58; Boerio 66) in knj. it. *baruffa* (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz langob. **biroufan* 'prepirati se, tepsti se' (REW 1116; DELI – CD-ROM).

3.13 nevšečnost, neprijetnost/dispiacere

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *diš'pja'cer*, Dragonja: *diš'pja'cer*, Krkavče: *diš'pja'cer*, Nova vas nad Dragonjo: *diš'pja'cer*, Padna: *diš'pja'cer*, Sveti Peter: *diš'pja'cer*, Tinjan: *deš'pja'cer*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *diš'pjašer*, Izola: *diš'pjašer*, Piran: *diš'pjašer*, *deš'pjašer*, Sečovlje: *diš'pjašer*, Strunjan: *diš'pjašer*

Izraz *diš'pja'cer*, ki ga poznajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović

2015a: 151; 2015b: 124), ustreza trž. it. *dispiazer* (GDDT 208), prim. trž. it., istr. ben. *dispiafer*, *dispiaser* (GDDT 208; VG 3199), istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *diš'pjašer* (Todorović 2016: 171; 2015a: 151), knj. it. *dispiacere* 'neprijetnost, nevšečnost, tegoba' (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz vulg. lat. *displacēre* 'ne biti všeč', sest. iz *dis-* 'ne' in *placēre* 'všeč biti' (DELI – CD-ROM).

3.14 neumen, bedast/stupido

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *š'tupido*, Dragonja: *š'tupido*, Krkavče: *š'tupido*, Nova vas nad Dragonjo: *š'tupido*, Padna: *š'tupido*, Tinjan: *š'empjast*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *š'tupido*, *inšemp'ja*, *ba'uko*, *banbe'ljon*, *'banbele*, *ba'kuko*, *'mona*, *'moneya*, *panpa'luyo*, *'šempjo*, *šemp'joldo*, *š'turlo*, *štur'loto*, *tan'buro*, Izola: *š'tupido*, *'tonko*, *ber'toldo*, *'šempjo*, *inšemp'ja*, *ba'uko*, *'ñeño*, *štro'fal*, *tana'na*, *bi'zene*, *ta'neko*, *don'don*, Piran: *š'tupido*, *šemp'jado*, *inšemp'jado*, *šemp'joldo*, *ba'joko*, Sečovlje: *š'tupido*, *ino'rante*, *inšemp'jado*, Strunjan: *š'tupido*, *ino'rante*, *inšemp'jado*, *šerve'loto*

Izraz *š'tupido*, ki je bil zapisan v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 124; Todorović 2015a: 153; 2015b: 126), lahko primerjamo s hrv. čak. (Roverija) *štüpidio* 'neumen, bedast' (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 279). Beseda ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *š'tupido* (Todorović 2016: 175; 2015a: 153), istr. ben. in trž. it. *stupido* 'neumen' (VG 114; GDDT 702) in knj. it. *stupido* (ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *stupēre* 'zmesti, osupniti, začuditi' (DELI – CD-ROM).

Tinjanski izraz *š'empjast* (prim. ESSJ IV, 31) je hibridni izraz, ki je bil tvoren iz izposojenke iz istr. ben. (Koper, Izola) *š'empjo*, prim. istr. ben. *sempio* (VG 999) in knj. it. *scempio* 'neumen, bedast, prismuknjen' (ZING – CD-ROM).

3.15 zadovoljen, vesel/contento

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *kon'tent*, Dragonja: *kon'tent*, Krkavče: *kun'tent*, *va'sey*, Nova vas nad Dragonjo: *kon'tent*, Padna: *kon'tent*, Sveti Peter: *kon'tent*, Tinjan: *kon'tent*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *kon'tento*, Izola: *kon'tento*, Piran: *kon'tento*, Sečovlje: *kon'tento*, Strunjan: *kon'tento*

Leksem *kon'tent*, ki ga uporabljajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 124), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *kontient* 'zadovoljen' (Francetić 2015: 99), čak. (Roverija) *kuntěnat* (Kalčić – Filipi – Milovan

2014: 135), čak. (Funtana) *kuntènat* (Selman 2006: 43). Izraz je prevzet iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *kon'tento* (Todorović 2016: 171; 2015a: 150), prim. istr. ben. *contento* (VG 244; Boerio 191; GDDT 171). Meyer-Lübke (REW 2128) izvaja besedo iz lat. *contētū(s)* 'zadovoljen', Cortelazzo in Zolli pa pravita, da je izraz *contētū(m)* part. perf. glagola *continēre* 'zadrževati znotraj meja' (DELI – CD-ROM).

3.16 jezen/arrabbiato

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *rab'jan*, Dragonja: *rab'jan*, Krkavče: *'rābjan*, Nova vas nad Dragonjo: *rab'jan*, Padna: *rāb'jan*, Sveti Peter: *rab'jan*, Tinjan: *'jezan*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *rab'ja*, Izola: *rab'ja*, Piran: *rab'jado*, Sečovlje: *rab'jado*, Strunjan: *rab'jado*

Izraz *rab'jan*, ki ga poznajo v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 122; Todorović 2015a: 151; 2015b: 125), lahko primerjamo s hrv. čak. (Roverija) *rabijân* 'jezen' (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 227), čak. (Boljun) *rabijâtan* (Francetić 2015: 223). Beseda je prevzeta iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *rab'ja*, *rab'jado* (Todorović 2016: 173; 2015a: 151), prim. istr. ben., trž. it., beneč. *rabia* 'jezen' (VG 851; GDDT 505; Boerio 548), knj. it. *arrabbiato* (ZING – CD-ROM).

Zadnji vir besede je lat. *rābia(m)* 'jeza, bes' (REW 6980) iz klas. lat. *rābie(m)*. Slovenski izraz je hibridna beseda, tvorjena iz romanske osnove *rabj-* in domače pripone *-an*.

3.17 neiskren/falso

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *laž'niū*, *sli'par*, Dragonja: *'fālš*, Krkavče: *'fālš*, *laš'niū*, Nova vas nad Dragonjo: *'falš*, Padna: *'falš*, Sveti Peter: *'falš*, *laš'niū*, Tinjan: *'falšo*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *'falšo*, Izola: *'falšo*, Piran: *'falšo*, *buž'jaro*, Sečovlje: *'falšo*, Strunjan: *'falšo*, *buž'jaro*

Besedo *'falš* smo zapisali v Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru, na Tinjanu pa *'falšo* (Todorović – Koštiál 2014: 120; Todorović 2015a: 150; 2015b: 123). Izraz, ki ga lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *fālas* 'neiskren' (Francetić 2015: 509), je izposojen iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *'falšo* (Todorović 2016: 170; 2015a: 150), prim. istr. ben., trž. it., beneč. in knj. it. *false* (VG 353; GDDT 223; Boerio 257; ZING – CD-ROM). Zadnji vir besed je lat. *fālsu(m)*, ki izhaja iz *fāllere* 'goljufati, varati' (DELI – CD-ROM).

3.18 nergač/brontolone

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *bronto'lon*, Dragonja: *bronto'lon*, Krkavče: *br̃onto'lon*, Nova vas nad Dragonjo: *bronto'lon*, Padna: *br̃ontu'lon*, Sveti Peter: *brontu'lon*, Tinjan: *br̃antə'lon*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *bronto'lon*, Izola: *bronto'lon*, Piran: *bronto'lon*, *bronto'lom*, Sečovlje: *bronto'lon*, Strunjan: *bronto'lom*

Besedo *bronto'lon*, ki smo jo zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 123), lahko povežemo s hrv. čak. (Boljun) *brontuluon* 'nergač' (Francetić 2015: 18), čak. (Roverija) *brontuljôn* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 40). Izraz je prevzet iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *bronto'lon* (Todorović 2016: 170; 2015a: 150), prim. trž. it., beneč. *brontolon* 'nergač' (Boerio 102; GDDT 95), knj. it. *brontolone* (ZING – CD-ROM). Navedeno izhaja iz istr. ben. glagola *brontolar* (VG 120; Todorović 2016: 113). Izraz je onomatopejski in ima grški izvor (DELI – CD-ROM).

3.19 klepetulja/chiacchierona

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *ćaku'lona*, Dragonja: *ćaku'lona*, Krkavče: *ćaku'lonã*, *klapa'ticã*, Nova vas nad Dragonjo: *ćakə'lona*, Padna: *klãpã'tyła*, Sveti Peter: *ćaku'lona*, Tinjan: *klepe'tyła*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *ćako'lona*, Izola: *ćako'lona*, Piran: *ćako'lona*, Sečovlje: *ćako'lona*, *linyua'sona*, Strunjan: *ćako'lona*, *linyua'sona*

Izraz *ćaku'lona*, ki smo ga slišali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 61; Todorović 2015a: 95; 2015b: 66), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *ćakuluona* 'klepetulja' (Francetić 2015: 31), čak. (Roverija) *ćakulôna* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 51). Leksem je prevzet iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *ćako'lona* (Todorović 2016: 91; 2015a: 95), prim. istr. ben., trž. it. *ciacolona* 'klepetulja' (VG 207; GDDT 147), beneč. *chiacolon*, *chiacolona* (Boerio 163). Izraz je izpeljan iz *ciacola*, *ciacula* 'čenča' (VG 207), ki ima najverjetneje onomatopejsko osnovo *klakk* 'ploskniti, pokati, klepetati, čebljati' (REW 4705; Todorović 2015b: 145).

3.20 prebrisan/furbo

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *'furbast*, Dragonja: *'furbo*, *'furbäst*, Krkavče: *'furbo*, *'furbast*, Nova vas nad Dragonjo: *'furbo*, *'furbäst*, Padna: *'furbo*, *'furbäst*, Sveti Peter: *'furbo*, *'furbäst*, Tinjan: *'furbo*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *'furbo, ž'yajo, ž'vejo*, Izola: *'furbo, ž'yajo*, Piran: *'furbo, ž'yajo, ž'yajoto, male'nažo*, Sečovlje: *'furbo, mali'nožo, 'merlo*, Strunjan: *'furbo*

Izraza *'furbo* ali *'furbast*, ki smo ju slišali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 150; 2015b: 123), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *fūrbas* 'prebrisan' (Francetić 2015: 80), čak. (Roverija) *fūrbo* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 80). Izraz je izposojen iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *'furbo* (Todorović 2016: 170; 2015a: 150), prim. istr. ben., trž. it., beneč., knj. it. *furbo* 'prebrisan' (VG 412; GDDT 253; Boerio 291; ZING – CD-ROM).

Meyer-Lübke meni, da beseda izvira iz germ. *fūrbjan* 'čistiti', Cortelazzo in Zolli pa, da beseda še nima jasnega izvora in da je v italijanski jezik prišla s posredovanjem fr. *fourbe* 'tat' (DELI – CD-ROM).

Narečna različica *'furbast* je hibridna beseda, tvorjena iz romanske samostalniške osnove *furbo-* in domače pridevniške pripone *-ast*.

3.21 pravičen/*giusto*

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *'jušt*, Dragonja: *je p'räu*, Krkavče: *'jyšt*, Nova vas nad Dragonjo: *on ja p'rau*, Padna: *'jyšt*, Sveti Peter: *je p'räu*, Tinjan: *poš'ten*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *'jušto, per ben, a 'pošto, pu'lito*, Izola: *'žušto, per ben*, Piran: *'žušto, 'jušto, 'žušto*, Sečovlje: *'žušto*, Strunjan: *'žušto*

Leksem *'jušt*, ki smo ga zapisali v Borštu, Krkavčah in Padni (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 153; 2015b: 126), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun, Roverija) *jūšt* 'pošten, iskren, pravičen' (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 103; Francetić 2015: 80). Prevzet je iz istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *'jušto* (Todorović 2016: 174; 2015a: 153), istr. ben., trž. it. *iusto, giusto* (VG 412; GDDT 271, 317), beneč. in knj. it. *giusto* (Boerio 309; ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *jūstus* 'pravičen' (REW 4635; DELI – CD-ROM).

3.22 radoveden/*curioso*

Istrskoslovenske raziskovalne točke

Boršt: *kur'još*, Dragonja: *kur'još*, Krkavče: *kur'još*, Nova vas nad Dragonjo: *kur'još*, Padna: *kur'još*, Sveti Peter: *kur'još*, Tinjan: *kər'jožo*

Istrskobeneške raziskovalne točke

Koper: *fraka'napa, žbiš'i'jin*, Izola: *kur'jožo*, Piran: *kur'jožo*, Sečovlje: *kur'jožo*, Strunjan: *kur'jožo*

Besedo *kur'jožo*, ki smo jo zapisali v Borštu, Dragonji, Krkavčah, Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru in na Tinjanu (Todorović – Koštiál 2014: 120;

Todorović 2015a: 149; 2015b: 123), lahko primerjamo s hrv. čak. (Boljun) *kurijuoš* 'radoveden' (Francetić 2015: 112), čak. (Roverija) *kurijôž* (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 136). Izraz je izposojen iz istr. ben. (Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan) *kur'jožo* (Todorović 2016: 170; 2015a: 149), prim. istr. ben. *curios* (VG 282), beneč., knj. it. *curioso* (Boerio 214; ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. *curiōsu(m)* 'tisti, ki za nekaj skrbi' iz lat. *cūra* 'skrb' (DELI – CD-ROM).

4 SKLEP

V prispevku je bilo raziskano pomensko polje čustva in občutki, ki zajema izraze, ki se nanašajo na medčloveške odnose, občutke, človekove lastnosti ipd. Z istrskoslovenskimi in istrskobeneškimi narečnimi govorcji, ki živijo v slovenski Istri, smo se pogovarjali o 74 pojmi, ki se umeščajo v omenjeno pomensko polje. Iz pridobljenega gradiva smo izbrali 22 narečnih izrazov in jih proučili.

Zapisano slovensko istrsko besedje in priložene etimološke razlage kažejo, da je večina narečnih besed prevzetih iz istrobeneščine. Pogosto je romanska beseda zastopana v vseh istrskoslovenskih krajih. Romanski izraz za besedo 'pošten' je v slovenski Istri nekoliko slabše zastopan, pogosto smo namreč slišali odgovore domačega izvora, na primer v Dragonji *je p'räü*, v Novi vasi nad Dragonjo *on ja p'rau*, v Svetem Petru *je p'räü*, na Tinjanu *pošten*. Romanski različici za omenjeni pojem *ljušt* in *l'jyšt* smo zapisali le v Borštu in Padni. Na Tinjanu je v nekaterih primerih uporabljana izključno domača beseda, na primer *pošten*, *klepe'tyla*, *jezæn*, *jeza*, *tærma*, *sra'mota*. Nekaj je tudi takih primerov, ko v vasi obstajata domači in romanski narečni izraz, npr. v Krkavčah *čaku'lonâ* in *klapa'ticâ* 'klepetulja', *kun'tent* in *va'seu* 'vesel', *fälš* in *läž'niü*, v Svetem Petru *fälš* in *läž'niü* 'neiskren'.

Analiza celotnega gradiva iz omenjenega pomenskega polja je pokazala tudi, da slovenski istrski govorcji za nekatere pojme uporabljajo – v vseh raziskovalnih točkah – izključno domače narečne besede. Za pojem *žalosten/triste* smo slišali v Borštu *žaloston*, v Dragonji *žalostän*, v Krkavčah *žalostan*, v Novi vasi nad Dragonjo *žalostän*, v Padni *žalostän*, v Svetem Petru *žalostän*, na Tinjanu *žalöstän* (Todorović – Koštiál 2014: 121; Todorović 2015a: 151; 2015b: 124); za pojem *skopuški/avaro* smo zapisali v Borštu *s'tišnân*, v Dragonji *š'tišnen*, v Krkavčah *š'tišnen*, v Novi vasi nad Dragonjo *š'tišnân*, v Padni *š'tišnen*, v Svetem Petru *š'tišnen*, na Tinjanu *s'tišnen* (Todorović – Koštiál 2014: 120; Todorović 2015a: 149; 2015b: 123); za pojem *obljubiti/promettere* smo zabeležili v Borštu *o'bačät*, v Dragonji *u'bäcät*, v Krkavčah *o'bačät*, v Novi vasi nad Dragonjo *u'bäcät* in *ub'lybet*, v Padni *u'bäcät*, v Svetem Petru *u'bäcät* in *ub'hubät*, na Tinjanu *uob'lybet* (Todorović – Koštiál 2014: 92; Todorović 2015a: 153; 2015b: 126); za pojem *laž/bugia* smo slišali v Borštu *slipa'rija*, v Dragonji *me je slu'paru* (pret., 3. os. ed.), v Krkavčah *slipa'rijâ*, v Novi vasi nad Dragonjo *slipa'rija*, v Padni *släp'rija*, v Svetem Petru *släp'rija*, na Tinjanu *släp'rija* (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 152; 2015b: 125); za pojem *dobrota/bontà* smo zapisali v Borštu *dob'rota*, v Dra-

gonji *dob'ruta*, v Krkavčah *dob'rutã*, v Novi vasi nad Dragonjo *dob'ruta*, v Padni *dob'ruta*, v Svetem Petru *dob'ruta*, na Tinjanu *dab'ruta* (Todorović – Koštiál 2014: 123; Todorović 2015a: 152; 2015b: 125).

Iz besedja romanskega izvora lahko razberemo načine prevzemanja izrazov v slovensko istrsko narečje. Besede oziroma fonemi so prilagojeni fonetičnemu in morfološkem sistemu narečnega govora, ki je besedo sprejel. Veliko je primerov apokope, ki je ponekod že romanska, na primer istr. ben. *curios*, ali pa slovenska, na primer na Tinjanu *deš'pet* za istr. ben. izraz *diš'peto* 'nagajanje'; v Borštu in Novi vasi nad Dragonjo *kon'tent*, v Dragonji *kon'tent*, v Krkavčah *kun'tent*, v Padni *kon'tent*, v Svetem Petru *kon'tent* in na Tinjanu *kon'tent* za istr. ben. besedo *kon'tento* 'vesel'; v Borštu *'jušt*, v Krkavčah *'jyšt* za istr. ben. besedo *'jušto* 'pravičen'.

Na koprskem in piranskem podeželju smo zapisali tudi nekaj hibridnih besed, ki so sestavljene iz romanske osnove in domače pripone (pridevniške ali deležniške), na primer v Borštu, Dragonji, Novi vasi nad Dragonjo in Svetem Petru *rab'jan*, v Padni in Krkavčah *rãb'jan*, v Svetem Petru *rab'jan* 'jezen'; v Borštu in Krkavčah *'furbast*, v Novi vasi nad Dragonjo in Padni *'furbãst*, v Dragonji in Svetem Petru *'furbãst* 'prebrisan'. Upošteva rezultate, ki smo jih pridobili s pričujočo in prejšnjimi raziskavami, v katerih smo analizirali romanizme v drugih pomenskih poljih, lahko zaključimo, da je v pomenskem polju čustva in občutki zastopnost romanizmov velika.

OKRAJŠAVE

beneč.	benečansko
fr.	francosko
germ.	germansko
gl.	glagol
gr.	grško
istr. ben.	istrsko beneško
klas. lat.	klasično latinsko
knj. it.	knjižno italijansko
langob.	langobardsko
lat.	latinsko
mn.	množina
part. perf.	particip perfekta
pret.	preteklik
prov.	provansalsko
trž. it.	tržaško italijansko
vulg. lat.	vulgarno latinsko

VIRI IN LITERATURA

Kenda-Jež 2011 = Karmen Kenda-Jež, Fonetična transkripcija, v: *Slovenski lingvistični atlas* 1.1, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas), 27–30.

Todorović 2015a = Suzana Todorović, *Šavrinsko in istrskobeneško besedje na Piranskem*, Koper: Libris, 2015.

Todorović 2015b = Suzana Todorović, *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra*, Koper: Libris, 2015.

- Todorović 2016** = Suzana Todorović, *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*, Koper: Libris, 2016.
Todorović – Koštiál 2014 = Suzana Todorović – Rožana Koštiál, *Narečno besedje piranskega po-
deželja*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2014.

SLOVARJI

- Boerio** = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Giunti editore, 21856.
DELI – CD-ROM = Manlio Cortelazzo – Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana: CD-ROM*, Bologna: Zanichelli, 1999.
ESSJ = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
Francetič 2015 = Ivan Francetič, *Rječnik boljunskih govora*, ur. Sandra Tamaro, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
GGDT = Mario Doria – Claudio Noliani, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Il Meridiano, 1987.
Kalčić – Filipi – Milovan 2014 = Slavko Kalčić – Goran Filipi – Valter Milovan, *Rječnik roverskih i okolnih govora*, Pazin – Zagreb – Pula: Matica hrvatska Pazin – Naklada Dominović, 2014.
Manzini – Rocchi = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1995.
REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 72009.
Selman 2006 = Alexander Selman, *Mali funtanjanski rječnik*, Funtana: [samozaložba], 2006.
VG = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalconese*, Trieste: Lint, 1999.
ZING – CD-ROM = Nicola Zingarelli, *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana (CD-ROM)*, Bologna: Zanichelli, 1998.

SUMMARY

Terms for Interpersonal Relations, Sensations, and Personal Characteristics in Dialects of Slovenian Istria

This article examines the semantic field of feelings and sensations, which comprises terms that refer to interpersonal relations, sensations, personal characteristics, and so on. Istro-Slovenian and Istro-Venetian dialect speakers from Slovenian Istria were interviewed, yielding about seventy-four terms that can be classified into this semantic field. The final inventory used for further analysis consists of twenty-two dialect terms. Romance dialect words that are present in the Slovenian Istrian dialect are considered to be loaned or borrowed from Istro-Venetian vernaculars. In Slovenian Istria, not one Istrian dialect is spoken but two: the Slovenian Istrian dialect and the Istro-Venetian dialect. The former is the native language of Istrians of Slovenian origin that live in the hinterland of the four coastal municipalities, and the latter is the native language of Istrians of Romance origin that belong to the native population of the coastal belt of Slovenian Istria. The lexemes compiled at Istro-Venetian research points are considered to be native, whereas the lexemes recorded at Istrian Slovenian research points (with the exception of few words of Slavic origin) are considered loans from Romance vernaculars. The dialect terms for which the respondents at all Istrian-Slovenian research points know the local Slovenian words only were also recorded. Considering the results of previous research on Romance loanwords in other semantic fields, we found a high incidence of Romance loanwords in the semantic field of feelings and sensations.

GORAN FILIPI

IZABRANI ISTRORUMUNJSKI AMPELONIMI 4

COBISS: 1.01

Izbrani istroromunjski ampelonimi 4

Prispevek govori o istroromunjskih terminih, ki so v zvezi z vinsko trto (*Vitis vinifera*). Zajeti so nazivi iz vseh krajev, kjer še vedno govorijo istroromunjsko. Obdelanih je okoli sedemdeset oblik (osnovnih besed in besednih zvez), ki smo jih dobili kot odgovore na 14 vprašanj s pomočjo posebej pripravljene vprašalnice. Termini so leksikološko in etimološko obdelani. Vsakega avtor potrdi in primerja z gradivom iz vseh dostopnih istroromunjskih slovarjev in glosarjev drugih avtorjev, pa tudi z gradivom iz različnih slovarjev za hrvaške, (istro)beneške, istriotske in slovenske istrske govore. Za vsako obdelano besedo je podana etimološka rešitev.

Ključne besede: istroromunščina, ampelonimi, Istra, dialektologija, etimologija

Selected Istro-Romanian Ampelonyms 4

This article deals with selected Istro-Romanian ampelonyms (grape names). The terms were collected in all of the places where Istro-Romanian is still in use (Žejane, Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, and Kostrčan). The words are compared to equivalent forms in Croatian, Slovenian, and Istro-Venetian dialects and, if they are originally Romance words, to the three other Balkan Romance languages (Daco-Romanian, Aromanian, and Megleno-Romanian). All of the words are lexically and etymologically explained.

Keywords: Istro-Romanian, ampelonyms, grape vine, Istria, dialectology, etymology

- 0 U članku se raspravlja o istroromunjskim nazivima koji se tiču vinove loze (*Vitis vinifera*).^{*} Obuhvaćeni su nazivi iz svih mjesta u kojima se još uvijek govori istroromunjski. Obradili smo sedamdesetak oblika (osnovnih riječi i sintagmi – s napomenom da se neki oblici razlikuju samo neznatno, fonetski ili morfološki) koje smo dobili kao odgovore na 14 pitanja. Termini su leksi-kološki i etimološki obrađeni. Svaki se obrađeni termin potvrđuje i uspoređuje s građom iz svih istroromunjskih leksičkih repertoara drugih autora koji su nam

* Riječ je o četvrtom članku iz serije *Izabrani istroromunjski ampelonimi*. Prvi je izišao u zborniku *Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2015 (Zora 114), 322–348. Ostali, nakon pozitivnih recenzija, čekaju na objavljivanje: drugi u časopisu Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru *Croatica et Slavica Iadertina*, treći u časopisu Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja* i peti u časopisu Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti *Filologija*.

na raspolaganju, a do etimologijskih se rješenja dolazi usporedbom istrorumunjskih oblika sa sličnim u okolnim čakavskim i slovenskim govorima u Istri ali i u čakavskim idiomima otoka Krka i Dalmacije (govori otoka Krka i Dalmacije bitni su za etimologijska rješenja mnogih ir. termina zbog kretanja Istrorumunja u povijesti), odnosno s riječima iz drugih triju rumunjskih dijalekata kada je riječ o izvornim riječima. Prikupljeni se nazivi uspoređuju i s mletačkim (prije svega istromletačkim) riječima jer su mnogi čakavizmi u istrorumunjskome mletačkog podrijetla, dok je samih mletacizama u ir. jako malo. Do čakavske, istarskoslovenske i (istro)mletačke građe dolazimo iz odgovarajućih rječnika i drugih pisanih izvora, a dobar smo dio i te građe sami prikupili. Građu iz drugih rumunjskih dijalekata navodimo samo iz izvora (isto vrijedi i za građu iz drugih idioma). Osim o oblicima koji su predmetom naslova, na jednak se način razglaba i o istrorumunjskim riječima koje su s njima na bilo koji način povezane.

Za istrorumunjske oblike koje smo sami zabilježili služimo se grafijom koju smo sastavili za IrLA. Riječ je o prilagođenoj hrvatskoj latinici kojoj su dodani grafemi koji izražavaju istrorumunjske posebne glasove i posebni znakovi za digrame lj i nj:

ǎ	stražnje muklo a
ɛ	jako otvoreno e
ə	poluglas, čuje se između v i r u hrvatskoj riječi <i>vrt</i> – odgovara rumunjskome ă
č	jako umekšano č
š	umekšano š
ž	umekšano ž
z	početni glas u tal. <i>zelo</i>
ǰ	glas između hrvatskoga dž i đ
ɣ	velarni zvučni frikativ, kao u španjolskom <i>lago</i>
ǀ	hrvatsko lj
ǃ	hrvatsko nj

Naglasak u ir. riječima bilježimo podcrtavanjem naglašenoga vokala, osim ǎ koje je uvijek naglašeno. U jednosložnim riječima naglasak se ne bilježi.

Ir. imenice navode se u jednini bez člana, čemu slijede nastavci za određeni član (-u ili -a), za množinu (-o, -e, -č itd.), za množinu s određenim članom (-i, -ele ...) i na kraju odrednica roda (m., ž., n. ili bg.). Uz infinitiv glagola u zagradi se daje i oblik za 1. l. jd. prezenta. Pridjevi se bilježe samo u osnovnim oblicima, jedninski u m., ž. i n. i nakon točke i zareza slijede množinski.

Čakavske, slovenske i istromletačke riječi koje smo sami prikupili pišemo istom grafijom, a naglasak bilježimo kako je to uobičajeno u odgovarajućim dijalektološkim praksama (osim za idiome s netonemskim naglasnim sustavom – naglasak na riječima iz tih idioma bilježimo podcrtavanjem naglašena vokala), dok oblike iz literature vjerno prenosimo prema izvorniku. U citatima značenja

iz raznih rumunjskih rječnika u zagradi se ponekad daje samo najnužniji prijevod radi boljega snalaženja čitatelja koji rumunjski ne razumiju (kad je značenje posebno bitno za razumijevanje etimologije, odnosno onoga što se želi reći). Citati iz ostalih jezika rijetko se prevode.

1 VINO

U Žejanama smo zapisali *vir*, *-u*, *-ure*, *-urle m.*, u svim južnim selima *vir*, *-u*, *-ure*, *-urle bg.*

Domaća riječ: *vir* „vino“ (IrG 381, SIr 329, VIr 156, DRI 164, TIr 186, DIr 298, IrHR 214, VIrI 183¹) – dr., mr. *vin* (DEX 1162, DMr 327), ar. *vin* (DER 9266) < lat. *vīnum*, REW 9356.

1.1 Pretočiti/pretakati vino

U Žejanama i Zankovcima *pretoči* (jo *pretočes*) *viru*, u Šušnjevići *pritakej* (jo *pritakešk*) *viru*, u Jesenoviku *pritoči* (jo *pritočves*) *viru*, u Novoj Vasi *pritakej* (jo *pritakves*) *viru* i *pritoči* (jo *pritočes*) *viru*, potomje i u Letaju, Brdu, Trkovicima, Mihelima i Kostrčanu.

Za *viru* v. 1.

Od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo Dianich ima odgovarajući oblik i to samo za perfektiv: *pri-to'či* (VIrI 150). Glagoli potječu od čakavskih tipa *pre(i)točiti*, *pre(i)takati* rasprostranjenih diljem istočne jadranske obale: npr. *pretočit* i *pretākāt* u Gologorici, *pritočiti* u Medulinu, *pritākati* u Raklju (LAIČaG 1243), *pritākāt* i *pritočit* u Selcima na Braču (RSG 292). Prefiksalna tvorba s prefiksom *pre-* [< prslav. **per(-)* (SES2 561)]. Krajnji je etimon navedenih oblika prslav. **točiti* (SES2 769).

1.2 Vino brizga/brizgne

U Žejanama, Šušnjevići i Novoj Vasi *viru kuhε*, u Letaju *viru iskreε*, u ostalim mjestima *viru špricε*. U dva smo mjesta zapisali i rečenice u prošlom vremenu. *Viru zevrit-a*. (Škabići) i *Viru zešpricnit-a din bačva*. (Miheli).

Za *viru* v. 1.

Oblik *kuhε* 3. je lice prezenta glagola *kuhej*: Maiorescu navodi *cuhesc* (VIrR 102), Byhan *kuhéj* (IrG 258), Popovici *kuhéj* (DRI 103), Pušcariu *cuhéj* (SIr 307),² Sárbu i Frățilă *cuhéj* (DIr 201), Kovačec *kuhéj* (IrHR 57), Dianich *ku'hey* (VIrI 117). Mi smo u Žejanama i Šušnjevići zabilježili *kuhej* (jo *kuhesk*), u Je-

1 Dianich uz *vir*, *-u*, pl. *-ure*, *-urle* stavlja naznaku s. m. (= muški rod), što čini i uz druge imenice toga tipa. Prema našim (i najrecentnijim) anketama riječ je ipak o dvorodu.

2 Pušcariu ima i *cuhivéj* (TIr 307) i *scuhéj* (TIr 324) – prvo u značenju „kuhati“, drugo „skuhati“. Mi smo u Šušnjevići zapisali *kuhivéj* (jo *kuhivesk*) i *skuhej* (jo *skuhesk*), u Jesenoviku, Brdu i Letaju *kuhivéj* (jo *kuhives*) i *skuhej* (jo *skuhes*) te u preostalim južnim selima *kuhivéj* (jo *kuhives*) i *skuhej* (jo *skuhes*).

senoviku, Brdu i Letaju *kuhej* (*jo kuhēs*), u ostalim mjestima *kuhej* (*jo kuhēs*). Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *kùhati* na Roveriji (RROG 132), *kùhat* u Novalji (RGNoP 325) itd.:³ „Postalo od **kuxati* (sln. *kùhati*), što je posuđeno iz stvnj. *kohhōn* (usp. njem. *kochen*), a to je posuđeno iz lat. *coquō* [...] U ostalim se slavenskim jezicima za značenje ‘kuhati’ koristi glagol naslijeđen iz psl. **variti*⁴ [...]“ (ERHJ). Usp. u Brgudu *mōšt kùha*, u Čepiću *mōšt kùha* i *vīno kùha* (IrLA 1241). Usp. npr. *Vīno kùha*. u Brgudu (IrLA 1244), Pazu, Buićima, Kringi, Jurićevom Kalu (LAIČaGgr 1244).

Oblik *iskrē* 3. je lice prezenta glagola *iskrej* (*jo iskrēs*) „iskriti“: mi smo u Šušnjevići zapisali *iskrej* (*jo iskrēšk*), u ostalim mjestima *iskrej* (*jo iskrēs*). Autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo nemaju glagol, samo imenicu „iskra“: Byhan navodi *iskrē*, *-re* (IrG 231), Popovici *iskrē*, *-a* (DRI 115), Pušcariu *iskrē* (SIr 312), Kovačec *iscrē*, *iscra* za Brdo i *iscra*, *-e* za Žejane (IrHR 93), Dianich *iskra* (VIrI 109). Mi smo u Šušnjevići i Novoj Vasi zapisali *iskrē*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u ostalim mjestima *iskra*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *iskra* na Roveriji (RROG 97), Grobinštini (GG 283), u Senju (SR 41), *iskra* u Novalji na Pagu (RGNoP 272), *iskra* i *iskrit* na Braču (RBČG 309) < prslav. **jiskra* (SES2 227). Usp. npr. *Vinō iskrā* u Gračišću, *Vīno iskrā*. u Rovinjskom Selu (LAIČaGgr 1244).

Treće je lice prezenta i oblik *špricē* „šprica“: u Šušnjevići smo zabilježili *špricēj* (*jo špricēs*), u ostalim južnim selima *špricēj* (*jo špricēs*), dok taj glagol u Žejanama nismo zapisali (što, dakako, ne znači da ga nema). U Mihelima smo zapisali i rečenicu *Vīru zešpricnīt-a din bāčva*. „Vino je špricnulo (zašpricnulo) iz bačve.“ – *zešpricnīt-a* je prošlo vrijeme glagola *zešpricnī* „štrcnuti, zaštrcnuti“: u Šušnjevići vele *zespricnī* (*jo zespricnešk*), u ostalim južnim selima *zešpricnī* (*jo zešpricnes*), u Žejanama nismo zabilježili. Od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo u Kovačeca i Dianicha nalazimo *šprīčēj* (IrHR 191) odnosno *šprīčtsey* (VIrI 170). Posuđeno iz nekog čakavskog idioma: npr. *šprīcat* na Boljunštini (RBoG 273), Grobinštini (GG 642) i Senju (SR 146), *špricāt* u Mrkočima (RGZM 639), *šprīcot* na Braču (RBČG 939). Riječ je o germanizmu, Snoj za sln. *šprīcati* „škropiti, brizgati“ piše: „Prevzeto iz nem. *spritzen* ‘brizgati’ [...]“ (SES2 738) – Istromletački *sprizar* (VG 1080 – za Rijeku), *sprisār* (DDP 260; VPB 255) vjerojatno posuđenice iz slovenskoga⁵ (u drugim mletačkim idiomima ne nalazimo potvrde) prije nego istarski germanizmi koji su prešli u čakavske govore. Oblici tipa *zešpricnī* tvoreni su s pomoću prefiksa *ze-* [< prslav. **za* (SES2 841)]. Usp. npr. *Vinō špricō z bāčve*. u Pićnu, *Vīno špricā iz bāčve*. u Marčani, *Vīno sprīca*. u Mošćenicama (LAIČaGgr 1244).

3 Oblici prošireni diljem hrvatskih prostora (OA).

4 Oblici potekli od **variti* u istom značenju, „kuhati“, u uporabi su duž jadranskih obala poprilici od Splita prema jugu: npr. *vārit* u Splitu (OA), u Korčuli (RGGK 386), *vārit* u Blatu na Korčuli (RGBK 461), *vōrit* u Visu (LVJ 74).

5 Sln. *šprīcati* diljem slovenske Istre (OA).

Za bačvu Pušcariu donosi *băţve* (Slr 304), Sârbu i Frăţilă *bačva* (Dir 190), Kovačec *báčve, -a, -i, -ile* za juž. s., *báčva, -i, -ile* za Žejane i *băţve, -a, -i, -ile* za Šušnjevicu (IrHR 36), Dianich *'băčva* (Vlrl 85). Mi smo u Šušnjevicu zapisali *băcve, -a, -i, -ile* ž., u Novoj Vasi *băčve, -a, -i, -ile* ž., u svim ostalim mjestima *băčva, -a, -i, -ile* ž., a u Novoj Vasi, Letaju, Trkocima i Mihelima još i *băčva, -a, -e, -ele* ž. Posuđenice iz nekog čakavskog govora: npr. *băčva* u Brgudu, Čepiću (IrLA 1251) i Orbanićima (ČDO 414), *bacva* u Labinu (RLG 16), *băčva* i *băčva* u Salima (RGS 25) < pslav. **bъči*, gen. **bъčьve* (HER 120).

Prijedlog *din*⁶ sastavljen je od *di* i *in* i znači uglavnom „iz“,⁷ a prijedložni je izraz *di su* u značenju „ispod“ sastavljen od *di*⁸ (= *de*, iste etimologije – v. 2.2) i *su*⁹ „pod, ispod“ < lat. *sūb*, REW 8344 > dr. *sub* (DEX 1031); ar. *su* (DDAr 986); mr. *sub* (DMr 279). Autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo navode *din* (Vlrl 103; IrG 207; DRI 107; Slr 308; Tir 164; Dir 206; IrHr 68; Vlrl 94), složenicu, dakle, od *di* [oblik *di* kao posebnu natuknicu imaju samo Pušcariu, Cantemir i Dianich (Slr 308; Tir 164; Vlrl 93)] i *in* [Byhan donosi *in* (IrG 230) i *on* (IrG 298), Popovici *ām* i *ān* (DRI 90), Pušcariu (*ān*) (Slr 303), Cantemir *ān* (Tir 156), Sârbu i Frăţilă *ân* (Dir 188), isto i Kovačec (IrHR 29), Dianich *an* i *am* (Vlrl 98);¹⁰ dr. *in* (DEX 519); ar. *in* (DDAr 585); mr. *an, ān* (DMr 14) < lat. *in*, REW 4328]. Što se prijedložnog izraza *di su* (*disu*) tiče Byhan ga navodi pod natuknicom *su* kao (*di*) *su vos* (IrG 356), Pušcariu ima *disu* „de sub“ (Slr 309) i *su* „pod“ (Slr 326), Dianich uz natuknicu *di* daje i *di su* u primjerima *di su 'stabla* „ispod biljke“, *vi'keyt-a di su vwoz* „vikao je ispod voza“ (Vlrl 93), a ima i *su* kao posebnu natuknicu (Vlrl 165), Kovačec daje *di su* (*di su*) „ispod“ (IrHR 69), a ima *su* „pod, ispod“ kao posebnu natuknicu (IrHr 185). Prijedlog *su* kao posebnu natuknicu daju još i Cantemir (Tir 181) i Sârbu i Frăţilă (Dir 281).

I u Škabićima smo uz traženo dobili i rečenicu u prošlom vremenu, *Vîru zevrit-a*. „Vino je uzavrijelo.“ Za *vîru* v. 1. Glagol *zevri* autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ne bilježe. Mi smo u Žejanama čuli *zavri* (*jo zavres*), u Šušnjevicu *zevri* (*jo zevrešk*), u ostalim mjestima *zevri* (*jo zevres*). Posuđeno iz nekog čakavskog idioma: npr. *zavrèt* na Boljunštini (RBoG 320) i Grobinštini (GG 720) – tvoreno prefiksacijom *za* + *vret*: npr. *vrèt* na Boljunštini (RBoG 308) i Grobinštini (GG 695) < prslav. **vbrěti* (SES2 835).

1.3 Nepravo, patvoreno vino

U Žejanama smo zabilježili *vîru mešturejt*, u Šušnjevicu i Zankocima *vîru fakut ku bätu*, u Mihelima *vîru ku bätu fakut*, u Škabićima i Trkocima *vîru futurejt*, u preostalim južnim selima *vîru ku bätu*.

6 Mi smo u svim mjestima zabilježili *din*.

7 Može značiti i „od; zbog; po“ i sl.

8 I mi smo u svim mjestima zapisali *di*.

9 I mi smo u svim mjestima zapisali *su*.

10 Mi smo u svim mjestima zapisali *an* i *am*.

U svim smo mjestima kao odgovor dobili sintagme čiji je glavni član *vir* „vino“: *viru mešturejt* „vino smučkano“, *viru faturejt* „vino patvoreno“, *viru fakut ku bātu* „vino napravljeno s palicom“, *viru ku bātu fakut* „vino s palicom napravljeno“, *viru ku bātu* „vino s palicom“.11 Za *vir* v. 1.

Riječi tipa *bāt* u istrorumunjskom mogu značiti „štap, palica“ (kao ovdje), „čekić, bat, malj“ i „uteg na vagi“. Čakavski repertoari kojima se služimo navode samo drugo i/li treće navedeno značenje [npr. u Senju i Komiži *bāt* (SR 5, ČL 38), u Pićnu *bat* (PI 11), na Braču *bāt* (RBCG 103)], no u Akademijinu rječniku, uz *bāt* navode se sva: „clava, malleus, baculum, verber, patillum, surculus“ (ARj I: 205) – dakle i „palica“ i „mlat“ i „šiba“. Bilo kako bilo krajnji je etimon isti za sva značenja, u osnovi mu je sem „tući, udarati“: „Postalo od psl. *batъ [...], što je imenica izvedena od glagola *batati ‘udarati’ [...]. Slavenski korijen *bat- ‘udariti’ može biti u vezi s lat. *battuō* ‘udarati’ [...]“ (ERHJ). Mi smo za „palica; uteg na vazi; čekić“ zapisali: *bāt, -u, -ure, -urle* m. u Žejanama i *bāt, -u, bāt, bāti* i *bāt, -u, -ure, -urle* bg. u svim ostalim mjestima. Byhan ima *bōt* (IrG 198), Pušcariu *bāt* (SIR 304), Maiorescu *bāt* (VIrR 94), Popovici *bāt, -u, -urle* (DRI 92), Sârbu i Frătilă *bāt, -ure* (DIr 191), Kovačec *bāt, -u, -ure* (IrHR 37), Dianich *bāt* (VIrI 85) – osim Dianicha svi samo u značenju „palica, štap, kolac“, dok Dianich daje i značenje „martello (= čekić)“. Možda bi se oblik mogao protumačiti i kao izvorni u značenju „palica“ koje je kasnije prošireno prema čakavskim likovima:12 u dr. je potvrđeno *bāt* „palica“ (DEX 92; DER 727) – u DEX na koncu članka stoji Et. nec. (= etimologija nepoznata), dok Cioranescu najprije postavlja pretpostavku, „Probablemente el esl. *bičī* »flagellum« nastavljajući da „el fonetismo no es claro“ pa u nastavku navodi razna tumačenja drugih etimologa, i Skokovo13 što također dovodi u pitanje (DER 727). Skok, dakle, od etimona koji smo mi gore naveli, izvodi rum. *bâtă* „štap“ (DEX 93 – autor i ovdje stavlja naznaku da je etimologija nepoznata). Povezivanje *bāt* i *bâtă* i Cioranescu i oni koje on navodi (Miklošič, Chihac i dr.), bez obzira na savršeno semantičko poklapanje, dovode u pitanje, zbog promjene *t* → *c* (rumunjskim pravopisom *ț*). Bi li ovaj istrorumunjski termin o kojem se bavimo mogao biti međučlan koji nedostaje a koji rumunjskim etimolozima koje navodimo nije bio poznat?

11 Riječ je o patvorenom, jako lošem vinu, eventualno s malo grožđa, u koje se dodaje obilato šećer i razni drugi dodatci poput prašaka, a sve se miješa palicom, zato nazivi. Semantizam „štap“ koriste svi istarski idiomi pri imenovanju ovoga vina: npr. u istriotskom *vin da bašton* u Rovinju, *vin de bašton* u Balama, *vin de bašton* u Fažani i Šišanu, *vin de bašton* u Galižani (ILA 1245); u istromletačkom *vin de bašton* u Brtonigli i Kanfanaru, *vin kon bašton* u Poreču (ImLA 1245); u čakavskom *viño nerjěno s pālicon* u Brestu, *viño s pālicon* u Pazu, *viño na pālico* u Žminju, *viño na pālicu* u Nedeščini; u perojskom *viño štāpan*; i u slovenskom jednostavno *bašton* u Borštu (LAIČLaGgr 1245).

12 Osim uz likove u značenju „palica, štap“ valja svakako pomišljati i na preplitanja, naslanjanja i slično sa (istro)mletačkim sljedbenicima lat. *battuēre*, REW 996.

13 Skok, s. v. *bāt* najprije utvrđuje da je riječ o domaćoj, slavenskoj riječi i nastavlja: „U jezicima koji posuđiše ovu riječ, kao Mađari od panonskih Slavena i Rumunji od dačkih Slavena mjesto *a* stoji *o* [...]; ili u rumunjskom *î, â, o: bîță* f. »štap« [...]“ (Skok I: 120).

Oblik *fakut* je particip glagola *fāče* „činiti“ koji je ovdje u pridjevskoj uporabi. Mi smo u Šušnjevcu zabilježili *fāce* (*jo fak*), u ostalim mjestima *fāče* (*jo fak*). Osim „činiti“ glagol može značiti i „roditi“. Maiorescu ima *fac* (VIRr 104), Pušcariu *fāte* (SIR 310), Cantemir *fāce* (TIR 165), Sârbu i Frătilă *fāče* (DIR 211), Kovačec *fāče* za Jesenovik i Žejane i *fāte* za Šušnjevicu i Brdo u značenju „činiti, načiniti, raditi; napraviti, praviti; izleći, roditi“ (IRHR 76), Dianich *fwače* (VIRI 103), Radu Flora ima samo *fače* i to u primjeru uz „dan“: „o zi nu fače mladoleto“¹⁴ u značenju „činiti“ (MALGI 188). Domaći glagoli: dr. *face* (oba značenja) (DEX 363; DER 3232); ar. *fac* (DDAr 446; DER 3232); mr. *fac* (MrA 83, 150, 163, 171; DER 3232), *fat* (MrA 161; DER 3232) < lat. *facere*, REW 3128. Usp. npr. u Brgudu *naprăvlĕno vĭno* (IRLA 1245), u Munticu *uĉĭrĕno vĭno*, u Šumberu *storĕno vĭnĕ* (LAIČaGgr 1245).

Particip (pridjev) *faturejt* ne bilježi ni jedan od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo. Glagol *faturej* (*jo fatures*) dobili smo od ispitanika koji su nam dali i sintagmu s participom ali tek na naše inzistiranje i nisu bili u stanju ponuditi koju suvislu rečenicu s njim, pa možemo pretpostaviti da su cijelu sintagmu stvorili prema sličnim čakavskim kao npr. *faturāno vĭnĕ* u Karojbi, *faturāno vĭno* u Vižinadi, *faturāno vĭnĕ* u Nedeščini, *fatŭrano vĭno* u Materadi (LAIČaG 1245). Pridjev *faturan* particip je glagola tipa *faturat(i)*: npr. *faturăt* i *faturĕvat* „patvoriti“ na Boljunštini (RBoG 51), *faturàn* (pridjev), *faturát* i *faturívat* u Kašteliru (ČKG 203) < npr. (istro)mlet. *faturàr* „raffazzonare una cosa, ricoprendone i difetti per farla apparir più bella e migliore“ (BOE 263), *faturar* (VG 363), *faturà*, -ado agg. „adulterato. *Sto vĭn xe faturà*, questo vino è adulterato“ (GDDT 227). Hrvatske su sintagme mogle nastati unutar čakavskoga ili pak preuzimanjem istromletačkih kao npr. *vĭn fatura* u Savudriji i Vabrigi (LAIČaGgr 1245), Momjanu, Bujama i Novigradu (ImLA 1245), u svakom slučaju uz naslanjanje na njih. Krajnji je etimon lat. *factūra*, REW 3136.

Uz particip *mešturejt* Žejanci su nam bez oklijevanja dali glagol: *mešturej* (*jo meštures*) i cijeli niz rečenica s njim. Znači „iskombinirati; smućkati“ i sl. Glagol su stvorili unutar vlastita idioma prema imenici „majstor“: Maiorscu donosii *mestru* (VIRr 112), Byhan *mĕstru* (IRG 275), Popovici *meštru* (DRI 125), Pušcariu *mestru* (SIR 314); mi smo u Šušnjevcu zapisali *meštru*, *meštru*, *meštri*, *meštri m.*, u ostalim mjestima *meštru*, *meštru*, *meštri*, *meštri m.* < npr. čak. *mĕštar* na Roveriji (RROG 158), Boljunštini (RBoG 130), u Salima na Dugom otoku (RGS 183), na Braču (RBCG 470), *mĕštār* u Crikvenici (RCrG 146) < npr. (istro)mlet. *mestro* (BOE 414; VG 623), *mĕstro* (VPI 173) < lat. *magister*, REW 5229.

Preostaje nam obraditi domaći veznik *ku* „s, sa“. Mi smo ga u svim mjestima zapisali kao *ku*; Maiorescu ima *cu* (VIRr 102), isto i Popovici (DRI 102), Pušcariu (SIR 307), Cantemir (TIR 163), Sârbu i Frătilă (DIR 201) i Kovačec (IRHR 56), Byhan i Dianich *ku* (IRG 256; VIRI 117) < lat. *cum*, REW 2385 > dr.; ar.; mr. *cu* (DEX 245; DDAr 315; DMr 82).

14 = jedan dan ne čini proljeće.

1.4 Kominjak, tanko vino, malo vino

U Žejanama *redāk vir*, u Jesenoviku i Letaju *bevānda*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u Brdu, Škabićima, Trkovicima, Zankovicima i Kostrčanu *bevānda*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u Kostrčanu i *debul vir*, potonje i u Šušnjevići i Mihelima, u Novoj Vasi *tīrar vir*.

Nazivi tipa *bevānda* u istrorumunjskom i u čakavskim govorima iz kojih potječu imaju tri značenja: „tanko, malo vino“, „piće od razvodnjena vina, obično u omjeru pola-pola“ i „piće od vode u koju se doda par kapi octa“. Maiorescu navodi *bevāndā* (VIR 95), Popovici *bevāndā* (DRI 92), Sârbu i Frățilă *bevānda* (DIR 191), Dianich *be'vwānda* (VIR 85) – Maiorescu u našem značenju, Dianich u značenju „piće od vode i vina; piće od octa i vina“, ostali samo kao „piće od vode i vina u omjeru pola-pola“. Mi smo u značenju „piće od vode i octa“ u Šušnjevići i Novoj Vasi zapisali *bevānde*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. i *bevānde*, *-a*, *-i*, *-ile* ž., u Jesenoviku *bevānda*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., a svi navedeni oblici ovoga tipa u svim mjestima znače i „piće od razvodnjena vina“. Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *bevānda* u Brestu, *bevānda* u Krbavčićima, Tinjanu, Šorićima i Medulinu (LAIČaGgr 1246) – u značenju kojim se trenutno bavimo; *bevānda* u Ičićima, u Rovinjskom Selu, *bevuōnda* u Drenju (LAIČaGgr 1246) – u značenju „piće od vode i octa“. U čakavskim repertoarima nalazimo: *bevānda* „tanko vino; vino s vodom; piće koje se dobije dodavanjem manje količine octa u vino“ na Roveriji (RROG 31), *bevñnda* „napitak od vode i vina, piće zgotovljeno od vode i koma“ na Boljunštini (RBoG 10), *bevānda* „vino razblaženo vodom; blaže vino načinjeno od dropa uz dodatak zaslađene vode“ na Grobinštini (GG 165), isto, „vino razblaženo vodom“, u Crikvenici (RCrG 56), *bēvānda* „piće koje se pravilo od koma poslije otakanja vina i prešanja; piće od vina pomiješana s vodom u raznim omjerima“ u Trogiru (RTrCG 43), *bevōnda* „blago vino koje se dobije iz već djelomično isprešanog dropa u koji se dodaje prilična količina vode“ na Braču (RBČG 109), *bevānda* „piće od vina i prikladne (ovisi o okusu ili navici) količine vode“ u Splitu (StR 22) < (istr.)mlet. *bevānda* „vino annacquato; vinucolo“ (BOE 77), *bevānda* „acqua e vino, acqua pazza“ (VG 88), *bevānda* „vino allungato con acqua; vinello (preparato con l'aggiunta di acqua alle vinacce e lasciato in breve fermentazione)“ (DDP 41), *bevānda* „acqua e vino per dissetarsi“ (VPB 41), *bevānda* „bevanda di acqua e vino o acqua e aceto“ (VPI 51). Krajnji je etimon izveden od lat. *bībēre*, REW 1074.¹⁵

Ostaju nam tri sintagme: *redāk vir* „rijetko vino“, *debul vir* „slabo vino“ i *tīrar vir* „mlado vino“. Za *vir* v. 1.

Za prvi pridjev Byhan ima *rédok* (IrG 326), Popovici *rédac* (DRI 143), Sârbu i Frățilă *redac* (DIR 267); mi smo ga u Žejanama, Brdu, Škabićima, Trkovicima, i Mihelima zapisali kao *redāk*, *redka*, *redko*; *redki*, *redke*, u ostalim selima *retāk*, *retka*, *retko*; *retki*, *retke*. Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *rēdak* u Velim Munama, Gologoricima, *rīēdak* u Žminju, *rīdak* u Rovinjskom Selu (LAIČaGgr 330), u Salima (RGS 310), *rīdak* u Splitu (StR 290) < prslav. **rěďkь* (SES2 610).

15 Tal. *bevānda* „mostra un adattamento di *bibenda* ‘che è da bere’ [...]“ (DELI 208, s. v. *bēvere*).

Sintagmu *debul vir* zapisali smo samo u tri mjesta, no pridjev „slab“ poznaju svi Istrorumunji: u Šušnjevići i Novoj Vasi zapisali smo *debul*, *debul̃e*, *debul̃o*; *debuli*, *debul̃e*, u svim ostalim selima *debul*, *debul̃a*, *debul̃o*; *debuli*, *debul̃e*. Popovici navodi *debul* (DRIS 147), Pušcariu *debul* (Slr 308), Kovačec *dēbol* za Šušnjeviću (IrHR 67), Dianich *'debul* (VlIrI 93). Mletacizam posuđen iz nekog čakavskog idioma: npr. *dēbul* na Roveriji (RROG 60), Vrgadi (RGV 43) i na Braču (RBČG 176), *dēbol* na Boljunštini (RBoG 34), *dēbul* u Novalji na Pagu (RGNoP 187) < (istro)mlet. *debole* (BOE 220), *dēbole* (VG 292) < lat. *dēbilis*, REW 2491. Za sintagmu usp. npr. *dēbulo vīno* u Čepiću (IrLA 1246), *dēbulo vinō* u Krtima, *slābo vinō* u Peranima, *slābo vinō* u Paradižu, *slābo vīno* u Materadi (LAIČaGgr 1246).

Pridjev *tīrar* „mlad“ u trećoj sintagmi domaći je. U Žejanama, Mihelima i Kostrčanu zapisali smo *tīrer*, *tīrera*, *tīrero*; *tīreri*, *tīrere* u Šušnjevići *tīrar*, *tīrare*, *tīraro*; *tīrari*, *tīrare*, u Novoj Vasi *tīrər*, *tīrər̃e*, *tīrər̃o*; *tīrəri*, *tīrər̃e*, u Jesenoviku, Letaju i Zankovcima *tīrər*, *tīrər̃a*, *tīrər̃o*; *tīrəri*, *tīrər̃e*, u Brdu, Škabićima i Trkovicima *tīrar*, *tīrara*, *tīraro*; *tīrari*, *tīrare*. Maiorescu ima *tīrer*, *tīrer̃ă* (VlRr 126), Byhan *tīrer* (IrG 360), Popovici *tīrer*, *-e* (DRI 158), Pušcariu *tīrar*, *-e* (Slr 327), Cantemir *tīrer*, *-e* (TlR 183), Sârbu i Frațilă *tīrer*, *-a* (DlR 288), Kovačec za Šušnjeviću i Novu Vas *tīrar*, *tīrare*, u Šušnjevići i *tīrer̃e*, za Žejane *tīrer*, *tīrera* (IrHR 197), Dianich *'tīrar* (VlIrI 175). Domaća riječ: dr. *tânăr* (DEX 1076); ar. *tinir*, *-ră* (DDAr 1035), *tinir*, *tiniră* (DARm 528); mr. *tinir*, *-ă* (DMr 295) < lat. *tēner*, REW 8645.¹⁶ Za sintagmu usp. npr. *mlādo vīno* u Selini (LAIČaGgr 1246).

1.5 Ciknuto vino

U Žejanama smo zapisali *kis̃elast vir*, u Novoj Vasi *lūtast vir* i *c̃aknīt vir*, u Letaju, Brdu, Škabićima, Trkovicima i Kostrčanu *ciknīt vir*, u Zankovcima i Mihelima *lūt vir*, potonje i u Jesenoviku uz *vīru lūt*, u Šušnjevići također *vīru lūt* uz *ber̃se*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. U Zankovcima su nam rekli da *ber̃sa*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. znači „vino koje zadaje na trulež“.

Osim *ber̃sa* sve sintagme koje pridjevom određuju imenicu *vir* „vino“ (v. 1.).

U hibridnim sintagmama tipa *ciknīt vir* „ciknuto vino“ pridjev (koji autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ne donose) potječe od čakavskih oblika: npr. *c̃iknuto vīno* u Čepiću (IrLA 1247), *c̃iknuto vīno* u Funtani, *c̃iknuto vinō* u Labinu (ImLA 1247), *c̃iknuto* pridj. sr. r. „pokvareno, ljuto (o vinu)“ na Roveriji (RROG 46), *c̃iknjen* „nakiselkast (o vinu)“ u Mrkočima (RGZM 56), isto i u Medulinu (RMG 34), *c̃iknut* na Braču (RBČG 150) – onomatopeja (ERHJ)

U sintagmama tipa *lūt vir* i *lūtast vir* pridjev je posuđen iz nekog čakavskog govora: u Žejanama smo zabilježili *lūt*, *-a*, *-o*; *lūt*, *lūt̃e*, u Šušnjevići i Novoj Vasi *lūt*, *-e*, *-o*; *lūt*, *lūt̃e*, u ostalim južnim selima *lūt*, *-a*, *-o*; *lūt*, *lūt̃e*, u Jesenoviku i

16 Pušcariu rekonstruirala vlat. **tēñerus* (EWRS-LE 1734), što preuzima i Cioranescu: „Lat. *tēñer*, por medio de la forma popular **tēñerus*.“ (DER 8717).

Trkovicima i *lut*, *-a*, *-o*; *lut*, *lute*, u Škabićima i *jut*, *-a*, *-o*; *jut*, *jute* i *jut*, *-a*, *-o*; *juc*, *jute*. Byhan ima *lut* (IrG 270), Popovici *lut*, *-e* (DRI 122), Kovačec *luto* (n.) (IrHR 97), Dianich *ljut*, *-a*, *-o*, pl. *ljuc*, *ljuti* (Vlrl 124). Posuđeno iz nekog čakavskog idioma: npr. u Svetvinčentu *luto* (n.), u Čabrunićima *luto* (n.) (ILA 347a), u Labinu isto (ImLA 347a), u Medulinu, Senju, Bibinjama *ljut* (RMG 121; SR 69; RBiG 368), u Funtani *juto* (n.) (ImLA347ab), u Brgudu *jut* (IrLA 347ab), na Braču *jut* (RBCG 360) < prslav. **ljūtъ* (ERHJ).

U sintagmi *kiselast vir* pridjev je također hrvatski, preuzet iz nekog čakavskog idioma: u Šunjevici i Novoj Vasi zapisali smo *kisel*, *kisele*, *kiselo*; *kiselj*, *kisele*, u svim ostalim mjestima *kisel*, *kisela*, *kisele*; *kiselj*, *kisele*, u Jesenoviku i Brdu i *kisel*, *kisele*, *kiselo*; *kisel*, *kisele*. Byhan donosi *kise* (IrG 241), Popovici *kise*, *-o*, *-la* (DRI 118), Sārbu i Frāṭilā *kisel*, *kisla*, *-o* (Dir 222), Dianich *kisel*, *-a*, pl. *kiselj*, *kisele* (Vlrl 113). Posuđeno iz čakavskoga: npr. *kiselas* na Boljunštini (RBoG 91), *kisel* u Čepiću (IrLA 347b), *kisel* u Labinu (RLC 123), *kisē* na Ižu (RGI 138), *kiselo* (n.) u Svetvinčentu, Čabrunićima, Ližnjanu (ILA 347b) < prslav. **kyselъ* (ERHJ).

Od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo Dianich ima imenicu *bersa* (Vlrl 84). Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *bērsa* „ber-sa, pokvareno, pljesnivo vino“ u Mrkoču (RGZM 30), *bērsa* „kiselost (o vinu)“ na Roveriji (RROG 31), *bersa* „vinska gljivica“ (RBoG 11) i povr. gl. *zbersit se* „ciknuti (vino), pokvariti se“ na Boljunštini (RBoG 320), *bērsa* „vinski talog, plijesan, vinum mucidum“ i povr. gl. *zbērsiti se* „kaže se o vinu koje prelazi u ocat“ u Vodicama (ID 156), povr. gl. *bērsāt se* „kvariti se (odnosi se na vino, čovjeka, posao)“ na Grobinštini (GG 164), *bērsa* „trop ili talog vinski koji se po dućanima prodaje za bojadisanje“ u Lici (Skok I: 218, s. v. **brs**). Hrvatski oblici vjerojatno potječu od (istro)mletačkih. U rječnicima (istro)mletačkih idioma nalazimo samo imenicu *bersa* „vino guasto“ (VDP 24) i pridjev *bērso* „ammuffito“ (DDP 41); češći su oblici s početnim *v-*: npr. *versa* „vino guasto“ (NDDT 349), *versa* „vino che si da muffa“ (GDDT 781), *vērsa* „vino guasto“ (VPB 284), *versa* „vino che si da muffa“ (VG 1215). Doria za *versa* pretpostavlja „di lat. *versa* (da *vertere* »rivoltare«¹⁷)“ (GDDT 781). I Skok daje istu etimologiju: „u istrom. *bersa*, *bierto* pored *vērsa*, poimeničeni participi perfekta na *-s* i *-t* od lat. *vertere*“ uz napomenu „Možda se umiješala i ibernska riječ *brisa*“ (Skok I: 218, s. v. **brs**).¹⁸ Ako prihvatimo Skokovu usputnu pretpostavku i etimon naveden u bilješci prihvatimo kao ishodište za navedene oblike s početnim *b-*, mogli bismo pomišljati da su oni u čakavskim istarskim govorima posljedici starijih jezičnih slojeva (pogotovo jer postoje samo u istriotskom – *bersa* i pridjev¹⁹ *berso* koje smo mi naveli iz pulsko-mletačkoga su, pa bi lako mogli biti i kroatizmi), a u prilog Skokovoj pretpostavci išao bi i areal na kojem se oblici s *b-* protežu (v. Skok I: 218).

17 *vērtēre*, REW 9249.

18 Prema *brisa* „Weintrester“, REW 1307, iz čega Meyer-Lübke izvodi aragonski, katalonski i valencijski *brisa*.

19 Usput, pridjev smo zabilježili i za čakavski: *bēselo vino*, u Brgudu (IrLA 1247).

2 VINSKI PODRUM

U Žejanama i Zankovcima *konobe*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u Šušnjevcima i Novoj Vasi *konobe*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u svim ostalim mjestima *konoba*, *-a*, *-e*, *-ele* ž.

Maiorescu ima *canobă* (VIR 97), Byhan *konóbe* (IRG 245), Popovici *conobę* (DRI 99), Cantemir *conóbe* (TIR 162), Sârbu i Frăţilă *conoba* (DIR 199), Kovačec *conóbe* (IRHR 52), Dianich *ko'nwoba* (VIRI 115). Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *konôba* i *kanôba* na Roveriji (RROG 122; RROG 109), *konôba* na Boljunštini (RBoG 98), u Crikvenici (RCrG 123), u Brgudu i Čepiću (IRLA 1248), na Grobinštini (GG 318), na Ižu (RGI 147), *kanôba* u Rovinjskom Selu (LAIČaGgr 1248), *kónoba* u Splitu (StR 147). „Rana posuđenica iz latinakoga *canaba* ‘krčma, koliba’, nepoznate etimologije. Možda posuđeno iz istoga izvora kao grč. κάναβος ‘drveni okvir’“ (ERHJ). Oblici tipa *kanoba* križani su s mletacizmima tipa *kano-va*, *kanava*²⁰ [npr. u Krtima *kânuva* (LAIČaGgr 1248)] < mlet. *cànova* (VG 161; GDDT 123), *cànava* (VG 158; GDDT 119) < lat. *canāba*, REW 1566.

2.1 Sniziti se (o vinu u bačvi)

U Žejanama nismo dobili odgovor. U Šušnjevcima *kalej* (*jo kalešk*), u Jesenoviku *kalej* (*jo kales*), u Novoj Vasi *kalvε se* (3. l. jd. prezenta), u Letaju *kalivǰj se* (*jo me kalives*), u ostalim južnim selima *kalej se* (*jo me kales*).

Byhan ima *kalej* (IRG 236), Popovici *calej* (DRI 96), Pušcariu *calivǰj* (SIR 305), Sârbu i Frăţilă *calęi* (DIR 195), Dianich *kal'ey* i *kali'vey* (VIRI 110). Mletacizam posuđen iz nekog čakavskog govora: npr. *kalăti* i *kalivăti* na Roveriji (RROG 106), *kălăt* i *kalivăt* (*se*) na Boljunštini (RBoG 83), *kălăt* i *kalivăt* na Grobinštini (GG 296), *kălăt* u Brgudu (IRLA 1282) i Crikvenici (RCrG 115), *kalăt se* u Čepiću (IRLA 1282), *kalăt* (*se*), i *kalivăt* (*se*) u Novalji na Pagu (RGNop 289, 290), *kalăt* i *kalivăt* u Blatu na Korčuli (RGBK 186), *kălăt* i *kalávat* (*se*) u Splitu (StR 131) < mlet. *calăr* (BOE 117; VPB 60; DDP 56), *calar* (VG 144; GDDT 112) < lat. *calāre*, REW 1487.1.

2.2 Koprena koja se stvara na površini vina u bačvi

U Žejanama *yrâmpa*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u Šušnjevcima *skrobu* (*skrob*, *-u*, *-ure*, *-urle* bg.) *văr de vir*, u Trkovicima *škorupu* (*škorup*, *-u*, *-ure*, *-urle* bg.) *de vir*, u preostalim južnim selima *škorupu* (*škorup*, *-u*, *škorup*, *-i m.*) *de vir*.

Za *yrâmpa* v. 2.4 – što se semantizma „cvijet“ tiče (*yrâmpa* = vinski cvijet) usp. npr. u Brgudu *cvět na vînu* (IRLA 1283), u Brestu *cvět*, u Damjanićima *cvîet*, u Golašu i Medulinu *cvît*; u Savudriji *fjor*; u Borštu *ružica*; u Peroju *cvjêt* (LAIČaGgr 1283).

Imenicu *skrob* u ovom značenju zapisali smo samo u Šušnjevcima, u obliku sintagme *skrobu văr de vir*, doslovce „koprena poviše vina“. U tom značenju, *skrwob* „velo che si forma sul vino“ samo Dianich, ostali kao značenje navode „vrsta palente“:²¹

²⁰ Usp. i sln. *kânova* u Borštu (LAIČaGgr 1248), *kaniva* i *kanoba* u Novoj Vasi (ImLA 1248).

²¹ To značenje, „farina, semolino“, i Dianich stavlja na prvo mjesto.

Maiorescu donosi *scrob* (VIrR 121), Byhan *skrob* (IrG 341), Pușcariu *scrob* (SIr 324), Cantemir *scrob* (TIr 177), Sârbu i Frățilă *scrob* (DIr 272). Mi smo imenicu toga tipa u značenju „palenta; griz“ i sl. zapisali u svim selima: u Žejanama *škrob*, **-u**, **-ure**, **-urle m.** i *skrob*, **-u**, **-ure**, **-urle m.**, isto i u drugim mjestima ali kao *bg.*, osim u Šušnjevići gdje nismo čuli oblika s početnim š-, premda su oni danas mogući. Ako nije domaće²² posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *skròb* i *škròb* „rijetka palenta“ na Roveriji (RROG 246, 271), *škròp* „kukuruzna kašica“ na Boljunštini (RBoG 269), *skròp* „dish resembling palēnta but with more fat“ u Orlecu (ČDOC 351), *skròb* „kašica“ u Labinu (RLC 249) < prslav. **skròbъ* (SES2 731). Oblici južnije duž Jadrana (barem prema rječnicima koje konsultiramo) nisu u uporabi, pa zaključujemo da su ih Istrorumunjski preuzeli tek u Istri. Drugi i treći element sintagme o kojoj raspravljamo hibridni je priloški izraz *vər de* „poviše, iznad, na“ sastavljen od jednog domaćeg, {*de*: u svim smo mjestima zapisali *de* [*de* (VIr 103; IrG 204; DRI 106; SIr 308; TIr 164; DIr 205; IrHR 66)] < lat. *de*, REW 2488 > dr. *de* (DEX 262); ar. *di* (DDAr 382; DArM 191); mr. *di* (DMr 107)]; i jednog stranog elementa (*vər*). Od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo Dianich ima *vər de* „sopra *vər de fwok* sopra il fuoco *vər de kwap* sopra la testa“ (VIrI 182). Riječ je o apokopiranom obliku imenice tipa *vərĥ* „vrh“: Byhan donosi *vørh* i *vrh* (IrG 385, 386), Sârbu i Frățilă *vârĥ* (DIr 296), Kovačec *vârĥ*, **-u**, *vârĥure*, **-urle** za Šušnjeviću i Žejane (IrHR 211). Mi smo u Žejanama zapisali *vørĥ*, **-u**, **-ure**, **-urle m.**, isto i u južnim selima ali kao *bg.*, dok u Jesenoviku, Letaju, Brdu, Trkovicima, Mihelima i Kostrčanu kažu još i *vørĥ*, **-u**, *vrĥ*, *vrĥi m.* Mogla bi biti i domaća riječ, svakako naslonjena na hrvatske oblike [npr. *vørĥ* u Čepiću (IrLA 73.), Vižinadi, Ičićima, Kringi i Šorićima (LAIČaGgr 73)]: dr. *vârĥ* (DEX 1152), *vîrh* (DER 9294: „Var. ant.“ = starija inačica); mr. *vâr*. (DMr 331). Bilo kako bilo, krajnji je etimon prslav. **vêrxъ* (SES2 835). Za *vir* v. 1.

Sintagma *škòrupu de vir* (za *vir* 1) doslovce znači „skorup od vina“. Osnovno je značenje oblika tipa *škòrup* „skorup (o mlijeku)“. Mi smo u Žejanama zapisali *škrelub*, **-u**, *škrelube*, *škrelubele m.*, u Šušnjevići *škòrup*, **-u**, *škòrup*, *škòrupi m.* i *škòrup*, **-u**, *škòrupe*, *škòrupele bg.*, u Jesenoviku *škòrup*, **-u**, *škòrup*, *škòrupi m.*, u ostalim južnim selima *škòrup*, **-u**, *škòrup*, *škòrupi m.* Popovici ima *şcorup* (DRI 154), Cantemir *şcòrup* (TIr 180), Dianich *škorup* i *škworup* „panna, velo che se si forma sul latte, sul vino“ (VIrI 169). Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *škòrup* u Brgudu i Čepiću (IrLA 1496), u Pićnu, Ičićima, *škòrûp* u Mošćenicama, *škòrûp* u Karojbi (LAIČaGgr 1496), *škòrup* u Škabrnji RGMŠ 108), u Bibinjama (RBIg 630), *škòrup* i *škòrup* u Korčuli (RGGK 318), *škòrûp* u Splitu (StR 304), *škòrup* u Trogiru (RTrCG 377); *škərlûp* u Brestu, *škərlûp* u Gologorici i Lindaru, *škərlûb* u Pazu (LAIČaGgr 1496). Skok drži oblike tipa *skòrup* sekundarnima nastalim disi-

22 U dr. postoji slavizam *scrob* i u našem značenju (DAR 394; DEX 965). Za druge rumunjske dijalekte ne nalazimo potvrdu.

milacijom iz redukcije neobične suglasničke skupine $rl > r$ oblika tipa *škarlub* (Skok III: 266). Krajnji je etimon prslav. **skorlup(a)* (Skok III: 266).

2.3 Talog

U Žejanama smo kao odgovor na pitanje dobili *krāčine, -ele* ž. ali u značenju „sluzava tvar u vinu ili octu“. U Šušnjevići *fundācile de vir*, u Novoj Vasi *fundācile de vir*, u Škabićima *fundācu de vir*, u Brdu, Trkocima, Kostrčanu, Zankovcima i Mihelima *fundācile de vir*, u Mihelima i *fēca de vir*, U Jesenoviku *mutežu de vir*, u Letaju *ča gusto de vir*.

Za de v. 2.2, za vir 1.

Žejanski naziv *krāčine* usamljen je (autori ir. repertoara kojima se služimo nemaju ga). Temeljito smo pregledali i sve čakavske repertoare koji su nam na raspolaganju (pedesetak) i ni u jednom nismo našli odgovarajućih oblika, a nema ih ni u našim atlasima. Nalazimo ga samo u Akademijinu rječniku: *kračina* „slijepljeno vino na bačvi s dvora, jal' vodeni talog pri sudu jali pri lokvi poput kore. Kračina od vina dobra je priviti, kad se čelade opari“ (ARj V: 429).²³ Pitanje etimologije za sada ostavljamo otvorenim, no možemo pretpostaviti da su Istrorumunji termin posudili dok su još bili u Cetinskoj krajini.

Imenicu *mutežu* (*mutež, -u, mutež, muteži m.*²⁴) čuli smo samo u Jesenoviku (što nikako ne mora značiti da je ostali ne poznaju) dok smo pridjev „mutan“ od kojega imenica potječe zapisali u svim mjestima: u Šušnjevići i Novoj Vasi *mutān, mutne, mutno; mutni, mutne*, u svim ostalim mjestima *mutān, mutna, mutno; mutni, mutne*. Sārbu i Frāṭilā imaju *mutān* (Dir 231), Kovačec *mūtān, mūtne, -tni, -tne* za Brdo i *mūtān, -tna, -tni* za Žejane (IrHR 122), Dianich '*mutān, 'mutna, -o, pl. -i, -e* (VIRI 129) – imenice nemaju. Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *mūtān* i *mūtēž* na Roveriji (RROG 165), *mūtān* na Grobinštini (GG 382), *mūtān* i *mūtēžina* (uvećanica) u Novalji na Pagu (RGNOP 385), *mūtni* u Orlecu (ČDOC 302), *mūtān* na Braču (RBČG 501) i u Senju (SR 79) – sve u značenju „mutan“ i „mutež“. U osnovi je navedenih oblika prslav. **mōtbn̄* ← **mōtīti* (SES2 417, s. v. *mōten*).

Likove tipa *fundācile* najčešće se rabi u značenju „talog od kave“,²⁵ no može i za druge taloge, za što potvrdu nalazimo i u Dianicha (koji jedini od svih autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ima oblik): *fun'dwaća, pl. fun'dwać, -i, -ile*²⁶ „fondi del caffè, del vino, feccia“ (VIRI 102). Taj oblik za termin o kojem

23 Navod prema građi M. Pavlinovića, vrijedi dakle za okolicu Makarske.

24 Usp. u Splitu *mutēžina* „zamućeno vino, vino s talogom“ (StR 190) i na Braču *mūtēž* „mutljavina, talog“ (RBČG 501).

25 Samo u tom značenju srodne smo oblike zabilježili i u drugim južnim selima: u Novoj Vasi *fundāče, -a, -e, -ile* ž., u ostalim *fundāča, -a, -e, -ele* ž., u Trkocima i Letaju još i *fundāča, -a, -e, -ele* ž., a u Jesenoviku još i *fundāč, -u, fundāč, fundāči m.*

26 Dianich stavlja oznaku da je riječ o muškom rodu imenice. Oblik *fun'dwaća* u mn. ne može biti *fun'dwać*, nego samo onako kako slijedi, *-i, -ile*, dakle ž. r. Trebalo bi: *fun'dwaća, pl. -i, -ile*. Pretpostavljamo da je htio pokazati imenicu u m. rodu (*fun'dwać*) pa se predomislio i pri preoblikovanju natuknice ostavio pogrešne stvari.

raspravljamo rabe i mnogi istarski Talijani: mi smo zapisali *fondači* u Bujama, Funtani i Labinu, *fundači* u Kanfanaru i *fondačo de l ojo*²⁷ u Rijeci (sve ImLA 1601). Šušnjevcima su svoj termin posudili od Hrvata:²⁸ npr. na Roveriji *fundäče* plt. (RROG 80), u Medulinu *fundäc* (RMG 67), isto i u Senju (SR 32), u Crikvenici *fündäčē* (RCrG 94), u Splitu *fundač* (StR 82) < (i)mlet. *fondacio* (VG 390), *fondacio* (DDP 112), *fondäci* (VDVD 82). U osnovi je ovih riječi lat. **fündus*, -*öris*, REW 3585.2.

Oblike tipa *murga* ne nalazimo u autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo. (Istro)mletacizmi posuđeni iz nekog čakavskog idioma: npr. *mûrga* u Svetvinčentu i Valturi (ILA 1601), na Hvaru (RPZ 166), *mûrka* u Funtani i Labinu (ImLA 1601), na Braču (RBČG 499) < (i)mlet. *morga* (BOE 426; VG 649), *morcia* (VG 648), *mòrcia* (DDP 169), *morka* (ImLA – za Momjan, Buje, Motovun, Tar, Višnjan, Kanfanar), *murka* (ImLA – za Mali Lošinj)²⁹ < lat. **amürcüla*, REW 435.

Sintagmu *fēca de vir*, doslovce „talog od vina“ zapisali smo samo u Mihelima (autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ne donose odgovarajućih oblika ni za sintagmu ni za imenicu). Oblici tipa *feca* u većini istarskih idioma znače i „talog“ i „kvasac“: npr. u čakavskim idiomima za „talog“ *fēca* u Krbavčićima, Vižinadi, Karojbi, Pazu, Musaležu, Svetom Petru u Šumi, Viškovićima, *fēca* u Ročkom Polju (LAIČaGgr 1284), za „kvasac“ *fēca* u Buićima, Tinjanu, Gračiću, Pićnu, Kringi, Selini, Damjanićima, Žminju, Jurićevom Kalu, Golašu, Rapcu, Presiki, Bijazićima, Drenju, Hrbokima, Viškovićima, Raklju, Marčani, Muntiću i Medulinu (LAIČaGgr 701); u perojskom govoru za „kvasac“ *fēca* (LAIČaGgr 701); u slovenskim istarskim govorima za „talog“ *fēče* u Novoj Vasi (ImLA 1284), *fēce*, *fēcā* u Borštu (LAIČaGgr 1284); u istromletačkim govorima za „talog“ *feca* u Novigradu, *feca de vin* u Rijeci, *feca de l vin* u Motovunu, *fēša* u Bujama (ImLA 1284), za „kvasac“ *fēca* u Momjanu, Brtonigli, Rijeci, Motovunu, Brkaču, Taru, Višnjanu, Poreču, Funtani, Labinu, *fēša* u Vrsaru, *fēša* u Bujama i Novigradu (ImLA 701); u istriotskim za „talog“ *fjesa* u Šišanu i *fēša* u Vodnjanu (ILA 1284), za „kvasac“ *fjesa* u Rovinju, *fēša* u Balama, Vodnjanu, Galizani, *fjesa* u Šišanu (ILA 701). U istrorumunjskom smo za „kvasac“ oblik zapisali samo u Škabićima: *fēca*, -*a*, -*e*, -*ele* ž. (IrLA 701).³⁰ Istrorumunji su oblike o kojima razglabamo

27 Isto i u mletačkom: *fondachio de l'ogio* (BOE 278, s. v. **fondächio**).

28 Tip *fondača*, *fondač* i sl. u uporabi je diljem Istre (OA), a tipa *fundača* i *fundač* i diljem Istre i Dalmacije (OA).

29 Potonje prema hrvatskim oblicima.

30 Za kvasac smo u Žejanama zabilježili *kvās*, *u*, *kvāsure*, *kvāsurle* m. i *krīma*, -*a*, -*e*, -*ele* ž., u Šušnjevcima i Novoj Vasi *krīme*, -*a*, -*e*, -*ele* ž., u ostalim juž. selima *krīma*, -*a*, -*e*, -*ele* ž. Byhan ima *krīme* (IrG 255), Popovici *crime* (DRI 102), Cantemir *crime* (Tlr 163), Kovačec *crīma* za Žejane (IrHR 56), Dianich *krīma* (Vlr 116); Sârbu i Frățilă *cvas* (Dlr 201), Kovačec *cvās* za Žejane (IrHR 60). Oblici tipa *kvas* posuđeni su iz nekog čakavskog govora: npr. *kvās* u Brestu i Mošćenicama *kvās* u Krbavčićima i Svetom Petru u Šumi (LAIČaGgr 701) i u Senju (SR 63) < prslav. **kvāsъ* (SES2 340). Oblike tipa *krīma*, zbog značenja i zbog -i- umjesto -e-, vjerojatno ne možemo jednoznačno povezati s mletačkim tipa *crema* „krema, pomada; vrhnje, šlag“ [npr. *crema* (BOE 207; VG 263), *crēma* (VPB 87); krajnji je etimon lat. *chrīsmā* (grč.), REW 1887].

posudili iz nekog čakavskog idioma gdje su mletacizmi: mlet. *fezza* (BOE 267), *feza* (VG 370) < lat. **faecea*, REW 3139. Tip je poznat i južnije. Akademijin rječnik uz *fěca* „talog (osobito od vina)“ daje naznaku „i u naše vrijeme u Dubrovniku“ (ARj III: 47): u Dubrovniku *fěca* „kvasac“ (NDuR 29), *фѣца* „људски олош“ (RDG 424), u Visu *fěca* „vinski talog“ (LVJ 105), u Splitu *fěca* „vinski talog“ (StR 72).

Sintagma *ča* [*ča* pokaz. prid. i zam.³¹ ž. r. (u Šušnjevići smo zapisali *ca*, u Žejanama *čā*, u ostalim mjestima *ča*) koji bilježe svi istrorumunjski repertoari kojima se služimo, a uz ovaj odjeljak navodimo samo Kovačeca: *čēla*, *čā* (*ča*), *čēli*, *čale* (*čāle*) (IrHR 61). S natuknice upućuje na oblike *ṭela* i *ačela*. Uz drugi oblik daje cjelovitu i iscrpnu informaciju o svim oblicima pridjeva (zamjenice) pa je prenosimo u cijelosti: „*ačēla*, *ačā* (*ačā*, *ača*), *ačēl*, *ačāle* [*čēla*, *čā* (*ča*), *čēl*, *čāle* (*čāle*)] (Ž); *čāla* (*čēla*), *ča* (*čā*), *čēl*, *čale* (*čāle*, *čāle*) (J); *ṭāla* (*ṭēla*) *ṭa* (*ṭā*), *ṭēli*, *ṭale* (*ṭāle*, *ṭāle*) (S) pokaz. zamj. (pokaz. pridj.) – onaj, ona, ono (često sa službom odr. člana, odnosno radi izražavanja roda i broja ili pak radi poimeničenja pridjeva, bez pravoga pokaznog značenja (IrHR 21). Dr. *acel*, *acela* (DEX 6; DER 43); ar. *aṭel*, mr. *ṭela* (DER 43) < lat. **ecce-illu* (DEX 6)] *gusto de vir* doslovce znači „ono gusto od vina“.

Ostaje nam obraditi srednji rod hrvatskoga tipa pridjeva „gust“: u Šušnjevići i Novoj rekli su nam *gust*, *guste*, *gusto*; *gust* i *gusti*, *guste*, u ostalim južnim selima *gust*, *gusta*, *gusto*; *gust* i *gusti*, *guste*, u Žejanama *γust*, *γusta*, *γusto*; *γust*, *γuste*, u Zankovcima i *gust*, *guste*, *gusto*; *gust* i *gusti*, *guste*: od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo Dianich ima *gust*, *-a*, *-o* (VIrI 106); npr. *gūsto od vīna* u Ližnjaju (ILA 1284), *gūsto* u Golašu i Medulinu, *gūsto* u Damjanićima (LAIČaGr 1284) – sve u značenju „vinski talog“, *gūst* u Senju (SR 38) i na Braču (RBČG 275) < prslav. **gōstb* (SES2 184).

2.4 Vinski cvijet

U Žejanama smo zabilježili *roža* (*roža*, *-a*, *-e*, *-ele* ž.) *de vir*, u Šušnjevići, Novoj Vasi, Trkovicima i Zankovcima *cvetu* (*cvet*, *-u*, *-ure*, *-urle* bg.) *de vir*, u ostalim južnim selima *cvetu* (*cvet*, *-u*, *cvet*, *-i* m.) *de vir*.

Za *de* v. 2.2, za *vir* 1.

Oblici tipa *cvet* posuđeni su iz nekog čakavskog govora: Byhan ima *tsvét*, *-u*, *-ti*, *-turle* „cvijet“ (IrG 373), Cantemir i Sârbu i Frăṭilă *ṭvet*, *-ure* „cvijet“ (Tİr 184; Dİr 291), Popovici *ṭvet*, *-u* „vrhnje“ (DRI 161), Dianich *tsvet* „vinski cvijet“ < npr. u Brgudu i Čepiću *cvît* (IrLA 1285), u Valturi *tsvît*, u Ližnjaju *tsvît* (ILA 1285) < prslav. **kvěť* (SES 64).³² Navedene sintagme odgovaraju čakavskim istoznačnicama: npr. *cvět ud vīnā* u Krbavčićima, *cvît od vīna* u Buićima, Musaležu, *cvît od vīna* u Jurićevom Kalu, *cvît od vīna* u Golašu (LAIČaG 1285).

31 U našem slučaju pridjev.

32 Oblik *cvet* poznaju i Žejanci, *cvet*, *-u*, *-ure*, *-urle* m., ali, barem prema našim anketama, samo u značenju „pelud, cvjetni prah“.

Žejansko *roža*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. moglo bi biti preuzeto iz čakavskih okolnih govora [oblici tipa *roža*, *rožica* „cvijet“ prošireni su diljem Istre i Kvarnera i mogu se protumačiti kao mletacizmi, mlet. *rosa* „ruža“, BOE 583 < lat. *rōsa* „ruža“, REW 7375 s promjenom značenja „ruža“ → „cvijet“ do koje je moglo doći ili preko utjecaja slovenskih govora ili neovisno o njima (u slovenskim govorima oblici tipa *roža*, *rožica* znače „cvijet“, no i u slovenskom je prvotno značenje bilo „ruža“ – slov. *roža* Metka Furlan tumači kao germanizam latinskoga podrijetla, stvnjem. *rōsa*, srvnjem. *rōse* (SES 546)]. Mogućih kombinacija ima dosta: žejanska bi riječ mogla biti izravna posuđenica iz slovenskih govora; čakavski oblik također je mogao biti izravno preuzet iz slovenskih govora, pa onda posredovan u ir.; slovenski bi oblici u istarskim slovenskim govorima³³ također mogli biti mletacizmi koji su promijenili značenje pod utjecajem standarda; i čakavski oblici mogli bi biti germanizmi (v. i Skok III: 174, s. v. *rūsa*), itd.

2.5 Vinski kamen, vinski srijež

U Žejanama Smo zapisali *grāmpa*, *-a*, *-i*, *-ile* ž., u Šušnjevi i Novoj Vasi *grāmpa*, *-a*, *-e*, *-ele* ž. i *grāmpa*, *-a*, *-i*, *-ile* ž., u Letaju i Zankovcima *grāmpa* (*grāmpa*, *-a*, *-e*, *-ele* ž.) *de vir*, u Brdu, Škabićima, Trkovicima, Mihelima i Kostrčanu samo *grāmpa*, *-a*, *-e*, *-ele* ž., u Jesenoviku *arpa* (*arpa*, *-a*, *-i*, *-ile* ž.) *de vir*.

Oblike tipa *grampa* autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ne navode. Riječ je o posuđenicama iz nekog čakavskog govora iz Istre:³⁴ npr. *grāmpa* na Boljunštini (RBoG 63), *grāmpa* u Mrkočima (RGZM 140), Ročkom Polju, Gologoricu, Rovinjskom Selu, *grāmpa* u Krtima, *grāmpa* u Karojbi, *grōmpa* u Krbavčićima (LAIČaGgr 1286), *grāmpa* u Čepiću (IrLA 1286).³⁵ Skok uz *grampa* (istročakavski) navodi: „Štrekelj nije imao jedinstvenog mišljenja o postanju. Dovodio je u vezu najprije s tal. *rappa* »Schrunde, Kruste, Runzel« < srvnjem. *rappe*; zatim je pomišljao na unakrštanje tal. *gromma* [...] i *greppa* »ruga, grinza«. [...] Najbliže stoje istrorom. *grapá*, *gropa* »rugoso«.“ (Skok I: 607)³⁶ Oblik je zacijelo predmletački ostatak.³⁷

Sintagma *arpa de vir* doslovce znači „kamen od vina“ (za *de v.* 2.2, za *vir* 1.): Za „kamen“ smo u Šušnjevi i Novoj Vasi dobili odgovor *arpe*, *-a*, *-i*, *-ile* ž., u svim ostalim mjestima *arpa*, *-a*, *-i*, *-ile* ž. Byhan donosi *arpe* (IrG 301), Puščariu *arpe* (SIr 304), Cantemir *arpe* (Tlr 158), Sârbu i Frățilă *arpe* (DIr 190), Kovačec *arpa*, *arpi*, *-ile* za Žejane i *arpe*, *-a*, *-i*, *-ile* za južna sela (IrHR 34), Dianich *arpa* (Vlri 100). Domaća riječ: dr. *râpă* (DEX 896); ar. *ripă* (DDAr 907), *râpă* (DAS 243); mr. *ropă*, *ropă* (DMr 251) < lat. *rîpa*, REW 7328 – dačkorumunjski

33 Usp. *ružica* „vinski cvijet“ u Borštu u sln. Istri (LAIČaG 1285). I čakavski: *ryžice od vinā* u Rapcu, *rôžice* u Pićnu, *rôžica* u Šumberu, *râžica* u Drenju (LAIČaG 1285).

34 Istrorumunjski su dakle riječ preuzeli tek nakon dolaska na Krk i u Istru.

35 Usp. sln. *grampa* u Novoj Vasi (ImLA 1286) i *grāmpa* u Borštu (LAIČaG 1286).

36 Isto to i Bezljaj navodeći na kraju da Skok upozorava da je oblik najbliži istriotkim oblicima *grapá* i *gropa* (ESSJ I: 170).

37 Mi smo oblik zabilježili i u tri istromletačka idioma: *grampa* u Motovunu, Brkaču i Taru (ImLA 1286). Posuđeno iz čakavskoga.

i arumunjski likovi nastavljaju značenje iz latinskoga („klisura“ i sl.), dok je u meglenoromunjskom značenje kao i u istrorumunjskom, „kamen“.

2.6 Plijesan

U Žejanama i Škabićima kao odgovor dobili smo odgovarajući pridjev hrvatskoga tipa, *plisnīv, plisnīva, plisnīvo; plisnīv, plisnīve* u Žejanama i *plišnīv plišnīva, plišnīvo; plišnīvi, plišnīve* u Škabićima, dok smo u Mihelima dobili dvije sintagme, *tuhlīva (tuhlīv, tuhlīva, tuhlīvo; tuhlīv, tuhlīve) bāčva* i *plisnīva (plisnīv, plisnīva, plisnīvo; plisnīv, plisnīve) bāčva*. U Šušnjevcici smo zabilježili *mufe, -a, -e, -ele* ž., u svim preostalim mjestima *plis, -u, plis, -i m.*³⁸

Od autora istrorumunjskih repertoara kojima se služimo samo u Dianicha nalazimo *mu'fa* (VIrI 129), *plis* i *plis'niv* (VIrI 144). Oba su oblika preuzeta iz nekog čakavskog govora, prvi je mletačkog podrijetla: npr. *mūfa*³⁹ u Permanima, Viškovićima, Pazu, Ičićima i Kringi (LAIČaG 1287), Splitu (StR 187), *mūfa* u Karojbi i Materadi (LAIČaG 1287) < mlet. *mufa* (BOE 431; VG 657; GDDT 391), *mūfa* (DDP 170; VPB 162) – „Dalla radice *muff*- ‘muffa’, che sta alla base di parole romanze e germaniche fra le quali non è facile stabilire rapporti di priorità“ (DELI 1014); npr. u Čepiću *plīs* (IrLA 1287), u Brestu *plēs*, u Medulinu *plīs* (LAIČaGgr 1287), na Roveriji *plišnjīv* (RROG 201), na Grobinštini *plīsnīv* (GG 477), u Crikvenici *pljīsnjīv* (RCrG 184), u Novalji na Pagu *plīsnjiv* (RGNoP 487).⁴⁰ U osnovi je navedenih termina prslav. **plēsъ* (SES2 526, s. v. **plēsen**).

Pridjev *tuhlīv* autori istrorumunjskih repertoara kojima se služimo ne navode. Posuđeno iz nekog čakavskog govora: npr. *tuhljīf* na Boljunštini (RBoG 290), *tuhljivo* u Pićnu (PI 121). Pridjev je u uporabi samo u Istri,⁴¹ dakle, Istrorumunji su ga posudili tek nakon dolaska u konačnu postojbinu. U osnovi je pridjeva prslav. glagol **tōxnqti* „usmrđjeti se“ (SES 770, s. v. **tōhel**).

Za *bāčva* v. 1.2.

2.7 Procijediti

U Letaju *ocidi* (*jo ocides*), u Šušnjevcici *prociđi* (*jo procidešk*), u svim ostalim mjestima *prociđi* (*jo procides*). U Škabićima smo čuli i imprf. oblik, *ciđi* (*jo cides*).

Glagoli *ciđi*, *prociđi* i *ocidi* posuđeni su iz nekog čakavskog govora: npr. *ciđiti* u Čabrunićima (ILA 1600), Medulinu (RMG 34), *ciđit* u Mrkočima (RGZM 55), u Dračevici na Braču (RBCG 149), na Hvaru (RPZ 30), *ciđiti* u Bibinjama (RBiG 175), *ciđit* u Splitu (StR 38) < prslav. **cēđiti* (SES2 68); *prosēdit* (IrLA

38 Pridjev *plisnīv* poznaju i u Šušnjevcici i Novoj Vasi: *plisnīv, plisnīve, plisnīvo; plisnīv, plisnīve* i u svim ostalim mjestima za koja smo gore naveli imenicu, ali u obliku *plīsnīv, plīsnīva, plīsnīvo; plīsnīv, plīsnīve*.

39 U Bibinjama oblik *mūfa* rabe u značenju „prokislo, ciknuto, poljućeno vino“ (RBiG 399).

40 Prema distribuciji i imenice i pridjeva (južnije imamo oblike tipa *plisan* i *plisnav* i sl. – OA) čini se da su prihvaćene tek u Istri.

41 Akademijin rječnik ima *tuhlīv* za što je iz navoda literature vidljivo da se odnosi na Istru (ARj XVIII: 888), a i Skok natuknicu *tuhljiv* navodi, prema Miklošiču, za Istru (Skok III: 520)

1600) u Brgudu, *prociđiti* u Medulinu (RMG 190), *prociđit* u Mrkočima (RGZM 495), *prociđiti* na Roveriji (RROG 220), *prociđit* u Selcima na Braču (RBČG 766), *prociđit* na Hvaru (RPZ 258), *prociđit* u Splitu (StR 270) < prslav. **per-* (SES2 561, s. v. **pre-**) + *čēdīti* (SES2 68). Od autora ir. repertoara kojima se služimo samo Dianich ima odgovarajuće oblike: *tsi'di* (VIrI 178) *pro-tsi'di* (VIrI 151).

3 ZAKLJUČAK

Prema očekivanom najveći je dio obrađene terminologije posuđen iz čakavskih govora, jedan dio u Cetinskoj krajini, a jedan dio tek nakon dolaska na Krk i u Istru. Valja napomenuti da je jako teško točno utvrditi stratifikaciju tih čakavizama, budući da u Istri imamo sve te dalmatinske idiome, s kojima su Istrorumunji bili u kontaktu prije selidbe, a koji bi lako mogli biti polazištem obrađenih posuđenica. Znatan je broj tih čakavizama (istro- ili dalmatinsko)mletačkog podrijetla. Izravnih mletacizama u našoj terminologiji nema, svi su preuzeti preko hrvatskih usta. Izvornih rumunjskih oblika jako je malo, uglavnom je riječ o sastavnicama pojedinih sintagmi koje su ili prevedene ili nastale in loco od domaćih i posuđenih elemenata vlastita jezika, uz ogradu da i te riječi mogu biti iz nekog čakavskog idioma Istre ili Dalmacije, a ne iz zajedničkog rumunjskog korpusa. Sve u svemu, statistika ove terminologije poklapa se u potpunosti sa svim istrorumunjskim terminologijama.

KRATICE

ar.	arumunjski
bg.	srednji rod rumunjskoga tipa (dvorod)
bilj.	bilješka
bng.	bez naznake godine
bot.	botanika, botanički
čak.	čakavski
dr.	dačkorumunjski
frank.	franački
ir.	istrorumunjski
jd.	jednina
l.	lice
lang.	langobardski
lat.	latinski
m.	muški rod
mlet.	mletački
mn.	množina
mr.	meglenorumunjski
n.	srednji rod hrvatskoga tipa
OA	osobne ankete
odr.	određeni
prslav.	praslavenski
pt.	pluralia tantum
s. v.	sub voce (pod natuknicom)
sln.	slovenski
stvnjem.	starovisokonjemački
tal.	talijanski
ž.	ženski rod

LITERATURA

- ARj** = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- BOE** = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Milano: Martello Editore, 1971 (pretisak mletačkoga izdanja iz 1856.).
- CB** = Đurđica Ivančić-Dusper, *Crikveniški besedar*, Crikvenica: Ustanova u kulturi „Dr. Ivan Kostrenčić“, 2003.
- ČDOC** = Hubrecht Peter Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam, 1953.
- ČKG** = Antonio Simonetti, *Čakular kaštelirskega govora klašika*, Poreč: Sintel consulting, d. o. o., 2012.
- ČL** = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon I*, Köln – Wien: Böhlau Verlag, 1979.
- DAR** = Gh. Bulgăr – Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București: Editura Saeculum I. O., 2000.
- DARm** = Dina Cuvata, *Dicționar armănescu-machidunescu*, Skopje: Uniea ti cultură-a Armănjlor dit Machidunii, 2006.
- DAS** = Pribislav B. Marinković, *Cincarsko-srpski rečnik = Dicționar armănescu-sârbescu*. Beograd: Srpsko-cincarsko društvo Luņjina, 2009.
- DDAr** = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromîn*, București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.
- DDP** = Barbara Buršić Giudici – Pino Orbanich, *Dizionario del dialetto di Pola*, Rovigno – Fiume: Unione italiana – Trieste: Università popolare – Pola: Società di studi e ricerche »Mediteran«, 2009.
- DELI** = Manlio Cortelazzo – Paolo Zolli, *Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*, Bologna: Zanichelli, 1999.
- DER** = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife – Madrid: Universidad de la Laguna, 1966.
- DEX** = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Univers Enciclopedic, 1998.
- DIr** = Richard Sârbu – Vasile Frățilă, *Dialectul istro-român*, Timișoara: Editura Amarcord, 1998.
- DMr** = Theodor Capidan, *Meglenoromâni III: dicționar meglenoromân*, București: Academia Română, bng.
- DRI** = Josif Popovici, *Dialectele romîne IX: dialectele romîne din Istria 2: texte ei glosar*, Halle a. d. Saale: editura autorului, 1909.
- ERHJ** = Ranko Matasović – Tijmen Pronk – Dubravka Ivšić – Dunja Brozović Rončević, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika: A–Nj*, 2015. – Rukopis, Zavod za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- ESSJ I** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I*, Ljubljana: SAZU – Mladinska knjiga, 1976.
- GGDT** = Mario Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Italo Svevo, 1984.
- GG** = Iva Lukežić – Sanja Zubčić, *Grobnički govor XX. stoljeća: gramatika i rječnik*, Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobinščine, 2007.
- ID** = Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin: Josip Turčinović, d. o. o., 2002.
- ILA** = Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.
- ImLA** = Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, *Istromletački lingvistički atlas*, Zagreb: Dominović, 2012.
- IrG** = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Leipzig) IV (1899)*, 174–396.
- IrHR** = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik s gramatikom i tekstovima*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.
- IrLA** = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas = Atlasul Lingvistic Istroromân = Atlante Linguistico Istroromeno*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 2002.

- JEti** = Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije: jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku I–III*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 1998–2004.
- LAiČaGgr** = Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (građa).
- MALGI** = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne*, București: Editura Academiei Române, 2003.
- MrA** = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bukurešt: Editura Academiei Române, 2002.
- NDuR** = Davor Mladošić – Maja Milošević, *Naški dubrovački rječnik*, Dubrovnik: Verbum publicum, d. o. o., 2011.
- NNDT** = Gianni Pinguentini, *Nuovo dizionario del dialetto triestino: storico, etimologico, fraseologico* (pretisak izdanja iz 1969.), Udine: Del Bianco Editore, 1984.
- OA** = osobne ankete
- PI** = Šime Ružić Sudčev, *Pičan i pičónski idiomi*, Pula: C.A.S.H., 1999.
- RBCG** = Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- RBiG** = Božidar Šimunić, *Rječnik bibinjskoga govora*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2013.
- RBoG** = Ivan Francetić, *Rječnik boljunskih govora*, izvorni rukopis uredila, priredila i popratila etimološkim komentarima Sandra Tamaro, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
- RCrG** = Đurđica Ivančić Dusper – Martina Bašić, *Rječnik crikveniškog govora*, Crikvenica: Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić, 2013.
- RDG** = Михаило Бојанић – Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, Beograd: Srpska akademija nauka i umjetnosti, Institut za srpski jezik SANU, 2002.
- REW** = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1972.
- RGBK** = Petar Milat Panža, *Rječnik govora Blata na Korčuli*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2015.
- RGKG** = Damir Kalogjera – Mirjana Svoboda – Višnja Josipović, *Rječnik govora grada Korčule*, Zagreb: Novi Liber, 2008.
- RGI** = Žarko Martinović, *Rječnik iškoga govora*, Zadar: Gradska knjižnica, 2005.
- RGMŠ** = Mile Bašić, *Rječnik govora mjesta Škabrnje*, Škabrnja: vlastita naklada, 2013.
- RGNoP** = Silvana Vranić – Ivo Oštarić, *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Novalja: Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske – Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2016.
- RGS** = Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske – Sali: Povjerenstvo Matice hrvatske, 1993.
- RGV** = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade II: rječnik*, Zagreb: JAZU, 1973.
- RGZM** = Radoslav Runko, *Rječnik govora zaseoka Mrkoči u Istri*, Rijeka: Naklada Kvarner, 2014.
- RLC** = Marijan Milevoj, *Gonan po nase: rječnik labinske čakavice*, Labin: Mathias Flacius, 2006.
- RMG** = Marija Peruško, *Rječnik međulinskoga govora*, Medulin: Mendula – Općina, 2010.
- RROG** = Slavko Kalčić – Goran Filipi – Valter Milovan, *Rječnik roverskih i okolnih govora*, Pazin: Matica hrvatska Pazin – Zagreb – Naklada Dominović – Pula: Znanstvena udruga Mediteran Pula, 2014.
- RSG** = Siniša Vuković, *Ričnik selaškega govora: rječnik dijalekta Selca na otoku Braču*, Split: Laus, 2001.
- RTCrG** = Duško Geić, *Rječnik i gramatika trogirskoga čakavskoga govora*, Split: Književni krug Split – Trogir: Združeni artisti Trogir, 2015.
- SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- SES2** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- SIr** = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne 3*, București: Cultura națională, 1929.
- Skok I–IV** = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SR** = Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb: HAZU – Senj: Ogranak Matice hrvatske, 2002.
- StR** = Željko Petrić, *Splitski rječnik*, Split: Naklada Bošković, 2008.

- TIr** = Traian Cantemir, *Texte istroromîne*, București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1959.
- VDP** = Vera Glavinić, *Vocabolario del dialetti di Pola*, Pula: Filozofski fakultet, 2000.
- VDVD** = Luigi Miotto, *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, Trieste: LINT, 1991.
- VG** = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano*, Trieste: LINT, 1999.
- VIr** = Ioan Maiorescu, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Trieste: Edizioni Parnaso, 1996.
- VIrI** = Antonio Dianich, *Vocabolario istroromeno-italiano: la varietà istroromena di Briani*, Pisa: Edizioni ETS, 2010.
- VIrR** = Ioan Maiorescu, *Itinerar in Istria și vocabular istriano-român*, Iași: H. Goldner, 1900.
- VPB** = Marino Dussich, *Vocabolario della parlata di Buie d'Istria*, Rovinj: Unione Italiana Fiume – Università Popolare Trieste, 2008.
- VPI** = Antonio Vascotto, *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo*, Imola: Grafiche Galeatti, 1987.

POVZETEK

Izbrani istroromunski ampelonimi 4

Prispevek govori o istroromunskih terminih, ki so v zvezi z vinsko trto (*Vitis vinifera*). Zajeti so nazivi iz vseh krajev v Istri, kjer še vedno govorijo istroromunsko. Obdelanih je okoli sedemdeset oblik (osnovnih besed in besednih zvez), ki smo jih dobili kot odgovore na 14 vprašanj s pomočjo posebej pripravljene vprašalnice. Termini so leksikološko in etimološko obdelani. Vsakega avtor potrdi in primerja z gradivom iz vseh dostopnih istroromunskih slovarjev in glosarjev drugih avtorjev, pa tudi z gradivom iz različnih slovarjev za hrvaške, (istro)beneške, istriotske in slovenske istrske govore. Za vsako obdelano besedo je podana etimološka rešitev. Po pričakovanju je večina obdelane terminologije prevzeta iz čakavskih hrvaških govorov, del v Cetinski krajini, del pa po prihodu Istroromunov na Krk in v Istro. Treba je poudariti, da je zelo težko natančno opredeliti stratifikacijo teh čakavizmov, ker srečamo v Istri tudi vse dalmatinske čakavske govore (razen lastovskih), s katerimi so bili govorci istroromunščine v stiku pred selitvijo in ki bi lahko bili izhodišče obdelanih terminov. Velik del teh prevzetih besed je (istrsko- ali dalmatinsko)beneškega izvora. Neposrednih izposojenk iz (istro)beneščine v prikazani terminologiji ni, vse so v istroromunščino prišle prek hrvaških govorov. Izvirnih romunskih besed je malo, v glavnem gre za elemente besednih zvez, ki so ali prevedene ali pa so nastale *in loco* iz domačih in prevzetih elementov iz lastnega jezika, s pripombo, da je tudi v tem primeru (prevzetih slavizmov) možno prevzemanje bodisi iz čakavskih govorov v Istri ali v Dalmaciji, ne nujno iz skupnega romunskega korpusa. Statistika tukajšnje obdelane terminologije ne odstopa bistveno od statistike drugih istroromunskih terminologij.

SVETLANA KMECOVÁ

IZRAZI ZA STRUNSKA GLASBILA V KOMPLEMENTNI SESTAVI SLOVAŠKIH IN SLOVENSКИH FRAZEMOV

COBISS: 1.01

V prispevku obravnavamo različne konstrukcijske tipe slovaških in slovenskih frazemov, pri katerih je vsaj ena izmed sestavin poimenovanje za kordofone, torej za strunska glasbila, konkretno *violina (gosli)*, *klavir*, *kontrabas (bas)*, *harfa*, *citre* in *bendžo*, njihove izpeljanke in tudi nekatere lekseme, ki so z njimi pomensko povezani. Dane frazeološke in leksikalne enote analiziramo glede na nastanek, izvor, ekvivalentnost idr., pri čemer jih skušamo interpretirati z ustreznimi slovaškimi in slovenskimi civilizacijskimi dejstvi. **Ključne besede:** slovaška frazeologija, slovenska frazeologija, glasbeni motivi, kordofoni, frazeološka ekvivalentnost

Expressions for Chordophone Instruments in Slovak and Slovenian Phrasemes

This article describes various construction types of Slovak and Slovenian phrasemes whose component structures include names of chordophones (i.e., instruments making sound with vibrating strings; namely, the violin, piano, double bass, harp, zither, and banjo), their derivations, and some lexemes that are closely related in meaning. It then analyses the phraseological and lexical units in terms of motivation, origin, equivalence, and so on, and links them to relevant Slovak and Slovenian cultural realia.

Keywords: Slovak phraseology, Slovenian phraseology, musical motifs, chordophones, phraseological equivalence

1 UVOD

Glasba je podobno kot jezik reprezentativno sredstvo komunikacije, toda v primerjavi z jezikom ne pozna komunikacijskih ovir in njeno »govorico« razumejo vsi. S frazeologijo ima skupno izražanje specifičnih, visoko ekspresivnih vsebin. Na svetu do zdaj ni bilo kulture oz. oblike civilizacije, ki ne bi imela na voljo lastnega sistema jezikovnih in glasbenih izraznih sredstev (Dobříková 2014). Ker pa glasba spremlja človeka vso zgodovino, od njegovih začetkov,¹ je logično, da so se pojavi, dejanja in predmeti, povezani z glasbenimi oz. tudi plesnimi izrazi

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Ministrstva za šolstvo, znanost, raziskovanje in šport Slovaške republike VEGA 1/0543/14 Metaforični vokalno-instrumentalni elementi v slovaščini in slovanskih jezikih.

1 Po podatkih so najstarejše glasbilo, 60.000 let staro piščal, ki jo je izdelal neandertalec, našli na arheološkem najdišču Divje babe v Sloveniji leta 1995 in je trenutno del zbirke Slovenskega narodnega muzeja v Ljubljani. Na Slovaškem so odkrili paleolitsko koščeno cev brez lukenj v jami Dzeravá skala blizu Plaveckega Mikuláša (Leng 1967: 96).

človeka, odzrcalili še v jezikovni sliki sveta in prešli v jezik tudi kot sestavni del ustaljenih frazeoloških besednih in stavčnih zvez.

- 1.1 Slovenska ustreznica slovaškega leksema *hudba* je *glasba* in na prvi pogled gre tu za besedi z različnima etimologijama. Pri slovaškem leksemu *hudba*, poznamo že v praslovanščini v obliki *godbba*, dobesedno „godenje“,² sorodnem npr. z besedami *hudec*, *hudlikat'*, *husle* ipd., gre verjetno za izpeljanko od glagola *húst'*, v praslovanščini *gosti* (*god-ti*), ki ima izvor v onomatopejskem indoevropskem korenu **gōu-*, **gouə*, **gū* in je povezana tudi z leksemom *hovorit'* (SESS 2015: 212, 214). Slovenska beseda *glasba* je izpeljanka leksema *glas*, v praslovanščini **golsь* s pomenom „glas, zvok, zvoľanie“, indoevropski koren je **gal-*, torej „klicati, vpiti“ (SES 1997: 142). V slovaški frazeologiji najdemo sestavino *hudba* npr. v zvezah *hudba budúcnosti* s pomenom ‘kaj trenutno zelo oddaljenega, neuresničljivega’ ali *nebeská (rajská) hudba* ‘to rad slišim’ (SSSJ 2011: 205). Slovenski slovarji frazema *glasba prihodnosti* ne navajajo, najdemo pa ga v korpusu Gigafida. Znana je tudi zveza *nebeška glasba*, večinoma v pomenu ‘zelo lepa, prijetna glasba, zvoki’, obstajajo pa tudi primeri uporabe s prenesenim pomenom, podobnim kot v slovaščini. V obeh jezikih se kot frazeološka komponenta pojavlja tudi pogovorni leksem *muzika*, ki je sestavni del več dvojic frazemov na visoki stopnji ekvivalentnosti, npr. *to je iná muzika* : *to je pa druga muzika*, *mačacia muzika* : *mačja muzika*, *za málo peňazí málo muziky* : *za malo denarja malo muzike*.
- 1.2 Najbolj razširjena in splošno priznana klasifikacija glasbenih inštrumentov avtorjev Ericha von Hornbostela in Curta Sachsa je iz leta 1914. Njena prednost je predvsem to, da je odprta in po potrebi jo je mogoče kadar koli širiti in dopolnjevati (Kurfürst 2002: 91). Glasbila so tu razdeljena v štiri skupine, pri čemer je merilo fizikalna značilnost tvorbe tonov. V prvo skupino spadajo idiofoni, to je idiofonska, samozvočna glasbila: izvor zvoka je pri njih telo glasbila, ki se razzvoni z udarcem, tresenjem, s trenjem dela glasbila ipd. Sem uvrščamo dromljo, razne vrste zvonov, raglje, klepetala ipd. V naslednjo skupino lahko uvrstimo membranofona glasbila, torej glasbila z opno ali membrano, kamor spadajo različne vrste bobnov in tamburinov. Toni v njih nastajajo z vibracijo prožne membrane, ki je pripeta na resonančno telo. Pri igranju nanje ni mogoče menjati višine tonov, zato služijo kot ritmični element. Pri glasbilih tretje skupine, kordofonih, strunskih glasbilih, je za nastanek tona potreben vibrator, v tem primeru struna, in resonančna omarica, tj. telo glasbila, strune pa lahko razzvoni lok, paličica ali pa glasbenikovi prsti. Glede na to se kordofoni še naprej delijo na godala, tolkala in brenkala. V to številno skupino glasbil spadajo violina, kontrabas, kitara, klavir, cimbal, bendžo, harfa,

2 Za leksikalni pomen uporabljamo dvojne spodnje-zgornje narekovaje, za frazeološkega pa enojne zgornje.

citre, tamburica³ in druga. Zadnjo skupino tvorijo t. i. aerofoni, zrakovna glasbila. Ton v njih nastaja z nihanjem zraka, ki od zunaj obdaja inštrument ali pa prodira v cev inštrumenta. Sem spadajo dude, harmonika, različne vrste piščali, orgle, rog, trobenta itd.

1.3 V slovaškem in slovenskem frazeološkem fondu najdemo enote, kjer je ena od sestavin poimenovanje glasbil iz vseh štirih opisanih skupin. Med njimi so mnogi internacionalizmi, kot na primer *hrat' prvé husle* (slš.) : *igrati prvo violino* (sln.),⁴ *počut' svadobné zvony* (slš.) : *slišati poročne zvonove* (sln.), *príst' (vyjst') na bubon* (slš.) : *priti (iti) na boben* (sln.) itd., druge se pojavljajo le v enem izmed raziskovanih jezikov, na primer slovaški frazem *dostať na bendžo* s pomenom 'biti pretepen' ali slovenska enota *Stalinove orgle* (*orglice*), ki je med drugo svetovno vojno v vojaškem žargonu označevala sovjetski raketomet katjušo. V analiziranem korpusu frazemov najdemo tudi take, v katerih oba jezika za izražanje enakega pomena uporabljata različno glasbilo, na primer v dvojici *íst' s niečím na bubon* (slš.) : *obešati (obesiti) kaj na <veliki> zvon* (sln.). Nastanek frazemov, kjer je ena od sestavin glasbeni inštrument, je lahko motiviran na različne načine – posamezni frazemi se lahko nanašajo na funkcijo glasbenega inštrumenta, njegovo obliko, zvok in podobno. »S frazeološkega in etnomuzikološkega vidika predstavljajo omembe vredno skupino frazemov tisti, ki se nanašajo na signalno funkcijo glasbenih inštrumentov« (Dobříková 2016: 425). Gre za razmeroma obsežno skupino enot, v katerih najdemo sestavine *zvon*, *boben*, *trobenta*, *piščalka* in njihove izpeljanke, v slovaščini na primer *zvonit' (trúbit', bit', bubnovat') na poplach, íst' s niečím na bubon, odzvonit' niekomu*, v slovenščini *po toči zvoniti (je prepozno)*, *biti plat zvona, biti na bobnu* idr.

1.4 Kljub mnogim zgodovinskim, geografskim in kulturnim podobnostim med Slovaško in Slovenijo se zaradi različnih, zlasti geopolitičnih vplivov ljudski inštrumentariji obeh narodov v več pogledih razlikujejo. Poleg enakih glasbil, kot so violina, kontrabas, boben, zvon, različne piščali, trobente in roгови, cimbal itd., opazamo tudi več regionalnih posebnosti. Dude, tipično pastirsko glasbilo, so do danes ohranile v slovaški kulturni dediščini visok status, kar je vidno tudi v več slovaških frazemih, kjer je njihovo poimenovanje sestavni del frazema, na primer *šaty ako gajdy* 'široka, raztegnjena oblačila', *spustit' gajdy* 'začeti jokati', *natahovat' gajdy* 'jokati' idr. Mária Dobříková v svoji analizi slovaških in bolgarskih frazemov s

3 Tamburica, ki je prišla na Balkan v času turških vpadov v 14. in 15. stoletju, se razmeroma pogosto pojavlja kot sestavni del hrvaških frazemov in to predvsem v narečjih, npr. *udarati koga po tamburi* v pomenu 'tepsti koga po glavi' (gl. tudi Svitková 2015) in podobno. To glasbilo je znano tudi v Sloveniji, predvsem v obmejnih predelih s sosednjo Hrvaško. Pri zbiranju gradiva nismo izsledili nobenega slovenskega frazema s sestavino *tambura*, ne izključujemo pa možnosti obstoja, predvsem v narečjih.

4 Kadar ni popolnoma jasno razvidno, v katerem jeziku se frazem uporablja, v prispevku uporabljamo okrajšavi slš. za slovaščino in sln. za slovenščino.

komponento *gajdy* navaja tudi slovaške leksikalne enote, izpeljane iz samostalnika *gajdy*: ekspresivno poimenovanje *rozgajdanec* „neredno oblečen, neurejen človek“, glagol *rozgajdat' sa* s pomenom „neredno se obleči, biti neurejen“ in tudi pridevnik *rozgajdaný* in prislov *rozgajdane* z identičnim pomenom glede na ustrezno morfološko obliko (Dobříková 2010: 115). Dude, ki so bile na Slovaškem tipično glasbilo ljudskih glasbenih skupin, so torej motivirale nastanek razmeroma velikega števila leksikalnih in frazeoloških enot, v Sloveniji pa se niso nikoli povsem udomačile (Kumer 1983) in so danes bolj znane iz tujega okolja. Slovaška posebnost, lahko bi rekli simbol slovaške ljudske glasbene kulture, je fujara,⁵ dolg lesen aerofon s pomožno cevjo za dotok zraka in tremi luknjicami, ki izvira iz 17. stoletja (Mačák 1995: 78). Posebnost slovenskega ljudskega inštrumentarija v primerjavi s slovaškim so citre, ki so še danes priljubljen glasbeni inštrument. Kot posebnost lahko omenimo tudi trstenke, torej različne vrste ljudskega glasbila, podobnega panovi piščali. »Harmonika je danes gotovo najbolj množično igrano ali poslušano glasbilo v Sloveniji. Poleg izjemne socialne funkcije, ki jo ima v vsakdanjih ljudskih glasbenih praksah, je vključena tudi v simbolno ikonografijo predstavitve slovenstva.« (Kovačič 2015: 87) Povezana je predvsem s t. i. narodnozabavno glasbo. O tem, da so za slovenski narod tipični tudi glasbeni izrazi vokalnega značaja, priča slovenska splošnica *trije Slovenci – pevski zbor* (o tem tudi Kržišnik 2014).

- 1.5 Leksemi, ki označujejo kordofona glasbila in njihove izpeljanke, so sestavni del mnogih leksikaliziranih in terminoloških besednih zvez (na primer *elektrická gitara* (slš.) : *električna kitara* (sln.), *klavírny sprievod* (slš.) : *klavirska spremljava* (sln.), *hus'lový ključ* (slš.) : *violinski ključ* (sln.), pogosti so tudi priimki – na Slovaškem na primer *Basa*, *Cimbal*, *Citara*, *Bendžo*, v Sloveniji pa gre predvsem za izpeljanke, na primer *Goslar*, *Citrar*, *Cimbaljević* in podobni. Predmet raziskave našega prispevka so različni konstrukcijski tipi sintagmatskih frazemov in frazeotekstemov,⁶ ki v svoji sestavi vsebujejo poimenovanja kordofonih glasbil, njihove izpeljanke oz. lekseme, ki so z njimi pomensko neposredno povezani. Raziskovalno gradivo smo črpali iz slovaških in slovenskih leksikografskih in frazeografskih virov in paremioloških zbirk, navedenih v bibliografiji, omenimo pa naj tudi zbirko pregovorov Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Za iskanje in preverjanje enot smo uporabljali korpusa, in sicer Slovaški narodni korpus (SNK) in Gigafida. V članku uporabljamo slovaško frazeološko terminologijo.⁷

5 Slovenski otroci lahko o fujari izvedo npr. iz delovnega zvezka *Glasba 6*, namenjenega 6. razredu devetletke, kjer so našeta pihala iz raznih držav sveta. Kljub temu da gre v primeru fujare za glasbeni inštrument, ki je tipičen za slovaško ljudsko glasbo, sestavine *fujara* nismo našli v nobenem frazemu, pojavlja se samo v pogovorni, delno frazeologizirani slovaški besedni zvezi z značajem vzklika *babkinu fujaru*, ki izraža nezaupanje, negativno stališče govorečega do povedanega.

6 Frazeotekstem je t. i. komunikativni frazem z zgradbo povedi ali zložene povedi, v primerjavi s frazeoleksemom, kar je frazem nominativnega in predikativnega tipa (Mlacek – Đurčo 1995: 31).

7 Zato tudi termini frazeotekstem, aktualizacija itd. (gl. Mlacek – Đurčo 1995).

- 1.6 Cilj prispevka ni zbrati vse frazeme, v katerih se kot sestavina pojavlja poimenovanje kordofona, ampak orisati problematiko obstoja glasbenega koncepta v frazeologiji, opozoriti na nekatere njegove podobnosti in razlike v slovaški in slovenski frazeologiji ter na tak način zapolniti nekatere bele lise v slovanski primerjalni frazeologiji. Istočasno želimo s prispevkom tematsko in vsebinsko razširiti znanstveno-raziskovalno usmeritev projekta Metaforični vokalno-instrumentalni elementi v slovaščini in slovanskih jezikih,⁸ v okviru katerega se je s frazemi s področja glasbenega spektra v slovaščini in slovenščini delno ukvarjala samo Mária Dobříková (gl. Dobříková 2015; 2016).

2 POSAMEZNI INŠTRUMENTI V KOMPONENTNI SESTAVI FRAZEMOV

2.1 Frazemi s sestavino *husle* : *violina*/*gosli*

Violina je najbolj razširjeno godalo, ki je po dolgem in zapletenem razvoju iz stare violine da braccio dobilo dokončno podobo v drugi polovici 16. stoletja (Laborecký 1997: 99). Njena priljubljenost in razširjenost se zrcali tudi v frazeologiji, v analizirani skupini frazemov jih največ vsebuje prav to sestavino. V Sloveniji je ustreznica leksema *husle* leksem *violina*, starejši izraz, katerega raba peša, je leksem *gosli*.⁹ Najbolj znane enote so tu internacionalizmi *hrat' prvé husle* (slš.) s pomenom 'biti prvi, voditi v kaki dejavnosti, imeti v kolektivu odločujočo vlogo, besedo, izstopati v čem' in *hrat' druhé husle* (slš.), torej 'biti v kolektivu v podrejenem položaju, zaostajati za kom'. V slovenščini obstajata popolni ustreznici *igrati prvo violino*, *igrati drugo violino*, kot tudi delni ustreznici *biti prva violina*, *biti druga violina*. O teh frazemih se predpostavlja, da so morda nastali v nemškem okolju (Mokijenko 2014: 25). Motivirani so z razdelitvijo vlog v tradicionalnem godalnem kvartetu, ki ga tvorita dva violinista, violist in violončelist, oz. tudi v orkestru. Prvi violinist, t. i. primarius (od tega je tudi sinonimni slovaški frazem *hrat' prim*), igra osrednjo melodijo skladbe, najvišje tone in najhitrejše dele, drugi violinist njegovo igranje spremlja in dopolnjuje. Ti frazemi se pogosto uporabljajo v publicističnem stilu, in to na področjih, kot so politika, šport ipd. Enoto *igrati prvo violino* smo našli tudi kot sestavni del slovenske ljudske modrosti z zgradbo zložene povedi *pamet, prežlahтна gospa, prvo naj violino igra, njej podrejene naj bodo strasti, nagone naj neurejene kroti, še čustva za svet jo sprašujejo naj, pa v hišo srca naselil se bo raj*, na drugi strani pa so tudi že predniki današnjih Slovencev vedeli: *hladen razum brez čustva je kakor violina brez strun* (vir: zbirka pregovorov Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, kraj Rateče).

8 Projekt je nastal na Oddelku za slovanske filologije Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi leta 2014. V njegovem okviru je potekala tudi znanstvena konferenca Glasbeni motivi v frazeologiji; prispevki z nje so bili objavljeni v istoimenskem zborniku, ki je izšel kot šesti del serije Frazeologické štúdie. Avtorji prispevkov v njem analizirajo različne vidike glasbenega koncepta v frazeologiji petnajstih jezikov. Zbornik je doživel tudi oceno v slovenščini (Stramljič Breznik 2015).

9 V korpusu Gigafida smo našli 13.915 zadetkov za leksem *violina* in 579 za *gosli*.

Kljub temu da slovenski slovarji ne zajemajo ustaljene glagolske besedne zveze *igrati tretjo violino*, *biti tretja violina* oz. imenske *tretja violina*, več kot tri-deset primerov iz korpusa Gigafida priča o visoki stopnji njihove frazeologizacije. Redke niso niti aktualizacije, torej frazemi z drugim vrstilnim števnikom, pri čemer velja, da čim višji števnik se uporabi, tem bolj podrejeno vlogo označevanega izraža, števnik torej stopnjuje pomen frazema, na primer:

Udarna je tudi njegova izjava, ki pove vse o krutosti kronometra, kjer je naslov branil Nemeč Grabsch. »Mnogi pravijo, da *sem peta violina*. A sem poleg Brajkoviča edini, ki si upa svoja jajca odnesti v Švico. Ostali so nastop odpovedali.« (sln.) (Vir: Gigafida¹⁰)

Podobno se zveza *hrat' tretie husle* oz. tudi aktualizacija *hrat' štvrté (piate) husle* uporabljata tudi v slovaščini, na primer:

Evropska politika *hrá* aj v krajinách »starej Európy«, čo sa týka atraktivnosti pre ľudí, a teda mediálneho priestoru, takpovediac *štvrté* či *piate husle*. Daleko v Bruseli, príliš abstraktná, ťažko sa z nej cez médiá robí niečo, čo je o životoch ľudí. (slš.) (Vir: SNK¹¹)

Govor oz. tudi pomen povedanega, na katerega vpliva osebnost govorca, je metaforično izražen v slovaškem reku *aké husle*, *taký zvuk*, *aké gajdy*, *taký huk* oz. v različici *aký zvon*, *taký zvuk*, *aké gajdy*, *taký huk*. Iz nasprotij slovaških leksemov *husle/zvon* in *gajdy/zvon* je razvidno, da poleg tega izražata še nasprotje pozitivno : negativno (človek, govor, misel itd.). V slovenščini podobno miselno vsebino, toda brez intenzifikacije z opisanim nasprotjem, izražata paremiji *kakršén človek (mož)*, *taka beseda* in tudi *kakršna ptica*, *takšna pesem*.

Starejša slovenska stalna besedna zveza *kazati gosli* izraža pomen 'imeti gol vrat in prsi'. Izhaja iz starejšega pomena leksema *gosli* 'prsni koš' (gl. Bezljaj 1977: 163). Sestavino *gosli* vsebuje tudi paremiološka enota *stare gosli pojo*, *staro grlo pa nak* (sln.). V analizirani skupini slovaških frazemov smo zabeležili tudi ekspresivni vzklik *Ježiškove husličky!*, s katerim govorec izraža svoje začudenje oz. razburjenje ali celo ogorčenje. Element, ki izrazito okrepi ekspresivnost frazema, je tukaj uporaba manjšalnica.

V slovenskem paremiološkem fondu smo našli več enot s pomenom 'ne spleča se biti iskren, govoriti resnico', na primer *kdor resnico gode*, *njemu gosli na glavi razbijejo*; *kdor resnico gode*, *temu gosli zbijejo*; *kdor resnico gode*, *njega z godalom tepo* idr. Frazeotekstem s podobnim pomenom in obliko *kdo nevděčnou pánům pravdu hude*, *houslemi o hlavu mít bude* obstaja v češčini. V slovaščini mu je pomensko najbližja enota brez sestavine *husle*, in sicer *povedz pravdu*, *prebiješ hlavu*.

Glagolski sestavini *húst'* : *gosti*, torej 'igrati na glasbeni inštrument (po navadi na violino)' (SSSJ 2011: 222), tukaj metaforično označujeta govorjenje, človeški govor. Tako je tudi v več slovaških frazemih, na primer *húst' niekomu poza uši (okolo uši)*

¹⁰ <http://www.gigafida.net/Concordance/Search?q=peta+violina>

¹¹ http://korpus.juls.savba.sk:8080/manatee.ks/do_query?query=piate%20husle&corpname=prim-6.0-public-all&start=0&cnt=10

s pomenom ‘besedno koga nenehno vznemirjati, nadlegovati, utrujati’ ali pa v enoti *húst’ si svoje*, ki pomeni ‘nenehno ponavljati svoje stališče, vztrajati pri svojem’. Njena ustreznica v slovenščini je zveza *vedno gosti eno in isto*, to pa težko opredelimo kot frazeološko. Podobno miselno vsebino ‘ponavljati vedno eno in isto’ izražata tudi paremiološki enoti *vždy jednu nôtu hudie* in *vždy na jedny gajdy hudie*¹² (slš.).

V slovenščini najdemo komponento *gosti* v več frazemih. Z vidika ekvivalentnosti in teme našega prispevka je omembe vreden frazem *plesati tako, kot kdo gode* (*žvižga, igra*) oz. tudi njegova različica *kakor se gode, tako se pleše*, ki ima v slovaščini ustreznico v enoti *tancuje, ako mu pískajú (hrajú)* s pomenom ‘poslušno izpolnjevati ukaze, brez odpora se podrediti’. Frazem *iti rakom žvižgat in ribam (žabam) gost* (sln.) oz. samo *iti rakom žvižgat* ali *iti žabam gost* nosi pomen ‘biti zaman, brez uspeha; propasti; umreti, ubiti se’. Janez Keber (1998: 210–218; 2011: 788–789) piše o več okoliščinah, ki so pomembne za nastanek te enote, pri čemer je nedvomno dejstvo, da je v pomenu frazema zaobsežena nesmiselnost opisanega dejanja. Keber njegov nastanek povezuje z nekdanjim kaznovanjem z utopitvijo. Slovenščina pozna tudi glagolski frazem *gosti (mrmrati) v brado* s pomenom ‘govoriti kaj sam zase, skrivoma’. Njegova slovaška ustreznica je stalna besedna zveza *hundrat’ si (mrmlat’ si) popod fúzy*.

V obeh jezikih najdemo tudi frazeme s sestavinami *hudec* : *godec*¹³ in *huslista* : *goslač*. V slovaščini odražata nizek socialni status in negotove razmere muzikantov paremiji *rybár, vtáčnik a hudec – traja žobráci* in *keď poznáš jedného huslistu a jedného gajdoša, poznáš dvoch žobrakov*, v slovenščini pa je to dejstvo eksplicitno izraženo v frazemu *mlad godec, star berač*. O značaju ljudskih godcev in o njihovi postranski dejavnosti, ko so na porokah v času med posameznimi skladbami svatom pripovedovali zgodbe in smešnice (pogosto tudi nespodobne), priča slovenska enota *godec je gobec*. Zahtevnost igranja na gosli in preneseno tudi pomen ‘vsaka umetnost zahteva vajo’ izraža slovenski frazeotekstem *goslač veliko strun potrga, preden postane mojster*, podobna misel pa je izražena v enoti *kdor zna strune ubrati, more lahko igrati*. O lenih dekletih pripoveduje hudomušni starejši slovenski ljudski pregovor: *bolna je, delat ne more; godci zagodejo, plesat pa pojde*.

2.2 Frazemi s sestavino *basa* : *bas*

Bas, v slovaščini *basa*, je pogovorni izraz za kontrabas, največji godalni inštrument z najglobljimi, nizkimi toni, ki se je razvil v drugi polovici 16. stoletja iz basove in kontrabasove viole da gamba (Laborecký 1997: 120). Na Slovaškem je bil neločljiv del ljudskih veselic, povezan pa je tudi z obredom pokopavanja

12 Pomensko sorodna je slovaška frazeološka enota *ako obohratá platňa (opakovať, hovorit’)*, njena slovenska ustreznica pa je frazem *kot (stara) lajna (govoriti, ponavljati)*.

13 Zavedamo se, da leksema *hudec* : *godec* označujeta človeka, ki igra ljudsko glasbilo na splošno, ne samo violinista (goslača), vendar smo se, izhajajoč iz navedenega pomena slovaškega glagola *húst’*, torej ‘igrati glasbeni inštrument (po navadi violino)’ (SSSJ 2011: 222), odločili navesti tudi frazeme s tema dvema sestavinama.

basa,¹⁴ ki se je v velikem delu Slovaške odvijal na pustni torek pred pepelnično sredo (Nádaská 2012: 98).

Prav ta pogovorna sestavina *bas*a je konstrukcijski element več slovaških frazemov. Na podobnosti oblike in dimenzij je osnovan primerjalni frazem *tučn*á ako *bas*a (slš.), ki se uporablja, kot je razvidno iz same oblike enote, predvsem v povezavi z ženskami. V slovenščini se za debelo žensko uporablja slabšalno poimenovanje *bajsa*, moška oblika pa je *bajs*. Kot navaja Slovenski etimološki slovar (SES 1997: 22), je ta beseda tudi narečno poimenovanje za glasbilo kontrabas, zato je verjetno, da so leksemi *bajs*, *bajsa* metaforično izpeljani prav iz njega, motivacijska baza njihovega nastanka je torej podobna kot pri navedenem slovaškem frazemu. V zvezi s tem lahko omenimo še slovenski frazem z rimo s pomenom 'debela ženska' *bajsa debelajsa*. Ekvivalentni frazeološki primerjavi *tučn*ý (*bachrat*ý) ako *sud* (slš.): *debel kot sod* (*brenta*) (sln.), prav tako osnovani na zunanji podobnosti, se lahko nanašata na oba spola, leksem *brenta* (sln.) pa sam po sebi, podobno kot *bajsa* (sln.), slabšalno označuje debelo žensko.

Akustična podobnost pa je bila osnova za nastanek slovaškega frazeotekstema *chrápe*, *akoby na base t*ahal. Sinonimna enota s podobno motivacijsko bazo je frazem *chrápe*, *akoby drevo pilil* (slš.). Slovenščina izraža identični pomen s frazedom z živalsko sestavino *smrčati kot medved*. Zvočna podoba sestavin *bas*a in *gajdy* in negativne konotacije, ki so z njo včasih povezane, se zrcalijo tudi v ljudski grožnji starejšega izvora *nech sa ti basy s gajdami odslúžia* (slš.).

V slovaščini je pogost in razširjen frazem *sprostý* (*hlúpy*) ako *bas*a s pomenom 'zelo neumen', sinonimni primerjalni frazem, kjer je sestavina tudi inštrument, pa je *sprostý* ako *(pastierova) trúba* (slš.). Za tertium comparationis teh primer lahko imamo »enostavnost« – v primeru glasbenih inštrumentov v obliki monotonosti igranja na kontrabas oz. omejenega obsega tonov pri igranju na trobento, v primeru človeka pa v obliki njegove duševne omejenosti, nedojemljivosti (Svítková 2015: 58). Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema (Fink Arsovski 2006: 166) navaja kot njune slovenske ustreznice frazema *neumen kot noč* in *zabit kot vol*.

Pomembna vloga kontrabasa v ljudski glasbi, dejstvo, da daje in pomaga držati ritem, ki je obvezen tudi za druge inštrumente, se odraža v stavčnem pogovornem frazemu *bas*a *tvrdí muziku* (slš.) s pomenom 'imeti odločujoč pomen'. V slovaščino je najbrž prešel iz češčine, podobno kot tudi naslednji pogovorni frazem, priljubljen zlasti v političnem diskurzu *držat basu* (*niekomu (s niekým)*) (slš.), kar pomeni 'biti solidaren s kom, lojalen do koga, pomagati komu'.

Starejši primerjalni frazem z zgradbo stavka in s pomenom 'zelo dobro ga pozna' je *pozná to v ňom ako v base trojnik* (slš.). Gre za odraz običaja z veselice, ko

14 Gre za ljudsko igro, ki je parodija na resnični pogreb, kjer se pokopava bas in s tem tudi plesi in zabave v času prihajajočega 40-dnevnega predvelikonočnega posta. Ta obred potrjuje nezamenljivo vlogo *bas*a v ljudski glasbi.

so ljudje pri izboru pesmi po lastni želji kot nagrado muzikantom metali kovance v kontrabas. Glede na zvok kovanca je znal kontrabasist uganiti njegovo vrednost. V Sloveniji se podobna navada odraža v starejšem frazemu *dati denar v gosli*. Slovar sodobnega slovaškega jezika (Slovník súčasného slovenského jazyka, SSSJ 2006: 235) navaja tudi frazem *dostať basu* (slš.), ki pa je povezan z drugim pomenom leksema *basa* v slovaščini, in sicer „pog. ekspr. prostor ali stavba za zapornike, zapor“, in pomeni ‘priti v zapor’.

V slovenščini nismo našli nobenega sintagmatskega frazema s sestavino *bas*, se pa ta pojavlja v frazeoteksteh *več bas da, kot zvon vzame* ali *kar zvon vzame, pa bas pribuči*, kjer sta glasbena inštrumenta uporabljena v simbolnem pomenu – *zvon* z zgoraj omenjeno signalizacijsko funkcijo tukaj tradicionalno označuje smrt, *bas* pa kot tradicionalna sestavina ljudskih godčevskih skupin označuje poročno glasbo oz. poroko.

2.3 Frazemi s sestavino *klavír* : *klavir*

Klavir je strunsko glasbilo s tipkami, v katerem ton nastane z udarcem kladivca na struno. Njegov zunanji del tvori lesen trup, na njegovi sprednji strani je tipkovnica s 85 ali 88 tipkami. Prva klavirska mehanika, v kateri kladivce razzveni strune, je bila izdelana na začetku 18. stoletja (Laborecký 1997: 116). Koncertni klavir je masivno glasbilo s trdnimi nogami, prav tukaj pa je mogoče iskati motivacijo za nastanek slovaškega primerjalnega frazema *⟨mat⟩ nohy ako klavír*, torej ‘imeti debele noge’. Frazem z zgradbo glagolske sintagme *chodit' niekam ako na klavír* (slš.) pomeni ‘pogosto kaj obiskovati, pogosto kam hoditi’. Njegova motivacija je lahko razumljiva: ker je učenje klavirja zelo zahtevno, morajo učenci redno in razmeroma pogosto obiskovati učne ure in veliko vaditi. Ta pogovorna enota je v jeziku živa in se pogosto uporablja.

Slovar slovenskih frazemov (Keber 2011: 341) navaja eno frazeološko enoto s sestavino *klavir*, in sicer frazem z zgradbo glagolske sintagme *iti igrat klavir*. Njegov pomen je ‘iti v zapor odslužit kazen’. Motivacijo nastanka frazema je najbrž treba iskati v podobnosti pozicije rok pri igranju klavirja, pri čemer so roke lahko tudi prekrižane, ravno tako kot pri vklemitvi, ko so v lisicah. Frazem je uvrščen tudi v spletni prosti slovar žive slovenščine Razvezani jezik. Manjšalnica *klavirček* je sestavina ustaljenega poimenovanja znane slovenske otroške igre *klavirčke prodajati*.

2.4 Frazemi s sestavino *harfa*

Harfa, kordofon trikotne oblike s 43–47 strunami in sedmimi pedali, na katerega se brenka s prsti obeh rok, spada med najstarejše inštrumente. Iz Srednje Azije in Egipta se je začela širiti že v 3. tisočletju pr. n. š. (Laborecký 1997: 80). SSSJ (2011: 51) navaja kot drugi pomen leksema *harfa*: „slabš. stara ženska (pogosto kot žaljivka)“. V slovaščini smo to sestavino našli v ustaljeni primeri *rozumie ⟨sa⟩ tomu ako osol harfe ⟨a sliiepka pivu⟩*. V vsakem jeziku verjetno obstajajo podobni

ironični izrazi s pomenom ‘sploh se ne spoznati na kaj’, posamezni jeziki pa so si zanj našli svoja posebna sredstva. V slovenščini poznamo enote, ki prav tako za izražanje identičnega pomena uporabljajo kot sestavino glasbilo, in sicer *boben*. Gre za frazeme *razumeti se (spoznati se) na kaj kot zajec na boben, biti toliko za kaj kolikor zajec za boben* oz. tudi redkejši primerjalni frazem *kakor krava na boben*. Poleg glasbene imajo te enote skupno tudi živalsko sestavino, ki tu služi kot intenzifikator; ta zvišuje kontrast, s tem pa tudi ekspresivnost frazema. Navedeni frazemi imajo v obeh jezikih v sebi tudi implicitno zakodirano informacijo o tem, da je igra na glasbenem inštrumentu bila in je še vedno škoda za posebno vrlino, ki je ne obvlada vsak. V sodobnem slovaškem jeziku se najpogosteje uporablja frazem *rozumieť sa niečomu (do niečoho) ako hus do piva* z enakim pomenom, redkeje pa se uporabljata njegovi frazeološki sinonimi *rozumieť sa niečomu (do niečoho) ako koza petržlenu (ako krava muškátu)*.

2.5 Frazemi s sestavino *citre*

Citara, v slovenščini *citre*, so ljudsko strunsko glasbilo iz družine brenkal, pravokotne ali trapezaste oblike, ki so bile v preteklosti razširjene po celi Slovaški (Laborecký 1997: 39), kjer pa so danes kot del ljudskega inštrumentarija skoraj nepoznane. Priljubljene so bile tudi v Sloveniji, in to predvsem v alpskih predelih, kjer so se ohranile do danes.¹⁵ Enostavnejše citre so si ljudje izdelovali tudi doma in jih po domače imenovali *švrkovence, drsovca, drskalca*. Na citre so rade igrale tudi ženske (Kumer 1972: 45). V slovenskem paremiološkem fondu najdemo ljudsko modrost, da mora vsak delati to, kar zna in kar se zanj spodobi, to pa je izraženo v enoti *za citrarja ni plug in za oratarja (orača, kmeta) ne citre*. Omembe vredna je tudi besedna zveza *kazati citre*, ki jo v svojem etimološkem slovarju navaja France Bezljaj (1977: 163), s pomenom ‘kazati prsi’. V primerjavi s prej omenjenim frazemom *kazati gosli* se je pa ta po Bezljaju uporabljal izključno v zvezi z žensko. Med slovaškimi frazemi nismo našli nobenega s sestavino *citara*, kar se ujema z dejstvom, da ta inštrument ni tradicionalni del ljudskega inštrumentarija.

2.6 Frazemi s sestavino *bendžo*

Bendžo je črnsko strunsko glasbilo iz družine brenkal s tamburinu podobnim trupom, prevlečenim z usnjem, z daljšim vratom in s štirimi do sedmimi kovinskimi strunami, na katere igramo s trzalice. V Evropo je prišel v dvajsetih letih 20. stoletja (Laborecký 1997: 23; Kurfürst 2002: 427). Kljub temu da se je leksem *bendžo* v slovaščini udomačil šele pred kratkim,¹⁶ o čemer priča tudi to, da se je še pred nedavnim beseda pisala kot *banjo*, najdemo v frazeološkem fondu slovaškega jezika protipomensko glagolsko pogovorno dvojico z visoko

¹⁵ Razlika v razširjenosti citer na Slovaškem in v Sloveniji je že na prvi pogled očitna tudi iz korpusov, kajti v SNK smo pri leksemu *citara* našli 10 zadelkov, v korpusu Gigafida za *citre* več kot tri tisoč, približno 1300 zadelkov ima tudi leksem *citrar*.

¹⁶ *Slovar slovaškega jezika* iz leta 1959 (SSJ 1) leksema *bendžo* ali *banjo* sploh ne beleži.

stopnjo ekspresivnosti *dat' niekomu na bendžo* in *dostat' na bendžo*. Frazema nosita pomen 'pretepsi koga' in 'biti pretepen'. Motivacija nastanka ni povsem jasna, metaforičnost frazema pa morda temelji na podobnosti med okroglo obliko bendža z resonančno odprtino in človeško glavo z usti. V prenesenem pomenu 'premagati koga' ali 'biti poražen' se frazema uporabljata na primer v povezavi s športom, npr.:

Ešte pred necelými štrnáctimi mesiaci o nás pisali, že sme to najmizernejšie mužstvo na svete a odporúčali nám, aby sme radšej hrali pigu ako futbal. Dobře, keď chcú *dostat' na bendžo*, nie sme proti zohratiu priateľského zápasu s nimi. (slš.) (Vir: SNK¹⁷)

V slovenščini obstaja za omenjeni glasbeni inštrument poimenovanje *bendžo* oz. *banjo*, nismo pa našli nobenega frazema s to sestavino.

2.7 Frazemi s sestavino *struna*

V primeru besede *struna*, ki se v enaki obliki uporablja v slovaščini in slovenščini, ne gre za poimenovanje glasbila, temveč njegovega sestavnega dela. Ker pa je ta leksem v zvezi s frazeologijo zelo produktiven, smo se ga odločili uvrstiti v pripevek. Več slovenskih frazemov v tej skupini je pomensko povezanih z drugim pomenom leksema *struna*, ki je naveden v SSKJ, torej knjiž., ekspr., s prilastkom „lastnost, značilnost koga glede na odzivanje na zunanje dogodke“, na primer *brenkati na čustvene strune* 'skušati vplivati na čustva; govoriti čustveno'. Slovaška ustreznica je frazem *udierat' (brnkat) niekomu na <citlivú> strunu*.

Po svoji zgradbi, ne pa po pomenu, sta predhodnemu podobna slovenska frazema *ubрати smešno struno* 'pošaliti se, povedati kaj smešnega' in *zadeti pravo struno* 'najti pravi način'. Slovaška ustreznica slednjega je *udriet' (trafit) niekomu na pravú strunu*. Popolni ustreznici *napeti drugačne strune* (sln.) in *natiahnúť inú (inakšiu) strunu* (slš.) nosita pomen 'lotiti se stvari na drugačen način, bolj strogo'. Identično miselno vsebino oz. celo grožnjo izraža slovaški frazeotekstem *s tebou musím iné struny natiahnúť*. Slovenski frazem *v svojih zahtevah je prenapel strune* se uporablja v pomenu 'preveč je zahteval', frazeološke enote z istim pomenom in sestavo pa slovaščina ne pozna.

Slovaška frazeološka enota, ki temelji na zunanji podobnosti oblike (lastnosti), je primera *byt' <rovný (pružný)> ako struna*. SSKJ navaja v ilustrativnem gradivu leksema *struna* zvezo *cesta, ravna kot struna*, ki pa ni uvrščena v frazeološko gnezdo, tako da v tem primeru (sodeč tudi po rezultatih iskanja v korpusu Gigafida) verjetno ne gre za frazem. V slovenščini pa se pogosto uporablja frazeološka primera, ki ne govori o fizični lastnosti, temveč o psihičnem stanju denotata: *biti napet kot struna* 'biti zelo napet'.

Slovar slovaškega jezika (Slovník slovenského jazyka, SSJ 1: 308) iz leta 1959 navaja tudi starejše frazeme, ki so jih postopoma nadomestili frazeološki

17 http://korpus.juls.savba.sk:8080/manatee.ks/do_query?query=dosta%C5%A5%20na%20bend%C5%BEO&corpname=prim-6.0-public-all&start=0&cnt=10

sinonimi, so pa zanimivi z vidika teme prispevka, in sicer *chodit' ako na strunách* 'biti v napetem pričakovanju, duševnem stanju', *žilky v ňom hrali ako struny* 'bil je nestrpen' in *šlo mu to ako po strune* 'stvar je potekala gladko, dobro'. Sestavina *struna* se pojavlja tudi v paremioloških enotah. Potrebo poznati pravo mero vsega so tako Slovaki kot Slovenci izrazili v pregovorih *strunu dotial' na'ahujú, kým nepraskne* (slš.) in *prenapeta struna počí* (sln.). V slovenščini smo zabeležili tudi pregovor *ko struna najbolje poje, se rada utrga*. Enotnost dejanja dveh ali več ljudi je izražena v slovaški paremiji *na jednu strunu bijú (drnkajú)*.

3 ZAKLJUČEK

Vokalni, glasbeni in plesni izrazi so že od nekdaj naravni del človeškega življenja. Izhajajo iz samega bistva človeka, zato so se na različne načine, tudi v podobi frazeoloških enot, projicirali v njegovo konceptualizacijo sveta. Frazemi, ki obsegajo poimenovanja glasbenih inštrumentov, in tudi leksemi, pomensko povezani z igranjem nanje, s petjem ali plesom, tvorijo nezanemarljiv del frazeološkega fonda slovaškega in slovenskega jezika. Nekatere posebnosti ljudskih glasbenih inštrumentarijev so se pokazale v frazeologiji obeh jezikov v podobi obstoja ali neobstoja frazemov, ki kot eno izmed komponent vsebujejo dane glasbene inštrumente (npr. dude ali citre). Splošna razširjenost in priljubljenost violine v ljudski kulturi se je odzrcalila v relativno velikem številu enot, katerih sestavni del je. Frazeme smo črpali iz dostopnih slovaških in slovenskih virov, predvidevamo pa, da mnoge izmed njih, predvsem narečne enote, v njih niso zajete, zato pa bi bila za njihov celosten prikaz potrebna terenska raziskava. Nekatere enote kažejo na nizek socialni in ekonomski status glasbenikov v preteklosti, kljub temu da je igranje na glasbene inštrumente bilo in je posebna vrlina, ki je ne obvlada vsak. Zanimivi so frazemi, v katerih se naenkrat pojavljajo glasbene in živalske sestavine, s čimer se stopnjuje ekspresivnost ustaljenih zvez. Z analizo frazeološke teme, ki zadeva glasbeno področje, smo želeli prispevati k raziskavi dane problematike v okviru slovaške in slovenske primerjalne frazeologije ter tako dopolniti manjkajoči del mozaika slovanske jezikovne slike sveta.

Prevedla **Darija Pivk**

LITERATURA IN VIRI

- Bezljaj 1977** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Dobříková 2010** = Mária Dobříková, Gajdošské motivy v slovenskej a bulharskej frazeológii, v: *Phraseologische Studien: dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie*, ur. Dana Baláková – Harry Walter, Greifswald: Institut für Fremdsprachliche Philologien – Slawistik, 2010, 113–120.
- Dobříková 2014** = Mária Dobříková, Ouvertúra alebo Slovo na úvod, v: *Frazeologické štúdie VI: hudobné motivy vo frazeológii*, ur. Mária Dobříková, Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, 9–10.

- Dobříková 2015** = Mária Dobříková, Signalling Function of Musical Instruments from the Aspect of Ethnophraseology, *Езиков свят – Orbis linguarum* 13 (2015) št. 2, 7–15.
- Dobříková 2016** = Mária Dobříková, Signálne hudobné nástroje ako motivanty frazém v slovenčine, v: *Studia Academica Slovaca* 45, ur. Jana Pekarovičová – Miloslav Vojtech, Bratislava: Univerzita Komenského, 2016, 418–435.
- Fink Arsovski 2006** = Željka Fink Arsovski idr., *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Zagreb: Knjigra, 2006.
- Gigafida** = *Korpus slovenskega jezika Gigafida* (<http://www.gigafida.net>, dostop 6. 10. 2016).
- Glasba 6** = *Glasba 6: delovni zvezek za šesti razred devetletne osnovne šole*, ur. Marjeta Pušenjak, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- Habovštiaková – Krošláková 1996** = Katarína Habovštiaková – Ema Krošláková, *Frazeologický slovník: človek a príroda vo frazeológii*, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1996.
- Jež – Lipovšek 1989** = Jakob Jež – Marijan Lipovšek, *Pregled in opis glasbil*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.
- Keber 1998** = Janez Keber, *Živali v prisposodbah 2*, Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Keber 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Kocbek 1887** = Fran Kocbek, *Pregovori, prilike in reki*, Ljubljana: Anton Trstenjak, 1887.
- Kocbek – Šašelj 1934** = Fran Kocbek – Ivan Šašelj, *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Kovačič 2015** = Mojca Kovačič, V deželi harmonike – nacionalizacija harmonike v slovenskem kontekstu, v: *Venček domačih: predmeti, Slovencem sveti*, ur. Jernej Mlekuž, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Kržišnik 2014** = Erika Kržišnik, Glas in glasba v slovenski frazeologiji, v: *Frazeologické štúdie VI: hudobné motívy vo frazeológii*, ur. Mária Dobříková, Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, 191–201.
- KSSJ** = *Krátky slovník slovenského jazyka*, ur. Ján Kačala – Mária Pisárčiková, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2003.
- Kumer 1972** = Zmaga Kumer, *Slovenska ljudska glasbila in godci*, Maribor: Obzorja, 1972.
- Kumer 1983** = Zmaga Kumer, *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenska matica, 1983.
- Kurfürst 2002** = Pavel Kurfürst, *Hudební nástroje*, Praha: TOGGA, 2002.
- Laborecký 1997** = Jozef Laborecký, *Hudobný terminologický slovník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997.
- Leng 1967** = Ladislav Leng, *Slovenské ľudové hudobné nástroje*, Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1967.
- Mačák 1995** = Ivan Mačák, *Dedičstvo hudobných nástrojov*, Bratislava: Slovenské národné múzeum – hudobné múzeum, 1995.
- Mlacek 1984** = Jozef Mlacek, *Slovenská frazeológia*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.
- Mlacek – Ďurčo 1995** = Jozef Mlacek – Peter Ďurčo idr., *Frazeologická terminológia*, Bratislava: Stimul, 1995.
- Mokijenko 2014** = Валерий Мокиенко, Первая скрипка музыкальной фразеологии, v: *Frazeologické štúdie VI: hudobné motívy vo frazeológii*, ur. Mária Dobříková, Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, 15–31.
- Nádaská 2012** = Katarína Nádaská, *Slovenský rok v ľudových zvykoch, obradoch a sviatkoch*, Bratislava: Fortuna Libri, 2012.
- Prek 1972** = Stanko Prek, *Ljudska modrost trden je most*, Maribor: Obzorja, 1972.
- Razvezani jezik** = *Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine* (<http://razvezanijezik.org/?page=iti+igrat+klavir>, dostop 6. 10. 2016).
- SES 1997** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- SESS 2015** = Lubor Králik, *Stručný slovník slovenského jazyka*, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2015.

- Smiešková 1988** = Elena Smiešková, *Malý frazeologický slovník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.
- SNK** = *Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all* (<http://korpus.juls.savba.sk>, dostop 6. 10. 2016).
- SSJ** = *Slovník slovenského jazyka* 1–6, ur. Štefan Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959–1968.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 1994.
- SSSJ 2006** = *Slovník súčasného slovenského jazyka: A–G*, ur. Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006.
- SSSJ 2011** = *Slovník súčasného slovenského jazyka: H–L*, ur. Alexandra Jarošová – Klára Buzássyová, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2011.
- Stramljič Breznik 2015** = Irena Stramljič Breznik, Kolektivna monografija o glasbenih motivih v frazeologiji, *Jezikoslovní zapiski* 21 (2015), št. 1, 177–181. – Ocena.
- Svítková 2015** = Milina Svítková, *Hudobné nástroje ako komponenty slovenských a chorvátskych frazém*, dizertačná práca, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava: [M. Svítková], 2015. – Razmnoženo.
- Záturecký 2005** = Adolf Peter Záturecký, *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovja a hádanky*, Bratislava: Slovenský Tatran, 2005.
- Zbirka pregovorov** Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana.

SUMMARY

Expressions for Chordophone Instruments in Slovak and Slovenian Phrasemes

Vocal and instrumental music and dance have always been a natural part of people's lives. They stem from human nature, and therefore they are naturally reflected in conceptualization of the world, and also in phraseological units. Phrasemes containing the names of musical instruments and lexemes related to playing them, singing, or dancing form a significant part of the phraseological corpus of Slovak and Slovenian. Some special features of folk musical instruments have entered the phraseology of both languages through phrasemes that contain individual instruments as components (e.g., the bagpipes or zither). The fact that the violin is widely used and popular in folk culture is shown in the many units that include it as a component. The phrasemes were obtained from a variety of Slovak and Slovenian sources; however, it is likely that many of those existing in dialects may have not been included, and therefore it is suggested that field research should be carried out in order to achieve a complex mapping. Some units speak of the low socioeconomic status of folk musicians in the past despite the fact that being able to play a musical instrument was regarded as a special skill not possessed by just anybody. Notable are also phrasemes featuring instrumental and zoonymic components, which make the set expressions even more expressive. The analysis of phraseological themes overlapping with music contributes to research on comparative phraseology in Slovak and Slovenian and adds to the body of knowledge about Slavic languages' conceptualization of the world.

RADMILA V. ŽUGIĆ

IMENIČKI SUFIKSI U *DIJALEKTIMA ISTOČNE I JUŽNE SRBIJE* ALEKSANDRA BELIĆA U SVETLU NAJNOVIJIH ISTRAŽIVANJA

COBISS: 1.01

Samostalniške pripone v Dialektih vzhodne in južne Srbije Aleksandra Belića v luči najnovjših raziskav

Avtorica predstavlja, potrjuje, popravlja in dopolnjuje opazovanja Aleksandra Belića o oblikovno- in pomenskorazlikovalnih samostalniških priponah v prizrensko-timoških govorih v delu *Dialekti vzhodne in južne Srbije* (1905). Mnogi od njih ohranjajo staro stanje srbskega jezika. Pozornost je usmerjena na način semantične in tvorbenne interpretacije samostalniških izpeljank v raziskavah, ki so nastale po Belićevi, in sicer v skladu z najnovjšimi zahtevami rabe semantično-tvorbenne analize.

Ključne besede: srbščina, srbska narečja, besedotvorje, samostalniške pripone, prizrensko-timoški govori

Noun Suffixes in Aleksandar Belić's *Eastern and Southern Serbian Dialects* in Light of New Research

This article presents, confirms, and adds to Aleksandar Belić's observations on morphological and semantically differential noun suffixes in the Prizren-Timok sub-dialects in his work *Dijalekti istočne i južne Srbije* (Eastern and Southern Serbian Dialects, 1905). Many of them preserve old features of Serbian. Attention is drawn to the manner of semantic and formational interpretation of nominal derivations in studies carried out after Belić, specifically in line with the latest requirements of semantic and formational analysis.

Keywords: Serbian, Serbian dialects, word formation, noun suffixes, Prizren-Timok sub-dialects

1 UVOD

U pregledu literature o govorima prizrensko-timočke dijalekatske zone, za studiju *Dijalekti istočne i južne Srbije* Aleksandra Belića, Ivić kaže da je to „[n]ajveći rad naše dijalektologije, kako po obimu tako i po značaju“. U konciznom obrazloženju ove konstatacije, između ostalog, on ističe i sledeće: „Dragocena obaveštenja data su o građenju reči i o akcenatskom sistemu u morfologiji“ (Ivić 1985: 126).

Cilj našeg rada je da sagledamo Belićevu koncepciju obrade imeničkih sufiksa, da u skladu sa najnovijim rezultatima istraživanja tvorbeno-semantičke problematike potvrdimo ili korigujemo očuvanost starog stanja sufiksa i njihovih markiranih značenja, kao i da istaknemo neka nova diferencijalna značenja koja kod

Ovaj prilog je nastao u okviru rada na projektu *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (br. 178009), koji u potpunosti finansira Ministarstvo prosvete i nauke Vlade Republike Srbije.

Belića nisu zabeležena. Rad je zasnovan na rezultatima sopstvenih istraživanja imeničkih sufiksa prizrensko-timočkih dijalekata, oblički i semantički diferencijalnih u odnosu na stanje u srpskom standardnom jeziku.¹

2 TVORBA IMENICA U BELIĆEVIM DIJALEKTIMA

Belić razmatra sufiksalsnu tvorbu imenica u okviru Morfologije, preciznije u okviru objedinjenog pregleda akcenta imenica sa naslovom *Akcentat imenica i njihovi glavni osnovinski nastavci u ovim dijalektima* (342–361). Pregled najčešće upotrebljivanih nastavaka, tj. sufiksa daje na stranicama 361–397 svojih *Dijalekata*.

2.1 Belićeve razlozi proučavanja imeničkih sufiksa

Na samom početku Belić ističe najvažnije razloge proučavanja nastavaka, među kojima je osnovni njihovo diferencijalno obeležje u odnosu na druge dijalekte srpskog jezika i konstatuje sledeće: „Ovaj je dijalekat razvio nekoliko svojih nastavaka, kojih drugi dijalekti u glavnome nemaju“ (Belić 1905: 361). U njima je sačuvano nekoliko starijih nastavaka ili nastavaka u starijoj upotrebi, te samim tim oni osvetljavaju staro stanje srpskog jezika (361).

Belić sufikse grupiše po istom suglasniku, navodeći pritom u okviru prostog sufiksa i njegove složene, proširene varijante.

2.2 Redosled Belićeve interpretacije sufiksa

2.2.1 Sufiksi s elementom *k*

Na prvom mestu su sufiksi sa elementom *k*, a nas pre svega interesuju sufiksi: *-bk*, *-ka*, *-ik*, *-ko*.

[a] Za arhaičnu formu sufiksa *-bk*, dakle sa poluglasnikom, kod Belića se potkrala jedna nepreciznost. Naime, on kaže da je „*bk* kao deminutivni sufiks jedan od najčešćih i najobičnijih nastavaka u našem jeziku“ (1905: 367). Tu svakako misli na naš književni srpski jezik, a svi navedeni primeri su dijalekatski i predstavljaju deminutive muškog roda, što kod Belića nije precizirano. Izuzev prostog sufiksa *-bk*, nalaze se i primeri sa proširenom varijantom *-čbk*, na šta se kod Belića, takođe, ne skreće pažnja.

Iz Belićevih primera može se izvesti nekoliko zaključaka: (1) Belić nigde eksplicitno ne kaže da je sufiks *-čbk* proširena varijanta sufiksa *-bk*; (2) ne govori se ni o načinima postanka ovog složenog sufiksa; (3) svi navedeni primeri su sa arhaičnom formom sufiksa, tj. sa poluglasnikom.

¹ Uvidom u pet značajnih monografija, zaključili smo da se u dve monografije tvorba ne pominje (Bogdanović 1979; 1987). U dvema monografijama se u okviru dela *Oblici*, bez posebne sistematizacije, navodi po koji primer tvorbeno zanimljivih deminutiva i augmentativa (Vukadinović 1996; Ćorić 1999). Samo jedna monografija, *Govor Zaplanja*, ima poseban deo naslovljen *Tvorba reči* sa pregledom tvorbe imenica na 18 strana, sa sufiksima koji su pretežno karakteristični za opisani govor po kriterijumu oblika u kome se javljaju, njihove produktivnosti ili njihovog diferencijalnog značenja u odnosu na srpski standardni jezik (Marković 2000: 199–219).

Naša najnovija istraživanja deminutiva muškog roda na *-bk* (*-ak*) i njegove složene varijante, na građi iz dijalekatskih rečnika jugoistočne Srbije, potvrđuju stabilnost starog stanja ovog sufiksa, ali izvestan broj zabeleženih primera nagoveštava tendenciju vokalizacije poluglasnika: *ašâvčak*, *kromîdak*, *mumûruzak* (Zlatanović 1998); *detišnjâk*, *momčurâk* (Žugić 2005); *detišljâk* (Jovanović 2004); *muškâarak*, *momčuljâk*, *momčurljâk* (Stojanović 2010) i *kutrâk* (u svim pregledanim rečnicima). U većini primera akcentat je na slogu pre poluglasnika, što je uslovalo njegovu vokalizaciju.

Shodno cilju ovog rada, a u skladu sa Belićevom koncepcijom, prokomentarisaćemo odnos sufiksa *-bk* i *-čbk* i nastanak sufiksa *-čbk*. Belićeva građa pokazuje da uz primere tipa *brâtbk*, *brestbk*, imamo gotovo u istoj meri i primere na *-čbk*: *virčbk*, *krvčbk*, *stručbk*, *trnčbk*, *šiparčbk*. Iz primera *krvčbk* i *trnčbk* vidimo da se ovaj prošireni sufiks osamostalio, a da je u nekim drugim primerima rezultat fonetskih ili morfoloških promena, najzad i analogije; *stručbk* je nastalo sufiksacijom neutralne imenice *struk* sufiksom *-bk*, tj., poluglasnik je u kontaktu sa zadnjonepečanim *k* dao palatalizovano *č*. S druge strane, u mnogim primerima, prošireni sufiks *-čbk* rezultat je morfoloških promena: *virčbk*, *grumenčbk*, *momčbk*, *trnčbk*, *šiparčbk*. Element *č* u sufiksu *-čbk* dolazi iz sufiksa *-če*. Gotovo svi deminutivi na *-čbk*, ovde navedeni, imaju mnogo frekventniju formu sa nastavkom *-če*: *virčè*, *grumenče*, *stručè*, *trnčè*, *šiparčè*.

Detaljnom tvorbeno-semantičkom analizom imeničkih deminutiva muškoga roda na sufiks *-bk* (*-ak*) i njegove proširene varijante (*-čbk/-čak*, *-uljak*, *-urak*, *-urljak*, *-užljak*, *-išnjak*), ustanovljeno je da je sufiks sa poluglasničkom vrednošću *-bk* i njegovom proširenom varijantom *-čbk*, najproduktivniji sufiks u tvorbi deminutiva muškog roda.

O svemu napred rečenom, kao i o tvorbenim modelima deminutiva (prvostepenim deminutivnim derivatima tipa *zejtinbk*, *medbk*, *solčbk*, *piperčbk*, *šicerbk* i sl.), sekundarnim derivatima tipa *virčbk*, *žarčbk*, *peščirčbk*, o tvorbenoj strukturi deminutiva (*motivna imenica* i *deminutivni sufiks*, npr. *dar* + *bk* → *darbk*), semantičkoj strukturi deminutiva (*pridevsko značenje* + *imeničko značenje*, odnosno: pridevska komponenta (mali, mlad, mio, drag i sl.) + imenica → deminutiv (mali + tanjir → *tanjirbk*), o realizaciji perifernih značenja poput hipokorističkog, ironičnog, pejorativnog i sl., detaljno u Žugić 2013.

[b] Drugi sufiks koji Belić komentariše jeste sufiks *-ka*. On posebno skreće pažnju na njegovo deminutivno značenje i ističe da uprkos uslovima (prisustvo elementa *k*), ovaj sufiks u dijalektima koje je ispitivao, nije tako produktivan. Belić navodi nekoliko primera sa prostim sufiksom *-ka*: *košuljka*, *kudèljka poljanka*, *postèljka*, *čâška* (370) uz napomenu da su nešto produktivniji složeni sufiksi sa *-ka*, tj. *-ička*, *-inka*, zahvaljujući kojima su ovi govori sačuvali „nesumnjivo mnogo više starine“ (371).

(1) Sufiks *-ička* Belić podvodi pod sufikse s elementom *c*, konkretnije, interpretira ga u okviru sufiksa *-ica*. Od deminutiva koje je zapisao, navodimo samo

nekoliko, jer su svi oni obuhvaćeni korpusom na kome smo vršili istraživanje: *bàbička, granjička, zdràvička* (375).

(2) Belić razmatra sufiks *-inka* u okviru sufiksa pod suglasnikom *n*, tj. sufiksa *-ina*. Govoreći o njemu kao sufiksu niske produktivnosti, ipak, ističe da se on izgubio u svim ostalim izuzev u ovim dijalektima. To je po njegovoj koncepciji bio dovoljan razlog da na njega skrene pažnju. Nestajanje ovog sufiksa on dovodi u vezu sa slabljenjem deminutivnog značenja sufiksa *-ka*, svuda pa i ovdje kao sastavnog dela sufiksa *-inka*. Navešćemo nekoliko primera na *-inka* koje je Belić zabeležio, i to one u kojima je nesumnjivo reč o ovom sufiksu: *vrèvinka, d̂bdinke, sirotinka, čorbinka*. Verovatno se može naći još po koji primer na *-inka*, ali većina tamo navedenih derivata nastala je sufiksacijom izvedenica na *-ina* deminutivnim sufiksom *-ka*, poput: *gradinka* od *gradina*, *kolibinke* od *kolibine*, *oblačinka* od *oblačina*, *plotinka* od *plotina*, *pravdinka* od *pravdina* i sl. (384). Ovi primeri rečito govore i o tome da su svi navedeni deminutivi deminutivno značenje dobili sufiksacijom sa *-ka*, te da oni i ne spadaju u deminutive na *-inka*. To, naravno, ne znači da je sufiks *-inka* nestao, već da je reč o nedovoljno preciznom navođenju primera. To će u dobroj meri potvrditi istraživanje koje smo sprovedeli na širokom korpusu brojnih dijalekatskih rečnika.

Najpre ćemo se osvrnuti na Belićev stav o slaboj produktivnosti prostog sufiksa *-ka* u deminutivnom značenju. On tvrdi (370) da je zabeležio samo nekoliko primera čiji smo veći broj naveli napred. Naše istraživanje deminutivnih imeničkih derivata ženskoga roda na sufiks *-ka* i njime složenim sufiksima *-ička, -inka*, opovrgava Belićevu tvrdnju.

Analizirana građa iz dijalekatskih rečnika prizrensko-timočkih govora potvrđuje više od stotinu primera najproduktivnijeg semantičko-tvorbenog tipa deminutiva izvedenih prostim sufiksom *-ka* od osnova neizvedenih imenica ž. r. na *-a*. Kao potvrdu navodimo nekoliko primera: *aljinka, zàkarpka* (zakarpica), *limuzinka, čikulàtka* (čokoladica) (Žugić 2005), *parkà* (metalni novčić), *ceduljka* (ceduljica) (Jovanović 2004), *slička* (Stojanović 2010).

Produktivan je i semantičko-tvorbeni tip deminutiva izvedenih prostim sufiksom *-ka* od osnova neizvedenih imenica ž. roda na *-ica*. Od brojnih primera, ilustracije radi, navodimo nekoliko: *bànička* (pitica), *kràstavička, ložička* (kašičica) (Žugić 2005), *pčenička* (Zlatanović 1998), *ružička, stolička* (Dinić 2008).

Treći semantičko-tvorbeni tip čine deminutivi sa proširenim, tj. složenim varijantama sufiksa *-ka*: *-ička* i *-inka*.

Prošireni sufiks *-ička* nastao je od prostih sufiksa *-ic(a)* i *-ka*. Ovaj tvorbeni tip je ograničene produktivnosti koju uslovljava relativno niska produktivnost markiranih deminutiva na *-ica* kao motivnih imenica. Iz građe navodimo nekoliko primera: *bradička, vodička, čergička* (Žugić 2005), *korička* (Dinić 2008), *vrbička, ovčička, čorbìčka* (Stojanović 2010).

Analoški prema deminutivima od imenica na *-ica*, deminutivni sufiks *-ička* se osamostalio vezujući se za osnove neizvedenih imenica ž. roda na *-a* i pokazu-

je znatno veću produktivnost od derivata izvedenih od deminutiva na *-ica*, npr.: *platička*, *šijička* (Žugić 2005); *rakijička*, *torbička* (Zlatanović 1998); *parička* (metalni novčić) (Jovanović 2004); *gušička*, *ženička*, *zemljička* (Dinić 2008); *vrbička* (mlada vrba), *vunička*, *metlička*, *sobička* (Stojanović 2010).

Proširenim, složenim sufiksom *-inka* izvedeni su deminutivi od drugostepenih derivata na *-ina* (*-čina*) što potvrđuju sledeći primeri: *ženštinka*, *mostinka*, *muštinka*, *putinka* (Žugić 2005); *putinka* (Zlatanović 1998); *kožinka* (osušena svinjska koža), *meščinka* (Dinić 2008); *košuljinka*, *prtinka* (Stojanović 2010).

Analoškim putem prema imenicama na *-inka*, ovaj sufiks se počeo vezivati za osnove neizvedenih imenica ž. roda na *-a* čime je stekao status samostalnog sufiksa: *baščinka*, *lešinka*, *lozinka* (Žugić 2005; Stojanović 2010); *vrevinka* u značenju ‘pritajen, tih razgovor’ (Dinić 2008).

(3) Semantičko-tvorbena analiza imeničkih deminutiva na sufiks *-ka* i njegove proširene varijante *-ička*, *-inka* u prizrensko-timočkim govorima pokazuje stabilnost i istorijsko-jezički kontinuitet ovog sufiksa u derivaciji imenica ženskoga roda sa deminutivnim značenjem.²

(4) Belić ne beleži pejorativno značenje sufiksa *-ka* koji je, po našim istraživanjima, najproduktivniji sufiks u tvorbi pejorativa za ženska lica. Naime, od ukupno zabeleženih pejorativa u jablaničkom kraju, ovim sufiksom je izvedeno 130 ovakvih jedinica, što ovde ilustrujemo sa nekoliko primera: *blánjavka* (priglupa, blentava ženska osoba); *glúvka* (gluvača); *gòlka* (sirotica); *gr̃bavka* (grbavica); *žútka* (ženska osoba žutog, ispijenog lica); *iljavka* (razroka, vrljooka, ženska osoba); *lénjavka* (lenjivica); *čòrka* (ona koja je slepa, slepica); *šandrtavka* (ona koja je blesasta, blesunjava); *bùljka* (buljavica); *kòtravka* (čupavica); *pàtravka* (hroma, šepava ženska osoba); *čélka* (čelavica); *čòpavka* (ona koja je hroma, koja hramlje); *lipcanka* (bolešljiva ženska osoba); *podvaljáčka* (ona koja podvaljuje nekome).

Detaljno o semantičko-tvorbenim odlikama pejorativa za ženska lica na sufiks *-ka* u Žugić 2009: 81–106.

[c] Belić je razmatrao i sufiks *-ik* i naveo niz primera različite semantike u kojima se čuva staro *-ik*, odnosno *-yk*, npr.: *branik*, *jezik*, *kàmik*, *zeljànik*, *okanik* (364).

(1) Sa stanovišta istorije jezika, zanimljivo je da je ovaj sufiks u zajedničko-slovenskome jeziku imao deminutivno značenje, ali su ga svi južnoslovenski jezici, uključujući i srpski izgubili, izuzev južnomoravskog dijalekta (365). Belić je naveo veliki broj primera, ali svi oni predstavljaju supletivnu množinsku formu osnovnih imenica, tj. deminutiva na *-če*, kojima je dodavan nastakak *-iki*: *bùlčiki* nije od *bùlka*, već od *bùlče*. Kada se analiziraju primeri Belićevih deminutiva poput *vistànciki*, *devòjčiki*, *unùčiki*, *zàjčiki* i sl., postavlja se pitanje da li je u njima reč o sufiksu *-ik* u dem. značenju ili nečemu drugom.

2 Detaljno o ovome u Žugić 2014c (u štampi). Komparativno istraživanje na gradi iz bugarskog jezika pokazuje identično stanje.

(2) Analizirajući tvorbenu strukturu mikrotoponima u jablaničkom kraju (južnomoravski dijalekat) tipa *Buzalčiki*, autorka se ne opredeljuje za Beličev termin sufix -*ik*, već za termin završetak -*čiki*, sa sledećim obrazloženjem: „Ovim složenim završetkom [-*čiki*] koji je nastao dodavanjem množinske forme sufixa -*ik* (-*iki*) na primarne deminutivne izvedenice sufixsom -*če*, obrazovani su mikrotoponimi *Buzalčiki*, *Delčiki*, *Dùnjčiki*, *Poljačiki*, *Slivčiki* i sl. Deminutivno svojstvo naziva nije sadržano u sekundarnom delu završetka -*ik(i)*, već dolazi od deminutivnog značenja sufixa -*če* kojim su izvedeni primarni derivati. Sufiks -*ik* kao deminutivni sufix nije ni u ovom govoru potvrđen ni u opštem leksičkom fondu što potvrđuje prethodni stav o nosiocu deminutivnosti u mikrotoponimiji, ali i u sferi opšte leksike na -*čik(i)*“ (Žugić 2014a: 165).

[d] Za sufix -*ko* kao deo složenog sufixa, Belić navodi samo jedan primer: *Seľčko (selò)* (371).

Istraživanjem tvorbeno-semantičkog aspekta ličnih pejorativa za muška lica u jablaničkom govoru, ustanovili smo, na korpusu od 186 ovakvih jedinica, da je u ovoj semantičkoj kategoriji najproduktivniji sufix -*ko* koji se najčešće vezuje za pridevske osnove negativne konotacije. Njime je derivirano 110 pejorativnih jedinica, od kojih, ilustracije radi navodimo samo nekoliko: *gnjècavko* (zdepasta muška osoba); *gùljavko* (čovjek bledog i ispijenog lica); *drljavko* (prljava muška osoba); *žùljavko* (onaj koji je slab, mršav); *žutko* (muška osoba žutog, ispijenog lica); *iljavko* (onaj koji je razrok, vrljook); *lènjavko* (lenjivac); *skřžavko* (tvrđica); *šandrtavko* (onaj koji je blesast, blesunjav).

Detaljno o sufixu -*ko* u muškim ličnim pejorativima, o značaju odnosa tvorbeno osnove i tvorbenog sufixa za razvijanje pejorativnog značenja, kao i o ostalim tvorbenim sufixima za muške lične pejorative, opširno u Žugić 2010: 103–118.

2.2.2 Sufiksi sa elementom *c*

Od sufixa sa suglasnikom *c*, Belić razmatra sufixe: -*ica*, -*ička*, -*ce* i -*ence*.

[a] Većina navedenih imenica na -*ica*, u današnjem jezičkom osećanju su nemarkirane imenice, npr.: *vodenica*, *pčenića*, *kràstavica*, *popàrenica*, *càrevica* i sl. Ovde se navodi i izvestan broj deminutivnih derivata na -*ica* poput: *vřbica* od vřba, *gredića*, *zemljica*, *ovčice*, *rosica*, *sestrica*, *bùlica*, *ùsnica*, *solčica*, *bolečica* (371–375).

(1) Novija istraživanja pokazuju da je sufix -*ica* u tvorbi deminutiva nedovoljno sredstvo deminucije, te imamo situaciju da se i od nemotivisanih imenica na -*ica*, kao i od deminutivnih derivata grade deminutivi višeg stepena deminutivnosti sufixsom -*ička*, što pokazuju i Beličevi primeri ovde (*bàbička*, *vodenička*, *zdràvička*, *junička*, *pčenička*, *šumička*) (375), a i naši primeri (v. -*ička* u okviru sufixa -*ka*).

(2) Ovde bismo istakli još jedno, kod Belića neregistrovano značenje sufixa -*ica* (-*nica*). Reč je o pejorativnom značenju u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za ženska lica.

Ilustracije radi navodimo nekoliko primera na *-ica* (*-nica*) koji su nastali različitim tvorbenim postupcima: *besnica*, *drčnica* (ona koja je halapljiva) (sufiksacijom); *nerabòtnica* (lenjivica), *nenasìtnica* (prefiksarno-sufikslnim tvorbenim postupkom); *bezosràmnica* (bestidnica); *vadodùšnica* (bezdušna, nemilostiva, svirepa), *milomùžnica* (žena koja preterano iskazuje svoju privrženost i ljubav prema mužu) (slaganjem).

Detaljno o pejorativnom značenju sufiksa *-ica* (*-nica*), njegovom odnosu prema sufiksima *-ka* i *-la* u istoj funkciji u tvorbeno-semantičkoj grupi pejorativa za ženska lica, o tvorbenim osnovama za koje se vezuju, odnosu tvorbenih osnova i tvorbenih sufiksa, motivisanosti, semantičkim svojstvima pejorativa na *-ica* i drugim leksičko-semantičkim karakteristikama u Žugić 2009.

[b] Belić je razmatrao i sufiks *-ce* kojim se deriviraju deminutivne imenice srednjeg roda, a pažnju mu je posvetio zbog njegove veće produktivnosti u odnosu na druge dijalekte što bi, između ostalog, značilo i njegovu funkciju u obogaćivanju leksičkog fonda. Od navedenih primera, uzećemo samo nekoliko: *vàrìvce*, *vincè*, *drvcè*, *mlekcè*, *percè*, *selcè* (377).

(1) Belić se nije upuštao u semantičku analizu deminutiva na *-ce* po kategorijalnoj pripadnosti deminutiva za označavanje predmeta ili bića, ali ovu okolnost nije teško uočiti na osnovu datih primera.

(2) Deminutivi na prost sufiks *-ce*, zabeleženi u rečnicima govora prizrensko-timočke dijalekatske zone potvrđuju produktivnost tvorbeno-semantičkog tipa derivata izvedenih sufiksom *-ce* (Žugić 2012b: 193–202). Dodavanjem sufiksa *-ce* na motivne imenice srednjeg roda, nastale su izvedenice deminutivno-hipokorističkog značenja koje pripadaju semantičkoj sferi ‚neživo‘: *vincè*,³ *mescè*, *mlekcè*, *selcè*, *sencè*, *ùvce* (Žugić 2005); *drvce*, *mescè*, *mlekcè*, *krilcè* (Mitrović 1984); *kolcè*, *sencè* (Zlatanović 1998); *šilce*, *imànjce* (Jovanović 2004); *òkce*, *ćilce* ‘dem. od ćilo, kilogram’ (Dinić 2008).

[c] Sufiks *-ence*, u ovim dijalektima veće produktivnosti nego u ostalim, Belić naziva nastavkom. On ga ne dovodi u neposrednu vezu sa sufiksom *-ce*, odnosno ne određuje ga kao složeni sufiks, mada je izneo način njegovog postanka (377). (Za nastanak sufiksa *-ence* v. i Stevanović 1975: 529–530.) U prizrensko-timočkim govorima, prost sufiks *-ce* je takođe razvio produktivne proširene varijante *-ence*, *-čence* (Žugić 2012b).

(1) Belić potom navodi primere bez posebne semantičke klasifikacije, ali za istraživača tvorbe reči to nije prepreka da među njima registruje deminutive iz semantičkih sfera ‚neživo‘, ‚živo‘, što potkrepljujemo sa po nekoliko primera: *bràtence*, *bremènce*, *žitènce*; *ždrebènce*, *jàgnjence* (377). Primećujemo da Belić pod sufiksom *-ence* navodi i primere deminutiva na sufiks *-čence*, koji je još jedna

3 Ekspiratorni akcenat prizrensko-timočkih govora beležimo kratkouzlaznim akcentom književnog jezika.

složena varijanta sufiksa *-ce* i zaslužuje posebno isticanje: *bèkčence*, *bravčence*, *jastučence* i sl. (377).

(2) Istraživanje je pokazalo da je sufiks *-ence* produktivniji u semantičkoj sferi ‚neživo‘ tvoreći deminutive od osnova neutralnih imenica srednjeg roda, ali manjim delom i od imenica muškog roda na suglasnik i ženskog roda na *-a*: *mezence*, *lalence*, *vlaknence*, *mestence*, *staklence*, *suknence* (suknjičica) (Žugić 2005); *šišence*, *mesence*, *ćupence* (Mitrović 1984); *kapence*, *sobence* (Zlatanović 1998); *grojzence*, *lojzence* (Jovanović 2004); *brdence*, *zrnence* (zrnice), *livadence* (livadica), *mesence*, *sitence* (Dinić 2008).

(3) U sferi ‚neživo‘ znatno je manji broj derivata na sufiks *-ence* od izvedenih markiranih deminutiva na sufiks *-e*, pri čemu sufiks *-ence* unosi viši stepen deminucije u sekundarno nastale derivate: *đuvečence*, *nostence* (nosić), *prstence* (prstić), *šerpence* (šerpica) (Žugić 2005); *listence* (Mitrović 1984; Dinić 2008); *klastence* (klasić) (Zlatanović 1998).

(4) Od imenica na *-e* u značenju mladunčadi životinja i ptica kao i malih i mladih ljudskih bića sa oslabljenim deminutivnim značenjem, sufiksom *-ence* se deriviraju imenice sa ponovo uspostavljenim deminutivno-hipokorističkim značenjem: *ždrebence*, *jarence*, *mačence*, *kučence*, *pilence*, *prasence*, *telence* (Žugić 2005); *bibence* (gušče, plovče) (Dinić 2008); *detence* (Žugić 2005; Mitrović 1984), *unučence* (Žugić 2005).

U derivatima od markiranih imenica na *-e*, sufiksom *-ence* je podignut stepen deminutivno-hipokorističkog značenja: *veprence* (Žugić 2005), *petlence* (petlić) (Žugić 2005; Mitrović 1984); *volence*, *ovnice* (Dinić 2008); *bebence* (Mitrović 1984; Jovanović 2004; Dinić 2008).

(5) Osamostaljeni sufiks *-ence* imamo u prvostepenim derivatima koji su izvedeni od punih naziva ptica: *golubence* (Mitrović 1984), *sokolence* (Zlatanović 1998; Dinić 2008).

(6) Sufiks *-čence* u prizrensko-timočkim govorima složen je iz sufiksa *-če* i *-ence* od kojih svaki ponaosob ima deminutivno značenje, a element *ce* iz sufiksa *-ence* obogaćuje semantički sadržaj izvedenica sufiksom *-čence* hipokorističkom nijansom.

Građa iz dijalekatskih rečnika prizrensko-timočkih govora pokazuje da je sufiks *-čence* visoke produktivnosti u izvođenju drugostepenih imeničkih derivata od markiranih imenica na *-če* semantičke sfere ‚neživo‘, pojačavajući pritom njihovo deminutivno-hipokorističko značenje: *aljincence*, *lepčence*, *matičence*, *popričence*, *tanjirčence*, *šalčence* (Žugić 2005); *snopčence*, *testičence* (Mitrović 1984); *pručence*, *pupčence* ‘dem. i hip. od pupa, stomačić’ (Jovanović 2004: 583, 584); *barjačence* ‘dem. od barjak, zastavica’, *lõnčence*, *kalèmčence*, *kantàrčence* (Dinić 2008) (ostale brojne primere v. u prethodno pomenutom našem radu).

(7) U semantičkoj kategoriji mladunčadi životinja i ptica, kao i u kategoriji mladih ljudskih bića, sufiks *-čence* ima deminutivno-hipokorističko značenje: *petličence*, *pilčence*, *šaçence*, *devòjčence* (Žugić 2005); *jarčence*, *lastavičence*

(Zlatanović 1998); *unùčence* (Jovanović 2004); *zajčènce*, *tičence* (ptičica), *mòmčence*, *devòjčence* (Dinić 2008). (Za ostale primere na sufiks *-čence* v. Žugić 2012b: 193–202.)

(8) Sve navedene imenice nastale su od prvostepenih derivata sufiksom *-če* sa oslabljenim deminutivnim ili hipokorističkim značenjem, budući da je u njima sema ‘malo’ potisnuta u korist seme ‘mlado’. Naknadnom drugostepenom derivacijom sufiksom *-ence*, u njihovom semantičkom sadržaju ponovo je dominantom postala sema ‘malo’, a samim tim su ovako nastali derivati dobili deminutivno značenje. (O ovoj pojavi u književnom srpskom jeziku Jovanović 2010: 65–70.)

(9) Samo hipokorističko značenje beležimo u izvedenicama *govèčence*, *kràvčence* (Žugić 2005), a tome u prilog ide činjenica da ovdje nije reč o malim i mladim životinjskim jedinkama, već o odraslim jedinkama prema kojima čovek iskazuje emotivni stav privrženosti i ljubavi.

2.2.3 Sufiksi sa elementom *č*

[a] Belić sufiks *-če* obrađuje nakon sufiksa sa suglasnicima *k* i *c* a to dovodi u vezu sa načinom njegovog nastanka od nastavka *-e* (starog *ę*) na koji su se završavale imenice srednjeg roda za označavanje mladih životinja i ljudi (prase, tele i sl.). Nakon osamostaljivanja u rečima tipa *momčè*, *devòjče*, *unùče*, on je svoje deminutivno značenje proširio i na imenice koje označavaju predmete (379).

[b] Primere složenih varijanti sufiksa *-če* (*-iče*, *-inče*) koje Belić ne pominje, zbog njihove ređe zastupljenosti, navodimo u objedinjenoj formi sa primerima na *-če*.

(1) Nezavisno od najviše produktivnosti ovoga sufiksa u tvorbi deminutiva srednjeg roda, Belić navodi neznatan broj primera, a mi prenosimo nekoliko, i to onih koje ne beleže rečnici prizrensko-timočkih dijalekata: *bòkče*, *končè*, *čèljače*.

(2) Istraživanje imeničkih deminutiva izvedenih sufiksom *-če* (Žugić 2012a: 223–230) ili njegovim proširenim, složenim varijantama *-iče*, *-inče* u prizrensko-timočkim govorima, pokazuje da je ovo najproduktivniji tvorbeni tip u kome su najbrojniji derivati za označavanje predmeta umanjene fizičke razmere. Navešćemo kao ilustraciju deo primera iz našeg, u fusnoti navedenog rada o deminutivima na *-če*, uz nastojanje da pokažemo zastupljenost motivnih imenica od osnovnih neizvedenih imenica muškog roda i osnova neizvedenih imenica muškog, ženskog i srednjeg roda (ređe proširenom varijantom *-iče*). Primeri navodimo po napred ustanovljenom redosledu tvorbenih motivnih osnova: *-če*: *bunàrče*, *virčè*, *žarčè*, *lepčè*, *trnčè*, *ćupčè*; *venčè*, *grnčè*, *konòpče*; *dinjče*, *sòpče*, *čàšče*, *čeràpče* (Žugić 2005); *aviònce*, *dukàče*, *sačè*; *klàdanče*, *obòjče*; *aljìnče*, *njivče*, *šicèrče* (Mitrović 1984); *àmbarče*, *duduče*; *bombònce*, *maràmče*, *stoliče* (Zlatanović 1998); *prstenče*, *samùnče*; *zàlče*, *pùpče*; *glàvče*, *gradinče*, *njivče* (Jovanović 2004); *pešćirčè*, *džakčè*, *tigànjče*; *klàdanče*, *konòpče*; *kolipče*, *testijče*; *svònce*; *kotliče* (Dinić 2008); *-iče*: *blùziče*, *igliče*, *kàntiče*, *ložiče*, *metliče*, *smòkviče*, *torbiče*, *crkviče*, *čèšmiče*, *džezviče* (Žugić 2005); *tikviče* (Mitrović

1984); *vutiće, zgradiće, bàčiče, izbiće, krošnjice* (Zlatanović 1998); *-inče: baščinče, lešinče* (Žugić 2005).

(3) U semantičkoj strukturi deminutiva iz sfere ‚živo‘, niže produktivnosti, značenje deminucije je potisnuto, budući da je primarna kvantitativna komponenta *mali* ustupila mesto kvalitativnoj komponenti *mlad, nedorastao, nezreo*, a ti parametri indukuju hipokoristično značenje.

Najpre prezentujemo deo građe iz prethodno navedenog rada za imenovanje mladih životinja i ptica sa tvorbenom osnovom od osnovnih neizvedenih imenica m. roda, osnove imenica muškog i ženskog roda (samo dva derivata od imenica srednjeg roda): *-če: bikčè, crvčè; brobinjče, pogànče, šiparčè; žapče, zmičè, ćurče, čavče, ripče; pilče, telčè* (Žugić 2005); *bivolče, štrčè; zajče; gugučè* (Mitrović 1984); *vòlče; gòlupče; željče* ‚mladunče željke‘ (Zlatanović 1998); *bravčè, slavějčè; jārčè, ćukavčè; kokòče, švràče; telčè* (Jovanović 2004); *pavunčè; zajčè, jàgančè; kràvčè, tiče* (Dinić 2008); *-iče: ovniče, petliče* (Žugić 2005); *petliče* (Mitrović 1984; Jovanović 2004); *vepriče, ovniče* (Zlatanović 1998).

(4) U pojedinim nazivima životinja na sufiks *-če*, ovaj sufiks nema deminutivno već hipokorističko značenje, jer ne označava mlade jединke već odrasle životinje: *bràvčè, juniče, kobilče, kokòče, konjčè, kràvčè, mačòrče, svinjčè*.

(5) U izvedenicama za imenovanje dece i mladih ljudskih bića, sufiks *-če* ima dve semantičke realizacije: a) deminutivnu: *-če: muškàrče, bečàrče, devòjče* (Žugić 2005); *bèpče, bečàrče* (Mitrović 1984); b) hipokorističnu: *bàpče, ženče, momčè, nànče, pisarče, snàšče, uječè* (Žugić 2005); *bekčè, vojniče, građànče, komšičè, šnàjderče, šusterče* (Mitrović 1984); *bečàrče, učiteljče* (Zlatanović 1998); *ovčàrče, popadiče, popčè, svastiče* (Jovanović 2004); *govedàrče, gospòče, slukčè* (Dinić 2008), jer označava ne mala već mlada ljudska bića, a u primerima *bàpče* i *nànče* i stariju ženu.

2.2.4 Ostali sufiksi niže produktivnosti

[a] Od sufiksa sa suglasnikom *n* koje Belić navodi, kao sufiks posebnih diferencijalnih obeležja, izdvajamo sufiks *-inka* (384).

O sufiksu *-inka* kao deminutivnom, bilo je reči u okviru sufiksa *-ka*.

[b] Sufiksi sa *nj* koje Belić navodi, a reč je o sufiksima *-nja, -inja, -nje*, ne odlikuju se ni specifičnim značenjima, ni produktivnošću diferencijalnih značenja, te ih u tom smislu nećemo komentarisati.

(1) Naša istraživanja pokazuju da je specifična proširena varijanta sufiksa *-nja*, tj. sufiks *-onja* koji Belić ne pominje. Reč je o sufiksu koji je produktivan u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za muška lica (Žugić 2010: 103–118).

U građi iz jablaničkog govora zapisana su dvadeset šest (26) pejorativa za muške osobe na *-onja* gde su uvrštene i složenice čiji je drugi deo nastao pomoću ovog sufiksa.

(2) Istraživanje je pokazalo da je najveći broj pejorativa nastao sufiksacijom prideva, a potom imenica i glagola, za šta navodimo samo po jedan primer:

pàtronja < *pàtrav* (hrom); *budàlonja* < *budàla* (u pojačanom značenju: budala); *jèc-konja* < *jècka* (onaj koji muca, zamuckuje).

(3) Analizom pejorativa za muške osobe na sufiks *-onja* došli smo, između ostalog, i do zaključka da se sufiks *-onja* vezuje i za neke druge tvorbenne osnove koje nismo sretali kod pejorativa tvorenih sufiksima *-ko* i *-lja*. Na ovom, kao i na prethodnim primerima potvrđuje se teza o značaju tvorbe u nastajanju i bogaćenju, u našem slučaju, sistema imeničkih pejorativnih ekspresiva, a samim tim i celokupnog leksičkog sistema jednog jezika (Dragičević 2007: 250): *šebèkonja*, *glàvonja*, *čèlonja*, *mùsonja*, *gologùzonja*, *celolèbonja*, *ramolèbonja*.

[c] Belić, međutim, skreće pažnju na sufiks *-inja* koji se u ovim dijalektima javlja kao specifičan u odnosu na druge govore, a njima se obrazuju uglavnom apstraktne imenice. Mnogo važniji je istorijsko-jezički kriterijum, jer ovi dijalekti čuvaju staro stanje, tj. staroslovensko *-inja*.

Istraživanjem smo ustanovili da se svi primeri koje je Belić naveo, čuvaju i danas sa potvrdama iz postojećih dijalekatskih rečnika sa područja prizrensko-timočkih govora: *dobrinjà*, *mladinjà*, *bosotinjà*, *lepotinjà*, *lošotinjà*, *mladinja*, *samotinja*, *sirotinja*, *ubavinja* (386), pridružujući im i primere *golotinja* (puko siromaštvo), *teškotinja* (životne nedaće), *slabotinja* (bolesno stanje).

[d] Za sufiks *-ište* Belić smatra da ne pokazuje neke specifičnosti. Međutim, malobrojni primeri iz semantičke sfere životinja i ljudi sa augmentativno-pejorativnim značenjem, npr. *kutrište*, *ždrebišta*, *jagnjišta*; *devojište*, *dečište*, *dečišta* (389), ukazuju na jedno diferencijalno značenje ovog sufiksa.

(1) Naše istraživanje je pokazalo da je u semantičko-tvorbenom tipu augmentativno-pejorativnih izvedenica na *-ište* najproduktivnija grupa sa značenjem predmeta ili pojava. Negativan emotivan i ekspresivan stav subjekta prema pojmu referentu najčešće je iskazan sintagmom koja predstavlja leksički spoj augmentativno-pejorativne imenice sa opisnim ili količinskim pridevima negativne konotacije, npr.: *icèpeno elečište*; *ovòlko tegarište*.

(2) Drugu, manje produktivnu semantičku grupu, predstavljaju izvedenice koje označavaju životinje. One najčešće realizuju pejorativno značenje koje se iskazuje kao nezadovoljstvo, prezir subjekta prema referentnom pojmu. Pejorativno značenje augmentirane imenice pojačava se njenom leksičkom spojivošću sa pridevima negativne konotacije, ukoliko se njome označava odrasla jedinka: *bèсно* (*kobilište*), *stàro* (*konjište*), *krvomòčljivo* (*kravište*).

(3) Za semantiku imenica treće grupe sa značenjem 'osoba, lice', bitni su parametri zasnovani na vrednovanju estetskih, moralnih, socioloških i porodičnih odnosa, odnosa prema poslu i drugim svojstvima osobe koja subjekat negativno ocenjuje. Nije zapažena značajnija diferencijacija vrednovanja osoba prema polu i uzrastu, kada su u pitanju estetski parametri: *ženište àljavo*; *čerkište debèlo*; *gàdno* (ružno) *čovečište*; *momčište àljavo*; *devojište ridžò*, pa *pègavo*, pa *jàko gròzno*.

(4) O ostalim negativnim parametrima u vrednovanju osobe, kao i o važnosti pragmatičkih parametara pri analizi značenja i upotrebe derivata na *-ište* v. u Žugić 2014b: 29–36.

[e] Sufiksi sa suglasnicima *l* i *lj*, u Beličevim *Dijalektima*, ni tvorbena ni značenjski ne pokazuju značajnija odstupanja od srpskog književnog jezika (393, 394).

(1) Mi smo, međutim, zapazili i jednu novu, markiranu semantičku crtu sufiksa *-la* i *-lja*, pa ćemo ovde to i pokazati.

(2) Sufiks *-la* je drugi po produktivnosti u tvorbi ženskih pejorativa, odmah iza sufiksa *-ka*.

(3) Naše relevantne gramatike ne beleže imeničke derivate ženskog roda na *-la* pejorativne semantike (Stevanović 1991: 487; Klajn 2003: 142).

(4) Mi smo, tragajući u našoj građi (Žugić 2005) samo za imenicama na *-la* kojima se imenuju ženske osobe kao nosioci nekog negativnog, pejorativnog svojstva, zabeležili četrdeset šest (46) ovakvih jedinica. Nastanak pejorativa pomoću naizgled neutralnog sufiksa *-la*, može se objasniti kao i postojanje imenica pejorativnog značenja na sufiks *-lo*, *-alo*, *-ilo* koje analizira Ćorić (strašilo, brbljalo i druge), a u kojima je navedeni sufiks, u kontaktu sa pejorativnom tvorbenom osnovom i sam poprimio pejorativno značenje (Ćorić 1994: 257–262).

(5) O svemu ovome uključujući i značaj semantički ekvivalentnih sufiksa za bogaćenje narodnog izraza, tipa *grbla* / *grbavka*, o značaju odsustva korelativa za stabilnost sufiksa *-la* sa pejorativnim značenjem, o imeničkim (*gnjidla* < *gnjid-* (gnjida) ‘gnjidava ženska osoba’, pridevskim (*šasla* < pridevske osnove *šaš-* (šašav) ‘ona koja nije pri čistoj, zdravoj pameti, šašavuša’ i glagolskim (*ròvla* < glagolske osnove *rov-* (ròvim se) ‘ona koja u besu, ljutnji i sl. gleda razrogačenim, iskolačenim očima’ motivnim osnovama, o pejorativima nastalim tvorbenim postupkom slaganja,⁴ a potom sufiksacijom sufiksom *-la*, npr. *gologùzla*⁵ (detaljno u Žugić 2009: 81–106).

[f] Sufiks *-lja* je kod Belića niskoproduktivan, a jedan od dva navedena primera, *lbžlja*, očito je pejorativne semantike.

(1) U jablaničkom govoru južnomoravskog dijalekta, sudeći na osnovu zabeležene građe, sufiks *-lja* spada u red produktivnih sufiksa u derivaciji pejorativa za muške osobe (o ovome detaljno u Žugić 2010: 103–118).

(2) Naše istraživanje je pokazalo da se sufiks *-lja* najčešće vezuje za pridevske osnove, a mnogo ređe za imeničke i glagolske. Navodimo kao ilustraciju po jedan pridev: *grčlja* < grčav (mršavko); *rklja* < rkam (onaj koji izbacuje iz usta ispljuvke, hrakotinu); *trtlja* < trtka (zadnjica, stražnjica) (onaj koji ima veliku i isturenu zadnjicu).

(3) Njegov značaj u tvorbi pejorativa ogleda se u činjenici odsustva semantičkih ekvivalenata sa ostalim produktivnim sufiksima navedene semantičke kategorije, npr.

4 Ovaj tip pridevsko-imeničkih složenica na sufiks *-la* nismo pronašli u savremenom srpskom jeziku (Klajn 2003: 63–71).

5 Više o pridevsko-imeničkim složenicama na sufiks *-la* u prizrensko-timočkim govorima u Žugić 2007a.

glùvlja, gr̀blja, š̀r̀blja, svrstavajući se tako u sufikse kojima se u tvorbi upotpunjava dotični leksički fond.

3 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U radu se potvrđuju, koriguju ili dopunjuju Beličevi stavovi o sufiksima u prizrensko-timočkim dijalektima, uglavnom onim koji čuvaju staro stanje srpskog jezika u smislu diferencijalnih oblika ili diferencijalnih značenja.

Najnovija istraživanja deminutiva muškog roda na *-bk (-ak)* i njegove složene varijante, na građi iz dijalekatskih rečnika jugoistočne Srbije, potvrđuju stabilnost starog stanja ovog sufiksa, ali izvestan broj zabeleženih primera nagoveštava tendenciju vokalizacije poluglasnika.

Kao najproduktivniji složeni oblik sufiksa *-bk (-ak)* izdvojen je sufiks *-čbk* i objašnjeno njegovo poreklo.

Korigovan je Beličev stav o nedovoljnoj produktivnosti starog sufiksa *-ka* u deminutivnom značenju, kao i o visokoj produktivnosti njegovih složenih varijanti *-ička* i *-inka*. Analizom primera je utvrđena niska produktivnost sufiksa *-inka*, jer većina primera je nastala sufiksacijom izvedenica na *-ina* prostim sufiksom *-ka* koji unosi u novonastali derivat deminutivno značenje.

Beličevo razmatranje deminutivnog diferencijalnog značenja sufiksa *-ka* dopunjeno je još jednim njegovim diferencijalnim, pejorativnim značenjem kao najproduktivnijim u tvorbi pejorativa za ženska lica.

Koriguje se Beličev stav o čuvanju starog deminutivnog sufiksa *-ik* u južnomoravskom dijalektu. Na osnovu Beličevih i naših primera, ovde nije reč o deminutivnom *-ik(i)*, već o množinskom završetku *-čiki (vistànciki, devòjčiki)* i sl.) čija deminutivnost dolazi od dela sufiksa *-če* na koji je nakon odbijanja *-e* dodavan nastavak *-iki*.

Sufiks *-ko* u pejorativnom značenju za koji Belić navodi samo jedan primer, potvrđen je u našim najnovijim istraživanjima kao najproduktivniji sufiks u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za muška lica.

Beličevo razmatranje deminutivnog sufiksa *-ce* i njegove proširene varijante *-ence* u tvorbi deminutivnih derivata s. roda, dopunjeno je još i visoko produktivnim proširenim sufiksom *-čence*.

Naša istraživanja pokazuju da je sufiks *-ica* u tvorbi deminutiva nedovoljno sredstvo deminucije, te imamo situaciju da se i od nemotivisanih imenica na *-ica*, kao i od deminutivnih derivata grade deminutivi višeg stepena deminutivnosti sufiksom *-ička*, što pokazuju i Beličevi primeri ovde (*bàbička, vodenička, zdràvička, junička, pčenička, šumička*) (375), a i naši primeri (v. *-ička* u okviru sufiksa *-ka*).

Beličevo razmatranje sufiksa *-ica* dopunjeno je isticanjem i pejorativnog značenja u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za ženska lica.

Deminutivni sufiks *-če*, izuzev proširenom varijantom *-iče*, dopunjen je i proširenom varijantom *-inče*.

Belićevo razmatranje sufiksa sa *nj* dopunjeno je i sufiksom *-onja*, specifičnom proširenom varijantom sufiksa *-nja* koji je produktivan u leksičko-semantičkim grupi pejorativa za muška lica.

Potvrđena je Belićeva konstatacija da ovi dijalekti čuvaju sufiks *-inja*, tj. staroslovensko *-inja*.

Za sufiks *-ište* u kome Belić nije uočavao neke specifičnosti, istaknuto je njegovo augmentativno-pejorativno značenje.

Belićevo razmatranje sufiksa *-la* i *-lja* dopunjeno je njihovim pejorativnim značenjem u tvorbi ličnih pejorativa za ženska, tj. muška lica.

Svi navedeni zaključci o imeničkim sufiksima u Belićevim *Dijalektima*, zasnovani na korekcijama ili dopunama Belićevog razmatranja sufiksa, nastali su kao rezultat sopstvenih, opsežnih i sistematskih semantičko-tvorbenih istraživanja imeničkih derivata, na bogatoj građi iz dijalekatskih rečnika prizrensko-timočkih dijalekata.

IZVORI

- Dinić 2008** = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008 (Monografije 4).
- Jovanović 2004** = Vlastimir Jovanović, *Rečnik sela Kamenice kod Niša, Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 51 (2004), 313–688.
- Stojanović 2010** = Radosav Stojanović, *Crnotravski rečnik = Srpski dijalektološki zbornik* 57, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2010.
- Zlatanović 1998** = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 1998.
- Žugić 2005** = Radmila Žugić, *Rečnik govora jablaničkog kraja = Srpski dijalektološki zbornik* 52, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2005.

LITERATURA

- Belić 1905** = Aleksandar Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije = Srpski dijalektološki zbornik* 1, Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1905.
- Bogdanović 1979** = Nedeljko Bogdanović, *Govori Bučuma i Belog Potoka = Srpski dijalektološki zbornik* 25, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1979.
- Bogdanović 1987** = Nedeljko Bogdanović, *Govor Aleksinačkog Pomoravlja = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 33 (1987), 7–302.
- Čorić 1994** = Božo Čorić, *Tvorbeno i leksičko značenje (naša leksikografska praksa)*, u: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* (Beograd) 22 (1994), br. 2, 257–262.
- Dragičević 2007** = Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.
- Ivić 1985** = Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika: uvod i štokavsko narečje*, Novi Sad: Matica srpska, 1985.
- Jovanović 2010** = Vladan Jovanović, *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010 (Monografije 9).
- Klajn 2003** = Ivan Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2: sufiksacija i konverzija*, Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, 2003.
- Marković 2000** = Jordana Marković, *Govor Zaplanja = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 47 (2000), 7–307.
- Mitrović 1984** = Brana Mitrović, *Rečnik leskovačkog govora*, Leskovac: Narodni muzej, 1984.

- Radović Tešić 2002** = Milica Radović Tešić, *Imenice s prefiksima u srpskom jeziku*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2002 (Biblioteka Južnoslovenskog filologa n. s. 20).
- Stevanović 1975** = Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik I: uvod – fonetika – morfologija*, Beograd: Naučna knjiga, 1975.
- Stevanović 1991** = Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik: gramatički sistemi i književnojezička norma II: sintaksa*, Beograd: Naučna knjiga, 1991.
- Vukadinović 1996** = Vilotije Vukadinović, *Govor Crne Trave i Vlasine = Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 47 (1996), 1–317.
- Žugić 2007a** = Radmila Žugić, Imeničke složenice s pridevom kao prvim delom u prizrensko-timočkim govorima, *Naše stvaranje* (Leskovac) 54 (2007), br. 1–2, 34–43.
- Žugić 2007b** = Radmila Žugić, Imeničke složenice s imenicom kao prvim konstituentom u prizrensko-timočkim govorima, *Leskovački zbornik* (Leskovac) 67 (2007), 383–393.
- Žugić 2009** = Radmila Žugić, Semantičko-tvorbena analiza pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru (jugozapadno od Leskovca), *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 52 (2009), br. 2, 81–106.
- Žugić 2010** = Radmila Žugić, Pejorativi za muška lica u jablaničkom govoru obrazovani sufiksima *-ko*, *-lja*, *-onja*, *-ča*, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini: posebno izdanje povodom 50-godišnjice osnivanja Filozofskog fakulteta posvećeno prof. dr Milosavu Vukičeviću* (Kosovska Mitrovica) 40 (2010), 103–118.
- Žugić 2012a** = Radmila Žugić, Semantičke realizacije sufiksa *-če* u imeničkim izvedenicama srednjeg roda u prizrensko-timočkim govorima, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini* (Kosovska Mitrovica) 42 (2014), br. 1, 223–230.
- Žugić 2012b** = Radmila Žugić, Imeničke izvedenice sufiksima *-ce*, *-e*, *-le* u prizrensko-timočkim govorima, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 54 (2012), br. 2, 193–202.
- Žugić 2013** = Radmila Žugić, Deminutivi muškoga roda na *-bk* (*-ak*) i njegovu proširenu varijantu *-čbk* (*-čak*) u prizrensko-timočkim govorima, *Godišnjak za srpski jezik* (Niš) 26 (2013), br. 13 (posvećen profesoru Slobodanu Remetiću), 219–232.
- Žugić 2014a** = Radmila Žugić, *Mikrotoponimija donjeg sliva Jablanice: semantičko-tvorbeni aspekt*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2014 (Monografije 20).
- Žugić 2014b** = Radmila Žugić, Augmentativno-pejorativne izvedenice na sufiks *-ište* u prizrensko-timočkim govorima, *Oktoih* (Nikšić) 5 (2014), 29–36.
- Žugić 2014c** = Radmila Žugić, Deminutivne imeničke izvedenice na sufiks *-ka* u prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika i bugarskom jeziku (semantičko-tvorbeni aspekt) (u štampi).

POVZETEK

Samostalniške pripone v Dialektih vzhodne in južne Srbije Aleksandra Belića v luči najnovjših raziskav

Avtorica predstavlja, potrjuje, popravlja in dopolnjuje opazovanja Aleksandra Belića o oblikovno- in pomenskorazlikovalnih samostalniških pripolah v prizrensko-timoških govorih v knjigi *Dialekti vzhodne in južne Srbije* (1905): manjšalna pripona *-ka*, manjšalna pripona *-bk* s težnjo po vokalizaciji polglasnika, pripona *-inja* in manjšalna končnica *-ik(i)* (*-čiki*). Popravki se nanašajo predvsem na Beličevo stališče o stopnji produktivnosti posameznih pripolov (manjšalni pripoli *-ka* in *-ica*, večalno-slabšalna pripona *-ište*). Stanje samostalniške sufiksacije se v glavnem dopolnjuje z novimi pomeni pripolov (zelo produktivno slabšalno pomenje pripolov *-ka*, *-ko*, *-ica*, *-onja*, *-la* in *-ča*). Pozornost je usmerjena na način semantične in tvorbenne interpretacije samostalniških izpeljank v raziskavah, ki so nastale po Beličevi, in sicer v skladu z najnovjšimi zahtevami rabe semantično-tvorbene analize. Vsi poudarki o samostalniških pripolah v Beličevih Dialektih so nastali kot rezultat lastnih, obsežnih in sistematičnih semantično-tvorbentih raziskav samostalniških izpeljank in na bogatem gradivu iz narečnih slovarjev prizrensko-timoških govorov.

ALEKSANDER WIATR

BEDEUTUNG UND FUNKTION VON CROWDSOURCING IM PROJEKT VERBAALPINA

COBISS: 1.02

Pomen in vloga množičnega zunanje izvajanja v projektu VerbaAlpina

Prispevek daje pregled projekta VerbaAlpina. Ta si prizadeva za sistematično analizo alpskega besedja, ki prehaja jezikovne meje, v zvezi z realnostjo, ki se tiče Alp. Prvi del je posvečen metodološkim osnovam. Pri tem so nakazani izzivi, ki so nastopili pri obdelavi zgodovinskih podatkov. Pojasnjeno je, kako so ti podatki preslikani v strukturirano in primerljivo obliko v podatkovni zbirki. Zadnji del se ukvarja z metodo množičnega zunanje izvajanja (crowdsourcing), s katero se odpravijo obstoječe vrzeli in nekonsistentnosti in pridobi novo jezikovno gradivo.

Ključne besede: VerbaAlpina, množično zunanje izvajanje, medjezikovna geolingvistika, stratigrafija

The Meaning and Function of Crowdsourcing in the VerbaAlpina Project

This article offers an overview of the VerbaAlpina project. This is an effort to systematically analyze Alpine vocabulary that crosses linguistic boundaries in connection with the realities of the Alpine area. The first part is dedicated to methodological bases and presents the challenges that arose in processing historical data. It explains how the data were mapped into a structured and comparable form in the database. The last part deals with the methodology of crowdsourcing, whereby existing gaps are filled and inconsistencies corrected, and new linguistic material is collected.

Keywords: VerbaAlpina, crowdsourcing, inter-language geolinguistics, stratigraphy

1 VERBAALPINA: FORSCHUNGSGEGENSTAND UND ZIELE

VerbaAlpina ist ein durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft gefördertes Projekt, das an der Ludwig-Maximilians-Universität München durchgeführt wird. In der ersten Laufphase wurde eine Finanzierung zunächst für drei Jahre (von Oktober 2014 bis Oktober 2017) – mit Aussicht auf Verlängerung bis Oktober 2025 – bewilligt. Das Projekt ist der Untersuchung des alpinen Raums, der durch die Grenzen der Alpenkonvention (<http://www.alpconv.org/>) bestimmt ist, gewidmet. Dieser umfasst 6989 politische Gemeinden aus der Schweiz, aus Italien, Frankreich, Österreich, Lichtenstein, Slowenien und Deutschland.¹

¹ Eine visuelle Darstellung der geographischen Grenzen des Untersuchungsgebietes bietet die projekteigene interaktive Karte. Abrufbar unter: https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=133 [letzter Zugriff: 14. 12. 2016].

Die Auswahl dieses spezifischen Gebiets ergibt sich aus der besonderen Stellung des Raums hinsichtlich seiner kulturellen und sprachlichen Geschichte. Aus ethnographischer und topographischer Perspektive können wir tendenziell von Homogenität sprechen, während das Gebiet aus sprachlicher Sicht von auffälliger Heterogenität geprägt ist (vgl. Krefeld – Lücke 2014: 189).

Seit der vorrömischen Zeit stellen die Alpen einen Raum dar, in dem das Aufeinandertreffen ganz unterschiedlicher Sprachgemeinschaften stets mit starken Akkulturationsprozessen einherging (vgl. Krefeld 2015d). Ab dem 6. Jh. n. Ch. wird das Gebiet durch eine Sprachkontaktsituation zwischen drei großen Sprachfamilien geprägt: der romanischen, der germanischen und der slawischen (vgl. Minnich 1989: 163). Tiefere Blicke in die Vergangenheit und in das Sprachmaterial verdeutlichen, wie vielfältig und kompliziert die sprachliche Stratifizierung der Alpen ist. Die heutigen Sprachen und Dialekte wie beispielsweise Französisch, Deutsch, Italienisch, Slowenisch, Friaulisch, Ladinisch, Rätoromanisch usw. existieren in diesem Raum nebeneinander. Kulturelle Gemeinsamkeiten des alpinen Lebens spiegeln sich in den Sprachen wider (vgl. Krefeld – Lücke 2014: 190–194) und werden im Projekt analytisch erschlossen. Im Fokus von VerbaAlpina stehen die alpine Lexik (nach Hubschmid 1951: 7) und alpentypische Realia, wie Almwirtschaft, Pflanzenwelt und der moderne Wintersport.

VerbaAlpina arbeitet dabei mit einer einzelsprachübergreifenden virtuellen Forschungsumgebung, die die folgenden Funktionsbereiche umfasst:

- *Dokumentation*: Die Dokumentation mittels interaktiver georeferenzierter Kartographie dient dazu, die bereits existierenden Sprachatlanten, dialektalen Wörterbücher, aber auch digitalen Projekte aus dem Untersuchungsgebiet zusammenzuführen und in Form einer Open-Source-Publikation (vgl. Krefeld 2015c) zu veröffentlichen, so dass eine grenzüberschreitende Perspektive geboten werden kann.
- *Datenerhebung und -ausgleich*: Um die existierenden Inkonsistenzen auszugleichen, werden mithilfe von Social Software (s. Kapitel 3 unten) neue Daten erhoben, alte Daten ergänzt und der Datenbestand validiert. Innovativ ist dabei der Zugriff auf das *Crowd* und die Tools des Crowdsourcings (s. Punkt 3.4).
- *Publikation und eigene kollaborative Weiterentwicklung*: Das Projekt ist als virtuelle Forschungsumgebung für Wissenschaftler/-innen und Laien gedacht, in deren Rahmen geforscht und publiziert werden kann. VerbaAlpina sieht sich also als Austauschplattform für zwei völlig unterschiedliche Adressatengruppen. Dieser Austausch soll dabei maßgeblich zur weiteren Erforschung alpiner Kulturen und Sprachen beitragen.

Im Gegensatz zur Vorgehensweise der klassischen Dialektologie verfolgt das Projekt nicht die Absicht, Dialekte als spezifische Varietäten herauszuarbeiten und voneinander abzugrenzen, sondern im Gegenteil das Netzwerk der gemeinsamen

Varianten zwischen diesen dialektalen Varietäten in einer grenz- und sprachübergreifenden Perspektive im Sinne einer interlingualen Sprachgeographie (vgl. Krefeld 2015d) darzustellen.

2 DIGITALISIERUNG UND AUFBEREITUNG DER HISTORISCHEN DATEN

Die Grundlage der in VerbaAlpina verwendeten und auf der Forschungsumgebung dargestellten sprachlichen Daten² bilden zunächst Sprachatlanten und dialektale Wörterbücher aus dem Untersuchungsgebiet, aus denen jeweils sprachliche Einzelbelege, phonetische und morphologische Typen³ extrahiert und in die Datenbank (VA_DB) überführt werden. Voraussetzung dafür, dass Daten in VerbaAlpina übernommen werden, ist einzig deren Georeferenzierbarkeit: Sie müssen mindestens auf Ebene der einzelnen Gemeinde einem spezifischen Längen- und Breitengrad zugeteilt werden können (Krefeld – Lücke 2015b).

Die bereits vorliegenden Datenbestände werden von VerbaAlpina digitalisiert. Im Folgenden werden nun die einzelnen Schritte dieses Digitalisierungsprozesses beschrieben:

In einem ersten Schritt werden aus jeder Quelle (Sprachatlas, Wörterbuch usw.) diejenigen Stimuli bzw. Konzepte ausgewählt, die für die von VerbaAlpina bearbeiteten Sachgebiete relevant sind. Diese werden in entsprechenden Tabellen in der VA_DB gespeichert, in welcher auch die Verknüpfung der Stimuli mit den Konzepten abgebildet ist. Jeder Erhebungspunkt auf einer Karte in einem Sprachatlas wird in VA_DB durch Vergabe von Identifikatoren (»ID«s) eindeutig identifiziert und bleibt unverändert. Die auf diese Weise vorbereiteten Karten werden mit einem Webtool, dem von VerbaAlpina entwickelten Transkriptionstool (TT), transkribiert, mit dem Ziel, alle im jeweiligen Sprachatlas vorhandenen Informationen zu einem bestimmten Erhebungspunkt ohne Informationsverlust abzubilden. Dieser Vorgang ermöglicht den Zugriff auf die ursprüngliche Quellentranskription zu einem beliebigen Zeitpunkt. Das TT dient außerdem dazu, die Verknüpfung der Belege mit den entsprechenden Konzepten in der Datenbankstruktur abzubilden. Falls auf einer Karte mehrere Konzepte vorkommen, können mit Hilfe des TT die transkribierten Äußerungen mit einem anderen Konzept verknüpft werden als mit dem des jeweiligen Kartentitels (in VA_DB 'Stimulus' genannt).⁴ Da je nach sprachwissenschaftlicher Tradition jeweils verschiedene Transkriptionssysteme verwendet werden bzw. wurden (z. B.: Böhmer-Ascoli, Rousselot-Gilliéron, Theuthonista), wird im Projekt der sogenannte *Betacode* (Krefeld – Lücke 2015a) eingesetzt, der auf den Zeichen

2 Darüber hinaus ist es möglich, verschiedene außersprachliche Daten, z. B. demographische oder historische, in die Datenbank einzuspeisen.

3 Mehr dazu in Krefeld – Lücke (2015d).

4 Bereits ein oberflächlicher Blick in den Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz (AIS) zeigt, dass eine Karte (= VA Stimulus) oft mehrere Konzepte beinhalten kann.

aus dem ASCII-Bereich⁵ basiert und mit jeder Tastatur ohne zusätzliche Software eingegeben werden kann. Die einheitliche und – im Vergleich zu den Ausgangstranskriptionen – einfachere Kodierung hat folgende Vorteile:

- schnellere Datenerfassung, die auch durch Personen die über keinerlei Vorkenntnisse von spezifischen Transkriptionssystemen verfügen, erfolgen kann;
- Erfassung beliebiger Zeichen und Diakritika, unabhängig davon, ob diese in Unicode⁶ existieren oder nicht;
- kein Informationsverlust bezüglich Originaltranskription im jeweiligen Sprachatlas.

Unabhängig davon, wie der lautliche Wert einer transkribierten Einheit ist, werden alle gleich aussehenden Zeichen mit demselben Beta-Code-Zeichen kodiert (s. Abb. 1) und in der Datenbank gespeichert; Für jede Quelle existiert in der Datenbank eine sogenannte Codepage, mit Hilfe deren die Übersetzung in die IPA-Werte geleistet werden kann (vgl. Lücke 2015).

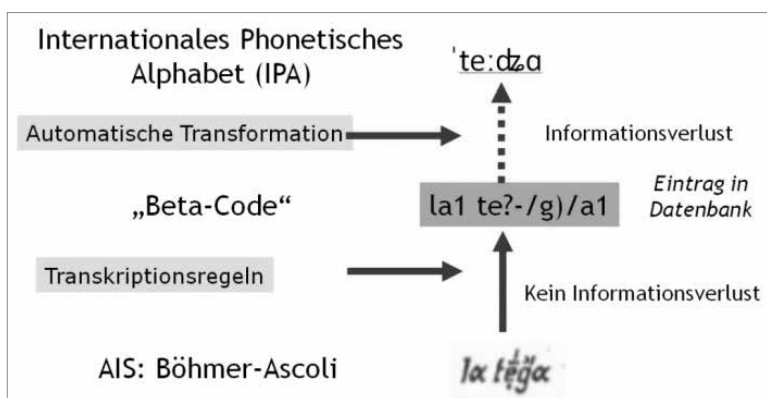


Abbildung 1: Beta-Code (Krefeld – Lücke 2015b)

Diese Verknüpfung verbindet den abgefragten Stimulus demnach mit einer konkreten Äußerung (= Einzelbeleg auf der Karte) und wird in der VA_DB festgehalten. Nach der vollständigen Transkription einer Karte werden die Äußerungen in einem nächsten Schritt tokenisiert, d. h. de facto in einzelne Wörter aufgeteilt und in einer separaten Datenbanktabelle abgespeichert⁷. Dieser Schritt ist notwendig,

5 S. v. ‚ASCII‘, in Fischer – Hofer (2008: 52).

6 S. v. ‚Unicode‘, in Fischer – Hofer (2008: 875).

7 Bei der Tokenisierung wird eine Äußerung in Einzeltokens zerlegt. So lautet beispielsweise die Äußerung zum Konzept SCHLAGSAHNE aus dem Atlante storico-linguistico-etnografico friulano (ASLEF) in Cernéu (Gemeinde Nimis) *klabúk ot mljéka* (klabúk ot mljéka|Einzelbeleg|Cernéu, com. di Nimis|ASLEF#3994|VA_15/1). Nach der Tokenisierung erhalten wir drei Tokens: 1. *klabuk*, 2. *ot*, 3. *mleka*, welche mit drei neuen Konzepten und drei morpho-lexikalischen Typen entsprechend verknüpft werden: 1. HUT – klobuk (sla. m.), 2. PRÄPOSITION – ot, 3. MILCH – mleko (sla. n.).

um morphosyntaktische Etikettierungen wortbezogen durchführen zu können, was wiederum für nachfolgende analytische Recherchen unabdingbar ist.

Auf die Tokenisierung folgt die Konvertierung der Daten in IPA zum Zweck einer großflächigen, quellenunabhängigen Datenvergleichbarkeit aller vorhandenen sprachlichen Belege. Für jede Datenquelle sind in einer Tabelle die Entsprechungen zwischen der Originaltranskription, dem Betacode und der IPA-Repräsentation dokumentiert.

Der nächste Schritt besteht in der Typisierung (vgl. Krefeld – Lücke 2015d) der entstandenen Tokens auf mehreren Ebenen: zunächst phonetisch und morpho-lexikalisch, dies sind zwei voneinander unabhängige Prozesse. Geplant ist, dass die phonetische Typisierung halbautomatisch erfolgt und sich nach zwei Algorithmen richten wird: dem Levenshtein-Algorithmus einerseits und dem SOUNDEX-Algorithmus andererseits⁸. Die morpho-lexikalische Typisierung erfolgt über ein von VerbaAlpina entwickeltes Typisierungstool (TypT) unter Berücksichtigung folgender Kategorien: *Sprache* (romanisch, germanisch, slawisch), *Wortart*, *Suffigierung*, *Genus*. Jeder morpho-lexikalische Typ wird durch eine standardsprachliche orthographische Form definiert, die, sofern möglich, wiederum passenden Lemmata der sogenannten *Referenzwörterbücher*⁹ (zunächst auf Ebene der Standardsprache, dann auf jener des Dialekts) zugeordnet werden. Für den Fall, dass für einen spezifischen morpho-lexikalischen Typ keine entsprechende Schreibung belegt ist bzw. ein solcher Typ keinem Lemma eines der Referenzwörterbücher zugeordnet werden kann, wird mit den orthographischen Regeln der jeweiligen Standardsprache ein Lemma erstellt und dem zu typisierenden Einzelbeleg zugeordnet (diese Typen erhalten die Markierung ‚VA-Typ‘). Darüber hinaus ermöglicht die kollaborative Konzeption des Projektes, dass verschiedene Benutzer des Portals einem sprachlichen Beleg verschiedene morpho-lexikalische Typen zuordnen. Alle Informationen werden in der VA_DB gespeichert und entsprechend markiert. Dem auf diese Weise erstellten morpho-lexikalischen Typ wird ein Basistyp, d. h. eine dem morpho-lexikalischen Typ zugrundeliegende lexikalische Basis, zugewiesen (vgl. Krefeld – Lücke 2015d).

Während der morpho-lexikalische Typ sprachgebunden ist, ist der Basistyp einzelsprachunabhängig. Die Verknüpfung der Ersteren mit dem sprachübergreifenden Basistyp erfolgt meist durch Etymologisierung. Nach der Bearbeitung aller Typisierungsebenen wird automatisch festgestellt, ob ein Sprachkontaktphänomen vorliegt, indem die jeweilige Sprachzuweisung (ger., rom., sla.) des morpho-lexikalischen Typs und des Basistyps verglichen werden: Fehlt eine

8 S. v. »sindex, SOUNDEX()« in Fischer – Hofer (2008: 784) und s. v. »Levenshtein-Distanz« in Fischer – Hofer (2008: 481).

9 Für die romanischen Belege werden Treccani und Le Trésor de la Langue Française Informatisé (TLFi) via Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales (CNRTL) verwendet, für germanische Belege der Duden sowie das Idiotikon und für die slawischen Belege SSKJ. Vgl. dazu Krefeld – Lücke (2015c).

Übereinstimmung, kann dies ein Indiz für einen Sprachkontakt oder für ein gemeinsames Substrat sein.

Der Zugriff auf die so aufbereiteten Daten wird dem VerbaAlpina-Nutzer auf zweierlei Weise angeboten: Eine spezielle Schnittstelle (vap_), ermöglicht den direkten Zugang zu den relational strukturierten Daten über die VA_DB. Die interaktive Karte hingegen leistet eine frei kombinierbare Darstellung der Daten im Raum. Während die Textversion durch den Einsatz des Datenbankverwaltungssystems MySQL¹⁰ sehr individuelle und komplexe Abfragen ermöglicht, ist die visuelle, kartographische Darstellung insofern vorteilhaft, als sie einen guten Überblick über die Gesamtheit der Daten vermittelt und zudem die Einbindung außersprachlicher Daten erlaubt. Daher sind die beiden Zugangswege als komplementär zu betrachten.

3 DATENLAGE, DATENVALIDIERUNG UND DATENERHEBUNG MITTELS CROWDSOURCING

3.1 Datenlage

Aktuell befinden sich die Daten von 559 Karten (VA-Stimuli) aus verschiedenen Sprachatlanten des gesamten Alpenraums in der VA_DB [Stand: 25. 7. 2016]. Dabei wurden 1.091 Konzepte¹¹ extrahiert und 23.701 zugehörige Äußerungen nach der Transkription der entsprechenden Karten erfasst. Die Anzahl der Tokens in der Datenbank ist jedoch wesentlich höher, da pro Erhebungspunkt mehrere Belege registriert werden können (zusätzliche Belege, Mehrwortausdrücke, Satzkonstruktionen usw.). Die oben erwähnten Stimuli beziehen sich nur auf diejenigen Karten, die in der aktuellen Projektphase im Fokus von VerbaAlpina stehen, also solche aus dem Bereich Almwirtschaft. Es ist möglich und erwünscht, dass auch Stimuli außerhalb des aktuellen thematischen Fokus von VA transkribiert, typisiert und kartographisch dargestellt werden.¹² Bis dato [25. 7. 2016] brachte der Prozess der Typisierung 1.104 germanische, 610 ro-

¹⁰ S. v. ‚MySQL‘, in Fischer – Hofer (2008: 556).

¹¹ Synonymisch zu Konzept kann hier ‚Sache‘ oder ‚Sachverhalt‘ verwendet werden. Nicht selten, kann eine Karte aus dem Sprachatlas mehrere Konzepte, meistens ein Überkonzept und mehrere Unterkonzepte, enthalten. Vgl. dazu AIS 1206 ‚zangola‘, die BUTTERFASS als Hauptkonzept und GERÄT ZUM BUTTERN, DURCH DREHEN; GERÄT ZUM BUTTERN, BARKENÄHNLICH, AN EINEM GESTELL AUFGEHÄNGT; GEFÄSS ZUM BUTTERN, RAHM WIRD IN OFFENEM GEFÄSS GESCHLAGEN; GEFÄSS ZUM BUTTERN, RAHM WIRD IN EINER FLASCHE ODER BLECHBÜCHSE GESCHÜTTELT als Unterkonzepte beinhaltet. Zum Prinzip der Konzeptbeschreibung vgl. Grimaldi – Krefeld 2015.

¹² Wie bereits erwähnt ist die kollaborative Entwicklung des Projektes erwünscht. Daher steht die gesamte informatische Struktur jedem registrierten Nutzer zur Verfügung. Registrierte Nutzer können eigene Daten transkribieren, typisieren und kartographieren. VerbaAlpina ist für jegliche Vorschläge im Bereich der kollaborativen Entwicklung der Forschungsumgebung offen und nimmt diese gerne jederzeit entgegen.

manische und 210 slawische Typen hervor, die derzeit mit 251 lexikalischen Basistypen verknüpft sind. Beispielsweise emergieren für die lexikalische Basis ‚baita‘ folgende morpho-lexikalische Typen: *baita* (rom. f.), *baito* (rom. m.) *bait* (rom. m.), *baitun* (rom. m), *baitin* (rom. m.), *bajta* (sla. f.), *bajtica* (sla. f.) (vgl. Abbildung 2).

Die Anzahl der Konzepte, Äußerungen, Tokens und Typen wächst aktuell ständig, da die zuvor geschilderten Prozesse parallel ablaufen: Es wird kontinuierlich transkribiert, typisiert und etymologisiert.

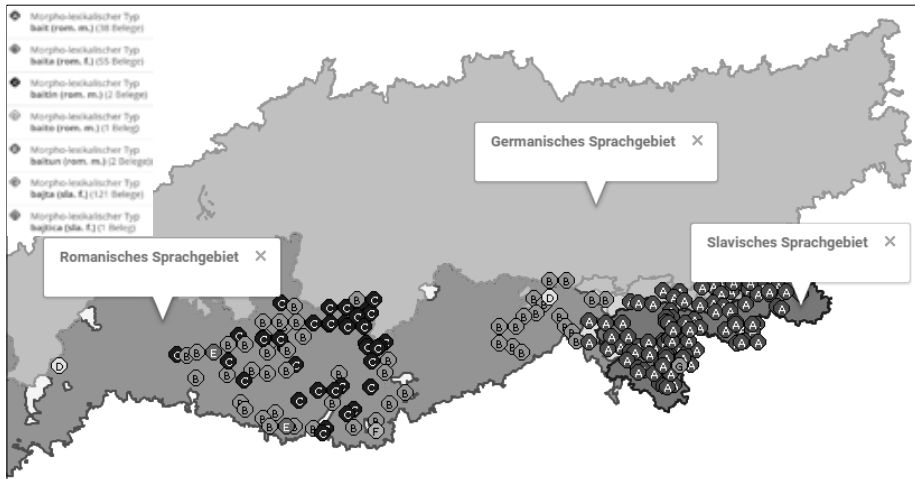


Abbildung 2: Geographische Verteilung der romanischen, slawischen und germanischen morpho-lexikalischen Typen mit der gleichen lexikalischen Basis ‚baita‘ (Die Abbildung wurde mit der interaktiven Karte generiert unter: https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=133 [letzter Zugriff: 14. 11. 2016].)

3.2 Die Frage der Datenqualität: das Problem der historischen Daten

Trotz der Gesamtheit des in Sprachatlanten und Wörterbüchern dokumentierten Sprachmaterials stellen sich methodische Fragen die sich auf die Qualität und Interpretierbarkeit der Daten beziehen. Beispielsweise zwingt die Konzeption der Sprachatlanten den Forscher dazu (vgl. Krefeld 2016), über die Generalisierbarkeit der Aussagen für einen Erhebungspunkt – und somit auch für den entsprechenden Dialekt – nachzudenken. In der Mehrzahl der Fälle findet man an einem einzelnen Aufnahmepunkt lediglich einen sprachlichen Beleg. Problematischer gestaltet sich die Situation, wenn an einem Erhebungspunkt zwei oder sogar drei unterschiedliche Äußerungen belegt sind. Dies lässt sich anhand von Belegen zum ASLEF-Stimulus ‚entrahmen‘ für den Ortspunkt Laglésie San Leopoldo anschaulich illustrieren: Die Belege *posnemat* (v. sla.)|morphTyp|Laglésie San Leopoldo|ASLEF#3995|VA_15/1 und *sbramare* (v. rom.)|morphTyp|Laglésie San Leopoldo| ASLEF#3995|VA_15/1 gehören zwei verschiedenen Sprachfamilien

an. Der Erhebungspunkt wird durch den Informanten selbst als slawisch markiert. Folglich müssen folgende Fragen gestellt werden: Handelt es sich im Fall des rom. Einzelbelegs *sbramare* um einen Teil eines Soziolektivs, eines Idiolektivs oder stellt der Beleg ein Beispiel von *Codeswitching* eines zweisprachigen Sprechers dar?

Dass Dialekte unabhängig von der Dachsprache über die politischen Grenzen hinweg ihr Kontinuum bilden können, ist unumstritten (vgl. Chambers – Trudgill 1998: 5–7; Woolhiser 2005: 236–237). Sprachatlanten und dialektale Wörterbücher bleiben jedoch meist auf eine bestimmte Region oder gar einen einzelnen Ort begrenzt und können das dialektale Kontinuum bestenfalls teilweise berücksichtigen. Dadurch ist es traditionell kaum möglich, die Verbreitung von Phänomenen über die Dialekte bzw. sprachlichen Grenzen hinweg zu beobachten. Gerade durch die systematische grenzüberschreitende Dokumentation der Sprachdaten, wie sie von VerbaAlpina geleistet wird, ermöglicht nun genau das. Bei dieser systematischen Datenerfassung ergeben sich jedoch diverse Inkonsistenzen: Die verschiedenen Quellen (Sprachatlant, Wörterbücher) dokumentieren für die unterschiedlichen Erhebungsgebiete nicht die jeweils identischen Konzepte, die Daten stammen aus unterschiedlichen Zeiten, die Erhebungsnetze sind unterschiedlich dicht. Solche Inkonsistenzen zu beheben, Datenlücken zu schließen und bestehende Daten zu validieren ist unter anderem Ziel von VerbaAlpina. Dieses soll mithilfe des sogenannten Crowdsourcings erreicht werden.

3.3 Die Konzeption der Neuerhebungen mithilfe von Crowdsourcing in VerbaAlpina

In einer im Rahmen des Projektes entstandenen Bachelorarbeit (Grimaldi 2016a) wurde eine erste Version eines Tools für die Datenerhebung und -validierung unter Einbezug der *Crowd* entwickelt (VACCA)¹³. Diese Anwendung, die sowohl vom Handy als auch vom Computer aus über eine Webseite aufgerufen werden kann, befindet sich momentan in der Pretestphase. Die Grundfunktionalität besteht darin, jene Konzepte aus der VA-Datenbank abzufragen, zu welchen die oben genannten Sprachatlanten keine oder inkonsistente Daten liefern. Eine weitere Funktion besteht darin, Konzepte abzufragen, für die bereits vorhandenen Belege validiert werden müssen. Das Erfragen solcher Belege zu bestimmten Konzepten wird, wenn möglich, durch Fotografien oder Videoaufnahmen aus der projekteigenen Mediathek¹⁴ unterstützt. Der Benutzer wird zunächst aufgefordert, den eigenen Dialekt bzw. Wohnort zu benennen und 20 Wörter zu verschiedenen Konzepten, in zwei Serien mit jeweils zehn Wörtern, anzugeben. Die Wahl der Verschriftung der Wörter wird dem Nutzer überlassen.

¹³ VerbaAlpina Cooperative Crowdsourcing Application.

¹⁴ Die Mediathek ist eine Sammlung von Fotografien, Videoaufnahmen und anderen digitalen Dokumenten, die für VerbaAlpina relevant sind und auf dem Web-Server des Projektes aufbewahrt werden. Die einzelnen digitalen Dateien sind georeferenziert und mit den entsprechenden Konzepten aus der Datenbank verknüpft.

Zur Bestimmung der Gewichtung der eingegebenen Daten ist ein sogenannter Kompetenztest Teil der Befragung, mit dessen Hilfe durch gezielte Wissensabfragen die sprachliche und/oder sachliche Kompetenz der Personen eingeschätzt wird. (vgl. Krefeld 2015a). Nach den 20 Fragen wird der Informant nach seinen sozio-demographischen Daten gefragt (Geschlecht, Alter) und ob er sich auf der Projektwebseite registrieren möchte. Darüber hinaus wird die Frage gestellt, ob er zusätzlich zur bereits erfolgten Eingabe im eigenen Dialekt weitere Daten zu den gerade abgefragten Konzepten aus einem anderen Dialekt bzw. von einer anderen Ortschaft eintragen möchte.

3.4 Crowdsourcing als Möglichkeit von linguistischen Erhebungen

Crowdsourcing ist im Bereich der Sprachwissenschaft nicht neu. Bereits am Anfang des 20. Jahrhunderts startete James Murray eine Kampagne zur Erhebung von Daten für den Oxford English Dictionary (OED). Er richtete dafür an die Menschen aus dem ganzen britischen Königreich die Bitte, auf kleinen Zetteln Wörter und Beispiele für die Anwendung derselben aufzuschreiben und diese per Post an ihn zu senden. Daraus resultierte die erste crowdbasierte Ausgabe des OED (vgl. Salazar 2014). Die Rolle des Sprechers beschränkte sich also bereits zu diesem frühen Zeitpunkt nicht mehr auf jene eines reinen Untersuchungsobjekts, sondern gestaltete sich aktiver als bis anhin, beispielsweise bei Erhebungen für Sprachatlanten – das Crowdsourcing *avant la lettre* war geboren. Ungefähr 100 Jahre später entfaltet das Verfahren mit der Erfindung des Internets nun sein eigentliches Potential im linguistischen Kontext.

Im Allgemeinen wird Crowdsourcing als eine Methode der webbasierten Datenerhebung beschrieben (vgl. Juska-Bacher – Biemann – Quasthoff 2013: 14–20) und gewinnt für die linguistische Forschung immer mehr an Bedeutung (vgl. Munro u. a. 2010: 122). Verschiedene Projekte werden dafür eingesetzt, bedrohte Sprachen oder Varietäten zu dokumentieren (z. B. beim Rosetta Project¹⁵), Texte zu transkribieren (z. B. Shakespeare’s World¹⁶), anaphorische Beziehungen im Text zu identifizieren (z. B. Phrase Detectives¹⁷) oder auch neue Daten zu erheben (DialektÄpp¹⁸, VerbaAlpina). Wie die *Crowd* in die Forschung und somit auch in den Prozess der Datenerhebung und -bearbeitung einbezogen wird, hängt von der Art des Projektes ab. Abgesehen von den Vorteilen, wie der Kosten- und Zeitersparnis, der Möglichkeit der großflächigen Datenerhebung und teilweise auch der Bearbeitung der Daten durch die *Crowd* sowie dem damit verbundenen Paradigmenwechsel (vgl. Krefeld 2015e), gilt es beim Einsatz von Crowdsourcing, auch einige Schwierigkeiten zu bedenken:

15 Vgl. <http://rosettaproject.org/blog/02013/apr/17/android-app-language-documentation/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].

16 Vgl. <https://www.shakespearesworld.org/#/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].

17 Vgl. <http://anawiki.essex.ac.uk/phrasedetectives/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].

18 Vgl. <http://dialaektaepp.ch/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].

Eine VerbaAlpina typische Herausforderung von Crowdsourcing besteht in der Technologie selbst. In Abhängigkeit davon, welche Sprechergemeinschaft bzw. welcher Sprachbereich erforscht werden soll, kann das gewählte technologische Verfahren ein Hindernis darstellen. Grimaldi (2016b) bemerkt in Bezug auf VerbaAlpina Folgendes:

Zunächst stellt die Erreichbarkeit der Personen, die interessant für VerbaAlpina sind, ein gewisses Problem dar. Ein echter Experte bzgl. Milch- und Käseproduktion und daher für den Alpenwortschatz im Allgemeinen z. B. ein Senn, ist tendenziell ein älterer Mensch, der im VerbaAlpinagebiet lebt. Das heißt, es könnte schwierig werden, jene Experten zum einen altersbedingt mit Social Media, App oder Website zu erreichen. Zum anderen könnte die zweite Schwierigkeit geographischer Natur sein, da der Internetanschluss im Gebirge und somit die Zugänglichkeit nicht abzusehen ist. Auch bei schlechtem Empfang o. Ä. könnten Komplikationen für das Nutzen der App/Website auftreten. [Hervorhebungen A. W.]

Das Problem bezüglich des Alters der Informanten stellte sich auch Leemann u. a. (2016: Abb. 14) bei ihren appbasierten Crowdsourcing-Erhebungen: Bei 16.000 Teilnehmern ist die Gruppe der 11- bis 30-Jährigen am stärksten vertreten, während die Partizipation ab dem Alter von 40 Jahren proportional abnimmt.

Für VerbaAlpina gilt es zudem zu bedenken, dass im Erhebungsgebiet die Erreichbarkeit via Internet unter Umständen nicht jederzeit gegeben ist, so z. B. wenn die Erhebung per Handy bei schlechter Netzabdeckung oder während der Almsaison, in der die möglichen Gewährspersonen zeitlich stark beansprucht sind, stattfinden soll.

3.5 Crowdsourcing für die Benutzer attraktiv gestalten

Die für einen nicht-linguistischen Kontext geschaffene Definition von Crowdsourcing von Estellés-Arolas – González-Ladrón-de-Guevara (2012: 9 f.) gibt Hinweise darauf, welche Aspekte bei der Planung des Einsatzes von Crowdsourcing grundsätzlich berücksichtigt werden müssen, um eine möglichst große Anzahl von Informanten zu gewinnen:

Crowdsourcing is a type of participative online activity in which an individual, an institution, a non-profit organization, or company proposes to a group of individuals of varying knowledge, heterogeneity, and number, via a flexible open call, the voluntary undertaking of a task. The undertaking of the task; of variable complexity and modularity, and; in which the crowd should participate, bringing their work, money, knowledge ****[and/or]**** experience, always entails mutual benefit. The user will receive the satisfaction of a given type of need, be it economic, social recognition, self-esteem, or the development of individual skills, while the crowdsourcer will obtain and utilize to their advantage that which the user has brought to the venture, whose form will depend on the type of activity undertaken. [Hervorhebungen A. W.]

Ausgehend davon lässt sich also für den linguistischen Kontext konstatieren, dass Crowdsourcing auf der freiwilligen Mitarbeit des Teilnehmers (Laie/Wissenschaftler), der in verschiedenen Rollen auftreten kann, basiert, dass dieser über sprachliche Informationen und/oder Fähigkeiten verfügt und bereit ist, diese zu teilen. Die Arbeit des *Crowders*, also als Teil der *Crowd*, ist für ihn auf eine vom

Design des Projektes definierte Art und Weise *immer* profitabel (nicht unbedingt in Form eines monetären Profits) und für das Projekt nützlich.

Da die *Crowd* eine sehr heterogene Gruppe darstellt (vgl. Reips u. a. 2015: 4), sind ihre Kompetenzen, ihr Wissen und ihre Fähigkeiten hinsichtlich eines bestimmten Lebensbereiches (im Fall von VerbaAlpina im Bereich der Milchwirtschaft) ungleich auf die Einzelpersonen verteilt.

Um das große Informationspotential der Forschungsteilnehmer zu entfalten, wäre es jedoch sinnvoll, Einzelpersonen nach projektspezifischen Kategorien zu gruppieren und ihnen zudem die Möglichkeit zu geben, ihre Teilnahme in einem vorgesehenen Rahmen selbst zu gestalten.

Diese Betrachtung der Rolle des einzelnen Teilnehmers, die sich im Projektverlauf weiterentwickeln könnte, und die man als evolutiv bezeichnen kann, wurde in der ersten Version von VACCA nicht in Erwägung gezogen. So könnte man beispielsweise jeder Gewährsperson ermöglichen, einen „Karrierepfad“ zu gehen, also den eigenen Weg im und für das Projekt selbst mitzugestalten. Jeder Teilnehmer beginnt als reiner Informant auf der Webseite, jedoch mit der Option, seinen Status nach der Registrierung zu verbessern. Nach der Anmeldung steht es ihm frei, selbst zu entscheiden, welche Aufgaben er bearbeiten möchte (Belohnung: Der Informant fühlt sich als „etwas Besonderes“ (*self-esteem*) und gehört zu einer anderen Gruppe als die Masse (*social recognition*). Er ist Teil der Gemeinschaft von Menschen, die sich mit dem Thema „Alpendialekte, Milchverarbeitung“ befassen und besonders gut auskennen.

Die Differenzierung – die projektintern geschehen kann – soll jedoch an dieser Stelle nicht enden: Es muss nämlich unter den registrierten Nutzern weiter nach den sogenannten guten *Crowdern* gesucht werden. Deren Rolle lässt sich mit dem soziologischen Begriff *Gatekeeper* (vgl. dazu Atkinson – Hammersley 2003: 49–53) umschreiben, da sie im Sinne der perzeptiven Varietätenlinguistik das Problem der Erreichbarkeit von älteren Menschen und somit auch von sprachlichen und sachlichen Informationen lösen können. Laut Krefeld – Pustka (2010b: 10–13) verfügt jeder Sprachbenutzer über Informationen zu/r eigener/n Sprache/n und zu der/n Sprache/n der anderen. Dieses Sprachmaterial basiert auf der Perzeption der Sprecher und kann, wie in verschiedenen Studien in Krefeld – Pustka (2010a) bestätigt, von Menschen jederzeit abgerufen werden. Wir sprechen hier von mehreren Dimensionen des Wissens bei einem einzelnen Sprecher, nämlich von der Synchronie und der Mikrodiachronie. Ein einziger Sprachbenutzer kann demnach folgendes Sprachmaterial liefern:

- (a) Dialektwörter aus dem eigenem Repertoire;
- (b) Dialektwörter aus dem Repertoire der anderen Sprecher;
- (c) Dialektwörter aus dem Repertoire der eigenen Sprachumgebung, der jüngeren oder der älteren Menschen, relativ zum eigenen Alter;
- (d) Dialektwörter aus dem Repertoire der externen Sprachumgebung, der jüngeren oder der älteren Menschen, relativ zum eigenen Alter.

Die Kriterien wie die Anzahl der bearbeiteten Konzepte, die Qualität der Daten (diese ergibt sich aus dem Vergleich mit der allgemeinen Abstimmung und Überprüfung durch Experten), die Aktivität im Projekt und auch der Ausbau des eigenen Profils (durch Vervollständigung der persönlichen Informationen usw.) sollen auf der einen Seite den *Crowder* (sei er Laie oder Wissenschaftler) motivieren, sich gründlicher mit dem Projekt zu befassen. Auf der anderen Seite kann das Projekt die Charakteristika des Einzelcrowders beobachten und ihm andere Aufgaben erteilen als die für den Rest der Teilnehmenden vorgesehenen. Es wäre sogar denkbar, Einzelpersonen für bestimmte Aufgaben (die etwas komplizierter sind) zu schulen, beispielsweise für die Ausbildung von Exploratoren, die neue Daten für das Projekt erheben. Dies soll umgekehrt aber nicht heißen, dass die nicht angemeldeten Nutzer ausgeschlossen werden und ihre Eingaben nicht in den Datenbestand einfließen. Im Gegenteil: Daten von verschiedenen Typen von Informanten werden in der Datenbank abgespeichert aber unterschiedlich gewichtet. Die vom Projekt als ‚unsichere‘ Daten (die z.B. von nicht-registrierten Nutzern stammen) markierten Einträge können und müssen der *Crowd* und ggf. den Experten zur Validierung gestellt werden.

4 ABSCHLIESSENDE ANMERKUNGEN

Unter Berücksichtigung der Ziele von VerbaAlpina, der oben beschriebenen methodischen Probleme von traditionellen Datenquellen und der Überlegungen bezüglich Crowdsourcing wird im Projekt gegenwärtig ein auf der ersten Version von VACCA basierendes Backend für registrierte Informanten entwickelt. Vorgesehen ist, dort für jeden angemeldeten Nutzer folgende Optionen zur Verfügung zu stellen:

- Auswahl der inhaltlichen Bereiche (Konzeptabfragen zu selbstausgewählten Themenbereichen, Datenvalidierung), die bearbeitet werden können;
- Übersicht über die bereits gelieferten Daten (eigene und fremde);
- Übersicht über den Fortschritt des Projektes;
- Hochladen und Georeferenzieren von eigenen Mediendateien und deren Verknüpfung mit Konzepten;
- Zugang zu einer Austauschplattform zwischen Wissenschaftlern, Laien und Projekt;
- Informationen über mögliche andere Typen der Kooperation im Rahmen des Projektes;
- Einbindung in die sozialen Netzwerke.

Die aktive und dynamische Einbindung verschiedener Nutzer kann als Faktor für eine gesteigerte intrinsische Motivation und das Aufkommen des Gefühls der Projektzugehörigkeit fungieren, die sich positiv auf eine langfristige Kooperation

mit dem Projekt auswirken können. Sowohl für die Motivation des Nutzers als auch für die Verbreitung der Informationen und Forschungsergebnisse des Projektes wäre folglich die Einbindung der sozialen Netzwerke zu überlegen. Um die Qualität und Konsistenz der Crowdsourcing-Daten zu gewährleisten, muss eine Datenvalidierung auf mehreren Ebenen implementiert und in regelmäßigen Abständen optimiert werden.

Trotz aller Komplexität im Umgang mit Crowdsourcing sind dessen Vorteile – insbesondere für eine großräumige Forschung – nicht zu übersehen. Mit diesem Tool beabsichtigen wir vor allem die Lücken der historischen Daten im Alpenraum zu schließen und neue Daten dazu zu erheben, die systematisch aufbereitet und strukturiert in der Datenbank abgebildet werden.

BIBLIOGRAPHIE

- AIS** = Karl Jaberg – Jakob Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* 1–7, Zofingen: Ringier, 1928–1940.
- ASLEF** = Giovan Battista Pellegrini, *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano* 1–6, Padova: Istituto di Glottologia e Fonetica dell'Università di Padova u. a., 1974–1986.
- Atkinson – Hammersley 2003** = Paul Atkinson – Martyn Hammersley, *Ethnography: principles in practice*, London – New York: Routledge, 2003.
- Chambers – Trudgill 1998** = Jack K. Chambers – Peter Trudgill, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- CNRTL** = *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales*, <http://www.cnrtl.fr/> [letzter Zugriff: 17. 8. 2016].
- Dialekt Äpp** = <http://dialektaepp.ch/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].
- Estellés-Arolas – González-Ladrón-de-Guevara 2012** = Enrique Estellés-Arolas – Fernando González-Ladrón-de-Guevara, Towards an Integrated Crowdsourcing Definition, *Journal of Information Science* 38 (2012), Nr. 2, 189–200, doi:10.1177/0165551512437638.
- Fischer – Hofer 2008** = Peter Fischer – Peter Hofer, *Lexikon der Informatik*, Berlin – Heidelberg: Springer, 2008.
- Grimaldi 2016a** = Giorgia Grimaldi, »Come dici...?«: Crowdsourcing-Pretest für VerbaAlpina mittels einer App/mobilen Website, Bachelorarbeit, Ludwig-Maximilians-Universität München, 2016, <https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?p=2465> [letzter Zugriff: 18. 8. 2016].
- Grimaldi 2016b** = Giorgia Grimaldi, Methodik und Vorgehensweise: Konzeption der Personenrecherche für die Crowd, Kapitel 3, »Come dici...?«: Crowdsourcing-Pretest für VerbaAlpina mittels einer App/mobilen Website, von Giorgia Grimaldi, Bachelorarbeit, Ludwig-Maximilians-Universität München, 2016, <https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?p=2825> [letzter Zugriff: 18. 8. 2016].
- Grimaldi – Krefeld 2015** = Giorgia Grimaldi – Thomas Krefeld, s. v. ‚Konzeptbeschreibung‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=K#38.
- Hubschmid 1951** = Johannes Hubschmid, *Alpenwörter romanischen und vorromanischen Ursprungs*, Bern: Francke, 1951.
- Juska-Bacher – Biemann – Quasthoff 2013** = Britta Juska-Bacher – Chris Biemann – Uwe Quasthoff, Webbasierte linguistische Forschung: Möglichkeiten und Begrenzungen beim Umgang mit Massendaten, *Linguistik online* 61 (2013), Nr. 4, 7–30.
- Krefeld 2015a** = Thomas Krefeld, s. v. ‚Crowdsourcing‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=C#12.
- Krefeld 2015b** = Thomas Krefeld, s. v. ‚interlinguale Geolinguistik‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=I#32.

- Krefeld 2015c** = Thomas Krefeld, s. v. ‚Publikation‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=P#47.
- Krefeld 2015d** = Thomas Krefeld, s. v. ‚Stratigraphie‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=S#55.
- Krefeld 2015e** = Thomas Krefeld, s. v. ‚Wissenschaftskommunikation im Web‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=W#62.
- Krefeld 2016** = Thomas Krefeld, *Geolinguistik in der Perspektive der ‚digital humanities‘ (am Beispiel von Verba Alpina)*, <https://www.dh-lehre.gwi.uni-muenchen.de/?lehrveranstaltung=geolinguistik-in-der-perspektive-der-digital-humanities-am-beispiel-von-verba-alpina-2> [letzter Zugriff: 25. 7. 2016].
- Krefeld – Lücke 2014** = Thomas Krefeld – Stephan Lücke, *Verba Alpina – Der alpine Kulturraum im Spiegel seiner Mehrsprachigkeit*, *Ladinia* 38 (2014), 189–219.
- Krefeld – Lücke 2015a** = Thomas Krefeld – Stephan Lücke, s. v. ‚Betacode‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=B#7.
- Krefeld – Lücke 2015b** = Thomas Krefeld – Stephan Lücke, s. v. ‚Georeferenzierung‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=G#27.
- Krefeld – Lücke 2015c** = Thomas Krefeld – Stephan Lücke, s. v. ‚Referenzwörterbücher‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=R#5.
- Krefeld – Lücke 2015d** = Thomas Krefeld – Lücke Stephan, s. v. ‚Typisierung‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=T#58.
- Krefeld – Pustka 2010a** = Thomas Krefeld – Elissa Pustka (Hrsg.), *Perzeptive Varietätenlinguistik*, Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 2010 (Spazi comunicativi = Kommunikative Räume 8).
- Krefeld – Pustka 2010b** = Thomas Krefeld – Elissa Pustka, Für eine perzeptive Varietätenlinguistik, *Perzeptive Varietätenlinguistik*, hrsg. von Thomas Krefeld – Elissa Pustka, Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 2010 (Spazi comunicativi = Kommunikative Räume 8), 9–28.
- Leemann u. a. 2016** = Adrian Leemann u. a., Crowdsourcing Language Change with Smartphone Applications, *PLoS one* 11 (2016), Nr. 1, DOI:<http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0143060>.
- Lücke 2015** = Stephan Lücke, s. v. ‚Codepage‘, VA-de 16/1, Methodologie, https://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de/?page_id=493&db=161&letter=C#11.
- Minnich 1989** = Robert Gary Minnich, At the interface of the Germanic, Romance and Slavic worlds: folk culture as an idiom of collective self-images in Southeastern Alps, *Studia Ethnologica* 2 (1989), 163–180.
- Munro u. a. 2010** = Robert Munro u. a., Crowdsourcing and language studies: the new generation of linguistic data, *Proceedings of the NAACL HLT 2010 workshop on creating speech and language data with Amazon’s Mechanical Turk*, Los Angeles, 6. 6. 2010, The Association for Computational Linguistics: Stroudsburg, PA, 2010, 122–130, <http://www.aclweb.org/anthology/W10/W10-0719.pdf> [letzter Zugriff 17. 8. 2016].
- Phrase Detectives** = <http://anawiki.essex.ac.uk/phrasedetectives/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].
- Reips u. a. 2015** = Ulf-Dietrich Reips u. a., Methodological challenges in the use of the Internet for scientific research: Ten solutions and recommendations, *Studia Psychologica: Advance online publication*, 2015.
- Rosetta Project** = <http://rosetta-project.org/blog/02013/apr/17/android-app-language-documentation/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].
- Salazar 2014** = Danica Salazar, How can World Englishes benefit from crowdsourcing?, *Oxford Words blog*, 2014, <http://blog.oxforddictionaries.com/2014/02/can-world-englishes-benefit-crowdsourcing/> [letzter Zugriff: 17. 8. 2016].
- Shakespeare’s World** = <https://www.shakespearesworld.org/#/> [letzter Zugriff: 2. 8. 2016].
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2000, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> [letzter Zugriff: 17. 8. 2016].
- TLFi** = *Trésor de la Langue Française informatisé*, <http://www.atilf.fr/> [letzter Zugriff: 17. 8. 2016].
- Treccani** = *Vocabolario Treccani*, <http://www.treccani.it/vocabolario/> [letzter Zugriff: 17. 8. 2016].

VerbaAlpina = VerbaAlpina (VA), <http://www.verba-alpina.gwi.uni-muenchen.de>, 15/1.

Woolhiser 2005 = Curt Woolhiser, Political borders and dialect divergence/convergence in Europe, *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*, hrsg. von Peter Auer – Frans Hinskens – Paul Kerswill, Cambridge u. a.: Cambridge University Press, 2005, 236–262.

POVZETEK

Pomen in vloga množičnega zunanjega izvajanja v projektu VerbaAlpina

Prispevek predstavlja spletni projekt VerbaAlpina, ki poteka na Univerzi Ludvika in Maksimilijana v Münchnu in ki ima za cilj sistematično analizo alpskega besedja v zvezi z realnostjo, ki je tipično za Alpe in ki prehaja jezikovne meje. Projekt poleg zelenega dokumentiranja jezikov iz alpskega prostora (dokumentiranje ima za osnovo zgodovinske vire, kot so jezikovni atlasi, narečni slovarji in številni digitalni projekti) predstavlja virtualno raziskovalno okolje, ki je mišljeno tako za znanstvenike kot tudi za laike, ki se zanimajo za alpske jezike. V prispevku so opisani posamezni koraki, ki so potrebni pri obdelavi zgodovinskih podatkov, da bi se jih dalo strukturirano predstaviti v podatkovni zbirki. Tako na primer sistem Betacode primelljivo predstavlja različne transkripcijske sisteme, pač glede na znanstveno tradicijo. Orisani so izzivi, ki se tičejo prenosa in primerjave podatkov. Ker zgodovinski podatki izkazujejo vrzeli in nedoslednosti, si sodelujoči pri projektu prizadevajo kar se da obširno zajeti nove podatke in jih povezati s starimi. V ta namen projekt uporablja množico sodelujočih in orodja za množično zunanje izvajanje (crowdsourcing).

JADWIGA WANIAKOWA

NAZWY ROŚLIN W *OGÓLNOŚLOWIAŃSKIM ATLASIE JĘZYKOWYM (OLA)* JAKO MATERIAŁ DO BADAŃ NAD FITONIMIĄ SŁOWIAŃSKĄ

COBISS: 1.02

Poimenovanja rastlin v Slovanskem lingvističnem atlasu (OLA) kot gradivo za raziskave slovanskih fitonimov

Poglavitni namen prispevka je predstavitev Slovanskega lingvističnega atlasa kot gradivskega vira za raziskovanje slovanske fitonimije. Osvetlitev bogatega narečnega gradiva s področja fitonimov, zbranega v leksično-besedotvornih zvezkih OLA, prikazuje njegovo izjemno uporabnost ne le v sinhronih, temveč tudi v zgodovinsko-primerjalnih raziskavah, ki obravnavajo slovanska poimenovanja rastlin. Gradivo hkrati predstavlja odlično osnovo za primerjalne študije fitonimov v drugih evropskih jezikih.

Ključne besede: narečna poimenovanja rastlin, slovanski jeziki, jezikovni atlasi, dialektologija, lingvistična geografija

Plant Names in the *Slavic Linguistic Atlas (OLA)* as Material for Studying Slavic Phytonyms

The chief aim of this article is to present the *Slavic Linguistic Atlas* as a source of material for the study of Slavic phytonyms. Shedding light on the rich dialect material on phytonyms collected in the lexical and word-formational OLA volumes demonstrates its exceptional applicability not only in synchronic studies, but also in historical comparative studies of Slavic plant names. At the same time, the material is an excellent basis for comparative study of phytonyms in other European languages.

Keywords: dialect names of plants, Slavic languages, linguistic atlases, dialectology, linguistic geography

Geografija lingwistyczna jest współcześnie niemodnym działem językoznawstwa. Młodsze pokolenia językoznawców, pochłonięte nowymi osiągnięciami naukowymi w zakresie na przykład lingwistyki korpusowej, nowych metodologii językoznawstwa synchronicznego i na wskroś nowoczesnych teorii lingwistycznych, nie mają ochoty sięgać do danych materiałowych zawartych w tradycyjnych atlasach językowych, których czasy świetności naukowej, w ich opinii, dawno minęły.

Nic dziwnego, geografia lingwistyczna rozwinęła się ponad sto lat temu. Jej twórca, Jules Gilliéron (1854–1926), wyłożył jej zasady w roku 1912. Wtedy jego poglądy, trzeba przyznać, dość radykalne, budziły sporo kontrowersji, a pierwsze atlasy językowe i metody zbierania materiału gwarowego, wywoływały duże

Prispevek je bil predstavljen na 3. Slovenskem dialektološkem posvetu (SDP 3), ki sta ga 11. in 12. februarja 2016 v Ljubljani organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

emocje. Gilliéron twierdził mianowicie, zresztą zgodnie ze stanem faktycznym, że język jest nierównomiernie zróżnicowany terytorialnie i że należy badać zasięgi geograficzne cech i zjawisk językowych. Najbardziej jednak ryzykowna wówczas wydawała się jego teza, że nie istnieją odrębne dialekty, bo zjawiska językowe płynnie przechodzą jedno w drugie i nie ma wyraźnych granic dialektalnych (por. Gilliéron – Roques 1912). W końcu jego teoria zyskała sobie wielu zwolenników w Europie, a pierwsze atlasy językowe, *Petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)* (1881), autorstwa Gilliérona, i opracowany wspólnie z É. Édmontem dziewięcioletni *Atlas linguistique de la France* (1902–1910) stały się wzorem dla szybko powstających tego typu opracowań dla innych obszarów Europy i wielu prac teoretycznych. W ten sposób geografia lingwistyczna stała się obiecującym i atrakcyjnym działem językoznawstwa w XX wieku. Potem, wraz z postępem techniki i wykształceniem się nowych metod badawczych w językoznawstwie, zaczęła stopniowo być postrzegana jako przestarzała i mało nowoczesna, a wyniki przedstawiane w atlasach przestawały być interesujące dla większości badaczy.

Tymczasem atlasy językowe są doskonałym źródłem do pozyskiwania materiałów gwarowych. Są one jednak stosunkowo rzadko i w niewielkim stopniu wyzyskiwane w badaniach zarówno dialektologicznych, jak i historyczno-porównawczych. Panuje bowiem powszechnie, niepisana i niewyrażana głośno, opinia, że atlasy to przeżytek, że są mało dostępne, niewygodne w użyciu ze względu na duże rozmiary, mało czytelne i trudno cokolwiek w nich znaleźć.

Zadaniem niniejszego tekstu jest wykazanie, że wartość atlasowych materiałów leksykalnych jest nie do przecenienia z wielu względów. Podstawową ich zaletą jest fakt, że są one dokładnie określone (zdefiniowane) poprzez tytuły map i precyzyjnie zlokalizowane geograficznie. Inną, niezwykle ważną cechą, jest ukazanie zasięgu geograficznego danej formy czy danego zjawiska językowego. Leksyka gwarowa zawarta w atlasach ma w związku z tym niewątpliwą przewagę nad materiałami z kartotek powstających słowników gwarowych, które często nie są ściśle zdefiniowane, a ich lokalizacja geograficzna nie jest dokładnie określona.

Ścisłe zdefiniowanie i dokładna lokalizacja geograficzna leksyki gwarowej są szczególnie ważne zwłaszcza w badaniach nad nazwami roślin, gdzie identyfikacja, czyli przyporządkowanie danemu gatunkowi rośliny określonej nazwy, jest niebagatelnym problemem. Od identyfikacji gatunków roślin zależy bowiem wartość badań.¹ Jest to podstawa wszelkich dociekań w zakresie fitonimii. W związku z tym atlasy językowe są znakomitymi źródłami nazw roślin, bo poprzez swoją strukturę zapewniają z jednej strony pełną wiarygodność zgromadzonego

1 Nie może być bowiem mowy o naukowych dociekaniach językoznawczych dotyczących jakiegokolwiek nazwy rośliny, jeśli nie wiadomo, do jakiego rodzaju czy gatunku botanicznego się ona odnosi. Nazwy roślin, które nie zostały przyporządkowane do konkretnych gatunków roślin czy choćby do określonych ich rodzajów, nie powinny być w ogóle brane pod uwagę w badaniach lingwistycznych nad fitonimią.

materiału fitonimicznego, z drugiej zaś dokładny zasięg geograficzny prezentowanych form.

Warto podkreślić też, że obecnie dostępność materiałów atlasowych jest dużo większa niż dawniej, bowiem są one zazwyczaj opublikowane na stronach internetowych instytucji naukowych. Atlasy wyposażone są zwykle w bardzo pomocne indeksy i spisy treści, co znacznie ułatwia ich szybkie przeszukiwanie. W ten sposób współcześnie narzekania na niewielką dostępność atlasów i ich niefunkcjonalność stają się mitem, tym bardziej że część obecnie opracowywanych atlasów ma od początku postać cyfrową, dostępną on-line i w dodatku często interaktywną. W ten sposób geografia lingwistyczna staje się teraz również nowoczesnym działem językoznawstwa.

Ogólnosłowiański atlas językowy (OLA), czyli *Общеславянский лингвистический атлас* (ОЛИА), którym się tu zajmuję jako przykładem, ukazuje się drukiem od roku 1978. Na temat atlasu powstała duża literatura, nie miejsce tu jednak, by ją szczegółowo przytaczać, poprzestane więc na wymienieniu jedynie kilku autorów. O atlasie pisali między innymi A. Basara i B. Falińska (1977), J. Basara (1977; 1997), H. Popowska-Taborska (1980) i J. Siatkowski (2002). Nie ma miejsca też na dokładniejszą charakterystykę atlasu. Podaję tylko najważniejsze dane. Atlas obejmuje wszystkie języki słowiańskie. Notuje materiał z około 850 miejscowości w całej Słowiańszczyźnie. Zaznaczyć przy tym trzeba, że materiały pochodzą też z miejscowości położonych poza granicami państw słowiańskich, jak na przykład ze słowiańskich punktów na terenie Węgier, Grecji, Austrii czy Rumunii. Jest notowany na mapach oczywiście gwarowy materiał łużycki. Metoda podawania materiału jest następująca: zapisy wszystkich form gwarowych z ponad 800 miejscowości² z całej Słowiańszczyzny są umieszczone na osobnej stronie, po której następuje mapa prezentująca lokalizację geograficzną materiału.

Atlas ukazuje się w dwóch seriach, leksykalno-słownotwórczej – dotychczas wydano 8 tomów: *Świat zwierzęcy* (1988), *Hodowla zwierząt* (2000), *Świat roślinny* (2000), *Zawody i życie społeczne* (2003), *Gospodarstwo domowe i przygotowanie jedzenia* (2007), *Człowiek* (2009), *Gospodarstwo wiejskie* (2012), *Zwyczaje ludowe* (2015),³ i fonetyczno-gramatycznej – dotychczas się ukazało również 8 tomów.⁴

Atlas dostarcza danych materiałowych zarówno do rozważań diachronicznych (etnogeneza Słowian, wczesne podziały dialektalne słowiańskiego obszaru językowego, powstawanie poszczególnych grup i języków słowiańskich), jak i synchronicznych, związanych z typologią językową (analiza fonologiczna, morfologiczna i semantyczna). Dotychczas wydane tomy OLA pozwoliły na roz-

2 Zwykle są jakieś luki w materiale, bo nie zawsze udawało się zebrać dane ze wszystkich 853 miejscowości słowiańskich.

3 Dokładne dane bibliograficzne poszczególnych tomów atlasu i ich rosyjskie tytuły znajdują się niżej w wykazie literatury.

4 Nie wymieniam tytułów z tej serii, ponieważ nie mają nic wspólnego z tematem niniejszego tekstu.

strzygnięcie wielu spornych kwestii z zakresu słowiańskiej fonetyki porównawczej oraz na uściślenie zasięgów poszczególnych faktów fonetycznych. Atlas stanowi też dobrą podstawę do szczegółowych badań leksykalnych. W oparciu o dane językowe zaczerpnięte z poszczególnych tomów powstało wiele monografii, można tu przykładowo wymienić prace B. Falińskiej (2001), J. Siatkowskiego (2004; 2005; 2012) i T. Vendiny (2009).

Atlas może pełnić tak ważną rolę w badaniach językoznawczych, ponieważ mapy atlasowe nie tylko zawierają umiejscowiony geograficznie materiał leksykalny, ale także zawierają zapisy morfonologiczne poszczególnych form, które pozwalają określić ich budowę słowotwórczą, morfologiczną oraz pochodzenie. Ponadto ukazują pożyczki leksykalne wraz ze źródłem ich pochodzenia. Mapy pozwalają też wyciągać wnioski na temat określeń sporadycznych, pojawiających się pojedynczo w zebranych materiale, bowiem i takie formy są zanalizowane w atlasie od strony morfonologicznej. Jak wspomniałam wyżej, materiał leksykalny jest ściśle określony poprzez tytuły map. Warto tu jeszcze podkreślić, że w podtytułach map znajdują się zawsze odpowiedniki literackie danych form gwarowych ze wszystkich języków słowiańskich. Jest to dodatkowy czynnik identyfikujący i porządkujący zebrany materiał wyrazowy.

Materiał atlasowy, czyli poszczególne tomy atlasu, co niesłychanie ważne, jest dostępny obecnie na stronach internetowych:

- ola.zrc-sazu.si
- www.slavatlas.org

W związku z tym atlas jest osiągalny bez problemu na całym świecie bez konieczności udawania się do biblioteki. Mamy tu do czynienia z retrodygitalizacją. Forma drukowana atlasu jest dostępna w plikach pdf. Oprócz samego atlasu opublikowano także jego kwestionariusz (*Вопросник*). Czytelnik ma więc możliwość dowiedzenia się, w jaki sposób zadawano pytania, aby uzyskać określony materiał.

Zasoby leksykalne *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* w zakresie słowiańskiej fitonimii gwarowej znajdują się głównie w tomie trzecim atlasu zatytułowanym *Świat roślinny* (2000) i w tomie czwartym, pod tytułem *Gospodarstwo wiejskie* (2012).

Nazwy roślin, zawarte w tomie trzecim, to nazwy drzew, krzewów i roślin zielnych. Od razu należy zaznaczyć, że są to zwykle (z nielicznymi wyjątkami) nazwy odnoszące się do rodzajów roślin, nie zaś do ich gatunków, zatem mamy na przykład mapę dotyczącą słowiańskich gwarowych nazw *dębu* (*Quercus*), a nie – przypuśćmy – dwie osobne mapy, odnoszące się do *dębu bezszypułkowego* (*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.) i *dębu szypułkowego* (*Quercus robur* L.). Jest to słuszne podejście, bowiem użytkownicy gwar z reguły nie rozróżniają gatunków roślin, dysponując nazwami przyporządkowanymi do gatunków, które akurat rosną w okolicy (szerzej na ten temat, por. Waniakowa 2012: 34). W ten sposób tenże tom atlasu pokazuje zasięgi geograficzne słowiańskich gwarowych nazw odnoszących

się do następujących rodzajów drzew: *sosny* (Pinus), *świerku* (Picea), *jodły* (Abies), *dębu* (Quercus), *osiki* (Populus tremula L., nazwa gatunku),⁵ *topoli* (Populus) i *olchy* (Alnus). W tomie tym znajduje się też kilka map poświęconych słowiańskim gwarowym nazwom krzewów, jak *jałowiec* (Juniperus), *malina* (Rubus), *jeżyna* (Rubus plicatus W. et N.),⁶ *leszczyna* (Corylus), *tarnina* (Prunus spinosa L., nazwa gatunku).⁷ W trzecim tomie OLA widzimy też kilka map poświęconych gwarowym słowiańskim nazwom niektórych roślin zielnych, jak *poziomka* (Fragaria), *borówka czernica* (Vaccinium myrtillus L., nazwa gatunku), *borówka brusznica* (Vaccinium vitis-idaea L., nazwa gatunku), *mniszek pospolity* (Taraxacum officinale Web., nazwa gatunku), *babka* (Plantago) i *niezapominajka* (Myosotis). Na końcu tomu trzeciego znajdują się prócz tego dodatkowe indeksy form, które nie zostały pokazane na mapach. Jest to materiał leksykalny zebrany ze wszystkich punktów (eksplorowanych miejscowości) OLA, odnoszący się do trzech drzew: buka, brzozy i wierzy, jednego krzewu – bzu i jednej rośliny zielnej: *macierzanki* (Thymus). Tylko nazwy tej ostatniej są interesujące dla badacza fitonimii, bo pozostałe indeksy obejmują jedynie kontynuanty określonych rdzeni prasłowiańskich: *buky, *berza, *vьrba, *bьzь.

Niezwyczajnie przydatny dla badacza fitonimii jest zbiorczy indeks wszystkich uogólnionych zapisów morfonologicznych występujących na mapach tomu wraz z numerami stosownych map. Można tam z łatwością odnaleźć interesujące czytelnika nazwy roślin i potem obejrzeć je na mapach.

Nazwy roślin pojawiają się też w czwartym tomie *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* zatytułowanego *Gospodarstwo wiejskie*. Są to nazwy odnoszące się do drzew owocowych, jak *jabłoń* (Malus), *grusza* (Pyrus) i *śliwa* (Prunus). Jest mapa poświęcona słowiańskim gwarowym nazwom *winorośli* (Vitis) oraz liczne mapy obrazujące zasięgi geograficzne nazw roślin zielnych, w przeważającej większości – roślin uprawnych. Należą tu mapy odnoszące się do nazw następujących roślin: *kapusta warzywna* (głowiasta) (Brassica oleracea L., capitata, nazwa gatunku), *burak zwyczajny* (Beta vulgaris L., nazwa gatunku), *ogórek siewny* (Cucumis sativus L., nazwa gatunku), *dynia zwyczajna* (Cucurbita pepo L., nazwa gatunku), *pomidor zwyczajny* (Solanum lycopersicum L., nazwa gatunku), *cebula zwyczajna* (Allium cepa L., nazwa gatunku), *czosnek pospolity* (Allium sativum L., nazwa gatunku), *słonecznik zwyczajny* (Helianthus annuus L., nazwa gatunku), *żyto* (Secale), *pszemica* (Triticum), *jęczmień* (Hordeum), *owies* (Avena), *kukurydza* (Zea), *gryka* (Fagopyrum), *ziemniak* (Solanum tuberosum L., nazwa gatunku). Tom obejmuje także

5 Osika jest właściwie gatunkiem topoli, inaczej topola drżąca (Populus tremula L.). Jest to jedyny gatunek drzewa zmapowany w atlasie. Inne mapy dotyczą nazw rodzajów drzew (por. wyżej).

6 Według systematyki botanicznej jest to właściwie gatunek rodzaju *maliny* (Rubus), zatem mapowanie nazw w tym wypadku należy do nielicznych przypadków mapowania nazw gatunku rośliny w OLA.

7 Jest to właściwie śliwa tarnina, czyli gatunek *śliwy* (Prunus), a zatem jeden z rzadkich przypadków mapowania nazw gatunku rośliny w OLA.

słowiańskie gwarowe nazwy kilku roślin zielnych, jak: *pokrzywa* (*Urtica*), *chaber bławatek* (*Centaurea cyanus* L., nazwa gatunku) i *koniczyna* (*Trifolium*).

Oprócz zbiorczego indeksu uogólnionych zapisów morfonologicznych występujących na mapach na końcu tomu (analogicznie do omówionego wyżej tomu trzeciego) jest także indeks a tergo tychże zapisów, który jest niezwykle cenny dla badaczy zajmujących się słowotwórstwem, w tym słowotwórstwem nazw roślin. W szczególności indeks ten pozwala na zestawienie różnych formacji słowotwórczych w zakresie nazw roślin i wyciągnięcie wniosków na przykład co do najbardziej produktywnych przyrostków.

Jak widać z tego pobieżnego przeglądu, atlas obejmuje dość dużo rodzajów i gatunków roślin. Jeśli sobie uświadomimy, że gromadzi na każdej mapie nazwy gwarowe danej rośliny z około 800 miejscowości z całej Słowiańszczyzny, map zaś w obu wymienionych tomach jest kilkadziesiąt, otrzymujemy materiał olbrzymi. Trzeba podkreślić, że w dodatku jest to materiał w znacznym stopniu opracowany leksykologicznie, słowotwórczo, morfologicznie oraz etymologicznie. Każda mapa bowiem zaopatrzona jest w komentarz i legendę, które są bardzo dobrym, bo wieloaspektowym, opracowaniem poszczególnych nazw. Po pierwsze, pozwalają one podzielić zgromadzony materiał pod względem etymologicznym na różne rdzenie i derywaty od nich, które są reprezentowane na mapie przyporządkowanymi im różnego kształtu znakami. Po drugie, uogólnione (umowne) zapisy morfonologiczne form, odpowiadające stanowi późnoprąsłowiańskiemu, pozwalają czytelnikowi na dogłębną analizę budowy słowotwórczej nazw i ich morfologii. Ukazują one też, zaznaczone poprzez nawiasy, formy zapożyczone, które są w dalszej części komentarza dość szczegółowo objaśniane, to znaczy czytelnik może się dowiedzieć, z jakiego języka i z jakiego konkretnie obcego wyrazu wywodzi się dana nazwa.

Przy tym mapy ukazują oczywiście zasięgi terytorialne poszczególnych nazw. Można więc z nich też wyciągnąć wnioski na temat wpływów i powiązań językowych w zakresie nazw roślin. To wszystko daje podstawę do wielostronnych, dogłębnych badań nad słowiańską fitonimią, zarówno synchronicznych, jak i – może nawet przede wszystkim – diachronicznych i porównawczych.

Wśród map atlasowych dotyczących nazw roślin przeważają mapy onomazjologiczne, ale występują też mapy motywacyjne. Można tu przykładowo wymienić onomazjologiczną mapę nazw *chabra bławatka* (*Centaurea cyanus* L.) i odpowiadającą jej mapę motywacyjną, niezwykle interesującą dla badacza motywacji semantycznej nazw roślin, paralelizmów motywacyjnych w nazwach roślin i ich mechanizmów nominacyjnych (obie mapy znajdują się w czwartym tomie atlasu *Gospodarstwo wiejskie*).⁸

8 Jak wiadomo, mechanizmy nominacyjne i motywacja semantyczna nazw roślin są dosyć skomplikowane, zwłaszcza, jeśli weźmie się pod uwagę nazwy metaforyczne, wpływ tabu, związek z wierzeniami i religią (szerzej o tym por. Waniakowa 2012: 63–118).

Aby unaoczyć wszystkie zalety gwarowego materiału leksykalnego z zakresu nazw roślin, zgromadzonego w OLA, należałoby właściwie po tych wszystkich uwagach przykładowo przedstawić dokładnie którąś z map, jednak przekracza to niestety ramy niniejszego tekstu. Zaprezentowanie bowiem jakiegokolwiek mapy dotyczącej nazw określonej rośliny i jej dokładna analiza połączona z wyciągnięciem wniosków (etymologicznych, morfologicznych, motywacyjnych itd.), wypływających z jej treści, stanowiłyby osobny, całkiem obszerny artykuł.⁹ Warto zdać sobie sprawę, że jeśli map dotyczących fitonimii jest w OLA kilkadziesiąt (por. wyżej), to prezentacja wszystkich map i ich wielostronna analiza zajęłaby spory wolumin poświęcony słowiańskim gwarowym nazwom roślin. Skoro zatem szczegółowa analiza materiału leksykalnego z zakresu fitonimii w OLA byłaby obszernym tomem, nie sposób objąć jej nawet w serii artykułów. Z tego względu tu pragnę jedynie zasygnalizować ważność atlasu jako źródła słowiańskich gwarowych nazw roślin.

Sądząc, że powyższe uwagi, charakteryzujące jakość i przydatność materiałów leksykalnych dotyczących nazw roślin w OLA, są dostatecznie przekonujące, aby uznać ten atlas za cenne źródło w znacznym stopniu opracowanych gwarowych fitonimów słowiańskich. Warto podkreślić jeszcze ich przydatność do badań historyczno-porównawczych, w tym etymologicznych. Wnioski płynące z tego rodzaju analizy mogą być wykorzystane przy badaniach słowiańskich nazw roślin na tle nazw europejskich. Materiał słowiański w tym zakresie wykazuje bowiem znaczne zbieżności z analogiczną leksyką europejską. Uwidaczniają się mianowicie bardzo dawne związki motywacyjne w zakresie nazw roślin, wywodzące się z uwarunkowań historycznych oraz europejskiej wspólnoty kulturowej, opartej na tradycji greckiej i łacińskiej oraz – później – na wspólnym podłożu religijnym. Przy analizie ujawniają się też dość liczne zapożyczenia, w tym pożyczki dawne, z łaciny i greki, mające źródło w historycznych, jeszcze przedlinneuszowskich, nazwach roślin. Ogromną rolę grają tu także dawne kalki z łaciny (i greki), obecne do dziś w słowiańskim gwarowym materiale fitonimicznym, a możliwe do wykrycia jedynie poprzez dogłębną analizę historyczno-porównawczą słowiańskich, europejskich i dawnych, przedlinneuszowskich, łacińskich nazw roślin. Wiarygodny słowiański materiał do takiej analizy zapewnia właśnie *Ogólnosłowiański atlas językowy* (OLA).

LITERATURA I ŹRÓDŁA

Basara – Falińska 1977 = Anna Basara – Barbara Falińska, Z prac nad Ogólnosłowiańskim atlasem językowym, *Polonica* 3 (1977), 227–240.

Basara 1977 = Jan Basara, Ogólnosłowiański atlas językowy, *Poradnik Językowy* 6 (1977), 247–262.

Basara 1997 = Jan Basara, Polska tradycja dialektologiczna w rodzinie języków słowiańskich, w: *Tradycja badań dialektologicznych w Polsce*, pod red. Henryki Sędziak, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1997, 9–13.

⁹ Próbą takiej analizy, opartej także na jednej z map OLA, jest artykuł o niektórych słowiańskich dialektalnych nazwach *babki* (Plantago), por. Waniakowa 2011: 149–160. Zanalizowanie wszystkich, obecnych na mapie atlasu, nazw tej rośliny zajęłoby dużo więcej miejsca.

- Falińska 2001** = Barbara Falińska, *Leksyka dotycząca hodowli na mapach ogólnosłowiańskiego atlasu językowego I: substantiva, II: verba i adiectiva*, Białystok: Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku, 2001.
- Gilliéron 1881** = Jules Gilliéron, *Petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*, Paris: H. Champion, 1881.
- Gilliéron – Édmont 1902–1910** = Jules Gilliéron – Édmond Édmont, *Atlas linguistique de la France* 1–9, Paris: H. Champion, 1902–1910.
- Gilliéron – Roques 1912** = Mario Roques, *Études de géographie linguistique d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris: H. Champion, 1912.
- OLA 3** = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-словообразовательная 3: Растительный мир*, гл. ред. А. И. Подлужный, Минск, 2000.
- OLA 4** = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-словообразовательная 4: Сельское хозяйство*, red. A. Ferenčíková et al., Bratislava, 2012.
- Popowska-Taborska 1980** = Hanna Popowska-Taborska, *Obszcześlawianskij lingwistyczny atlas*. Wstupitielnyj wypusk. Obszczije principy, sprawocznyje materiały. Moskwa 1978, ss. 254, *Polonica* 6 (1980), 291–299. – Recenzja.
- Siatkowski 2002** = Janusz Siatkowski, *Ogólnosłowiański atlas językowy, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 13–14 (2002), 367–371.
- Siatkowski 2004** = Janusz Siatkowski, *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławiastyki Zachodniej i Południowej, 2004.
- Siatkowski 2005** = Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławiastyki Zachodniej i Południowej, 2005.
- Siatkowski 2012** = Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławiastyki Zachodniej i Południowej, 2012.
- Vendina 2009** = Татьяна Вендина, *Русские диалекты в общеславянском контексте: лексика*, Москва, 2009.
- Waniakowa 2011** = Jadwiga Waniakowa, *O pewnych słowiańskich dialektalnych nazwach babki 'Plantago'*, *Rocznik Slawistyczny* 60 (2011), 149–160.
- Waniakowa 2012** = Jadwiga Waniakowa, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim: zagadnienia ogólne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.

POVZETEK

Poimenovanja rastlin v Slovanskem lingvističnem atlasu (OLA)

kot gradivo za raziskave slovanskih fitonimov

Prispevek predstavlja jezikovne atlase kot vire narečnega gradiva. Prikazane so prednosti leksikalnega gradiva iz atlasa s poudarkom na njegovi uporabnosti v raziskavah fitonimov. Bogastvo leksike s področja slovanskih narečnih poimenovanj rastlin je ponazorjeno na primeru Slovanskega lingvističnega atlasa. Poimenovanja rastlin, ki so obravnavana v atlasu, so tako lahko predmet primerjalnih, motivacijskih, semantičnih in etimoloških raziskav s področja slovanske fitonimije, obenem pa lahko predstavljajo predmet raziskav za posamezne slovanske jezike. Natančna zemljepisna določitev poimenovanj omogoča ugotovitev področij njihovih pojavljanj in tudi raziskovanje njihovih soodvisnosti oz. medsebojnih povezav. Gradivo je zaradi natančne identifikacije rastlin zanesljivo, kar daje raziskavam trdne temelje. Velika količina slovanskega gradiva je lahko hkrati izjemna osnova za primerjalne študije z neslovanskimi fitonimi, v zvezi s čimer so mogoče raziskave prevzetih poimenovanj in kalkov, pa tudi paralelizmov na področju semantičnih motivacij poimenovanj.

HELENA GROCHOLA-SZCZEPANEK

KORPUSOWE BADANIA JĘZYKA MIESZKAŃCÓW SPISZA W POLSCE – CELE I ZADANIA

COBISS: 1.01

Korpusne raziskave jezika prebivalcev Spisza na Poljskem – cilji in naloge

V prispevku so predstavljena najpomembnejša vprašanja, povezana z nastajajočim projektom računalniškega korpusa narečnih besedil in posnetkov z območja Spisza na Poljskem. Glavni cilji predstavljenega projekta so: popis govorjenega jezika Spisza, raziskave sodobne jezikovne situacije na tem področju, oblikovanje računalniškega korpusa narečnih besedil in posnetkov ter vzpostavitev dostopa do podatkovne zbirke v obliki spletišča. Avtorica obravnava splošna izhodišča projekta, način pridobivanja gradiva na terenu, vprašanja, povezana s transkribiranjem besedil, in uporabo računalniških orodij.

Ključne besede: raziskave jezika prebivalcev podeželja, korpus spiškega narečja, transkripcija govorjenih besedil

Corpus Research on Language in Spisz, Poland: Objectives and Tasks

This article presents issues related to the newly created electronic corpus of texts and recordings from Poland's Spisz region. The aim of the project is to document spoken language in the Spisz region and to develop an electronic database of dialect texts and recordings. The author discusses the general objectives of the project: obtaining materials during exploratory research, issues related to transcribing texts, and the use of tools.

Keywords: rural dialect research, Spisz dialect corpus, transcription of dialect texts

1 WPROWADZENIE

Badania żywej mowy ludowej należą do jednych z priorytetowych zadań dialektologii. Współczesne procesy globalizacji i unifikacji wpływają na szybko postępujące zmiany w systemach językowych małych społeczności. Duże przeobrażenia dostrzegane są nawet w najbardziej tradycyjnych i podtrzymujących swoją odrębność regionach na południu Polski, np. Podhale, Orawa i Spisz. Odejście dużej części mieszkańców wsi z pracy w rolnictwie i poszukiwanie zatrudnienia w innych miejscach, a także zmiany w strukturze wykształcenia wpływają na otwarcie się społeczeństwa wiejskiego na kulturę i język miasta. Istotny wpływ ma także rozpowszechnianie kultury masowej poprzez

Prispevek je bil predstavljen na 3. Slovenskem dialektološkem posvetu (SDP 3), ki sta ga 11. in 12. februarja 2016 v Ljubljani organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

telewizję, prasę, telefonię komórkową i internet. Standardowa polszczyzna używana w szkole, miejscu pracy w mieście, urzędach oraz w telewizji i prasie, jest coraz częściej obecna także w kontaktach językowych mieszkańców wsi. Tradycyjna kultura wiejska uległa procesowi kulturowej interferencji a język ludowy zatracił swoją środowiskową jednolitość na skutek mieszania się środowisk społecznych i wpływu kodu ogólnego.

Współczesne realia na polskiej wsi stawiają przed dialektologią nowe zadania badawcze m.in.: badanie wpływu przemian społecznych i cywilizacyjnych na mowę mieszkańców wsi, zróżnicowanie języka mieszkańców wsi, stopień znajomości i posługiwania się gwara oraz językiem ogólnym, wariantywność leksykalna, kompetencja językowa i komunikacyjna mieszkańców wsi, świadomość językowa i wartościowanie gwary, procesy integracji i interferencji językowej oraz mechanizmy prowadzące do dezintegracji gwary (por. Pelcowa 2002: 390–391). Dialektolodzy dostrzegają potrzebę prowadzenia aktualnych badań terenowych i rejestrowania współczesnego języka i kultury małych społeczności. Zwraca się uwagę na konieczność nowego podejścia do badań:

przedmiotem badań musi być już nie tylko gwara, ale dynamiczna i zróżnicowana sytuacja językowa współczesnej wsi, powiązana z opisem różnorodnych czynników ekonomicznych, społecznych, kulturowych i psychologicznych, które mają wpływ na niejednorodność kodu mieszkańców wsi (Grochola-Szczepanek 2013: 49).

Istnieje także potrzeba nowego sposobu opracowania i publikowania rezultatów badań. Współczesne narzędzia informatyczne umożliwiają tworzenie elektronicznych opracowań dialektologicznych, m.in. baz tekstów i nagrań. Zapotrzebowanie na publikacje dostępne online jest ogromne, a korzyści wynikające z tego faktu dla użytkowników są oczywiste (por. Grochola-Szczepanek 2013: 51).

Głównym celem artykułu jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych z opracowaniem elektronicznej bazy tekstów i nagrań języka mieszkańców Spisza w Polsce.* Autorka omawia ogólne założenia projektu, cechy przygotowywanej bazy, sposób zbierania materiałów podczas badań terenowych, zagadnienia związane z transkrypcją tekstów oraz wykorzystaniem narzędzi informatycznych.

2 GŁÓWNE CELE I ZADANIA PROJEKTU

Głównymi celami prezentowanego projektu są:

- badania współczesnej sytuacji językowej na polskim Spiszu,
- dokumentacja gwary spiskiej,
- opracowanie elektronicznego korpusu tekstów i nagrań gwarowych,
- udostępnienie bazy w formie serwisu internetowego.

* Projekt *Język mieszkańców Spisza: korpus tekstów i nagrań gwarowych* jest finansowany w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą *Narodowy Program Rozwoju Humanistyki* w latach 2015–2018 (1bH 15 016683).

Kiedy pół wieku temu prowadzono kompleksowe badania językowe na terenie polskiego Spisza (por. Bubak 1972), można je było udostępnić tylko w formie opracowania książkowego. Współczesna wiedza i narzędzia informatyczne pozwalają na opracowanie elektronicznej bazy języka mówionego mieszkańców wsi. Oryginalną mowę mieszkańców wsi będzie można obserwować nie tylko w zapisie, opatrzonym językoznawczymi komentarzami, ale także słyszeć jej naturalne brzmienie. Wyszukiwarka pozwoli na przeszukiwanie tekstów według rozlicznych kryteriów, m.in.: lematów, postaci tekstowej, określonych form gramatycznych, metadanych (np. miejscowość, wiek, płeć, wykształcenie) oraz korespondującego fragmentu nagrania.

Materiały do projektowanej bazy są pozyskiwane poprzez aktualnie i kompleksowo prowadzone badania we wszystkich miejscowościach spiskich.

Zakłada się, że korpus tekstów i nagrań będzie prezentacją języka mówionego mieszkańców Spisza, pozwalającą na poznanie aktualnego stanu gwary oraz jej cech, zjawisk i tendencji. Ważną częścią badań będzie zarejestrowanie i opracowanie autentycznej gwary spiskiej oraz pokazanie zróżnicowania (społecznego i geograficznego) języka mieszkańców wsi spiskich. Jako główną tezę przyjmuje się, że mowa mieszkańców Spisza jest zróżnicowana wewnątrz przez szereg czynników społecznych. Jednym z najważniejszych faktorów decydujących o stopniu posługiwania się gwarą spiską lub językiem ogólnym jest zróżnicowanie pokoleniowe. Istotne są także inne czynniki społeczne m.in. wykształcenie, zawód, płeć, dłuższe pobyty w mieście i za granicą. Uważa się, że pewne odmienności w mowie występują także pomiędzy poszczególnymi wsiami (por. Bubak 1972; Sowa 1994; Grochola-Szczepanek 2012).

3 OD ZBIORU TEKSTÓW DO KOMPUTEROWEJ BAZY

Badanie mowy mieszkańców wsi i zapisywanie tekstów gwarowych nie jest nowym przedsięwzięciem, ani w polskiej dialektologii, ani w samej gwarze spiskiej. Wystarczy wspomnieć chociażby o zbiorach tekstów gwarowych: Kazimierza Nitscha (Nitsch 1960) oraz Józefa Bubaka (Bubak 1972). Pierwszy zbiór zawiera teksty ze wszystkich dialektów polskich, drugi – tylko z terenu polskiego Spisza. Badania gwary spiskiej przez Bubaka były prowadzone w latach 60. minionego wieku. Jest to najobszerniejszy zapis gwary spiskiej. Autor przeprowadził rozmowy z 38 informatorami. Rozmowy były nagrywane na taśmę magnetofonową, a następnie zapisane pismem fonetycznym. Zbiór liczy około 140 tekstów. Informatorzy zarówno starsi, jak i młodszy posługiwali się jednolitą gwarą, ponieważ społeczeństwo wiejskie było wówczas grupą nieodróżnioną pod względem społecznym, kulturowym i językowym. Wyraźniej zaznaczyły się jedynie różnice w mowie mieszkańców pochodzących z różnych wsi.

Od kilkudziesięciu lat powstają nowe sposoby opracowywania i prezentowania języka mówionego w postaci elektronicznych baz, głównie w Stanach

Zjednoczonych oraz Europie Zachodniej. W ostatnich latach tego typu projekty są realizowane bądź planowane także w wielu krajach słowiańskich, np. podkorpus gwarowego języka mówionego w *Czeskim Narodowym Korpusie* (*Český národní korpus*), podkorpus dialektów w *Słowackim Narodowym Korpusie* (*Slovenský národný korpus*), podkorpus gwarowy *Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego* (*Национальный корпус русского языка*) (zob. bibliografia).

Warto wspomnieć o pierwszym polskim elektronicznym opracowaniu dialektów polskich autorstwa Haliny Karaś pt. *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* (Karaś red. 2010). W bazie udostępnione są teksty i nagrania z różnych dialektów polskich, w tym także z miejscowości spiskich. W literaturze zostały omówione także prace nad korpusem jednej wsi południowokresowej (Maćkowce), ale publikacja tej bazy nie ukazała się do tej pory (Krawczyk-Wieczorek 2012).

Oblicza się, że w internecie funkcjonuje kilkadziesiąt różnego typu korpusów języka pisanego i mówionego, z czego kilkanaście w krajach słowiańskich (Tkačewski 2008).

Prezentowany korpus języka mieszkańców Spisza wpisuje się w powszechny obecnie trend prezentowania rezultatów badań w formie elektronicznej. Projekt będzie jednym z pierwszych (o ile w ogóle nie pierwszym) korpusów całościowo przedstawiających język mówiony konkretnego regionu w Polsce on-line.

4 ETAPY PRAC I WYKORZYSTANIE/UDOSKONALENIE NARZĘDZI INFORMATYCZNYCH

Prace nad projektem można scharakteryzować najogólniej w następujących obszarach:

- (1) Badania terenowe – wywiady z mieszkańcami Spisza, rejestrowane przy pomocy dyktafonu cyfrowego oraz archiwizowane w formacie WAV.
- (2) Transkrypcja tekstów – zapis w postaci cyfrowej przy zastosowaniu specjalistycznego oprogramowania ELAN, umożliwiającego wygodną anotację materiałów multimedialnych (w szczególności dźwiękowych). Aplikacja ELAN pozwala także na połączenie zapisu audio z jego transkrypcją tekstową, uzupełnienie plików o zestaw metadanych, łatwą edycję, np. wycinanie niepotrzebnych fragmentów, korektę błędów.
- (3) Anotacja językoznawcza: materiały uzyskane w transkrypcji będą rozszerzane o warstwę lematyzacji i znakowania morfosyntaktycznego. Do tego zadania użyty będzie tagger języka polskiego (TaKIPI), wykorzystywany przy tworzeniu *Narodowego Korpusu Języka Polskiego* (zob. NKJP, Przepiórkowski i inni 2012). W celu dostosowania go do potrzeb morfologicznych i leksykalnych gwary spiskiej potrzebne będą pewne modyfikacje.
- (4) Opracowanie struktury bazy danych korpusu z użyciem programów pozwalających na stworzenie bazy i jej przeszukiwanie (CWB).

- (5) Zaprojektowanie i wykonanie serwisu internetowego z dostępnym przez przeglądarkę internetową interfejsem graficznym, umożliwiającym prosty dostęp do korpusu.

5 BADANIA TERENOWE

Badaniami objęty jest cały region Spisza na terenie Polski, w którego skład wchodzi 15 miejscowości spiskich: Czarna Góra, Dursztyn, Falsztyn, Frydman, Jurgów, Kacwin, Krempachy, Łapszanka, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Niedzica, Niedzica-Zamek, Nowa Biała, Rzepiska i Trybsz.

Na potrzeby badań terenowych opracowano schemat do wywiadów indywidualnych z mieszkańcami wsi, który składa z 7 części:

- (1) Ogólne dane o informatorze (wywiad socjologiczny, metadane).
- (2) Wieś, region, mieszkańcy (historia wsi i regionu, pochodzenie mieszkańców, nazwy miejsc, postrzeganie innych).
- (3) Szkoła lub praca (tradycyjne prace w gospodarstwie, praca poza gospodarstwem).
- (4) Dom, rodzina (małżeństwo, model życia).
- (5) Tradycja (zwyczaje, wierzenia, obrzędy, święta, uroczystości rodzinne, wiejskie).
- (6) Współczesność, nowoczesność (życie mieszkańców wsi po zmianach, nowe zajęcia, zainteresowania, formy spędzania wolnego czasu).
- (7) Kobieta i mężczyzna (różne okresy życia z perspektywy mężczyzny i kobiety, obowiązki męskie i kobiece).

Każda część składa się z szeregu szczegółowych zagadnień i pytań. W zależności od wieku informatora oraz jego doświadczeń życiowych dobierane są odpowiednie zestawy zagadnień i pytań, np. nauka w szkole lub praca w gospodarstwie albo poza gospodarstwem.

Wywiady prowadzone są z osobami w różnym wieku w celu zbadania sytuacji języka mówionego mieszkańców na Spiszu. Istotne w czasie wywiadu jest to, aby rozmówcy posługiwali się swobodnie kodem, którego używają na co dzień. Wypowiedzi starszych i młodszych respondentów pozwolą na obserwowanie zmian językowych w poszczególnych generacjach pokoleniowych. U starszych mieszkańców rejestrujemy głównie autentyczną gwarę spiską. U młodszych zauważa się znajomość kodu gwarowego i języka ogólnego, co w praktyce często realizuje się jako tzw. kod mieszany. Liczba respondentów w poszczególnych wsiach waha od 20 do 35. Uzależnione to jest od ilości oraz jakości pozyskanego materiału nagraniowego. Obliczamy, że z każdej miejscowości zbierze się średnio około 17 godzin nagrań dobrej jakości, co da łącznie ok. 250 godzin nagrań.

Oprócz podstawowej metody badań, jakim jest wywiad indywidualny, sporadycznie prowadzimy także wywiady grupowe. Najczęściej zdarzają się tzw. diady,

czyli rozmowa z dwoma osobami, głównie z małżeństwem. Badania fokusowe można prowadzić także w innych grupach, np. w tzw. rodzinnej grupie fokusowej (rodzice, dzieci, dziadkowie) lub z grupą mężczyzn / kobiet w tym samym wieku lub grupie mieszanej pod względem wieku i płci. Na wsi zdarzają się rodziny wielopokoleniowe (dziadkowie, rodzice i wnuki), mieszkające pod jednym dachem lub w niedużej odległości. Metoda badań fokusowych pozwala na zebranie dużej liczby informacji w stosunkowo krótkim czasie. Materiał zebrany tą metodą jest bogaty i różnorodny. Badacz ma okazję poznać opinie ludzi oraz ich język w bardziej naturalnych dla nich warunkach. Poprzez wypowiedzi kilku uczestników można poznać różne aspekty omawianego problemu, wielowymiarowość zagadnienia (Grochola-Szczepanek 2006). Warto jednak zwrócić uwagę, że w wywiadach grupowych dochodzi często do nakładania się głosów rozmówców, co może wpływać niekorzystnie na czytelność fragmentów nagrania oraz przysporzyć problemów podczas transkrypcji. Czytelny zapis kodu respondenta jest bardzo ważny w opracowaniu bazy tekstów i nagrań. Z tego względu w badaniach korpusowych bardziej stosowaną pożądaną metodą pozyskiwania materiałów jest wywiad indywidualny.

Istotnym ogniwem w badaniach terenowych na wsi jest osoba samego badacza. Idealną sytuacją jest, kiedy eksplorator zna kod gwarowy oraz kulturę danego regionu (por. Kaś 2001). Osoba taka wzbudza zaufanie u respondenta, który może swobodnie wypowiadać się w swoim prymarnym kodzie. W przeciwnym wypadku informator może starać się wyeliminować z użycia swój kod gwarowy i próbować przechodzić na kod osoby prowadzącej rozmowę, co wpływa niekorzystnie na wynik badania. Znajomość gwary i kultury danego regionu pomaga w zrozumieniu faktów językowych i kulturowych. W przeciwnym wypadku może powodować nieporozumienia językowe lub nawet niewłaściwą interpretację faktów językowych i kulturowych. Wśród naszych eksploratorów są osoby będące autochtonami, co z pewnością wpływa korzystnie na jakość wywiadów.

Wywiady są rejestrowane przy pomocy dyktafonu cyfrowego oraz archiwizowane na komputerach i dysku zewnętrznym. Pliki zapisywane są w formacie WAV, umożliwiającym bezstratny zapis dźwięku, co jest ważne zarówno ze względu na precyzję transkrypcji, jak i późniejsze wykorzystywanie przez użytkowników korpusu. Konsekwencją tego podejścia jest stosunkowo duży rozmiar plików (godzina nagrań to około 600 MB danych).

6 TRANSKRYPCJA TEKSTÓW SPISKICH

Zapisy materiałów w postaci cyfrowej wykonywane są przy pomocy aplikacji ELAN. Opracowano specjalny szablon uwzględniający warstwy zatytułowane: informator, eksplorator, uwagi, objaśnienia i wątpliwości. Warstwa informatora dotyczy wypowiedzi respondenta. Pytania eksploratora zapisywane są w warstwie: eksplorator. Wszelkie dodatkowe informacje dotyczące nagrania (np. w tle słycać rozmowę domowników) i wypowiedzi informatora (np. śmiech informatora)

The screenshot displays the ELAN software interface in Annotation Mode. The top window shows a list of annotations with columns for ID, Annotation, Begin Time, End Time, and Duration. The middle window displays a waveform of the audio recording. The bottom window shows the transcription text with various layers: Informator, Ekspozitor, Uwagi, Objasnienia, and Wapelnosci. The transcription text includes: '#nebo wszystko//sycko brudne bylo a tu jak swiatlo przyszlo Chrystus Pański ale no Marija ale te #forzty #cuc' and 'CUCHAĆ czas. ndk 'szorować, szcztokować'.

Obraz 1: Transkrypcja tekstów spiskich – ELAN (Annotation Mode)

zamieszcza się w warstwie: uwagi. W warstwie: objaśnienia notowane są gwarowe wyrazy wraz z objaśnieniami. Wszelkie wątpliwości dotyczące zapisu, formy lub objaśnienia jakiegoś wyrazu sygnalizuje się w ostatniej warstwie: wątpliwości. Program pozwala na swobodne przemieszczanie się po poszczególnych segmentach warstw, wyszukiwaniu dowolnego segmentu zapisu w połączeniu z odpowiednim fragmentem nagrania, różne tryby przeglądania transkrypcji i nagrania.

W transkrypcji tekstów spiskich stosuje się zapis ortograficzny, ponieważ tylko transkrypcja ogólna pozwala na wykorzystanie istniejących narzędzi do lematyzacji i anotacji morfosyntaktycznej, zaprojektowanych na potrzeby polszczyzny ogólnej. Pisownia ortografizowana lub obocznie fonetyczna / półfonetyczna / ortograficzna jest powszechnie stosowana w wielu opracowaniach korpusowych, por. *Korpusy mluvené češtiny ORAL2006, ORAL2008, SCHOLA2010, BMK, PMK, GOS: referenčni govorni korpus slovenskega jezika, Национальный корпус русского языка, Freiburg English Dialect Corpus, Nordic Dialect Corpus* (zob. bibliografia). Zapis ortograficzny jest z powodzeniem stosowany w korpusowym opracowaniu gwary jednego z regionów Rosji *The Ustyja River Basin Corpus*, co zostało przedstawione w artykule: *Why Standard Orthography?: Building the Ustyja River Basin Corpus* (Waldenfels – Daniel – Dobrushina 2014).

Obraz 2: Transkrypcja tekstów spiskich – ELAN (Transcription Mode)

W trakcie opracowywania transkrypcji tekstów uwzględnia się 2 poziomy anotacji: ogólny i gwarowy. Ogólny powstaje przede wszystkim na potrzeby taggera i sprowadza wszelkie standardowe zmiany fonetyczne (np. mazurzenie, samogłoski pochylone, rozkład nosówek) do postaci ogólnej. Poziom gwarowy uwzględnia oprócz oryginalnych typowo gwarowych form także zmiany morfologiczne, np. inny morfem, inny paradygmat fleksyjny, aglutynat dołączony do innej części mowy lub wolnostojący. Anotacja gwarowa zapisywana jest przy użyciu znaków ortografii ogólnej, ale z zachowaniem cech wymowy gwary spiskiej. Poziom anotacji ogólnej jest tworzony sztucznie, natomiast poziom notacji gwarowej jest bliższy rzeczywistości.

Podczas transkrypcji oba poziomy zapisywane w jednej warstwie. W wersji końcowej oba poziomy (ogólny i gwarowy) znajdują się w dwóch różnych warstwach. Do notowania informacji o określonych typach odmienności w kodzie gwarowym niezbędny jest system umownych symboli stosowanych w transkrypcji, m.in.:

- // inna postać wyrazu: *mebli//meblów, pragneła//pragła, widzisz//wis,*
- . aglutynat dołączony do innej części mowy: *portki.f, teroz.ek, wnet.ef,*
- # wyraz dyferencyjny (unikalny): *#ino, #samopiyrse, #wakuwali,*
- ^ wyraz dyferencyjny (homonimiczny z językiem ogólnym), np. *^boisko, ^dziadowina, ^przodek,*

- * związki wyrazowe, składniowe, np. *młoda pani*, *rada widzieć*, *znać wyklepać*,
 [?] fragment niepewny, np. *te tereny dużo zalesiali tam pocz...* [?] *zresztą to największe tere-*
ny jak chodzi o las w Polsce,
 <...> wtrącenia z innych języków, gwar, np. *ja ja spał w <Gartenhaus-ie> elegancki domek*
miałem//miałef,
 ... wyraz lub wypowiedź urwana, np. *dosta... dostawali możliwość wyjazdu.*

Przykład fragmentu zapisu:

Wersja oryginalna, czyli tak, jak mówi informator	Transkrypcja: poziom ogólny i gwarowy łącznie
<i>zamiast nafta to sie wołalo gaz o gaz kup mi tam Aniela gazu bo ni ma w lampie /</i>	<i>zamiast nafta to się ^wołalo ^gaz o ^gaz kup mi tam Aniela//Aniela ^gazu bo nie//ni ma w lampie /</i>
<i>noji lampy próndu nie bylo jesce jo pamiyntóm taki cas ze bo to za mnie tak prónd zakładali to próndu nie było to Jezus kochany /</i>	<i>#noji lampy prądu nie było jeszcze ja pamiętam taki czas że bo to *za mnie tak prąd zakładali to prądu nie było to Jezus kochany /</i>
<i>baby jak te żarówki powkładali to baby miały ale robotę ale trza było tyz ale szorować podłogi /</i>	<i>baby jak te żarówki//żarówki powkładali to baby miały ale robotę ale trzeba//trza było też ale szorować//szorować podłogi /</i>
<i>ne bo syćko brudne było a tu jak światło przisło Krystus Pański ale no Marija ale te forzty cuchały jak Jezus Krystus no no bo żeby były białe nie? /</i>	<i>#ne bo wszystko//syćko brudne było a tu jak światło przyszło Chrystus Pański ale no Maria// Marija ale te #forzty #cuchały jak Jezus Chrystus no no bo żeby były białe nie?</i>
<i>wstyd przecie jakze przidzie ta sómsiada przidzie tam na posiadki o jakie ty to mos brzićkie te forzty ne to jak to nie?</i>	<i>wstyd przecież//pracie jakże / przyjdzie// przidzie ta sąsiadka//sómsiada przyjdzie// przidzie tam na #posiadki o jakie ty to masz brzydkie//brzićkie te #forzty #ne to jak to nie?</i>

Każdy wyraz zaznaczony w anotacji jednym ze znaków # ^ * jest objaśniony w warstwie: objaśnienia. Wyrazy z przykładowego powyższego zapisu objaśnio-
 no następująco:

- cuchać* czas. ndk ‘szorować’,
forzty rzecz. nmos ‘podłoga z desek’,
gaz rzecz. mnż ‘tu: nafta’,
ne ‘połączenie mod. no i spój. a, będące wynikiem szybkiego tempa mowy’,
noji ‘połączenie mod. no i spój. i, będące wynikiem szybkiego mówienia’,
posiadki rzecz nmos blp ‘towarzyskie odwiedziny u kogoś’,
wołać czas. ndk ‘tu: nazywać kogoś lub coś’.

Wyrazy ze znakiem // nie są objaśniane, gdyż mają to samo znaczenie co formy ogólne, do których zostały sprowadzone, np. *pracież//pracie*, *szoro-*
wać//szorować, *trzeba//trza*, *żarówki//żarówki*, *sąsiadka//sómsiada*, *wszystko//*
syćko.

Najlepszą dokumentacją autentycznej gwary mieszkańców Spisza są nagrania w oryginale. Udostępniony katalog plików dźwiękowych w bazie pozwoli na



Obraz 3: Analiza fonetyczna – PRAAT

dokładne badania zjawisk fonetycznych w późniejszym czasie, np. przy pomocy takich programów, jak PRAAT.

7 PODSUMOWANIE

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na dwie istotne cechy projektowanego opracowania: dokumentacja języka i kultury mieszkańców Spisza oraz nowatorski sposób gromadzenia danych, który daje m.in. możliwość przeszukiwania tekstów i nagrań, połączenie zapisu i dźwięku oraz edycji i poszerzania bazy w przyszłości.

Badania języka i kultury małych grup społecznych poszerzają i wzbogacają wiedzę na temat kultury narodowej. Prace badawcze nad odmiennością wielokulturowego i wieloetnicznego regionu mają szczególne znaczenie w dobie zacierania się różnic i zmierzania w kierunku kultury masowej. Od badań Józefa Bubaka, w ciągu półwiecza język mieszkańców Spisza wyraźnie ewoluował. Aktualne badania na tym terenie poszerzą wiedzę na temat gwary spiskiej, wskażą kierunek zmian językowych oraz współczesne tendencje. Teksty dostarczą także wiedzy na temat kultury materialnej i niematerialnej, życia społecznego,

zwyczajów, obrzędów społeczności wiejskiej na Spiszu. Korpus tekstów i nagrań z polskiego Spisza będzie dokumentacją języka mieszkańców wsi w jego naturalnym, wiejskim środowisku na początku XXI wieku.

Elektroniczna baza jest najbardziej nowatorskim sposobem gromadzenia danych i tworzenia kompendium internetowego w obecnym stanie rozwoju lingwistyki komputerowej. Zarejestrowany i opracowany język tradycyjnej społeczności spiskiej, przedstawiony w formie nowoczesnej bazy danych pozwoli na dokonywanie różnego typu kwerend prostych i złożonych. Opracowanie będzie dedykowane nie tylko wąskiemu gronu specjalistów znających pismo fonetyczne, lecz w zasadzie każdemu użytkownikowi. Baza umożliwi swobodny dostęp do nagrań, czyli oryginalnego materiału, a nie tylko jego translacji na tekst pisany. Kiedy pół wieku temu robiono wywiady na polskim Spiszu, można było je udostępnić tylko w formie pisemnej. Elektroniczna forma edycji daje możliwość dokonywania zmian oraz poszerzania bazy o dalsze badania w późniejszym czasie.

LITERATURA

- Bubak 1972** = Józef Bubak, Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski, *Zeszyty Naukowe UJ*, Kraków, 1972 (Prace Językoznawcze 36).
- Český národní korpus** = *Český národní korpus*, <http://ucnk.ff.cuni.cz/>, https://trnka.korpus.cz/~lukes/files/LREC_A0+.pdf [27.08.2016].
- Freiburg English Dialect Corpus** = *Freiburg English Dialect Corpus*, <http://www2.anglistik.uni-freiburg.de/institut/lskortmann/FRED/index.htm> [27.08.2016].
- GOS** = *Referenčni govorni korpus slovenskega jezika* (GOS), www.korpus-gos.net [27.08.2016].
- Grochola-Szczepanek 2006** = Helena Grochola-Szczepanek, Badania fokusowe mowy mieszkańców wsi, *Socjolingwistyka* 20 (2006), 19–35.
- Grochola-Szczepanek 2012** = Helena Grochola-Szczepanek, *Język mieszkańców Spisza: pleć jako czynnik różnicujący*, Kraków: IJP PAN, 2012 (Prace IJP PAN 139).
- Grochola-Szczepanek 2013** = Helena Grochola-Szczepanek, Badania języka mieszkańców wsi w kontekście przemian społecznych, *Socjolingwistyka* 27 (2013), 43–53.
- Karaś 2010** = Halina Karaś (red.), *Gwary polskie. Kompendium internetowe*, Zakład Historii Języka Polskiego i Dialektologii UW, Towarzystwo Kultury Języka, 2010, www.gwarypolskie.uw.edu.pl [27.08.2016].
- Kąś 2001** = Józef Kąś, Metodologia badań leksyki gwarowej w kontekście współczesnych przemian kulturowych i społecznych, w: *Gwary dziś 1: Metodologia badań*, red. Jerzy Sierociuk, Poznań: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2001, 191–200.
- Korpusy mluvené češtiny** = *Korpusy mluvené češtiny ORAL2006, ORAL2008, SCHOLA2010, BMK, PMK*, <http://ucnk.ff.cuni.cz/struktura.php> [27.08.2016].
- Krawczyk-Wieczorek 2012** = Aleksandra Krawczyk-Wieczorek, Automatyczna lematyzacja tekstu w zapisie fonetycznym: korpus polskiej gwary południowokresowej, *Język polski* 92 (2012), nr 1, 11–19.
- NKJP** = *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl> [27.08.2016].
- Nitsch 1960** = Kazimierz Nitsch, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960.
- Nordic Dialect Corpus and Database** = *Nordic Dialect Corpus and Database*, <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/> [27.08.2016].
- Pelcowa 2002** = Halina Pelcowa, Dialektologia wobec wyzwań XXI wieku, w: *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejnii*, red. Sławomir Gala, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2002, 383–392.

Przepiórkowski i inni 2012 = Adam Przepiórkowski i inni (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, <http://nkjp.pl/index.php?page=3&lang=0> [27.08.2016].

Slovenský národný korpus = *Slovenský národný korpus*, <http://korpus.sk/dialect.html> [27.08.2016].

Sowa 1994 = Franciszek Sowa, *System fonologiczny polskich gwar spiskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum, 1994.

Tkaczewski 2008 = Dariusz Tkaczewski, Český národní korpus – internetowe źródło standaryzacji i weryfikacji języka czeskiego oraz nowoczesne narzędzie dydaktyczne, *Bohemistyka* 8 (2008), nr 1–4, 363–378, http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2008/ART_Tkaczewski.pdf [27.08.2016].

Waldenfels – Daniel – Dobrushina 2014 = Ruprecht von Waldenfels – Misha Daniel – Nina Dobrushina, Why Standard Orthography?: Building the Ustyia River Basin Corpus, an Online Corpus of a Russian Dialect, *Dialog* 21 (2014), <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2014/materials/pdf/WaldenfelsR.pdf> [27.08.2016].

Национальный корпус русского языка = *Национальный корпус русского языка*, www.ruscorpora.ru/search-dialect.html [27.08.2016].

POVZETEK

Korpusne raziskave jezika prebivalcev Spisza na Poljskem – cilji in naloge

V prispevku so predstavljena najpomembnejša vprašanja, povezana z nastajajočim projektom računalniškega korpusa narečnih besedil in posnetkov z območja Spisza na Poljskem.

Glavni cilji predstavljenega projekta so: popis govorjenega jezika Spisza, raziskave sodobne jezikovne situacije na tem področju, oblikovanje računalniškega korpusa narečnih besedil in posnetkov ter vzpostavitev dostopa do podatkovne zbirke v obliki spletišča. Avtorica obravnava splošna izhodišča projekta, način pridobivanja gradiva na terenu, vprašanja, povezana s transkribiranjem besedil, in uporabo računalniških orodij.

Gradivo za načrtovano zbirko podatkov se trenutno zbira na kompleksno zastavljenih raziskavah v vseh spiških krajih. Za transkribiranje besedil v elektronski obliki je bilo uporabljeno specializirano orodje ELAN, ki omogoča označevanje multimedijskega gradiva (še posebej zvočnega). Na naslednji stopnji bo pridobljeno gradivo razširjeno s plastjo jezikoslovnih oznak: lematizacijo ter oblikoslovnim in skladenskim označevanjem. Končni dosežek predstavljenega projekta bo računalniški korpus narečnih besedil in posnetkov s področja Spisza, ki bo dostopen na medmrežju, s prijaznim grafičnim vmesnikom, z orodji za enostavno in zahtevno iskanje ter s slovarjem spiškega narečja.

Nove raziskave območja Spisza so v obdobju zabrisovanja tradicionalnih razlik in premika v smeri množične kulture izredno pomembne. Od zadnjih raziskav na tem področju, ki so potekale pred pol stoletja, se je jezik prebivalcev vasi izrazito spremenil. Trenutne raziskave bodo razširile vednost o spiškem narečju in pokazale smer jezikovnih sprememb oz. sodobne razvojne težnje.

TETYANA V. PETRYK

VERBAL MEANS OF ADDRESSER REPRESENTATION IN CHANNELING DISCOURSE

COBISS: 1.01

Besedna sredstva začetnikovega predstavljanja v kanaliziranem diskurzu

Prispevek je nadaljevanje objav, posvečenih analizi kanaliziranega diskurza. Kanaliziranje se šteje za poseben diskurz, ki ima v jedru predstavljanje začetnika diskurza. Opravljena raziskava dokazuje, da se avtor vzpostavlja z zaimki *jaz* in [*midva* ter] *mi* v ustreznih vlogah ter s podobnimi egocentričnimi izrazi samopredstavljanja.

Ključne besede: kanalizirani diskurz, začetnik, naslovnik, osebni zaimki, samopredstavljanje

This article continues a series of publications by the author dedicated to channeling discourse analysis. The article addresses the problem of channeling as a separate type of discourse and focuses on the means of its addresser presentation. The research testifies to the fact that the author is introduced with the help of the pronouns *I* and *we* with their respective functions as well as through egocentric expressions of self-presentation.

Keywords: channeling discourse, addresser, addressee, personal pronouns, self-presentation

1 INTRODUCTION

Twentieth-century society, especially in the second half of the century, showed a tendency to express vivid interest in everything connected with sacred, mysterious phenomena such as ancient knowledge, spiritual development, and the place of human beings in the hierarchy of the universe. This interest gave rise to the movement called *New Age*, with its bewildering variety of manifestations. Its foundations were laid by western esoteric traditions during the Renaissance, which developed through the nineteenth century, alongside increasing secularization, and finally into the present state with its beliefs that are often termed *New Age religion* (Hanegraaff 1996). Among the most important counterparts of the *New Age* belief system, researchers single out the practices of channeling as a “type of communication between the spiritual and material world” (Laderman – Leon 2014: 272) that are sweeping the United States and Europe. Channeling is defined as “the communication of information to or through a physically embodied human being from a source that is said to exist on some other level or dimension of reality than the physical as we know it, and that is not from the normal mind (or self) of the channel” (Klimo 1987: 2), transmitting information that a human being receives mentally or

physically from a personality source outside the conscious mind (Hastings 1991:4), and information from sources other than their normal selves (Hanegraaff 1998:23).

Channeling used to be called by various other names: *mediumship*, *spirit possession*, *automatic writing*, *clairaudience*, and so on. In the nineteenth century, this procedure was called *spiritualism*, and nowadays it has acquired a new name and is termed *channeling*. The basic difference between classical spiritualism and channeling is that the former presupposes a trance state of the channel or medium, whereas the latter includes a number of phenomena that do not involve a trance at all, “notably the case of inner dictation, in which the medium hears a voice dictating messages which (s)he writes down in a fully conscious state” (Hanegraaff 1998: 24). Also, contrary to the spiritualism of the nineteenth century, which emphasized direct contact with alleged deceased humans (Hastings 1991), “New Age channels receive information from enlightened masters, sometimes called ‘Mahatmas’” (Laderman – Leon 2014: 272). There also exists an approach defining channeling as “articulated revelations” and a strong tendency to claim “that all revelations of the past are to be regarded as channeling” (Hanegraaff 1998: 26) thus classifying under this term the prominent revelations that channeled God’s mercy to humankind and gave birth to such worldwide religions as Christianity, Islam, and Judaism: “[The] term channeling . . . is current, but the process has been called prophecy, oracle, revelation, spiritual communication, possession, and the inspiration of the muses. The Biblical tradition in Judaism and Christianity says that the prophets received and spoke the words of God. Today, there are many individuals who speak words that are said to come from disembodied teachers on other levels of reality. The process, though not necessarily the content, appears to be the same” (Hastings 1991: xi).

The complete range of channeled sources is rather broad, including one entity type (ascended masters, angels, extraterrestrials, historical personalities, God / the “Ultimate Source”, etc.) as well as group entities (Hanegraaff 1998: 23) such as the Assembly of Light or the Michael group. Therefore one can state that channeling is a means of communication with any conscious entity that is not endowed with a human body and needs to use a human being as a kind of “channel” between two worlds in order to be able to express itself, or its thoughts and ideas, or to transmit information (Petryk 2013: 42).

2 CHANNELING AS A DISCOURSE

- 2.1 Channeling is a widespread phenomenon nowadays, encountered in a vast number of printed books, records, and live channelings: Jane Roberts with her Seth teaching series, J. Z. Knight with the Ramtha series, Helen Schucman and her spirit guide “Jesus” as the authors of the bestselling *A Course in Miracles*, and Edgar Cayce, whose spirit guides produced thousands of pages of information on New Age medicine, are among the best known (Ankerberg – Weldon 1996: 86–89; Brown 1997: 193–194). As Jon Klimo, a transpersonal psychologist, states, “since 1986 channeling has reached into

the grassroots. It has entered the popular vocabulary. Channeling now is part of current mainstream consensus reality” (Klimo 1998: xix). Therefore it seems evident that channeling discourse deserves thorough research insight into the phenomenon from the linguistic point of view concerning such aspects as channeled speech styles (which may reveal how the language personality of the entity verbalizes itself and interaction of the channel’s mind with that of the entity), comparative analysis of the speech patterns of different channels that claim to be working with the same entity (which will help distinguish the stylistic features of the channel from those coming from the entity), pragmatic analysis of the intentions of the entities (all channelings are intended, usually aiming at giving teachings and instructions), and the tactics and strategies applied by the entities to reach the communicative perlocutive effect.

- 2.2 Concerning the definition of channeling as a separate type of discourse, I should mention first of all that it belongs to the group of discourses termed sacred (including religious, esoteric, occult, and mystic discourses); namely, to esoteric discourse. Each of them has its key concept (in religious discourse this is faith, in esoteric discourse it is spirit or spirituality, in occult discourse it is magic, and in mystic discourse it is mystics) that subordinates the key concept of the sacred discourse, which is the sacred mystery. The basis of such a classification is constituted by thematic similarity (all sacred discourses represent a kind of communication with higher worlds) and the hierarchical subordination of the key concept: the higher self of a human is a part of universal spirit; cognition of one’s own higher self is the way to the spirit or spirituality; cognition of one’s own higher self helps in learning the sacred mystery (for more details, see Petryk 2014).

Channeling discourse is both the process (the instance of communication itself) and the result (the text written by a channeling-writer or the record). The channeling-writer (or channeler/channel) is “a person who conveys thoughts or energy from a source believed to be outside the person’s body or conscious mind; . . . one who speaks for nonphysical beings or spirits” (*Merriam-Webster Dictionary*). The channeler may be a passive “translator” or an “instrument” controlling the style of the channeling discourse. Concerning the classification of discourses into oral or written, these terms may be applied to the product of channeling discourse: in a voice other than his own, the channeler reproduces the spirit’s speech (i.e., oral message) or automatically types or writes down the information dictated. As for the very process of the spirit communicating the information to the channeler, one more type of communication is involved: mental. The information appears in the channeler’s head either in the form of some “sounds” that no one else is able to hear, or in the form of “thought packages” and “idea groups” (Carroll 1993: 13), and so it is not possible to term such communication as acoustic or visual in the generally accepted sense of these words. Therefore the two subtypes of channeling discourse may be defined as mental-oral and mental-written; the product of these processes (a text or audio record) is a kind of synthesis of the mental-communicative activity of the two beings: a human

channeler and a spirit (or several spirits at a time; Petryk 2013: 43). “The speech of channels through whom an ‘entity’ or some other alternate personality claims to speak is often strangely accented and noticeably distinct from the channel’s normal speech” (Kautz 2003: 287).

One of the most fruitful in his teachings is Kryon, who has been communicating his messages since 1988 through Lee Carroll and later through David Brown. My analysis is aimed at a detailed description of all of the means of the author’s representation (or restoration) in Kryon’s channelings through Lee Carroll: namely, pronominal units and egocentric statements.

3 PRONOMINAL MEANS OF ADDRESSER REPRESENTATION

The analysis of the pronominal organization of Kryon’s channelings shows that the addresser of this type of discourse uses personal pronouns (first-person, both singular and plural) for his self-presentation and self-identification.

- 3.1 The personal pronoun *I* is usually used to denote the narrator, storyteller, or author of a work. In the case of fiction, the narrator is a part of a fictional (imaginary) world and is differentiated from the author (who is a part of the real world). When it comes to non-fiction, one observes a complete merger of the author and the narrator because they are one and the same person (Genette 1993: 78–88). In the case of channeling, the second (non-fiction) pattern is observed: the author and the narrator titles are ascribed to the disembodied mind-consciousness (spirit, non-physical being); in my case, this is *Kryon*. He usually uses the pronoun *I* at the very beginning of the channeling in order to introduce and self-identify himself: “Greetings! I am Kryon, of magnetic service” (Carroll 1993: 13). Such an explicit statement of one’s “authorship” is conditioned by the communicative aim of the addresser: it is an authoritative claim that all of the suggested statements are true because the addresser does not hide behind the contextually milder nominations that would give him the opportunity to shift the responsibility onto somebody else. On the contrary, every time Kryon emphasizes that everything he is speaking about is beneficial for humanity and that this is his solemn function, to serve humankind: “I am of magnetic service, and exist solely for the purpose of service to you—who are dearly loved and exalted among entities . . . I am here to respond to your works . . .” (Carroll 1994: 14). Such statements containing the first-person singular pronoun repeatedly occur within the structure of nearly every channeling.

Sometimes there appears the phrase “I AM Kryon” at the end of the message, which, to a certain extent, is associated with the epistolary genre, creating an impression that one is reading a letter from a friend named Kryon: “all who know who you are and congratulate you for your perseverance to have read this message and have taken its communication seriously. I AM Kryon” (Carroll 1993: 38). This is one of the communicative tactics that creates intimacy between the

addresser and the addressee because it is built on the identification of the addresser as an old acquaintance or a close relation.

In addition to the nominative case of the pronoun, I also observe its object case and the possessive adjective *my*: “Believe **me**, the entire Universe knows of the situation you call planet Earth. With **my** changes, you can have increased power . . .” (Carroll 1994: 14).

In all of the cases mentioned above, the pronoun *I* is used in a “representative” function: “I” (Kryon) is a representative of a certain group “we” (inclusive “we”): “This is difficult, for **I** deal with human beings who are single-digit dimensional creatures, and Spirit deals in multiple dimensions” (Kryon 1997).

The other cases of using the pronoun *I* (in this case, *I* is contextually opposed to the generative *you*) are the instances in which Kryon contrasts himself with:

- (a) Humanity in general (in such contexts, the pronouns mark the differences between two entities: Kryon as a spiritual disembodied creature and a human as a physical object): “It is now that we meet each other on the road; and although **you** may look at **me** in awe as **I** represent Spirit, **I** am the one who looks at **you** in awe and tells **you** again and again that **I** am from the Love source . . . and **you** are loved dearly!” (Carroll 1995: 20);
- (b) A certain separately taken person; the reader himself or herself (here Kryon acts as a representative of a magnetic service of the universe): “As **you** read these words, please understand a few things: (1) My word ‘**you**’ refers to the entity whose eyes are reading this sentence. (2) I know who **you** are” (Carroll 1995: 16); “**You** are known to me individually because we have met before” (Carroll 1995: 16).

3.2 The pronoun *we* does not have a definite referent and is an example of a polysemous unit that covers not only the categories of three persons, but also all of the possible combinations within the category of person (Wales 1996: 63). Sylvain Dieltjens and Priscilla Heynderickx state that the use of the first-person plural pronoun to some extent shifts the author from the foreground and makes the statement less subjective because in such cases *we* can be treated as an impersonal pronoun (2003: 7), a kind of generalizing, ambiguous *we*. They also differentiate between the inclusive and exclusive usage of the first-person plural pronoun: when it is used exclusively, the addressee does not belong to the group mentioned in the context; in the inclusive usage, one perceives the addressee as its counterpart.

In her review of works on the classification of the secondary meanings of the pronoun *we*, Martina Temmerman presents the following meanings:

- (1) Author’s “we,” when the author is a separate person (often used in academic discourse) or a group of authors;
- (2) Inclusive “we” (the author and the reader);
- (3) Generative “we” (humankind, people in general);

- (4) Playful “we” (refers to the reader or listener and usually used in dialogues between a doctor and a patient or a teacher and a pupil);
- (5) “We” referring to the third person (it may be exemplified by the sentence *We don't look happy today* [secretary about her boss]) (Temmerman 2008: 291–292).

3.2.1 Concerning the use of the first-person plural pronoun in Kryon’s channelings, one can single out both inclusive and exclusive usage. In the cases of exclusive usage, Kryon contrasts himself and the reader as the creatures belonging to different planes of existence (the identical contrast is observed in cases of the representative usage of the pronoun *I* mentioned above). The addresser appears as a social personality representing a certain group of individuals (in this case, the higher entities from the parallel plane of existence) and thus performing his certain social mission. Certainly, the addresser also reveals his own personality, but the discourse material makes it completely evident that this particular spiritual creature (Kryon) acts, first of all, as a representative of a large group of like creatures to which humanity (as the creatures presently embodied) does not belong: “My entity is **one of service**. There are many kinds of entities, but the number is always the same. **We** are constant, and reflect the whole at all times. **We** are all linked together. **We** are the great ‘I AM’ as your scriptures call God. When I send the message ‘**I AM Kryon**,’ there is a communication that **I belong to the whole**, and my signature is **Kryon. We are God**” (Carroll 1993: 16).

In Kryon’s channelings, *we*-exclusive quite often demonstrates its subtype as *we*-corporative, when the communicants belong to different communicative groups and the addresser appears to be in the role of the addressee’s servant, helping to solve his problems. This is expressed explicitly with the help of the lexeme “servant” as a direct nomination (“The truth is that you sit before your **servant** Kryon!” Carroll 1995: 17) and through the lexemes and word combinations *to serve, my service, to be of service*: “The Kryon has a splendid shape and many colors, and some of you have even seen them. They tell of my **service** to the Universe, and of the various places I have been doing the work that I specialize in” (Carroll 1995: 18), “There is great honor in their eyes, for they **serve** you completely” (Carroll 1995: 42).

3.2.2 The inclusive usage of the pronoun *we* positions Kryon and all of the spiritual entities in their unity with humans because outside of this terrestrial embodiment everyone is an eternal immortal spirit, thus belonging to a large community: “You are each high entities of your own who have agreed to be exactly where you are before you ever got where you are. **We** are all collective in spirit, even while you are on Earth, veiled from truth” (Carroll 1993: 16–17); “**We** are collective, but the power source is singular. This means that **we** all share a common oneness that is the power” (Carroll 1993: 34). And everyone has a certain color palette in his

or her energy body, helping to differentiate between them as souls: “Each of **us** has this exact attribute as an entity of the Universe. **Our** shape and **our** colors tell those around **us our** ‘names’ and **our** service . . . And so it is also that each time you descend into humanoid form on any planet, you earn a badge of color that intermingles with the ones you already carry” (Carroll 1995: 18–20).

Inclusive *we* is often accompanied by a further detailing that, though *we* (spiritual entities and humans) are identical by origin (*we* all come from the same source: God), our mission in the Universe is not identical because humanity has its own special mission whereas the other entities are simply “serving” humanity in this endeavor: “There are many kinds of entities, but the number is always the same. **We** are constant, and reflect the whole at all times. **You** are a very important part of the whole, and **you** are very special. **You** have elected to be the ones to bring the frequency of the whole to a higher level” (Carroll 1993: 15); “Those such as myself who are **in service** have elected to work **for the rest of you**. There are many more of **us in service** than those of **you in lesson**, and there are many, many kinds of service . . . **All of them are assigned for service to you** directly” (Carroll 1993: 16). Pointing out his divine essence, his origin from the Source, Kryon raises human beings to the same high status by assuring them that they belong to the same family with the common “home”: “**We** are God. You are a piece of God, and you have the power to become as high on your side of the veil as you were before you came . . .” (Carroll 1993: 16); “We know you by name, and have placed before you a loving message from home” (Carroll 1995: 41), “Now we are here to tell you a secret, dear ones—something you may have never truly recognized. All of the love that you have had for God—for Spirit—for these entities in all of your life, is simply an absolute direct mirror of your own love for yourself” (Carroll 1997: 20).

In the contexts with *we*-inclusive, one observes the same communicative tactic as with the *I* pronoun: the tactic that creates intimacy between the addresser and the addressee because it is built on the identification of the addresser as an old acquaintance or close relation (everyone knows him but, of course, on the level of the “Higher Self”): “For I am Kryon, and know you . . . and you know me. If these words, or those of past writings seemed to feel like ‘home’ to you, then it is because your higher self has intuitively recognized the writing of a friend” (Carroll 1994: 14–15), “You are known to me individually because we have met before. There is no entity on this planet who has not seen me” (Carroll 1995: 16).

The pronoun *we* in the channelings of different other spiritual entities is used not only in the functions described above, but also to present the *we*-narration itself, when there is a plural addresser or polyphony. In polyphonic narration there also exists the possibility of differentiating between the various functions of the first-person plural pronoun. As William H. Kautz states, “The pronouns ‘we’ and ‘us’ instead of ‘I’ and ‘me,’ etc., are common, suggesting, as it is often claimed by the entity, that ‘it’ is a collective of entities rather than a single one. Again, this plural form adds authority to the speech” (Kautz 2003: 288).

4 SELF-PRESENTATION AS A SEMANTIC-COGNITIVE MEANS OF ADDRESSER REPRESENTATION

- 4.1 In modern scientific paradigms, self-presentation is defined as the process of one's own introduction to others in a way that facilitates the realization of the addresser's goal in a certain communicative situation. The psychological basis of the addresser's self-presentation in any kind of discourse is the intentional structure in which the addresser's focus is directed onto himself (self-identification and self-characterization) as well as onto the addressee (influence). If self-presentation helps in achieving the communicative aim, it is numerously expressed in the discourse and usually in direct explicit form. Hoffman was among the first scholars that studied this problem in detail and defined self-presentation as the process when an individual controls the impression produced by him aiming at the control of other people's behavior, especially their response to the actions he performs (Hoffman 2000). Through beneficial self-presentation, the addresser can achieve idealization of his personality and qualities. In Kryon's channelings, the directioning of the attention onto oneself not only presents the addresser in a beneficial light but also helps his identification with the addressee.
- 4.2 Channeling discourse produced by Kryon is characterized by egocentric statements; that is, the addresser's personality is partially presented in his own statements about himself. As Chakhoyan and Dedikova state, the egocentric statements of the addresser can be connected with his communicative or thinking activity; that is, his attitude towards the facts of objective reality. They may also describe all of the other types of the addresser's activity. Therefore it is possible to divide the statements of the addresser about himself or herself into two large classes: relative and descriptive egocentric statements, or EC-statements (Chakhoyan – Dedikova 1990: 74).

Among the descriptive EC-statements in the discourse messages and assertive statements analyzed are dominating. Identifying himself as a representative of the spiritual creatures, Kryon singles out his specific features and functions, peculiar only to him because he belongs to magnetic service, whereas the other creatures' task is to help humanity balance their planet transition period (under "balancing" one understands the process more commonly known as "enlightenment"): "I am Kryon, of magnetic service" (Carroll 1993: 13), "Others are here in service to help you with the procedures of balance, and the details you will need" (Carroll 1993: 21), "Many of you are calling this balance 'enlightenment'" (Carroll 1993: 17).

Among the descriptive EC-statements, one also finds information about Kryon's essence, age, name, the duration of his "service," and the particular features of this "service." Kryon is not and never was a human being ("I have never been a human or anything else but Kryon"; Carroll 1993: 15). He calls himself Kryon,

although this is not his real name; the real name is a “thought package” (“My name is a ‘thought group’ or ‘energy package’ that surrounds me and is recognizable by all other entities”; Carroll 1993:14) that includes three counterparts: a tone, a light frequency (light and color), and a form, but human beings are not endowed with the ability to perceive and understand all of this: “Most of my name package is out of the range of any of your human senses. There is really much more to my name than the sound, and I would really like you to be able to ‘feel’ it; but you are unable at this time” (Carroll 1993: 14). Therefore Kryon transmitted only the tone of his name in the form of a “thought package” and the channeler (Lee Carroll) rendered it with the help of the sounds of English most similar to it. This testifies to the observation made by William H. Kautz “that the energies or entities that communicate through channels do not have personalities, names and voices of their own, and they seem to create these features as they communicate through the channel’s mind. If this is indeed true, then it would be natural for them to fashion personalities, names and speech styles as comfortable, reassuring and conducive of respect as they can. Surely this is what any of us would do if we wanted to communicate an important message, but had no suitable body, personality or language of our own and had to work through a willing intermediary” (Kautz 2003: 288).

As mentioned above (see Section 3.2.1), in his channelings Kryon often uses the lexeme *to serve* and its derivatives; this happens because he defines his global essence of existence as that of service in all the possible senses, and this service takes place not only on Earth but in all the other worlds that function as some kind of school on the path of the soul’s evolution: “My entire purpose is to serve in a specified capacity the ‘schools’ throughout the universe where the entities such as yourselves are located” (Carroll 1993: 15). Kryon’s task on Earth, according to his words, was the creation of the magnetic grid that is responsible for the mental and physical health of humans, as well as the shifting of the grid’s poles, which is already happening for the third time in the planet’s history: (“I have created the magnetic grid system of your planet. I have been here two other times since, for major global adjustment. This is my third adjustment, and my fourth and final visit”; Carroll 1993, chapter 27). His responsibilities also include informing humanity concerning these events “And my work here is not only to facilitate the magnetics to allow for your growth, but to give you loving information about what is happening” (Carroll 1995: 22). Here one finds explicit information about the date of Kryon’s fourth (and last) arrival on Earth: “I arrived in 1989 to start my work” (Carroll 1993: 33), the period the pole shifting will take place in: “My process will take ten to twelve Earth years to accomplish. From now through the year 2002 will be the gradual change. Around the year 1999 you should know exactly of what I am speaking” (Carroll 1993: 29), and an indirect indication of Kryon’s age, which is estimated in eons of Earth time: “The creation of your grid system took eons of Earth time” (Carroll 1993: 27).

5 CONCLUSIONS

Having examined several books by Lee Carroll, who has been channeling Kryon for more than ten years, I can conclude that this discourse can be classified under the generalizing term “sacred discourse”; namely, its subtype of esoteric discourse. Channeling discourse in general and Kryon’s in particular is characterized by anthropocentric features because it is rendered through a human channel, it is aimed at providing information about humanity and for humanity, and, although it is produced by a creature other than a human being, it reveals features characteristic of human-produced discourse. The addresser of this type of discourse is a disembodied spiritual creature of the higher multidimensional plane of existence. Among the means of the author’s restoration in the text, one finds direct explicit nominations through the first-person singular and plural personal pronouns. The pronoun *I* has several functions: it creates intimate relations with the addressee (similar to those of close friends), it shows that the author takes all of the responsibility for the information rendered onto himself (not hiding behind the mask), it authoritatively claims that all of the statements suggested are true, it positions the addresser as a representative of a certain group (a “representative” function), and it helps contrast the addresser with the addressee-separate personality or with the addressee-humankind in general.

The functions of *we* may be summarized as follows: in its exclusive usage, it contrasts the author and the reader as creatures belonging to different planes of existence; and in its inclusive usage it positions Kryon and all the spiritual entities in their unity with humanity, raises human beings to Kryon’s high status of the same nature with the common origin/source, and helps create intimate relations with the addressee.

Self-presentation tactics are another means of the author’s “embodiment” in Kryon’s texts that explicitly characterize the addresser concerning his nature, age, basic functions, and aims.

The analysis carried out in this article is not exhaustive concerning the means of the addresser’s presentation in channeling discourse because the researcher’s attention intentionally skipped certain phenomena (such as discursive markers) because the amount of the material does not correspond to the article’s limitations and requires separate insight into the problem under discussion, in this way offering a prospect for further research. I can also outline a number of other prospects for research on channeling discourse in terms of linguistics: (a) a separate analysis of channeling discourse as such concerning the addresser’s language personality and its manifestation at the level of text; pragmatic intentions, tactics, and strategies of the addresser; the typology of the addressee and the conditions of the successful communicative (perlocutive) effect; classification of channelings and the speech genres they employ, and so on; (b) a contrastive analysis presupposing comparative research on channeling discourse and

other types of esoteric discourses (meditative, authors' esotericism) or sacred discourses (i.e., religious, occult, etc.); and c) comparative research on channeling discourse and other types of discourses that it reveals similarity with (i.e., political discourse, so-called "self-help" literature, etc.).

LITERATURE

- Ankerberg – Weldon 1996** = John Ankerberg – John Weldon, *Encyclopedia of New Age Beliefs*, Eugene, OR: Harvest House Publishers, 1996.
- Brown 1997** = Michael F. Brown, *The Channeling Zone: American Spirituality in an Anxious Age*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
- Carroll 1993** = Lee Carroll, *Kryon—The End Times (New Information for Personal Peace)*, Del Mar, CA: The Kryon Writings, Inc., 1993.
- Carroll 1994** = Lee Carroll, *Kryon—Don't Think like a Human (Channeled Answers to Basic Questions)*, Del Mar, CA: The Kryon Writings, Inc., 1994.
- Carroll 1995** = Lee Carroll, *Kryon—Alchemy of the Human Spirit (A Guide to Human Transition into the New Age)*, Del Mar, CA: The Kryon Writings, Inc., 1995.
- Carroll 1997** = Lee Carroll, *Kryon—Partnering with God*, Del Mar, CA: The Kryon Writings, Inc., 1997.
- Chakhoyan – Dedikova 1990** = Л. П. Чахойян – О. Е. Дедикова, Личность адресанта в высказываниях о самом себе, *Язык, дискурс и личность: Межвуз. сб. науч. тр.*, Тверь: Твер. гос. ун-т, 1990, 73–79.
- Dieltjens – Heynderickx 2003** = Sylvain Dieltjens – Priscilla Heynderickx, The Indefinite "We" (Het "wij"-gevoel / Le "nous" indefini)—Sender and Receiver References in Top-Down Communication: A Text Type-Based Approach, *Journal of Technical Writing & Communication* 33 (2003), № 1, 3–27.
- Genette 1993** = Gérard Genette, *Fiction and Diction*, Ithaca, NY: Cornell UP, 1993.
- Hanegraaff 1998** = Wouter J. Hanegraaff, *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Albany, NY: SUNY Press, 1998.
- Hastings 1991** = Arthur Hastings, *With the Tongues of Men and Angels: A Study in Channeling*, Fort Worth, TX: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1991 (Henry Rolfs Book Series of the Institute of Noetic Sciences).
- Hoffman 2000** = И. Гоффман, *Представление себя другим в повседневной жизни*, Москва: Директ-Медиа, 2000.
- Kautz 2003** = William H. Kautz, *Opening the Inner Eye: Explorations on the Practical Application of Intuition in Daily Life and Work*, New York: iUniverse Inc., 2003.
- Klimo 1987** = John Klimo, *Channeling: Investigations on Receiving Information from Paranormal Sources*, Los Angeles: Jeremy P. Tarcher Inc., 1987.
- Klimo 1998** = John Klimo, *Channeling: Investigations on Receiving Information from Paranormal Sources*, Berkeley, CA: North Atlantic Books, 1998.
- Kryon September 97** = Kryon, *The Golden Tray*, available at http://www.kryon.com/k_27.html, accessed August 25th, 2016.
- Laderman – Leon 2014** = Gary Laderman – Luis D. Leon, *Religion and American Cultures: Tradition, Diversity, and Popular Expression*, 2nd edition, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2014.
- Merriam-Webster Dictionary** = *Merriam-Webster Dictionary*, available at: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/channeler>, accessed August 25th, 2016.
- Petryk 2013** = T. V. Petryk, Discourse Typology: Channeling Discourse, in: *Development of Scientific Thought in the 21st Century: Problems and Perspectives: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference: April 10, 2013*, 42–44.
- Petryk 2014** = Т. В. Петрык, Ченнелінг у системі сакральних дискурсів: когнітивний аспект, Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, Серія: Філологічні науки, 2014, № 6 (289), 72–80.

Temmerman 2008 = Martina Temmerman, "Today, We're All Danes," Argumentative Meaning of the 1st and 2nd Person Pronouns in Newspaper Editorials on the Muhammad Cartoons, *L'analisi Linguistica e Letteraria* (special issue: *Word Meaning in Argumentative Dialogue*) 16 (2008), № 1, 289–303.

Wales 1996 = Katie Wales, *Personal Pronouns in Present-Day English*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

POVZETEK

Besedna sredstva začetnikovega predstavljanja v kanaliziranem diskurzu

Kanaliziranje pomeni sporazumevanje med breztelesnim bitjem in ljudmi skozi človeka v vlogi komunikacijskega kanala. Potek in zapis kanaliziranja se imenujeta kanalizirani diskurz z duhovnimi bitji kot njegovim začetnikom.

Članek obravnava pojav Krionovih kanaliziranj v zvezi z besednimi sredstvi avtorjevega predstavljanja v diskurzu. Zaimki *jaz* in [*midva* ter] *mi* se štejejo za redno sredstvo začetnikovega neposrednega vstopa in predstavljanja, njegove povezanosti z naslovnikom pa tudi sredstvo kontrastiranja z njim. Vključna in izključna raba zaimka *mi* se motrita v luči skupnih in ločevalnih lastnosti njunih vlog. Avtorjeve egocentrične izjave se štejejo za nadaljnje sredstvo začetnikovega predstavljanja (oziroma samopredstavljanja) v analiziranem diskurzu ob njihovi vlogi izrecne oznake narave, starosti, osnovne vloge in namenov začetnika.



OCENE IN POROČILA

METKA FURLAN

PRVI ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVAŠKEGA JEZIKA

COBISS: 1.19

Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, 704 str.

Aprila 2016 je kot publikacija založbe Veda Slovaške akademije znanosti v Bratislavi z letnico 2015 izšel Stručný etymologický slovník slovenčiny 'Kratki etimološki slovar slovaščine' avtorja Ľuborja Králika, samostojnega znanstvenega sodelavca (slš. samostatný vedecký pracovník) Jezikoslovnega inštituta Ľudovíta Štúra Slovaške akademije znanosti (slš. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied = JÚLEŠ SAV).

Dogodek ni le izjemno pomemben za slovaško kulturo in znanost, ampak je enako razveseljujoč tudi za vse soustvarjalce slovanske etimologije. Med sodobnimi slovanskimi jeziki le slovaščina in makedonščina do zdaj še nista imeli svojega nacionalnega etimološkega slovarja. Medtem ko so Slovaki danes lahko ponosni, da ga imajo, se Makedonci z njim še ne morejo pohvaliti.¹ Žal, saj slovanski nacionalni etimološki slovarji niso le odraz kulturnega standarda naroda in razvitosti jezikoslovja v lastni državi, ampak so težko pogrešljivi del širše, slovanske etimološke stroke, ki pričakuje, da bi obsežno jezikovno gradivo ob drugem slovanskem vsaka od nacionalnih etimologij kritično preverila in interpretirala tudi s svojega, internega zornega kota in da bi v zakladnico slovanske leksike prispevala tudi svojo, zlasti še tisto, ki je lastna le njej sami. Za slovansko etimologijo je sistematično in stalno interno preverjanje slovanskih nacionalnih leksik skozi prizmo nacionalnih jezikovnih sistemov pogoj za njen skladen in kakovosten razvoj, saj se upravičeno pričakuje, da tako delo vedno prinaša novosti, ki dosedanje etimološke razlage še bolj utrdijo ali ovržejo ali pa usmerijo na drugo raziskovalno pot. Pri raziskovanju izvora in etimologije slovanske leksike so enako pomembni prav vsi slovanski jeziki; pomembna jezikovna spodbuda,

¹ V zvezi s tem dejstvom preseneča Králikova izjava, da je slovaščina zadnja od slovanskih jezikov dobila svoj etimološki slovar (SESS: 9 z op. 2) in da je makedonsko besedje sicer podrobno obdelano v bolgarskem etimološkem slovarju BER. Kot da bi se v nasprotju z vsemi jezikoslovnimi, kulturološkimi in geopolitičnimi dejstvi ocenjevalo, kateri slovanski jeziki svoj etimološki slovar potrebujejo in kateri ne.

ki bi etimološki problem preusmerila na boljše, ustrežnejšo raziskovalno pot, se namreč lahko ohranja v vsakem od njih. Potreba in želja slovanske etimologije in tudi vsake od slovanskih nacionalnih etimologij – zato tudi naše, slovenske – je čim bolj kakovostna nacionalna etimologija vseh slovanskih jezikov, zato ne presenečata navdušenje slovanskih etimologov in hvala, namenjena avtorju Ljuborju Králiku, ki je z izgotovitvijo prvega etimološkega slovarja slovaškega jezika prebil led in ustvaril razmere za nadaljnjo kvalitativno rast etimologije na Slovaškem.

Lubor Králik, rojen leta 1967 v kraju Bojnice na Slovaškem, spada v srednjo generacijo slovanskih etimologov. Po univerzitetnem študiju na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi (ruščina in slovaščina; latinščina) od leta 1993 deluje v okviru Jezikoslovnega inštituta Ľudovíta Štúra v Bratislavi, njegovi težišči raziskovanja pa sta slovaška in slovanska etimologija ter slovanska dialektologija.

Kot nakazuje naslov *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (= SESS), spada Králikov etimološki slovar med poljudnoznanstvene etimološke slovarje,² za katere je značilno, da pojasnjujejo (bližnji in daljni) izvor, prvotni pomen in medsebojno sorodnost le manjšega dela leksike jezika, praviloma pretežno tistega, ki spada v sodobno knjižno besedje, da so razlage minimalno jezikovno in jezikoslovno argumentirane in da je navedkov iz strokovne literature v geselskih člankih izjemno malo ali pa jih sploh ni. Praviloma so v poljudnoznanstvenih izdajah etimoloških slovarjev podane razlage, ki so v etimološki stroki kot (v svojem času) splošno veljavne konsenzualno sprejete, druge pa – da ne bi zavajale laičnega uporabnika – seveda ne, razen če avtor posebej ne opozori, da je predstavljena razlaga še na ravni domneve. To pomeni, da za vsako kratko poljudnoznanstveno predstavitev etimološke razlage obstaja obširna znanstvena etimološka raziskava s kopico jezikovnih in jezikoslovnih argumentov ter strokovnih virov, ki pa v poljudnoznanstveni izdaji ostaja namerno nevidna. Pričakovano zaporedje izdelovanja in tudi izhajanja etimoloških slovarjev bi zato bilo ravno obratno: da znanstvenemu etimološkemu slovarju sledi njegova poljudnoznanstvena različica kot koreniti oklešček prvega. To namreč omogoča bistveno hitrejšo izgotovitev poljudnoznanstvene različice slovarja. Ker je bilo v slovaškem primeru izbrano zaporedje obratno in naj bi slovar predstavljal izhodišče za nadaljnje bolj poglobljeno etimološko raziskovanje na Slovaškem, katerega rezultat naj bi bil znanstveni etimološki slovar slovaškega jezika, ki bi vseboval obravnavo celotnejšega sodobnega leksikona s starejšimi in narečnimi besedami z imenskim fondom vred (SESS: 11; Ľ. Králik: <https://www.postoj.sk/12562/> – dostop 28. 7. 2016), ne preseneča, da je avtor za izdelavo SESS potreboval 17 let (Ľ. Králik: <https://dennikn.sk/450139/slovník-sa-stal-best-sellerom-aj-nadavka-ukazuje-sa-vyvíjal-jazyk/> – dostop 28. 7. 2016).

2 »[...] ide len o jednozväzkové dielo populárno-vedeckého žánru« (Ľ. Králik, e-pismo avtorici te predstavite z dne 16. 5. 2016).

Pri zgodovini SESS in slovaški etimologiji nasploh ne gre prezreti, da je bila slovaščina prve slovarske obdelave svoje etimološke problematike deležna že v petdesetih letih 20. stoletja, ko je leta 1957 češki etimolog, slavist in indoevropelist Václav Machek (1894–1965) izdal *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* 'Etimološki slovar češkega in slovaškega jezika' in v njem kot geselske iztočnice izpostavil tudi tiste slovaške besede, ki nimajo ustreznice v češčini. Toda druga, posthumna izdaja Machkovega slovarja iz leta 1968 je izšla brez končnega dela naslova »a slovenského« in brez slovaških geselskih iztočnic. Machek pa je v predgovoru zapisal, da se je za to odločil, da bi Slovaki sami v doglednem času objavili svoj etimološki slovar slovaškega jezika (Machek 1968: 7). Od konca petdesetih let dalje se je etimologiji slovaškega jezika in pripravi znanstvenega etimološkega slovarja slovaškega jezika posvečal slovaški etimolog, slavist in indoevropelist Šimon Ondruš (1924–2011), a je v prvi polovici osemdesetih let 20. stoletja naznanil, da se je zaradi velikega zanimanja kulturne javnosti odločil, da najprej pripravi enozvezkovni kratki etimološki slovar slovaškega jezika popularizirajoče narave, ki naj bi bil izgotovljen v dveh do treh letih, medtem ko naj bi znanstvena izdaja v treh zvezkih temu slovarju sledila in izšla okoli leta 1990 (SESS: 9–10). Niti prvi niti drugi slovar nista izšla in Slovaki so še vedno ostajali brez svojega, že v petdesetih letih prejšnjega stoletja napovedanega etimološkega slovarja. Kot v uvodnem delu (10–11) pojasnjuje avtor, je nuja po etimološkem slovarju postala še bolj aktualna, ko sta se v JÚLŠ SAV tudi praktično, v obliki knjižnih izdaj, začela uresničevati dva temeljna projekta slovaškega jezikoslovja, in sicer Zgodovinski slovar slovaškega jezika (slš. *Historický slovník slovenského jazyka*)³ in Slovar slovaških narečij (slš. *Slovník slovenských nářečí*).⁴ Slovaščina je s tema izdajama za etimološke raziskave postala še bolj »zrela«, to pa je narekovalo, da se je v okviru JÚLŠ SAV oblikovala samostojna raziskovalna enota Oddelek za zgodovino slovaščine, onomastiko in etimologijo (slš. *Oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie*) s prvim samostojnim delovnim mestom, ki ga je leta 1997 zasedel prav avtor prvega etimološkega slovarja slovaškega jezika Ľubor Králik. Danes ima ta oddelek že 6 sodelavcev (http://www.juls.savba.sk/oddelenie_dejin_slov_onom_etymologie.html – dostop 28. 7. 2016).

Slovar obsega 704 strani in je sestavljen dvodelno, iz uvoda (9–30) in slovarskega dela (31–700). Uvod je namenjen kratki predstavitvi predzgodovine slovarja in razlogov za odločitev o vnaprejšnji izdelavi poljudnoznanstvenega etimološkega slovarja (gl. zgoraj); avtor pravi, da je delovni geslovník slovarja temeljil na ekscerptu nemotiviranih besed iz 4., dopolnjene in popravljene izdaje Kratkega slovarja slovaškega jezika iz leta 2003 (KSSJ), ki so mu bili dodani nekateri leksemi iz drugih virov (12–13), v nadaljevanju pa dokaj podrobno predstavlja svojo leksikografsko rešitev zunanje (gesla) in notranje zgradbe slo-

3 Delo je v letih 1991–2008 izšlo v sedmih knjigah.

4 Do zdaj sta izšli dve od štirih načrtovanih knjig, in sicer v letih 1994 in 2006.

varja (geslo). Ta del besedila naj bi bralcu omogočil kakovostnejše razumevanje funkcije gesel in njihove medsebojne povezanosti, hkrati pa tudi sestavljenosti in informativnosti posameznih gesel. Laični uporabnik si praviloma želi hitre in čim krajše informacije, zato bodo laični bralci tega dela SESS verjetno bolj redki, več pa jih bo med etimologi, ki jih etimološka leksikografija tudi zanima. Uvod vsebuje tudi (izbrani, torej nepopolni) seznam uporabljene strokovne literature (ki v geslih sicer nikoli ni citirana), avtor pa jo je razdelil na strokovno literaturo s področja splošnih vprašanj etimologije kot znanstvene vede in na etimološke slovarje.

Slovar vsebuje nad 10 tisoč gesel (<https://www.postoj.sk/12562/> – dostop 28. 7. 2016), obravnavanih slovaških besed pa je več. Gesla so namreč urejena gnezdno in se v njih pojavljajo tudi besede, ki so z geselsko iztočnico besedotvorno ali kako drugače etimološko povezane, npr.:

- s. v. **okno** ‘okno’ najdemo tudi besedo *oko* ‘oko’,⁵ poleg nje pa je opozorjeno na množinski obliki *oči* in *očú* kot ostanka dvojine in na novejšo množino *oká*, dalje na *obočie* ‘obrvi’, *očko* ‘očesce, zanka (v mreži, tkanini), oko (pri rastlini)’, *očkovat* ‘cepiti (o ljudeh in rastlinah)’, *voči* ‘nasproti’, *zoči-voči* ‘iz oči v oči, neposredno, osebno’, *navidomoči* ‘očitno’, *očividný* ‘očiten’;
- s. v. **otčim** ‘očim’ najdemo *otec* ‘oče’ s hipokorističnimi tvorjenkami *oco*, *ocino* in *ocko*;
- s. v. **šit** ‘šiti, šivati’ najdemo *šijat* ‘šivati’, *šijaci* ‘šivalen’, *šidlo* ‘šilo’, *šička* ‘šivilja’, *vyší(va)t* ‘vesti’, *výšivka* ‘vezenina’, *zošit* ‘zvezek, snopič’, *šev* ‘šiv’, *švik* ‘šiv’, *švec* ‘čevljar’ (zastarelo), *podošva* ‘podplät’ in *pošva* ‘nožnica, tok, etui’;
- s. v. **škola** ‘šola’ najdemo tvorjenke *školský* ‘šolski’ ob starejši *školný* ‘isto’, ki se ohranja še v sodobnih tvorjenkah *školné* ‘šolnina’ in *školník* ‘šolski sluga’, *školit* ‘učiti, poučevati’ ob starejši *školovat* ‘isto’, ki je bila predloga za tvorbo tvorjenke *školovaný* ‘izobražen, študiran’ (njena raba peša) in slabšalno *školomet* ‘pedant’;
- s. v. **fosfát** ‘fosfat, sol fosforjeve kisline’ najdemo z isto sestavino *fos-* grškega izvora (prim. gr. φῶς n ‘svetloba, luč’) *fosfor* ‘fosfor, gorljivi nekovinski element’ in *fosgén* ‘fosgen, dušljiva bojna kemična snov’;
- s. v. **fraj** ‘prosto’, prislovom, ki je del substandardne slovaščine, npr. *mat’ fraj* ‘imeti prosto’, najdemo pogovorno besedo *frajer* ‘ljubi, ljubimec, prijatelj’, *frajerka* ‘ljubica, dekle, prijateljica’ in *frajer(č)ina* ‘izzivajoče obnašanje’.

Za gnezdno ureditev gesel se je avtor odločil tudi pri homonimih ne glede na to, ali so medsebojno sorodni ali ne, npr. *hradit* ‘zagrajevati’ + ‘plačati, poravnati stroške’, *pojít* ‘pojiti’ + ‘združevati, spajati’; *futrovat* ‘podšivati, s šivanjem podlagati’

5 Geslo *okno* vsebuje odvečno kazalko/napotilko na *okno*, pri kazalkah/napotilkah na geslo *bezočivý* in *okamžik* (s. v. *okno*) pa niti prvega niti drugega gesla v slovarju ni, ampak je beseda *bezočivý* obravnavana s. v. *bez* ‘brez’, beseda *okamžik* ‘trenutek’ pa s. v. *okamih* ‘isto’.

+ 'hraniti, krmiti', *čelo* 'del glave' + 'violončelo', *škop* 'skopljeni oven' + 'škafec'.

V gnezdnou urejenih geslih so dodatno etimološko razložene besede zapisane krepko, posebej pa je zanje uporabljen pokončni ali poševni tisk, pri čemer njuna funkcija ni dovolj jasno razlikovalna. Pokončni tisk je pri gradivu slovanskega izvora lahko znak za medsebojno sorodno besedje, ki ni v neposrednem slovanskem/slovaškem besedotvornem razmerju (npr. **okno** < psl. **okъno* : **oko** < psl. **oko*; **otčim** (← **otčiti* ← **otčeb*) : **otec** < **otčeb*), pri izposojenem pa znak samostojne izposoje (npr. **fosfát** : **fosfor** : **fosgén**; **fraj** : **frajer**) in ne tvorjenosti v slovaškem jeziku (npr. s. v. **fraj frajerka** (kot izpeljanka iz slš. *frajer*) : **frajer(č)ina** (kot izpeljanka iz slš. *frajer* oz. *frajerka*; s. v. **škola škol-ský, škol-né, škol-n-ik, škol-it', škol-ovat', školova-ný, škol-o-met**). Poševni krepki tisk je pri obojem gradivu, sposojenem ali pa domačem slovanskega izvora, znak neposredne ali pa posredne tvorjenosti, kot je mogoče sklepati iz primerov, kot je npr. **oko** s. v. **okno**, kjer se navaja **obočie** 'obrvi' < **ob-oč-bje* 'območje ob očeh', iz gesla **šit'** (< psl. **s'i-ti* < bsl. **s'ijū* < pide. dial. **s'ijūH_{1/3}*), kjer se navaja **šidlo** 'šilo' < **s'i-dlo*, **šev** 'šiv' < psl. **s'ьmъ* < bsl. **s'ijūo-s* < pide. dial. **s'ijūH_{1/3}-ó-s*,⁶ iz gesla **bohátý** 'bogát' < **bog-atbīb*, kjer je navedena posredna tvorjenka **bohác** 'bogataš' < **bog-ačb*.

»V poljudnoznanstvenem slovarju slovaškega jezika sem si prizadeval, da bi 'suhoparna' jezikoslovna dejstva s področja zgodovinskega glasoslovja, morfologije, besedotvorja itd. uravnotežil z bolj razumljivimi in zato bralcu verjetno tudi atraktivnejšimi dejstvi s področja semantike, kulturne zgodovine ali sodobnih dejstev,« je zapisal avtor (19). Namera mu je vsekakor uspela, saj lahko bralec ob minimalni količini jezikovnih in jezikoslovnih dejstev na začetku vsakega polnovrednega gesla (tj. nekazalčnega/nenapotilnega) izve, od kdaj se beseda pojavlja v slovaških pisnih virih, neposredno za tem pa takoj za znakom •, ali predstavlja domačo besedo (ali slovaški neologizem ali praslovansko dediščino, v slednjem primeru je dodana psl. rekonstrukcija) ali izposojenko, nadaljevanje gesla pa je ob navedbi najnujnejšega jezikovnega gradiva namenjeno etimološki razlagi, ki slovaško besedo postavlja v širši jezikovni (in kulturni) kontekst ter pojasnjuje leksikalni pomen slovaške besede s prvotnim, če tak podatek v strokovni literaturi obstaja.

Gnezdna ureditev gesel ima vključno s sistemom kazalk/napotilk v poljudnoznanstvenih etimoloških slovarjih edukativno vlogo, ki naj uporabnika seznanja, katere besede jezika so medsebojno sorodne in katere izposojenke jezika so medsebojno korensko povezane, čeprav so bile v jezik sprejete v različnih obdobjih in iz različnih jezikov posrednikov. Ima pa gnezdna ureditev gesel tudi slabost, ker so geselsko neizpostavljene besede težje najdljive, zaradi česar se lahko pripeti, da si zlasti po hitri informaciji hlastajoči laični uporabnik ne bo vzel dovolj časa, da bi jo tudi našel, čeprav je v geslu izpostavljena s krepkim tiskom. Upoštevajoč

6 Slovar je napisan še v predlaringalistični dikciji (prim. SESS: 18, op. 22), kar se v smislu strokovne verodostojnosti ne zdi dobro, saj spada priznavanje obstoja praindoevropskih laringalov med konsenzualno sprejeta jezikoslovna dejstva.

ta dejstva, se leksikografske rešitve v SESS, ko je v geslu *okno* obravnavana tudi beseda *oko*, ne zdijo posrečene, prav tako tudi obravnava obeh vrst homonimov v enem geslu ne (primere gl. zgoraj). Težko je tudi verjeti, da bi laični uporabnik za fitonim *ostružnica* 'Rubus' ali zoonim *ostriež* 'Perca' lahko predvidel, da ju mora iskati v geslu *ostrý* 'oster'. Uporaba kazalčnih/napotilnih gesel (npr. v primeru *ostriež* in *ostružina*) je sicer smiselna, a se zdi, da njihova funkcionalost pada sorazmerno z njihovo pogostnostjo. Morda bi bilo do bralca prijaznejše in edukativno bolj učinkovito, če bi se primerom tipa *ostriež* posvetilo samostojno geslo, ki bi se končalo s kazalko (↗) na geslo *ostrý*, v katerem bi se ponovno izpostavila medsebojna povezanost med pridevnikom *ostrý* in *ostriež*.

Posledica gnezdne ureditve gesel je vtis, ki ga ne le v laiku lahko spodbudi pogled na nabor gesel v slovarju. Ob njem se zazdi, da ima etimološko obravnavani jezik več izposojenega kot pa domačega besedja, kar seveda ni res, ker je veliko domačega »skritega« v zaglavjih gesel. Zaradi daljše prisotnosti v jeziku je namreč besedje domačega izvora besedotvorno vedno neprimerno bolj produktivno od sposojenega. Tudi zaradi tega varljivega vtisa bi bilo morda boljše, če bi bilo gnezdno urejenih gesel tudi v poljudnoznanstvenih etimoloških slovarjih čim manj in bi v zaglavjih nastopale le tiste formalno jasne tvorjenke, ki v odnosu do besedotvorne podstave = geselske besede še ohranjajo temeljno leksikalno pomensko sestavino, npr. *škol-a* → *škol-ský*.

Z izgotovitvijo prvega etimološkega slovarja slovaškega jezika si Lúbor Králik ni pridobil le laskavega naslova pionir slovaškega etimološkega slovaropisja in promotor slovaške etimologije, ampak je v slovanski etimologiji zanetil upanje, da se bo etimologija na Slovaškem le še vzpenjala. Naj za zaključek kolegu ponudim roko pri reševanju vprašanja, ki ga je v SESS: 542 opremil z oznako »Malo jasno – verjetno iz istega korena kot *mokryj*?«. Ekspresivno konotirani glagol *smoklit'* (*sa*) impf 'jokati', 'brez prestanka deževati' je nedvomno korensko soroden s pridevnikom **mokrъ* 'moker', tvorjen pa je bil iz pridevnika deležniškega izvora **smokly* 'moker, vlažen' < **sv-mok-lъ(-ib)*, ki se kot simpleks **mok-lъ(-ib)* ohranja v stč. *mokly* 'mokroten, vlažen, moker', r. dial. *móklyj* 'premočen, prepojen z vlago', verjetno tudi v drugem delu sln. zloženega pridevnika *saramokel* 'surov (o človeku)' < **su/yro-moklъ* (Furlan v ESSJ: III, 218) in v slovanskih tvorjenkah, kot sta npr. **moklědъ* in **moklakъ* (ĚSSJa: XIX, 128, 129). Enak pomenski razvoj '*mokro delati' → 'jokati' in 'deževati' je znan tudi pri izpridevniškem glagolu **mokriti*, npr. sln. *mokriti* ekspr. 'deževati, rositi' (SSKJ), r. dial. *mokritъsja* 'jokati' (ĚSSJa: XIX, 139).⁷

Ker sta slovenščina in slovaščina bližnje sorodna jezika, ki so jima skupna tudi območja jezikovne izposoje, bo tudi slovenski bralec v slovarju našel marsikaj zanj uporabnega oz. zanimivega. Ob številnih skupnih besedah slovanskega (in praindoevropskega) izvora in tudi številnih skupnih (kulturnih) izposojenkah, ki imajo zato

7 Več o sledih psl. **moklъ* 'humidus ...' v slovanskih jezikih v prispevku, ki je v tisku v *Linguistique balkanique* 55 (2016), št. 2–3.

v obeh jezikih isto etimologijo (npr. slš. *huncút* ekspr. ‘prebrisan človek’, starejše ‘ničvrednež, podlež’ in sln. *hūncvet* ekspr. ‘malopriden, malovreden človek’, *gūncvet* ‘isto’ (SSKJ)⁸ ← n. *Hunds-fott/Hunds-futt* ‘psovka za izražanje prezira, nizkotnosti’, dobesedno ‘pasje spolovilo’⁹), bo npr. lahko videl, da je tudi v slovaščini prišlo do pomenskega razvoja samostalnika sln. *gróza* ‘horror’, slš. *hróza* isto’, ki je začel označevati tudi veliko količino, npr. sln. *groza ljudi* ‘izredno veliko ljudi’ (Pleteršnik, SSKJ), slš. *hróza*, *hrúza* ‘velika množica, kup’, *h. peňazi/ludi/snehu* (KSSJ). Količinskost samostalnika, ki ga pri odrazu psl. **groza* ‘horror’ ob slovenščini in slovaščini poznajo tudi češčina, ruščina in ukrajinščina (ËSSJa: VII, 141), se je verjetno osamosvojila iz skladijskih rab tipa sln. štaj. zgornejesavinjsko *ʃe:rdɔ ʹmã: dã gʹruo:ze ʹde:lã* ‘Ferdo ima do groze dela’, tj. ‘Ferdo ima zelo veliko dela’, *ud gʹruo:ze ʹduo:sʹt jãx ja bʹlã na pãgʹrè:bã* ‘od groze dosti jih je bilo na pogrebu’, tj. ‘zelo veliko jih je bilo na pogrebu’ (Weiss 1998: 250)¹⁰ oziroma slš. *bolo tam ludi až hróza* (SESS: 212) ‘tam je bilo ljudi kot groza’,¹¹ tj. ‘tam je bilo ljudi, da je groza/tam je bilo veliko ljudi’.

LITERATURA

BER = *Bälgarski etimologičen rečnik I–*, Sofija: Izdatelstvo na Bälgarskata akademija na naukite, 1971–.

Bezljaj ESSJ → ESSJ

ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J* (1976); II: *K–O* (1982); III: *P–S* (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj, Metka Furlan; IV: *Š–Ž* (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, ur. Marko Snoj – Metka Furlan; V: *kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga – Založba ZRC, ZRC SAZU.

ËSSJa = *Ëtimologičeskij slovarʹ slavjanskijh jazykov I–*, Moskva: Nauka, 1974–.

EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*, Herausgeber Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992–1994.

Glonar 1936 = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936.

KSSJ = *Krátký slovník slovenského jazyka*, hlavná redakcia Ján Kačala – Mária Pisárčiková, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.

Machek 1968 = Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, druhé, opravené a doplněné vydání, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1968.

Mukič 2005 = Francek Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Mađarskem, 2005.

Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, drugo, popravljeno in dopol-

8 Sln. še *huncvot* (Glonar 1936), *huncvrt* (Štrekelj 1904: 35), kraško *ȳunct* (Štrekelj 1887), črnovrško *ȳuncvot* ‘malopridnež’ (Tominec 1964), koroško *hūncvot* ‘psovka malopridnežu’ (Šašel 1957), prekmursko *hūncvut* ‘navihaneč’ (Novak 1996), *hūncut* ‘goljuf, navihaneč, hudir’ (Mukič 2005), prleško *ʹxu:ncvot* ‘falot, malopridnež’ (Rajh 2010). Zaradi madž. *huncut* ‘podlež, nizkotnež, baraba’, ‘zvit človek, prebrisanec’ (EWU: 588) je na slovenskem obmejnem območju z Mađarsko možno, da je bila beseda v slovenščino izposojena iz madž. predloge.

9 Striedter-Temps 1963: 137; Machek 1968: 191; Skok: I, 694; Bezljaj ESSJ: I, 206; Sławski SEJP: I, 436sl.; SESS: 213.

10 Za opozorilo na to narečno predložno skladijsko rabo se zahvaljujem dr. Petru Weissu.

11 Za konzultacijo pri dobesednem prevodu skladijske zveze *až* + samostalnik v imenovalniku ednine se zahvaljujem dr. Andreju Rozmanu.

njeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.

Rajh 2010 = Bernard Rajh, *Gúcati po antùjoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2010 (Zora 73).

SESS = Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015.

Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Sławski SEJP = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego 1–5: A–L*, Kraków: Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego, 1952–1982.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970–1991.

Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.

Šašel 1957 = Josip Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, rokopis iz leta 1957, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

Štrekelj 1887 = Karl Štrekelj, *Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, Wien: In Commission bei Carl Gerold's Sohn, 1887.

Štrekelj 1904 = Karl Štrekelj, *Zur slavischen Lehnwörterkunde*, Wien: In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, 1904.

Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1964 (Dela drugega razreda SAZU 20).

Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, 1998 (Slovarji).

JANOŠ JEŽOVNIK

ORODJA IN METODE ZA USTVARJANJE INOVATIVNIH E-SLOVARJEV, LJUBLJANA, 17.–20. MAJ 2016

COBISS: 1.25

Od 17. do 20. maja 2016 je v Ljubljani v okviru dejavnosti Evropske mreže za e-leksikografijo (ENeL) potekalo izobraževanje Orodja in metode za ustvarjanje inovativnih e-slovarjev, ki sta ga soorganizirala Center za jezikovne vire in tehnologije Univerze v Ljubljani in Trojina, zavod za uporabno slovenistiko. Udeležilo se ga je 28 udeležencev z raziskovalnih ustanov iz 14 različnih držav, med njimi tudi štirje sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Namen izobraževanja je bil udeležence seznaniti z nekaterimi načini gradnje in analize korpusov, avtomatskega izvoza in urejanja podatkov, potrebnih za oblikovanje slovarskega sestavka, ter objave urejenih slovarskih sestavkov s pomočjo spletnih in drugih slovaropisnih sistemov, in sicer tako v teoriji kot v praksi.

Dogodek se je začel z uvodnim nagovorom in predstavitevjo izvajalcev posameznih delavnic ter s kratko predstavitevjo vsakega od udeležencev. Zatem sta Carole Tiberius (Inštitut za nizozemsko leksikologijo, Leiden) in Simon Krek (Inštitut »Jožef Stefan«, Ljubljana) predstavila slovarska projekta, izdelana na podlagi korpusne metode, in sicer Nizozemski splošni slovar (*Algemeen Nederlands Woordenboek*, ANW) oziroma Slovensko leksikalno bazo (SLB). V popoldanskem delu je Egon Stemle (Inštitut za specializirano komunikacijo in večjezičnost, EURAC, Bolzano/Bozen) predstavil koncept svetovnega spleta kot korpusa (*Web as Corpus*) ter metode avtomatskega pridobivanja korpusnega gradiva s spleta na podlagi ključnih besed in njegove obdelave (izločanje korpusnega šuma, čiščenje odvečnih vsebin ...), ki smo jih udeleženci v praktičnem delu tudi preizkusili.

Drugi dan je bil namenjen spoznavanju oblikovanja in analize pridobljenih podatkov. Carole Tiberius je uvodoma predstavila načela načrtovanja strukture slovarskih sestavkov in njenega prikaza s pomočjo diagramskega jezika UML. Sledila je predstavitev razširljivega označevalnega jezika XML, v katerem je napisana glavnina shem sodobnih e-slovarjev, in standarda TEI, ki opisuje nabor in načela uporabe oznak v jeziku XML za potrebe oblikovanja različnih strojno berljivih besedil, tudi e-slovarjev. Michal Měchura (Univerza Dublin City, Dublin) je predstavil Lexonomy, spletno okolje za pisanje in objavljanje e-slovarjev. Ta uporabniku omogoča enostavno oblikovanje slovarske sheme, vnos in oblikovanje slovarskih sestavkov ter njihovo objavo, podpira pa tudi avtomatski uvoz podatkov v ustreznem formatu. Brezplačni sistem, ki zahteva le registracijo pri

avtorju in se bo v prihodnosti še dograjeval, je intuitiven in uporaben za različne vrste leksikografskih projektov, ne omogoča pa (še) podvajanja gnezdenih oznak XML, kar nekoliko zmanjšuje preglednost ustvarjene sheme.

V praktičnem delu smo udeleženci oblikovali svojo slovarsko shemo in jo vnesli v lasten slovarski projekt v sistemu Lexonomy. Sledila je predstavitev sistemov za korpusne analize in poizvedbe. Miloš Jakubiček (Lexical Computing, Brighton – Brno) je predstavil arhitekturo in delovanje korpusnega orodja SketchEngine, skupaj s Carole Tiberius pa v nadaljevanju jezik za korpusne poizvedbe CQL (Corpus Query Language) in načela za pisanje slovnice besednih skic v tem jeziku. Besedne skice so razširitev orodja SketchEngine in omogočajo prikaz kolokacij iskane besede, ki se pojavljajo v korpusu, glede na slovnične relacije, vnaprej definirane s slovnico besednih skic; kolokacije je mogoče razvrstiti tako po pogostosti kot po relativni statistični relevantnosti. V zaključnem delu drugega dneva je Iztok Kosem (Trojina, Ljubljana) opisal delovanje in uporabo orodja GDEX (Good Dictionary EXample), prav tako implementiranega v okolje SketchEngine, ki služi razvrščanju konkordanc glede na njihovo primernost za vključitev v slovarski sestavek. Stavčni zgledi v slovarju bi morali težiti k čim večji avtentičnosti, informativnosti in razumljivosti ter k prikazu čim bolj tipične rabe slovarske iztočnice. GDEX zglede v konkordancah ovrednoti po vnaprej določenih merilih (npr. dolžina povedi, pojavljanje pogosto ali redko rabljenih besed, število velikih začetnic, položaj leme v stavku itd.) in bolje ocenjene konkordance uvrsti na vrh seznama, s čimer leksikografu olajša iskanje ustreznih stavčnih zgledov.

V naslednjem delu smo udeleženci spoznavali avtomatsko luščenje podatkov iz besedil. Izvajalci so predstavili nekaj idej in pobud na tem področju ter njihov potencial za uporabo v e-leksikografiji:

- prizadevanja delovne skupine, ki se znotraj ENeL ukvarja s t. i. inovativnimi e-slovarji;
- platformo za obdelavo strukturiranih in nestrukturiranih podatkov velikega obsega v realnem času QMiner in njeno implementacijo na spletni strani EventRegistry (<http://eventregistry.org>), ki iz novičarskih spletnih virov v več jezikih pridobiva podatke v realnem času in ponuja strnjene opise različnih svetovnih dogodkov;
- projekt v nastajanju Elexis, v okviru katerega bi povezali obstoječe e-slovarske opise in njihove dele ter jih integrirali v obliki portala z multimedijskim prikazom rabe besed, temelječim na prepletu podatkov iz več jezikov;
- opis dejavnosti akcije PARSEME, ki deluje v okviru iniciative COST in se ukvarja z razčlenjevanjem naravnih jezikov in večbesednimi izrazi, in skupnega srečanja predstavnikov PARSEME in ENeL, namenjenega vzpostavitvi interdisciplinarnega sodelovanja med obema akcijama.

Po predstavitvah smo spoznali še eno od orodij okolja SketchEngine, ki omogoča enostavno izbiro slovarskih zgledov s klikanjem (*TickBox lexicography*, v

slovenskem prostoru t. i. klišikografija) in njihov avtomatski izvoz v poljubno ciljno delovno okolje. Dotaknili smo se tudi naprednejše metode izvoza korpusnih podatkov v surovi obliki s pomočjo formata JSON.

Sklepni dan izobraževanja je bil namenjen seznanjanju z načini in načeli objavljanja e-slovarjev. Michal Měchura je uvodoma izpostavil posebnosti, na katere je treba biti pozoren pri oblikovanju spletnega slovarja ali slovarskega portala. Prikazal je uvoz slovarskih podatkov v spletno okolje Lexonomy in njihovo nadaljnje oblikovanje. Udeleženci smo podatke, ki smo jih avtomatsko izvozili prejšnji dan, uvozili v slovarske sheme, oblikovane drugi dan izobraževanja. V nadaljevanju smo spoznali še postopek objave tako ustvarjenega spletnega slovarja na portalu Lexonomy. Kot zaključek izobraževanja sta sledila predstavitev rezultatov udeležencev in podajanje povratne informacije izvajalcem.

Izobraževanje s strukturirano predstavitvijo tako osnovnih kot naprednejših metod in načel e-leksikografije je kljub različnim izhodiščnim ravnom znanja in področjem zanimanja udeležencev poskrbelo za kvalitetno seznanitev s sodobnimi težnjami na omenjenem področju ali vsaj za osvežitev že obstoječega znanja.

Domen KRVINA – Matej METERC – Andrej PERDIH

DELAVNICA AKADEMSKI SLOVAR SODOBNE ČEŠČINE NOVEMBRA 2016 V PRAGI

COBISS: 1.25

1 V torek in sredo, 29. in 30. novembra 2016, je v prostorih Akademije znanosti Češke republike (*Akademie věd ČR*) v organizaciji Inštituta za češki jezik Akademije znanosti Češke republike (*Ústav pro jazyk český AV ČR*) v Pragi potekala delavnica oz. konferenca Akademijski slovar sodobne češčine in programska oprema za njegovo izdelavo ali Slovarji in njihovi uporabniki v 21. stoletju (*Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století*).¹ Prirejena je bila ob zaključku projekta Nova pot k sodobnemu enojezičnemu razlagalnemu slovarju sodobne češčine (*Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny*), ki se je začel leta 2013. Kot predavatelji in poslušalci so se je udeležili zlasti predstavniki različnih jezikoslovnih inštitutov: zgoraj omenjenega češkega inštituta, Jezikoslovnega inštituta Ludovíta Štúra Slovaške akademije znanosti (*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV*), Inštituta za Češki nacionalni korpus Filozofske fakultete Karlove univerze (*Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*), Inštituta za germanske študije FF Karlove univerze (*Ústav germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*), v vlogi tako poslušalcev kot predavateljev pa tudi trije sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Na konferenci so bili predstavljeni zlasti različni vidiki dela pri nastajajočem Akademijskem slovarju sodobne češčine: od splošne in ožje organizacije dela, izdelave programskega okolja in vmesnika DWS Alexis, namenjenega redaktorskemu delu, zunanjemu terminološkemu posvetovanju in (za zdaj še nedokončani) predstavitvi uporabnikom, uporabe korpusa tako za izdelavo in sprotno dopolnjevanje geslovnika kot tudi za redaktorsko delo, pa vse do vprašanj slovarskega prikaza izgovora zlasti iztočnic in relevantnih virov zanj, normativnosti (npr. razmerja med pogovornostjo in knjižnostjo, znotraj knjižnosti pa med nevtralnostjo in ozko knjižnostjo) in njenega presojanja za slovarske potrebe, obravnave terminologije in drugih specifičnih zvrsti (npr. slenga, narečij in narečnih skupin) ali ekspresivno zaznamovanega besedja (npr. vulgarizmov), problematike slovarskih

1 Celoten program konference je v češčini dostopen na naslovu <http://workshop-assc.ujc.cas.cz/program.php>. – Zbornik razširjenih povzetkov (*Akademický slovník 2016*; v češčini in slovaščini, eden v angleščini) je na voljo na naslovu http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Workshop_sborn%C3%ADk%20s.1-80_red.pdf.

zglede (njihove ustrezne izbire, po potrebi modifikacije itd.) in ne nazadnje tudi same gradnje ter zvrstno kolikor je mogoče uravnovežene – tudi glede na ocenjeni vpliv posameznih zvrsti – nadgradnje korpusa.

Predavatelji s slovaškega inštituta so predstavili zlasti organizacijski vidik slovarskega dela pri Slovarju sodobnega slovaškega jezika (*Slovník současného slovenského jazyka*), ki je razdeljen v več faz: izdelavo gesel, več krogov redakcijskih pregledov, posvetovanje s terminološkimi svetovalci, zunanji recenzentski pregled, usklajevanje s kodifikacijsko komisijo in uredniški pregled. Na kratko je bil predstavljen tudi tehnični vidik izdelave slovarskega gesla (vnos posameznih elementov v slovarski sestavek, urednikove pregled nad celotnim videzom sestavka, vključno z upoštevanjem prelomov pri tisku) in uporaba besednih skic v orodju Sketch Engine; pri tem je bilo posebej opozorjeno na dejstvo, da skica ni organizirana glede na prepoznane tipične skladišne strukture, ki jih iztočnica (predpostavljeno) tvori z drugimi besedami glede na svojo besedno vrsto, temveč ne glede na besedno vrsto položajno, torej glede na tipično mesto potencialnega kolokatorja levo oz. desno od iztočnice.

- 2 V nadaljevanju na kratko popisujemo nekaj posameznih problematik, vprašanj in ugotovitev, povezanih z nastajajočim Akademskim slovarjem sodobne češčine (deloma tudi s Slovarjem sodobnega slovaškega jezika), kar je lahko tudi podlaga za druge razlagalne slovarje, ki so bile (tudi po večkrat) izpostavljene v predavanjih in diskusijah, ki so jim sledile. Pri tem na koncu opisa problematike navajamo avtorje, ki posamezno problematiko bodisi omenjajo bodisi ji je njihov prispevek posvečen v celoti.

Predvideni slovarski naslovnik je v osnovi rojeni govorec s srednješolsko izobrazbo; njegov predstavní svet mora biti zato v razlagah ustrezno zajet oz. upoštevan. Ob tem temeljnem naslovníku je treba upoštevati še druge, npr. tuje govorce jezika in smiselno uporabljati tudi znanja, pridobljena z izdelavo slovarjev za tujce (prim. Kochová – Opavská 2016; Prošek 2016).

Korpus kot vir za slovarsko delo naj bo čim bolj uravnovežen, kot si to želimo za vsak vzorec, ki naj dobro predstavlja določeno populacijo (če razumemo korpus kot vzorec, jezik v vseh pojavnostih, zlasti tistih, ki jih korpus lahko zajame, pa kot populacijo). Korpus naj zajema besedila kolikor je mogoče različnih zvrsti, pri čemer naj bodo (pod)zvrsti ustrezno označene, da je po potrebi vedno mogoče izdelati raziskavi primeren podkorpus. Da bi zagotovili ustrezen presek sočasne rabe, ki je v korpusu zaželen, se je smiselno vprašati o času, pri katerem se za določeno zvrst in tip besedil predvideva, da najmočneje vpliva na podobo takega preseka. To načelo je uporabljeno v aktualnem češkem korpusu SYN2015, pri katerem se ugotavlja, da publicistika vpliva sorazmerno kratkoročno (tj. sorazmerno hitro postane neaktualna), zato je za presek sočasne rabe dovolj, če jo zajema do 5 let nazaj. Aktualnost strokovne in stvarne literature je daljša, zato je za presek sočasne rabe še vedno relevantna tudi takšna izpred 25 let; pri leposlovju se glede na njegovo trajno vrednost ta čas (tudi z upoštevanjem trajanja avtorskih pravic

kot potencialne ovire za pridobivanje besedil za korpus) lahko podaljša tudi do 75 let. Takšna gradnja sočasnega korpusnega preseka pomeni tudi ustrezno inkorporiranje predhodnih korpusov in tako – ob popravkih v označevanju – zagotavlja ustrezno kontinuiteto pri (nad)gradnji korpusa (prim. Cvrček 2016; Křen 2016).

Pri slovarskem delu gre za tesno prepletanje koncepta in konkretnega dela, saj se koncept glede na izkušnje, pridobljene med delom, vsaj na začetku nekoliko dopolnjuje; po drugi strani pa je izdelava slovarja nemogoča brez trdnega in premišljenega koncepta. Pri slovarskem delu mora vedno veljati načelo, da se enako obravnava, opisuje in razrešuje na enak ali podoben način, enako pa razlaga z enakim (prim. Chocholová 2016; Kochová – Opavská 2016).

Slovarski opisi (izhodiščno) terminološke leksike lahko kvalitetno nastajajo le ob ustreznem sodelovanju med slovaropisci in strokovnjaki za posamezna področja, saj morajo biti razlage strokovno neoporečne, hkrati pa laičnemu uporabniku dovolj razumljive – zato je v njih nezaželeno preveliko nizanje terminologije, razen tiste, ki je v razlagi neizogibna. Število svetovalcev za posamezna področja z izdelavo slovarja postopno narašča (pri nastajajočem češkem slovarju jih je trenutno 62, pri slovaškem 70). Načini sodelovanja so lahko različni, od posamičnih posvetov do poziva terminološkim svetovalcem k pregledu določenega števila slovarskih sestavkov s posameznega strokovnega področja s prijavo v vmesnik, kot to omogoča češko slovaropisno okolje Alexis. Pri nastajajočem češkem slovarju načeloma vsak od urednikov prevzame odgovornost za nekaj strokovnih področij ali vsaj njihovih delov, pripadajoče sestavke najprej pregleda in po potrebi uskladi ter jih nato odda v pregled. Pri nastajajočem slovaškem slovarju je medtem ena oseba zadolžena za posvetovanje z vsemi terminološkimi sodelavci (prim. Chocholová 2016; Děngeová 2016; Lišková 2016).

Vprašanje normativnosti, kodifikacije oz. institucionalnega potrjevanja sistemskosti, ki izhaja iz sočasne jezikovne rabe, z upoštevanjem predhodno potrjene sistemskosti je za slovar pomembno. Slovar sicer izhaja predvsem iz rabe, vendar mora v opisu vedno težiti k iskanju sistemskosti v jezikovnih pojavih – s tem pa lahko pripravlja tudi predloge za organe (npr. pri nas za pravopisno komisijo) ali dele institucij (npr. pri Čehih za oddelek za jezikovno kulturo), ki se s kodifikacijskimi vprašanji ukvarjajo neposredno, celostno in s tem kodifikacijo tako ali drugače oblikujejo. Dve izmed bistvenih meril pri presojanju ustaljenosti in sistemskosti jezikovnih pojavov sta pogostnost in ustreznost v okviru jezikovnosistemskostne stilistike. Pri tem je treba biti posebej pozoren na prehodna področja, kjer uporabniška izbira (kadar imamo na voljo percepcijske ankete, pa tudi prepričanost o pravilnosti rabe) lahko precej niha. To velja zlasti za prehod med knjižnostjo in neknjižnostjo, pa tudi znotraj knjižnosti za tisto, kar kot dediščina preteklih obdobj za večino uporabnikov danes že lahko predstavlja vsaj manjšo posebnost, zlasti v smislu slogovne privzdignjenosti (t. i. ozka knjižnost). Pri obravnavi variant – zlasti pisnih dvojnic – je slednjih (ustrezno opredeljenih) na omenjenih prehodnih področjih načeloma varneje navajati več kot manj. Smisel-

na je tudi pazljivost pri uvajanju novih kvalifikatorjev, ki bi lahko še povečali že tako nejasne meje med posameznimi zvrstmi. Primer za to predstavlja v nastajajočem češkem slovarju predlagani kvalifikator *kolokv.* ('pogovorno') z različico *kolokv. Δ*, ki označuje leksikalne enote, ki se bližajo nezaznamovanim in jih je zato mogoče že imeti za knjižne. Pri tem se nekaterim sodelavcem oddelka za jezikovno kulturo zgoraj omenjenega češkega inštituta, ki skrbijo za odgovore v jezikovni svetovalnici, zastavlja vprašanje, ali je ta »nevtralnost« knjižnost in torej *kolokv.* dejansko pomeni »neknjižno«, *kolokv. Δ* pa »skoraj knjižno«. Pri tovrstnih vprašanjih se kaže pomembnost ustreznega upoštevanja tradicije in zagotavljanja kontinuitete pri slovarskem delu, in to ne le pri normativnosti (prim. Beneš 2016; Chocholová 2016; Jarošová 2016; Kochová – Opavská 2016; Smejkalová 2016).

Tudi vprašanje besednih vrst je za slovar vedno aktualno; posebej to velja za tiste lekseme, pri katerih pomen še bolj kot pri drugih izhaja iz njihove skladenjske in pragmatične funkcije (tj. zlasti pri medmetih in členkih, ki potencialno lahko pridobijo tudi vezniško funkcijo). Tu bi si slovaropisec kdaj lahko zaželel celo, da mu besedne vrste sploh ne bi bilo treba opredeliti – ker pa jo večinoma mora, naj, kolikor je le mogoče, izhaja iz prvine, ki besednovrstno pri konverzijah v posameznem pomenu najbolj prevladuje: npr. členek v vezniški vlogi v povedi ob zahtevi po ohranitvi njene logičnosti bistveno težje izpustimo kot v pomenu, ko te vloge nima ali se ji le približuje (prim. Štěpánková 2016).

Ker danes zlasti spletni slovarski prikaz za uporabnika predstavlja le smiseln, ustrezno organiziran in vizualno opremljen izvleček podatkov iz slovarske baze, je bilo v diskusiji dokaj na začetku zastavljeno vprašanje, kako je pri nastajajočem češkem slovarju z odprtim dostopom do nje. Odgovor je bil, da to tehnično načeloma ni problematično, vendar pa gre za (vsakokratno) odločitev inštituta.

- 3 Predavatelj z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je bil namenjen poseben sklop, v katerem so predstavili delo pri nastajajočem Slovarju slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja (SSKJ³): najprej na splošno, tj. kakšna sta predvidena vsebina in obseg slovarja, kakšna struktura in končni spletni prikaz slovarskega sestavka (tudi s posebnimi zavihki za posamezne vsebine), kako se slovar vključuje v inštitutski slovarski portal Fran, kaj mu tako vključevanje omogoča in kako je mogoče izkoristiti spletni medij predstavitve sploh; pri SSKJ³ konkretno npr. z dodajanjem studijskih posnetkov izgovora iztočnic in (prvih) stranskih oblik, povezav na Slovar slovenskega znakovnega jezika in posnetkov branja celotnih slovarskih sestavkov s sintetizatorjem govora eBralec. Sledila je predstavitev dveh jezikoslovnoreduktorskih problematik: razlagalnih strategij za vrstne pridevnike in celostne obravnave frazeologije v SSKJ³. Pri razlaganju vrstnih pridevnikov je bilo opozorjeno na možnosti razširitve splošne navezovalne razlage ('ki je v zvezi z'), zlasti z natančnejšo ubeseditvijo prostorskega, časovnega, sestavinskega, namernostnega in še nekaterih drugih razmerij med motivacijskim jedrom pridevnika in samostalnikom kot jedrom stalne besedne zveze z vrstnim pridevnikom, kadar so ta razmerja seveda

izkazana v gradivu. Takšen pristop v primerjavi z nakazovanjem takih razmerij npr. le s poševnicami, kot je to v prvih dveh izdajah SSKJ, zahteva natančno pomensko členitev s skupinjenjem posameznih besednih zvez z vrstnim pridevnikom. Celostna obravnava frazeologije v SSKJ³ upošteva različne vidike; posebej natančno je glede na različne (merljive) parametre obravnavana variantnost. Redaktor, ki se ukvarja s frazeologijo, s pomočjo korpusa, delno pa v okviru paremiologije tudi s pomočjo sociolingvistične raziskave, ugotavlja, katere variante določenega frazema so najbolj v rabi. Za korpusno analizo frazemov – posebno daljših enot – uporablja kombinacijo zahtevnih iskalnih pogojev ter opazovanja pogostih sopojavnic v okolici posameznih sestavin frazema. Variante slovar navaja v celoti, pri neparemioloških frazemih pa tudi s pomočjo strnjenega zapisa. Navaja jih po vrstnem redu glede na njihovo pogostnost v korpusu; pri tem – posebno pri frazemih z nižjo pogostnostjo – upošteva le prototipne zglede njihove rabe. Občinstvu je bilo predstavljeno tudi, kako so frazeološke variante navedene v okviru slovarja in v širšem okviru portala Fran. Vsebine naštetih treh predavanj so zbudile precejšnje zanimanje, izkazano v diskusiji in posameznih pogovorih v premorih, ki so sledili. Posebnega priznanja je bil deležen slovarski portal Fran, v znatni meri pa tudi natančnost skladišne in pomenske členitve pri redaktorskem delu – vse to pa po mnenju tistih, ki so bili pripravljeni svoje mnenje deliti, gotovo zahteva ustrezno kadrovsko in finančno podporo, če naj kakovostno poteka na ravni, kot je bila predstavljena.

LITERATURA

- Akademický slovník 2016** = *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: sborník abstraktů z workshopu*, ur. Michaela Lišková – Veronika Vodrážková – Zuzana Děngeová, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2016 (http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Workshop.sborm%C3%ADk%20s.1-80_red.pdf).
- Beneš 2016** = Martin Beneš, Zdroje a kritéria stylových charakteristik jazykových prostředků a jak je zjistit, v: *Akademický slovník 2016*, 22–23.
- Cvrček 2016** = Václav Cvrček, Složení korpusu SYN2015 a jeho zpracování, v: *Akademický slovník 2016*, 26–27.
- Děngeová 2016** = Zuzana Děngeová, Revize hesel v prostředí webové aplikace *Alexis*, v: *Akademický slovník 2016*, 28–29.
- Chocholová 2016** = Bronislava Chocholová, Opis prác na jednom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, v: *Akademický slovník 2016*, 30–32.
- Jarošová 2016** = Alexandra Jarošová, Norma v kontexte spisovnosti a kodifikácie, v: *Akademický slovník 2016*, 33–34.
- Kochová – Opavská 2016** = Pavla Kochová – Zdeňka Opavská, *Akademický slovník současné češtiny*, v: *Akademický slovník 2016*, 40–42.
- Křen 2016** = Michal Křen, Frekvenční slovníky češtiny, v: *Akademický slovník 2016*, 47–48.
- Lišková 2016** = Michaela Lišková, Exemplifikace termínů v *Akademickém slovníku současné češtiny*, v: *Akademický slovník 2016*, 51–52.
- Prošek 2016** = Martin Prošek, Slovník češtiny pojatý jako moderní »learner's dictionary«, v: *Akademický slovník 2016*, 63.
- Smejkalová 2016** = Kamila Smejkalová, Morfologické varianty ve vztahu k normě a kodifikaci, v: *Akademický slovník 2016*, 64–65.
- Štěpánková 2016** = Barbora Štěpánková, Pro koho jsou synsémantika ve slovníku, v: *Akademický slovník 2016*, 70–71.

SEZNAM SODELUJOČIH

- Ljudmila Bokal** Srednja vas 19a, SI-1355 Polhov Gradec
milka.bokal@gmail.com
- Goran Filipi** Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli
Zagrebačka 30, HR-52100 Pula, Hrvaška
gfilipi@unipu.hr
- Metka Furlan** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si
- Helena Grochola-Szczepanek** Instytut Języka Polskiego PAN
ul. Rozdroże 21d/29, PL-30-361 Kraków, Poljska
helena.grochola@ijp-pan.krakow.pl
- Mojca Horvat** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mojca.horvat@zrc-sazu.si
- Alenka Jelovšek** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si
- Janoš Ježovnik** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
janos.jezovnik@zrc-sazu.si
- Svetlana Kmecová** Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, SK-81499 Bratislava, Slovaška
kmecova35@uniba.sk
- Domen Krvina** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
dkrvina@zrc-sazu.si
- Matej Meterc** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
matej.meterc@zrc-sazu.si
- Andrej Perdih** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
andrej.perdih@zrc-sazu.si

Tetjana V. Petrik

Тетяна Володимирівна Петрик Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна
tetyana_petryk@mail.ru

Suzana Todorović Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem
Oddelek za italijanistiko
Titov trg 4, SI-6000 Koper
suzana.todorovic@upr.si

Mladen Uhlak Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Oddelek za slavistiko
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
mladen.uhlak@ff.uni-lj.si

Jadwiga Waniakowa Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
Al. Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków, Poljska
jadwiga.waniakowa@ijp-pan.krakow.pl

Aleksander Wiatr Ludwig-Maximilians-Universität München
(Verba Alpina)
Hauspostfach 152
Geschwister-Scholl-Platz 1, D-80539 München, Nemčija
aleksander.wiatr@lmu.de

Andreja Žele Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Oddelek za slavistiko
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
andreja.zele@ff.uni-lj.si
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
andrejaz@zrc-sazu.si

Radmila V. Žugić Institut za srpski jezik SANU
Đure Jakšića 9, RS-11000 Beograd, Srbija
radmilazug@gmail.com

Jezikoslovni zapiski 22 • 2016 • 2

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in decembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na urednikovem e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Alenka Jelovšek** Raba naglasnih in naslonskih oblik nepovratnih osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja
- Andreja Žele**
Mladen Uhlík O razlikah med priredno in podredno izraženim razmerjem
Nekatere značilnosti izražanja nujnosti oz. obveznosti v slovenščini in ruščini
- Ljudmila Bokal** Razlikovalne značilnosti strok z jezikovnega stališča
Mojca Horvat Narečno besedotvorje v luči lingvistične geografije
Suzana Todorović Izrazi za medčloveške odnose, občutke in človekove lastnosti v narečnih idiomih slovenske Istre
- Goran Filipi** Izabrani istrorumunjski ampelonimi 4
Svetlana Kmecová Izrazi za strunska glasbila v komponentni sestavi slovaških in slovenskih frazemov
- Radmila V. Žugić** Imenički sufiksi u *Dijalektima istočne i južne Srbije*
Aleksandra Belića u svetlu najnovijih istraživanja
- Aleksander Wiatr** Bedeutung und Funktion von Crowdsourcing im Projekt VerbaAlpina
- Jadwiga Waniakowa** Nazwy roślin w *Ogólnosłowiańskim atlasie językowym* (OLA) jako materiał do badań nad fitonimią słowiańską
- Helena Grochola-Szczepanek** Korpusowe badania języka mieszkańców Spisza w Polsce – cele i zadania
- Tetyana V. Petryk** Verbal Means of Addresser Representation in Channeling Discourse

Ocene in poročila

- Metka Furlan** Prvi etimološki slovar slovaškega jezika
Janoš Ježovnik Orodja in metode za ustvarjanje inovativnih e-slovarjev, Ljubljana, 17.–20. maj 2016
- Domen Krvina – Matej Meterc – Andrej Perdih** Delavnica Akademski slovar sodobne češčine novembra 2016 v Pragi

